

**T.C  
GAZİ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI**

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN HUKUKİ ÇERÇEVESİ  
DOKTORA TEZİ**

**Hazırlayan  
Hüsnü TURANLI**

**Tez danışmanı  
Prof.Dr. Vahit DOĞAN**

**Ankara  
2008**

## **ONAY**

**Hüsnü TURANLI tarafından hazırlanan “Doğrudan Yabancı Yatırımların Hukuki Çerçevesi” başlıklı bu çalışma 29 Mayıs 2008 tarihinde yapılan savunma sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Özel Hukuk Anabilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.**

**Prof.Dr. Oğuz Kürşat ÜNAL (Başkan)**

**Prof.Dr. İhsan ERDOĞAN**

**Prof.Dr. Gülin GÜNGÖR**

**Prof.Dr. Vahit DOĞAN**

**Doç.Dr. F. Bilge TANRIBİLİR**

## ÖNSÖZ

Türkiye yabancı yatırımcıları ülkesine çekmek gayesi ile pozitif düzenlemeler yapan ilk ülkelerden birisidir. 1950'li yıllardan günümüze kadar geçen süre içinde üç değişik kanun kabul edilmiştir. Kabul edilen kanunlara bakıldığında dönemleri itibarıyla en liberal kanunlardan olduğu kabul edilmesine rağmen, bir türlü istenen oranda yabancı sermaye çekebilmiş değildir. Özellikle yürürlükte olan 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu dünyanın en liberal kanunlarından birisi olmasına rağmen, yabancı sermaye çeken ülkeler sıralamasında arzu edilen yerde olduğumuz söylenemez.

Bu çalışmamızda, Türkiye'nin yabancı sermaye mevzuatını, bir kısım ülke hukuklarında yer alan düzenlemelerle karşılaştırmalı olarak ele almaya çalışacağız. Çalışmamızda, konunun özelliği dolayısıyla salt hukukî boyutu ele almayacağız, bunun yanında gerekli olduğu ölçüde, ekonomik ve sosyal boyutu da ele almaya çalışacağız.

Ülkemizde Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik boyutuna ilişkin çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen, hukukî boyut oldukça ihmâl edilmiştir. Bu sebeple, hukukî boyutta yoğun olarak yabancı kaynak kullandık.

Doğrudan yabancı yatırım konusu; uluslararası ticaret, uluslararası tahkim ve yabancılar hukuku gibi birçok alanla ilgili geniş bir konudur. Bu açıdan, yerli literatürde yeterince incelenmiş olan söz konusu alanların doğrudan yabancı yatırımla bağlantısı sınırlı düzeyde ele alınmış, ayrıntıya girilmemiştir.

Doktora tez çalışmasının her aşamasında olağanüstü katkı sağlayan tez Danışmanım Sayın Hocam Prof.Dr. Vahit DOĞAN'a sonsuz müteşekkirim. Aynı şekilde, tez izleme jürisinin değerli üyelerine de yapmış oldukları katkıları için çok teşekkür ediyorum.

Hüsnü TURANLI

HAZİRAN 2008, ANKARA

## İÇİNDEKİLER

|                                         | <b>SAYFA NO</b> |
|-----------------------------------------|-----------------|
| <b>ÖNSÖZ</b>                            | i               |
| <b>İÇİNDEKİLER</b>                      | ii              |
| <b>KISALTMALAR</b>                      | xii             |
| <b>GİRİŞ</b>                            | 1               |
| <b>I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI</b> | 1               |
| <b>II. ARAŞTIRMANIN PLANI</b>           | 3               |

## BİRİNCİ BÖLÜM

### DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

#### I. YABANCI YATIRIM KAVRAMI, ÇEŞİTLERİ, AYIRICI

|                                                     |    |
|-----------------------------------------------------|----|
| <b>ETKENLER VE AYRIMIN ÖNEMİ</b>                    | 5  |
| <b>A. Yabancı yatırım Kavramı</b>                   | 5  |
| <b>B. Yabancı Yatırımın Çeşitleri</b>               | 7  |
| 1. Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY)                   | 8  |
| 2. Dolaylı Yabancı Yatırım                          | 11 |
| 3. Doğrudan-Dolaylı Yabancı Yatırım Ayrımı          | 11 |
| 4. Doğrudan-Dolaylı Yabancı Yatırım Ayrımının Önemi | 13 |

#### II. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMI BELİRLEYEN ETKENLER VE YABANCI YATIRIMIN EVSAHİBİ ÜLKE AÇISINDAN ETKİLERİ

|                                                         |    |
|---------------------------------------------------------|----|
| <b>A. Doğrudan Yabancı Yatırımı Belirleyen Etkenler</b> | 14 |
| 1. Genel Olarak                                         | 14 |
| 2. Yabancı Yatırımı Cazip Kılan Etkenler                | 17 |
| a. Siyasi Etkenler                                      | 18 |
| b. Yatırım Ortamına İlişkin Etkenler                    | 19 |
| (1) Ulusal Mevzuat                                      | 22 |
| (a) Yasal Düzenlemeler                                  | 22 |
| (b) İdari Düzenlemeler                                  | 26 |

|                                                                             |    |
|-----------------------------------------------------------------------------|----|
| (aa) Ülkeye Giriş Prosedürü                                                 | 27 |
| (bb) Arazi Tahsisi, Yerleşim ve<br>Altyapı Tesislerine İlişkin Düzenlemeler | 28 |
| (cc) İşletime İlişkin Düzenlemeler                                          | 28 |
| (2) Uluslararası Yatırım Anlaşmaları                                        | 29 |
| (a) İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları                                         | 30 |
| (b) Bölgesel ve Bölgelerarası Yatırım<br>Anlaşmaları                        | 33 |
| (c) Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları                                         | 34 |
| (aa) Genel Olarak Çok Taraflı Yatırım<br>Anlaşmaları                        | 34 |
| (bb) Çok Taraflı Yatırım Anlaşması<br>Girişimi                              | 37 |
| (3) Teşvikler                                                               | 39 |
| (a) Teşvik Kavramı ve Çeşitleri                                             | 39 |
| (b) Vergi Alanındaki Teşvikler                                              | 43 |
| (c) Serbest Bölge Rejimi                                                    | 46 |
| (4) Teşviklerin Etkinliği                                                   | 48 |
| c. Sosyal Etkenler                                                          | 51 |
| d. Ekonomik etkenler                                                        | 53 |
| e. Etkenlerin Bileşkesi: Ülkelere Ait Risk Değerlendirmesi                  | 56 |

## **B. Doğrudan Yabancı Yatırımın Ev Sahibi Ülke Açısından**

|                                                                              |           |
|------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>Etkileri</b>                                                              | <b>57</b> |
| 1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke<br>Açısından Olumlu Etkileri | 59        |
| a. Teknoloji ve Yönetim Becerisine Etkileri                                  | 60        |
| b. Rekabet Ortamına Etkileri                                                 | 63        |

|                                                                           |    |
|---------------------------------------------------------------------------|----|
| c. Ekonomik Kalkınmaya ve Büyümeye Etkileri                               | 64 |
| d. Yatırım Sermayesinin Hareketliliği ve Üretkenliğe Etkileri             | 65 |
| e. İşgücü ve Gelir Dağılımına Etkileri                                    | 67 |
| f. İhracat Üzerindeki Etkileri                                            | 68 |
| g. Ödemeler Dengesine ve Mali Krizlere Etkileri                           | 69 |
| h. Gelişmiş Ülkelerle Bütünleşmeye Etkileri                               | 70 |
| 2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Evsahibi Ülke Açısından Olumsuz Etkileri | 71 |
| 3. DYY'lara Yönelik Denetim Sorunu                                        | 75 |
| a. DYY'ların Ülkeye Girişten Önce Denetime Tabi Tutulması                 | 77 |
| b. Giriş Aşamasında Denetlenmesi                                          | 80 |
| c. Faaliyetlerinin Denetlenmesi                                           | 80 |

### **III. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DURUMU VE BEKLENTİLER**

|                                                                       |    |
|-----------------------------------------------------------------------|----|
| <b>A. Genel Olarak Doğrudan Yabancı Yatırımların Durumu</b>           | 80 |
| <b>B. Doğrudan Yabancı Yatırımlardaki Azalma Eğiliminin Nedenleri</b> | 84 |
| 1. Makro Ekonomik Nedenler                                            | 84 |
| 2. Mikro Ekonomik Nedenler                                            | 85 |
| 3. Kurumsal Nedenler                                                  | 85 |
| <b>C. Gelişmişlik Düzeyine Göre DYY'ların Durumu ve Beklentiler</b>   | 86 |
| 1. Gelişmekte Olan Ülkeler                                            | 86 |
| 2. Gelişmiş Ülkeler                                                   | 89 |

## İKİNCİ BÖLÜM

### KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA YABANCI YATIRIMLARIN DÜZENLENMESİ

|                                                              |     |
|--------------------------------------------------------------|-----|
| <b>I. YABANCI YATIRIMA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR</b>               | 92  |
| A. Genel Olarak                                              | 92  |
| B. Yabancı Yatırımı Kısıtlayıcı Yaklaşım                     | 94  |
| <b>II. KISITLAYICI YAKLAŞIMIN YASAL DÜZENLEMELERE ETKİSİ</b> | 96  |
| A. İzin ve Onay Gerekliliği                                  | 96  |
| B. Farklı Muamele                                            | 97  |
| C. Taşınmaz Ediniminde Kısıtlama                             | 98  |
| D. Ulusal Hukukun Geçerliliği ve Ulusal Mahkemelerin Yetkisi | 100 |
| E. Gelir Transferinin Sınırlandırılması                      | 100 |
| <b>III. KISITLAYICI YAKLAŞIMI BENİMSEYEN ÜLKELER</b>         | 101 |
| A. İran                                                      | 101 |
| 1. Genel Olarak                                              | 101 |
| 2. İran Yabancı Yatırımın Teşviki ve Korunması Kanunu'nda    |     |
| Yer Alan Temel Hususlar                                      | 102 |
| a. Yabancı Yatırımın Kabulü İçin Genel Kriterler             | 102 |
| b. Koruma Önlemlerinden Yararlanmanın Koşulları              | 103 |
| c. Yabancı Yatırımı Kabule Yetkili Makamlar                  | 103 |
| d. Yabancı Sermayenin Teminat Altına Alınması ve             |     |
| Transferi                                                    | 104 |
| e. Yabancı Sermayenin Kabulü, Ülkeye Giriş ve Çıkışına       |     |
| İlişkin Şartlar                                              | 104 |
| f. Uyuşmazlıkların Çözümü                                    | 105 |
| B. Çin                                                       | 105 |
| 1. Genel Olarak DYY'ların Durumu                             | 105 |
| 2. Yatırımı Artışını Belirleyen etkenler                     | 106 |
| a. Genel Ekonomik Yapı                                       | 107 |
| b. Gelişme Stratejileri ve Politikalar                       | 107 |
| c. Denizaşırı Bağlantılar                                    | 108 |

|                                                          |     |
|----------------------------------------------------------|-----|
| 3. Çin Yabancı Yatırım Mevzuatındaki Kısıtlamalar        | 109 |
| a. Farklı Muamele                                        | 110 |
| b. İzin ve Onay Gerekliliği                              | 111 |
| 4. Çin Yatırım Mevzuatında Yer Alan Başlıca Düzenlemeler | 111 |
| a. Yabancı Ortak Girişim Kanunu                          | 111 |
| b. Yabancı Yatırımlı Teşebbüsler Kanunu                  | 112 |

#### **IV. YABANCI YATIRIMA SERBESTİ TANIYAN YAKLAŞIM VE ULUSLAR**

##### **ARASI YATIRIM STANDARTLARI**

##### **A. Genel Olarak**

##### **B. Uluslararası Yatırım Standartları**

|                                                                      |     |
|----------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. Yatırım Hakkı                                                     | 116 |
| 2. Şeffaflık                                                         | 118 |
| 3. Eşit Muamele                                                      | 120 |
| a. Adil ve Eşit Muamele                                              | 121 |
| b. Ulusal Muamele                                                    | 122 |
| c. En Çok Kayırılan Ulus                                             | 122 |
| 4. Uluslararası Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinin Kabulü                | 125 |
| a. Genel Olarak                                                      | 125 |
| b. Yabancı Yatırımlarda Uyuşmazlık Tarafları                         | 126 |
| (1) Devletlerarası Uyuşmazlıklar                                     | 126 |
| (2) Devletler ile Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Uyuşmazlıklar | 129 |
| (3) Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümünde Diğer Merciler  | 131 |
| (a) DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Organı                                      | 131 |
| (b) MTO Tahkim Komisyonu                                             | 132 |
| 5. Millileştirme ve Devletleştirmeye Karşı Koruma                    | 133 |
| 6. Rekabet Politikasının Sürdürülmesi                                | 134 |



|                                                                 |     |
|-----------------------------------------------------------------|-----|
| 7. Fikrî ve Sınaî Mülkiyet Haklarının Korunması                 | 135 |
| 8. Yabancı İşgücü İstihdamında Serbesti ve Çalışma Standartları | 136 |
| 9. Performans Koşullarının Aranmaması                           | 137 |
| 10. Transfer Serbestisi                                         | 138 |

## **V. MUKAYESELİ HUKUKTA YABANCI YATIRIMA SERBESTİ**

### **TANIYAN ÜLKELER** 139

#### **A. AB'ye Yeni Katılan Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin DYY Perspektifi** 139

#### **B. DYY'lara Serbesti Tanıyan Ülkeler** 144

|                                                          |     |
|----------------------------------------------------------|-----|
| 1. Romanya                                               | 145 |
| a. Temel İlkeler                                         | 145 |
| b. Pozitif Düzenlemeler                                  | 146 |
| 2. Macaristan                                            | 147 |
| a. Temel İlkeler                                         | 148 |
| b. AB'ye Katılımını Müteakip Ortaya Çıkan Yeni Oluşumlar | 149 |
| 3. İspanya                                               | 150 |
| a. Temel İlkeler                                         | 151 |
| b. Pozitif Düzenlemeler                                  | 152 |
| 4. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti                        | 153 |
| a. Temel İlkeler                                         | 153 |
| b. Teşvik Tedbirleri                                     | 154 |
| 5. Rusya                                                 | 155 |
| a. Temel İlkeler                                         | 156 |
| b. Pozitif Düzenlemeler                                  | 156 |

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRK HUKUKUNDA YABANCI YATIRIMLARIN HUKUKİ ÇERÇEVESİ

|                                                              |     |
|--------------------------------------------------------------|-----|
| <b>I. TARİHSEL GELİŞİM</b>                                   | 159 |
| <b>A. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi</b>                       | 159 |
| 1. Genel Olarak                                              | 159 |
| 2. Kapitülasyonlar Dönemi                                    | 159 |
| <b>B. Cumhuriyet Dönemi</b>                                  | 160 |
| 1. 1923–1950 Dönemi                                          | 160 |
| 2. 1950–1980 Dönemi                                          | 161 |
| 3. 1980 ve Sonrası                                           | 164 |
| <b>II. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM İKLİMİ</b>        | 168 |
| <b>A. Genel Olarak</b>                                       | 168 |
| <b>B. Yatırım ikliminin Olumlu Tarafları</b>                 | 168 |
| <b>C. Yatırım İkliminin Olumsuz Tarafları</b>                | 170 |
| <b>III. YABANCI YATIRIMA DAİR ANAYASAL İLKELER</b>           | 172 |
| <b>A. Eşitlik İlkesi</b>                                     | 174 |
| 1. Genel Olarak                                              | 174 |
| 2. Eşitlik İlkesinin Pozitif Hukuktaki Yeri                  | 176 |
| <b>B. Karşılıklılık İlkesi</b>                               | 180 |
| 1. Genel Olarak                                              | 180 |
| 2. Türk Yabancılar Hukukunda Karşılıklılık İlkesi            | 181 |
| 3. Karşılıklılık İlkesinin Uygulandığı Alan-Taşınmaz Edinimi | 182 |
| a. Tapu Kanunu’ndaki Düzenleme                               | 183 |
| (1) Tapu Kanununda 2003 Yılında Yapılan Değişiklik           | 184 |
| (2) Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı                        | 184 |
| (a) Kanunda Taşınmaz Edinimine İlişkin                       |     |
| Usul ve Esasların Gösterilmemiş Olmasının                    |     |
| Yetki Devrine Sebebiyet Vereceği ve Hukuk                    |     |
| Devleti İle Bağdaşmayacağı Gerekçesi                         | 185 |
| (b) Kanunda Yabancılar Lehine Sınırlı Ayni Hak               |     |

|                                                                                                                           |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Tesis Edilmesine Dair Usul ve Esasların<br>Belirlenmemiş Olmasının da Benzer<br>Anayasal Sakıncaları Doğuracağı Gerekçesi | 186 |
| (c) Bakanlar Kuruluna Tanınan Yetkinin<br>Anayasaya Aykırılığı Gerekçesi                                                  | 186 |
| (3) Tapu Kanununda 2005 Yılında Yapılan Değişiklik                                                                        | 187 |
| b. DYY Mevzuatı Çerçevesinde Yabancı Yatırımcıların<br>Taşınmaz Edinimi                                                   | 189 |
| c. Değerlendirme                                                                                                          | 190 |
| <b>C. Kısıtlama</b>                                                                                                       | 191 |
| 1. Kavram                                                                                                                 | 191 |
| 2. Kısıtlama Getirilen Faaliyet alanları                                                                                  | 192 |
| a. Petrol Arama, İşletme ve Petrol Piyasası                                                                               | 192 |
| b. Madencilik                                                                                                             | 194 |
| c. Sivil Havacılık                                                                                                        | 195 |
| d. Kara Sularında Taşımacılık                                                                                             | 196 |
| e. Radyo ve Televizyon Yayıncılığı                                                                                        | 197 |
| f. Telekomünikasyon                                                                                                       | 197 |
| g. Banka ve Finans Kurumları                                                                                              | 198 |
| h. Savunma Sanayii                                                                                                        | 199 |
| <b>D. Ticari Olmayan Risklere Karşı Koruma</b>                                                                            | 200 |
| <b>IV. YABANCI YATIRIMLARIN HUKUKİ ÇERÇEVESİ</b>                                                                          | 202 |
| <b>A. Genel Olarak</b>                                                                                                    | 202 |
| <b>B. Yabancı Yatırımcı</b>                                                                                               | 203 |
| 1. Yabancı Yatırımcı Gerçek Kişi                                                                                          | 203 |
| 2. Yabancı Yatırımcı Tüzel Kişi ve Şirketlerin Tâbiyeti                                                                   | 203 |
| a. Şirketlerin Tâbiyetinde Kabul Edilen Sistemler                                                                         | 205 |
| (1) Kuruluş Yeri Sistemi                                                                                                  | 205 |
| (2) Merkez Yeri Sistemi                                                                                                   | 206 |
| b. Türk Hukukunda Kabul Edilen Sistem                                                                                     | 206 |
| <b>C. Yabancı Yatırımlara Yönelik İdari Yapı</b>                                                                          | 207 |
| 1. Karşılaştırmalı Hukukta Yabancı Yatırımlara Yönelik Hukuki                                                             |     |

|                                                                                                   |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Yapı                                                                                              | 207 |
| 2. Türk Hukukunda Yabancı Yatırımlara Yönelik İdari Yapı                                          | 209 |
| a. Genel Olarak                                                                                   | 209 |
| b. Hazine Müsteşarlığının Rolü                                                                    | 212 |
| c. Yardımcı Organlar                                                                              | 213 |
| (1) Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı                                                      | 214 |
| (2) Bölgesel Kalkınma Ajansları                                                                   | 217 |
| (a) Genel Olarak                                                                                  | 217 |
| (b) Türkiye’de BKA’larının Teşkilî Çalışmaları                                                    | 220 |
| (3) Değerlendirme                                                                                 | 224 |
| <b>D. Türk Hukukunda DYY’ın Sınıflandırılması</b>                                                 | 224 |
| 1. Yabancı sermayeli Şirket Kurma                                                                 | 225 |
| a. Şirket Kurma Esasları                                                                          | 225 |
| (1) Anonim Ortaklık                                                                               | 227 |
| (a) Ana Sözleşmenin Hazırlanması ve<br>Notere Tasdik Ettirilmesi                                  | 227 |
| (b) Kuruluşun Ticaret Siciline Tescili ve İlanı                                                   | 228 |
| (2) Limited Ortaklık                                                                              | 229 |
| (3) Adi Ortaklık                                                                                  | 229 |
| 2. Kurulmuş Şirkete Ortak Olma                                                                    | 230 |
| 3. Şube veya İrtibat Bürosu(Temsilcilik) Açma                                                     | 230 |
| a.Şube Açma                                                                                       | 230 |
| b.İrtibat Bürosu (Temsilcilik) Açma                                                               | 231 |
| 4.Özellik Arz Eden Doğrudan Yabancı Yatırımlar                                                    | 232 |
| <b>E. Yabancı Yatırımlara Sağlanan Özel Haklar</b>                                                | 233 |
| 1. Genel Olarak                                                                                   | 233 |
| 2. Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ile Getirilen<br>Düzenlemeler                     | 235 |
| a. Genel Olarak                                                                                   | 235 |
| b. Yabancıların Çalışma İzinleri                                                                  | 238 |
| 3. DYY’larda Yabancı Personel İstihdamı Hakkında<br>Yönetmelikle (DYYPIHY) Getirilen Düzenlemeler | 239 |

|                                                |     |
|------------------------------------------------|-----|
| 4. Uluslararası Tahkim                         | 241 |
| a. Genel Olarak                                | 241 |
| b. 4686 Sayılı Kanuna Göre Uluslararası Tahkim | 245 |
| (1) Kanunun Amacı ve Uygulama Alanı            | 245 |
| (2) Tahkim Anlaşmasının Tanımı ve Şekli        | 247 |
| (3) Tahkim Anlaşmasının İcrası                 | 247 |
| (4) Tahkim Davasının Sona Ermesi               | 248 |
| 5. Kambiyo Mevzuatında Sağlanan Kolaylıklar    | 250 |
| <b>SONUÇ</b>                                   | 255 |
| <b>KAYNAKÇA</b>                                | 259 |
| <b>ÖZET</b>                                    | 275 |
| <b>İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT)</b>               | 277 |

## KISALTMALAR

|              |                                                                                    |
|--------------|------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>AB</b>    | Avrupa Birliği                                                                     |
| <b>ABD</b>   | Amerika Birleşik Devletleri                                                        |
| <b>ADRs</b>  | Alternative Dispute Resolutions (Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri)                  |
| <b>APEC</b>  | Asian Pacific Economic Cooperation (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği)               |
| <b>ASEAN</b> | Association of South Eastern Asian Nations (Güney Doğu Asya Uluslar Birliği)       |
| <b>AUÇY</b>  | Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları                                                |
| <b>BES</b>   | Bölgesel Ekonomik Stratejiler                                                      |
| <b>BIT</b>   | Bilateral Investment Treaty (İki Taraflı Yatırım Anlaşması)                        |
| <b>BM</b>    | Birleşmiş Milletler Teşkilatı                                                      |
| <b>Bkz.</b>  | Bakınız                                                                            |
| <b>BKA</b>   | Bölgesel Kalkınma Ajansı                                                           |
| <b>BYKP</b>  | Beş Yıllık Kalkınma Planı                                                          |
| <b>CEE</b>   | Central and Eastern Europe (Merkezi ve Orta Avrupa)                                |
| <b>CTD</b>   | Committee on Trade and Development (Ticaret ve Kalkınma Komitesi)                  |
| <b>ÇTYA</b>  | Çok Taraflı Yatırım Anlaşması                                                      |
| <b>DSA</b>   | Dispute Settlement Arrangements (Uyuşmazlıkları Çözümü Düzenlemeleri)              |
| <b>DSU</b>   | Understanding of Dispute Settlement (Uyuşmazlık Çözümüne Dair Mutabakat Muhtırası) |
| <b>DTÖ</b>   | Dünya Ticaret Örgütü                                                               |
| <b>DTT</b>   | Double Taxation Treaty (Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması)                |
| <b>DYY</b>   | Doğrudan Yabancı Yatırım                                                           |
| <b>DYYK</b>  | Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu                                                 |

|                |                                                                                                                 |
|----------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>DYYPIHY</b> | Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik                                    |
| <b>EIB</b>     | European Investment Bank (Avrupa Yatırım Bankası)                                                               |
| <b>EDF</b>     | European Development Foundation (Avrupa Kalkınma Kuruluşu)                                                      |
| <b>EPDK</b>    | Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu                                                                                |
| <b>EŞK</b>     | Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Münkasım Şirketler ile Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanun-u Muvakkat    |
| <b>EU</b>      | European Union (Avrupa Birliği)                                                                                 |
| <b>FAO</b>     | Food and Agricultural Organization of the United Nations (BM Gıda ve Tarım Örgütü)                              |
| <b>FDI</b>     | Foreign Direct Investment (Doğrudan Yabancı Yatırım)                                                            |
| <b>FIAS</b>    | Foreign Direct Investment Advisory Service (Doğrudan Yabancı Yatırım Danışmanlık Hizmeti)                       |
| <b>FPI</b>     | Foreign Portfolio Investment (Yabancı Portföy Yatırımı)                                                         |
| <b>FSMH</b>    | Fikrî ve Sinaî Mülkiyet Hakları                                                                                 |
| <b>FTZ</b>     | Free Trade Zone (Serbest Ticaret Bölgesi)                                                                       |
| <b>GATT</b>    | General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)                           |
| <b>GATS</b>    | General Agreement on Trade in Services (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması)                                        |
| <b>GSYİH</b>   | Gayri Safi Yurt İçi Hasıla                                                                                      |
| <b>hk.</b>     | Hakkında                                                                                                        |
| <b>HDTM</b>    | Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı                                                                                 |
| <b>IBRD</b>    | (International Bank for Reconstruction and Development (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)                  |
| <b>ICC</b>     | International Chamber of Commerce (Milletlerarası Ticaret Odası)                                                |
| <b>ICSID</b>   | International Center for Settlement of Investment Disputes (Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi) |
| <b>IDA</b>     | International Development Agency (Uluslararası Kalkınma Teşkilatı)                                              |

|                 |                                                                                                       |
|-----------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>IFC</b>      | International Finance Corporation (Uluslararası Finans Kurumu)                                        |
| <b>IFC</b>      | International Financial Council (Uluslararası Mali Konsey)                                            |
| <b>IIA</b>      | International Investment Agreements (Uluslararası Yatırım Anlaşmaları)                                |
| <b>IISD</b>     | Institute for Investment for Sustainable Development (Sürdürülebilir Kalkınma için Yatırım Enstitüsü) |
| <b>ILO</b>      | International Labour Organisation (Uluslararası Çalışma Örgütü)                                       |
| <b>IMF</b>      | International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)                                                  |
| <b>IPA</b>      | Investment Promotion Agency (Yatırım Teşvik Kuruluşu)                                                 |
| <b>IPR</b>      | Intellectual Property Rights (Fikri Mülkiyet Hakları)                                                 |
| <b>Iss.</b>     | Issue (Sayı)                                                                                          |
| <b>K</b>        | Kanun                                                                                                 |
| <b>KOBİ</b>     | Küçük ve Orta Boy İşletmeler                                                                          |
| <b>KİT</b>      | Kamu İktisadi Teşebbüsleri                                                                            |
| <b>MAI</b>      | Multilateral Agreement on Investments (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması)                                 |
| <b>MERCOSUR</b> | Mercado Comun Del Cono Sur (Güney Ortak Pazarı)                                                       |
| <b>M&amp;As</b> | Mergers and Acquisitions (Birleşmeler ve Satın Almalar)                                               |
| <b>MNC</b>      | Multinational Corporation (Çok Uluslu Şirket)                                                         |
| <b>MÖHUK</b>    | Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun                                               |
| <b>NAFTA</b>    | North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)                         |
| <b>OECD</b>     | Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)      |
| <b>OPEC</b>     | Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı)                   |
| <b>OPIC</b>     | Overseas Private Investment Corporation (Denizaşırı Özel Yatırım Şirketi)                             |



|               |                                                                                                              |
|---------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>p.</b>     | Page (Sayfa)                                                                                                 |
| <b>PCA</b>    | Permanent Court of Arbitration (Daimi Tahkim Divanı)                                                         |
| <b>PPK</b>    | Petrol Piyasası Kanunu                                                                                       |
| <b>RG</b>     | Resmi Gazete                                                                                                 |
| <b>s.</b>     | Sayfa                                                                                                        |
| <b>S.</b>     | Sayı                                                                                                         |
| <b>TBMM</b>   | Türkiye Büyük Millet Meclisi                                                                                 |
| <b>TCMB</b>   | Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası                                                                           |
| <b>TNC</b>    | Transnational Corporation (Uluslararası Şirket)                                                              |
| <b>TTK</b>    | Türk Ticaret Kanunu                                                                                          |
| <b>TRIMs</b>  | Trade Related Investment Measures (Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması)                        |
| <b>TRIPs</b>  | Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (Ticaretle Bağlantılı Fikri ve Sınaî Mülkiyet Hakları) |
| <b>UN</b>     | United Nations (Birleşmiş Milletler)                                                                         |
| <b>UNCTAD</b> | United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)      |
| <b>UR</b>     | Uruguay Rounds (Uruguay Müzakereleri)                                                                        |
| <b>vd.</b>    | ve devamı                                                                                                    |
| <b>Vol.</b>   | Volume (Sayı)                                                                                                |
| <b>WIR</b>    | World Investment Report (Dünya Yatırım Raporu)                                                               |
| <b>WTO</b>    | World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)                                                              |
| <b>YÇİHK</b>  | Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun                                                                 |
| <b>YPY</b>    | Yabancı Portföy Yatırımı                                                                                     |
| <b>YSÇK</b>   | Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi                                                                          |

## GİRİŞ

### I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Günümüzde yabancı yatırıma ağırlık veren ekonomik kalkınma modeli; özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından, dış borç ya da aşırı tasarruf önlemlerine gidilmeksizin büyük sermaye birikimi sağlamak, teknoloji transferi ile üretim kapasitesini artırarak ekonomik büyüme ve gelişmeyi gerçekleştirmek için tercih edilen bir modeldir. Özellikle gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler, yabancı yatırımcıların, kendi toprakları üzerinde yatırım yapmalarını talep etmekte ve bu amaçla, yatırım ikliminin iyileştirilmesi için çeşitli önlemler almaktadırlar.

Ülkemizde de yabancı yatırım konusu, Cumhuriyet ile birlikte artan bir öneme sahip olmuş, her iktidar döneminde kalkınma programlarının öncelikli unsurları arasında yer almıştır.

Türkiye’de yabancı yatırımların desteklenmesine ilişkin ilk somut adım 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi kararları ile atılmış, ilk kanunî düzenleme de 1951 yılında kabul edilmiştir. 1954 yılında kabul edilen 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ise, dönemin koşulları dikkate alındığında oldukça liberal bir anlayışı yansıtmakta idi.

6224 Sayılı Kanun, genel hükümleri düzenlemekle birlikte uygulamada birçok sorunlar yaşanmış, her iktidar döneminde farklı uygulamalar gerçekleştirilmiş ve ithal ikameci ekonomi politikaları nedeniyle yabancı yatırımlar, 1980 yılına kadar istenilen düzeye ulaşamamıştır.

24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye’nin ekonomi politikası tümüyle değişmiş, ithal ikameci ve korumacı ekonomik anlayışın yerini, ihracata dayalı, serbest piyasa ekonomisini benimseyen liberal bir anlayış almıştır.

1980 yılından itibaren mevzuatta da önemli değişiklikler gerçekleşmiş, 18/1980 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi ile uygulamaya ilişkin

çok önemli bir adım atılmıştır. Söz konusu Kararname, 1992 ve 1995 yıllarında iki kez değişikliğe uğramıştır.

Siyasî iktidarlar, yabancı sermayenin istenilen düzeye gelemeyişini daima hukukî çerçevenin yetersizliğine bağlamışlar, siyasî ve ekonomik istikrarsızlık, sosyal, kültürel ve eğitim yetersizliği gibi konuları göz ardı etmişlerdir.

Ülkemizde yabancı yatırımlar konusunda, 1980 yılına kadar önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. 1980 yılında dönemin Hükümeti tarafından Türkiye'nin ekonomik kurgusu tümüyle değiştirilerek kapalı ve ithal ikameci yapıdan serbest piyasa ekonomisine geçiş kararı ile ihracatçı, dış dünya ile bütünleşmeyi amaçlayan liberal bir yapı benimsenmiş ve bu alanda mevzuat çalışmalarına başlanmıştır. Yabancı yatırımlar için de bu karar bir dönüm noktası olmuştur.

Yabancı yatırım ikliminin değiştirilmesinde en önemli adım, 2003 yılında kabul edilen 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'dur. Bu Kanun ile Türkiye'nin yabancı yatırım politikası serbestîyi esas alan bir çizgiye oturtulmuştur. Bu Kanun, uluslararası yatırım alanında benimsenen ilkeleri esas almıştır.

Araştırmanın amacı; Türk Hukukunda, doğrudan yabancı yatırımlara yönelik düzenlemelerin, tarihsel süreç ve karşılaştırmalı hukuk çerçevesinde incelenmesi ve uluslararası yatırım ilkeleri ile belirlenmesidir.

Doğrudan yabancı yatırım düzenlemelerinin tez olarak seçilmesinin ana nedeni; özellikle son yıllarda, bu alanda getirilen yeni düzenlemelerin, Türk Anayasası ve yürürlükte bulunan diğer mevzuat ile uyum içinde olup olmadığı, eski ve yeni mevzuatın çelişkili noktalarının açığa çıkarılması, uluslararası yatırım kurallarının uyarlanması dikkat edilen hususlar, diğer ülkelerin mevzuatlarında bu ilkelerin yer alış biçimleri gibi konularda, kapsamlı bir incelemeye gereksinim duyulmasıdır.

Araştırmada, konunun ekonomik boyutundan ziyade hukukî boyutu incelenmekle birlikte, ekonomik boyutunun da etkileri vurgulanmıştır. Bu anlamda, her iki hususun da incelenmesi bakımından örnek bir tez olduğu kanaatindeyiz.

## **II. ARAşTIRMANIN PLANI**

Yabancı yatırımlar; ölkemizde, siyasî ve ekonomik boyutu oldukça geniş olarak incelenmiş buna karşın hukukî boyutu üzerinde çok durulmamış bir konudur. Bu nedenle, yabancı yatırımların hukukî boyutu incelenirken doğal olarak siyasî ve ekonomik boyutuna da değinmek gerekmektedir. Biz de tezimizde, hukukî boyutuna ağırlık vermekle birlikte, diğer iki boyutuna da değindik.

Tezimiz, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, yabancı yatırımların önemi, Dünyada yabancı yatırımların durumu ve geleceğe yönelik beklentiler ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, uluslararası literatürde, yabancı yatırım kavramı ve özellikle doğrudan yabancı yatırımın anlamı, unsurları, doğrudan yabancı yatırımı belirleyen etkenler ve doğrudan yabancı yatırımın etkileri incelenmiştir.

İkinci bölümde, karşılaştırmalı hukukta doğrudan yabancı yatırımların ne şekilde düzenlendiği, yabancı yatırıma yönelik yaklaşımlar ve uluslararası yatırım ilkeleri incelenmiştir.

Üçüncü Bölümde, Türk Hukukunda, yabancı yatırım mevzuatının tarihçesi, yabancı yatırıma ilişkin pozitif düzenlemeler ve idarî yapı incelenmiştir. Ölkemizde, son yıllarda Avrupa Birliğine uyum çalışmaları çerçevesinde, yabancı yatırım iklimindeki değışiklikler ele alınmış, uluslararası literatürde de benimsenen ve yeni düzenlemelere ithal edilen yatırım kavramları üzerinde durulmuştur. Hukukî boyuttaki değışiklerin önemi tartışılmaz olmakla birlikte, getirilen yeni düzenlemelerin hayata geçirilmesi

konusunda karşılaşılan güçlükler ve önerilen çözüm yolları da üzerine düşülen konulardır.

Üçüncü Bölümde, Türk hukukunda uluslararası tahkime dair hususlar sınırlı biçimde ele alınmıştır. Aynı şekilde, Türk Hukukunda yabancıların taşınmaz edinimleri konusuna da sınırlı şekilde değinilmiştir.

Sonuç bölümünde, doğrudan yabancı yatırımlara yönelik düzenlemeler konusunda bazı öneriler getirilmiştir.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

#### I. YABANCI YATIRIM KAVRAMI, ÇEŞİTLERİ, AYIRICI ETKENLER VE AYRIMIN ÖNEMİ

##### A. Yabancı Yatırım Kavramı

Yabancı yatırım; birçok uluslararası anlaşmada yer almasına rağmen uluslararası hukukta tanımı yapılmamış bir kavramdır<sup>1</sup>. Bununla birlikte ülkeler, yaptıkları ikili anlaşmalarda kendi anlayışlarına uygun tanımlar yapmayı tercih etmektedirler. Yapılan tanımlarda bazen kalkınma, bazen de teknoloji transferinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Uluslararası yatırım anlaşmalarında yer alan yatırım kavramının, kalkınma ile yakın ilgisi vardır. Çünkü bu kavram, söz konusu anlaşmaların kapsamı ve amacını da belirlemektedir<sup>2</sup>. Özellikle gelişmekte olan ülkeler bakımından esas konu, yatırımın, dar anlamda sadece doğrudan yabancı yatırımı (DYY) veya geniş anlamda yabancı yatırımcılarla bağlantılı her türlü yatırımı içerip içermediği hususunda odaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, DTÖ Çalışma Grubu toplantılarında Ticaret ve Yatırım arasındaki ilişkiler hususunda dar anlamda yatırımı tercih etmelerine rağmen, uluslararası yatırım anlaşmalarında yer alan yatırım kavramı ile geniş anlamda yatırım tanımına olan eğilimin artmış olduğu görülmektedir<sup>3</sup>. Ancak, yatırım tanımının DYY'ları çekme veya onlardan yararlanma hususunda doğrudan bir etkisi yoktur<sup>4</sup>. Tabii ki, belirli bir sermaye akışının (capital flow) veya yurt dışından getirilen bir varlığın (asset) yabancı yatırım olarak tanımlanması, yatırım sahibine bazı haklar tanınmasına ve böylece yatırımın

---

<sup>1</sup> Bilgin Tiryakioğlu, **Doğrudan Yatırımların Uluslararası Hukukta Korunması**, Ankara, 2003, s.9

<sup>2</sup> World Investment Report (WIR) 2003. Foreign Policies for Development: National and International Perspectives, UNCTAD, United Nations, s.99.

<sup>3</sup> WIR 2003, s.99.

<sup>4</sup> WIR 2003, s.99.

kolaylaştırılmasına imkân sağlayabilir<sup>5</sup>. Öte yandan belirli bir tipteki sermaye akışının, makroekonominin yönetiminde yol açacağı olası karmaşık etkileri, kimi zaman yatırım yapılan ülkenin denetim alanı dışına çıkılması ile de sonuçlanabilir<sup>6</sup>. Bu nedenlerle tanım konusu hem ulusal mevzuatta hem de uluslararası anlaşmalarda önem kazanmaktadır.

Yabancı yatırım kavramı üzerinde anlaşma sağlanmış genel bir tanım mevcut değildir<sup>7</sup>. Uluslararası yatırım anlaşmalarında, varlık tabanlı (asset based), işlem tabanlı (transaction based) ve teşebbüs tabanlı (enterprise based)<sup>8</sup> olmak üzere üç farklı tanımlamanın yapıldığı görülmektedir.

Varlık tabanlı tanımlar, yatırımın korunması anlaşmalarında yaygın olarak kullanılır. Bu tanımlar kapsam itibarıyla geniş tutulmakta ve varlıkların yanı sıra sermaye akışı, taşınır ve taşınmaz mallar, şirketler üzerindeki menfaatler, alacaklar, entelektüel mülkiyet hakları (fikirî ve sınaî haklar) ve imtiyazlar bu kavram içinde mütalaa edilmektedir<sup>9</sup>.

İşlem tabanlı tanımlarda ise, yabancı varlıklar değil, yatırımcıların yerli varlıkları iktisap edebileceği malî akışlar esas alınmaktadır. Örneğin OECD Sermaye Hareketlerinin Liberalleştirilmesine Dair Kanun (OECD Code of Liberalisation of Capital Movements)'da yatırım tanımlanmamış ancak liberalleşme yükümlülüğüne tâbi yerleşik (resident) ve yerleşik olmayanlar (non-resident) arasındaki sermaye transferlerinin, iç ve dış yatırım da dâhil olmak üzere bir listesi yapılmıştır<sup>10</sup>. Teşebbüsü esas alan tanımlarda ise,

<sup>5</sup> Nitekim bir tanımlamada “Yabancı yatırım, yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınmasıdır” şeklinde ifadeye yer verilmiştir. Bkz. DPT: 2514. ÖİK: 532 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (Erişim) <http://ekutup.dpt.gov.tr/yabancôs/oik532.pdf> 14 Ekim 2004, s.6.

<sup>6</sup> WIR 2003, s.99.

<sup>7</sup> WIR 2003, s.100.

<sup>8</sup> WIR 2003, s.101.

<sup>9</sup> WIR 2003, s.101.

<sup>10</sup> WIR 2003, s.101.

yatırımların liberalleşmesi ve korunması konuları, evsahibi ülkedeki teşebbüslerle sınırlandırılmıştır<sup>11</sup>.

Görüldüğü gibi yatırım kavramı, daha ziyade her enstrümanın kapsamı ve amacı ile bağlantılı olarak tanımlanmaktadır. Buna rağmen sayılan kategoriler arasında kesin bir ayırım yapmak her zaman mümkün olmayabilir. Örneğin İkili Yatırım Anlaşmaları'nda (Bilateral Investment Agreements) genellikle yatırımın korunması hedef alınmakla birlikte liberalleştirme etkisi de göz ardı edilmemektedir.

Yatırım kavramından sonra yatırıma ilişkin genel bir işlevsel ayrıma da gidilebilmektedir. Bu bağlamda, yabancı yatırımları, "Portföy Yatırımları (Portfolio Investments)" ve "Doğrudan Yatırımlar (Direct Investments)" olmak üzere iki ana bölümde incelenmektedir<sup>12</sup>.

Yabancı yatırımlarla ilgili olarak sık kullanılan iki kavram daha vardır: Kaynak ülke ve evsahibi ülke. Yatırımcının tâbiyetinde bulunduğu ülke, kaynak ülke (home country), yatırımın yapılacağı ülke ise evsahibi ülke (host country) olarak nitelendirilmektedir<sup>13</sup>.

## **B. Yabancı Yatırımın Çeşitleri**

Yabancı yatırım; yatırımın amacı ve denetimi nazara alınarak "Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY)" ve "Dolaylı Yabancı Yatırım" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

---

<sup>11</sup> WIR 2003, s.101.

<sup>12</sup> J. Edward Coyne, **Targeting the Foreign Direct Investor**, Kluwer Academic Publishers, Boston/Dordrecht/London, 1995, s.16, WIR s.100.

<sup>13</sup> Kimi yazarlar ülke yerine devlet tabirini kullanmayı tercih etmiştir. Biz, çalışmamızda ülke tabirini kullanmayı tercih ettik. Bkz. Tiryakioğlu, a.g.e. s.9.



## 1. Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY)

Bir tanıma göre; DYY, yabancı varlıkların kontrol amacıyla satın alınmasıdır<sup>14</sup>. ABD Hukukunda yapılan tanıma göre “doğrudan yabancı yatırım, sermayesi paylara bölünmüş (incorporated) bir ortaklığın oy haklarının % 10 veya daha fazla oranda satın alınması veya kontrol edilmesi ya da sermayesi paylara bölünmemiş (unincorporated) bir ortaklıkta eşit haklara sahip olunmasıdır<sup>15</sup>. DYY ödemeleri normal olarak kâr payı (temettü, avans gelirleri: retained earnings), işletme ödemeleri (royalty payments) ve yönetim ödemeleri (management payments) şeklindedir.

Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) belgelerinde doğrudan yatırım “bir yatırımcı tarafından, kendi ekonomisinden farklı bir ekonomide yerleşik bir teşebbüse, sürekli bir menfaat temini amacıyla yapılan uluslararası yatırım kategorisi” olarak tanımlanmıştır<sup>16</sup>. Burada üzerinde durulan ölçüt, sürekli menfaat ilişkisinin varlığıdır.

OECD Sermaye Hareketlerinin Serbestleştirilmesine İlişkin Kod Ek-A'da yer alan listede ise doğrudan yatırım şöyle tanımlanmıştır<sup>17</sup>: “Doğrudan yatırım, uzun süreli ekonomik ilişki tesis etmek amacıyla, yönetimi üzerinde etkili bir biçimde söz sahibi olacak şekilde yapılan yatırımdır”. Bu maksatla;

a. Ülkede ikamet etmeyen kişilerce;

<sup>14</sup> MGMT/IBUS 450: The International Environment of Business International Investments Theory, (Erişim) <http://www.voxprof.com/eden/Teaching/MGMT-450-Fall-2003-Syllabus-Eden.pdf> 14 Nisan 2004, s.1.

<sup>15</sup> MGMT/IBUS 450, s.1.

<sup>16</sup> Direct investment: is a category of international investment made by a resident entity in one economy (direct investor) with the objective of establishing a lasting interest in an enterprise resident in an economy other than that of the investor (direct investment enterprise). "Lasting interest" implies the existence of a long-term relationship between the direct investor and the enterprise and a significant degree of influence by the direct investor on the management of the direct investment enterprise. Direct investment involves both the initial transaction between the two entities and all subsequent capital transactions between them and among affiliated enterprises, both incorporated and unincorporated. IMF/OECD Glossary, 14 Nisan 2004i s.2 (Erişim) [www.imf.org/library/glossary/pdf](http://www.imf.org/library/glossary/pdf),

<sup>17</sup> OECD Code of Liberalization of Capital Movements 2003 Edition, (Erişim) [www.oecd.org/publications/e-books/pdf/c31.pdf](http://www.oecd.org/publications/e-books/pdf/c31.pdf) 24 Nisan 2004, s.29

1. Tümüyle iktisap edilen bir teşebbüs veya bağlı şirket veya şube tesisi veya genişletilmesi veyahut mevcut bir teşebbüsün mülkiyetinin tümüyle iktisabı,
  2. Yeni veya mevcut bir teşebbüse iştirak,
  3. Beş yıl veya daha uzun süreli ödünç alma,
- b. Ülkede ikamet eden yabancı kişilerce;
1. Tümüyle iktisap edilen bir teşebbüs veya bağlı şirket veya şube tesisi veya genişletilmesi veyahut mevcut bir teşebbüsün mülkiyetinin tümüyle iktisabı,
  2. Yeni veya mevcut bir teşebbüse iştirak,
  3. Beş yıl veya daha uzun süreli ödünç alma” şeklindeki yatırımlar, DYY tanımına girmektedir.

Diğer bir tanımlamaya göre, “DYY; taşınır veya taşınmaz varlıkların bir ülkeden başka bir ülkeye, bu varlıkların sahibinin kısmen veya tamamen denetimi altında o ülkenin refahını arttırmak için kullanımı amacıyla transferidir”<sup>18</sup>.

DYY konusunda üzerinde en çok durulan kavramlar “yabancı bir teşebbüse ya da ekonomik bir varlığa yatırım yapılması, bunların satın alınması ya da kontrol edilmesi”dir<sup>19</sup>.

Doğrudan yatırım çeşitli şekillerde tezahür edebilir. Örneğin, evsahibi ülkede kurulmuş olan bir şirketi satın alma veya yeni bir şirket kurma şekilde olabileceği gibi bir şirket için kuruluş sermayesi sağlama veya mevcut bir şirketin sermayesini artırma yoluyla da gerçekleştirilir. Kurulan şirket

<sup>18</sup> Tiryakioğlu, a.g.e. s.10’dan atıfla Sornarajam, M.:International Law, s.4.

<sup>19</sup>, Aristidis Bitzenis, **The Most Important Barriers Underlying Limited FDI Flows, the Case of Bulgaria**, (Erişim) [http://www.city.academic.gr/material/academic\\_staff/business\\_administration/bitzenis/BITZENIS\\_BARRIERS\\_OF\\_FDI\\_october\\_2003.pdf](http://www.city.academic.gr/material/academic_staff/business_administration/bitzenis/BITZENIS_BARRIERS_OF_FDI_october_2003.pdf) 15 Mart 2004, s.4.

tamamen yabancı sermayeli olabileceği gibi yerli teşebbüs ile ortaklık şeklinde de olabilir<sup>20</sup>.

Yabancı yatırımcı, kurduğu teşebbüslerinin, yabancı ülkelerde bir şubesini açmak suretiyle de doğrudan yatırımda bulunabilir. Dış kaynakları sağlayan yabancı sermayedar, o ülkede yapmış olduğu fiziki yatırımın sonucu ortaya çıkan üretim biriminin, yani şirketin sahibi olur<sup>21</sup>.

Doğrudan yatırım denilince akla gelen diğer bir kavram ise “çok uluslu şirket (multinational corporation) ya da çokuluslu şirkettir (transnational corporation)”. Kendi ülkesinin dışında birden fazla ülkede devamlı sınaî faaliyet gösteren şirketler çok uluslu şirket olarak kabul edilmektedir<sup>22</sup>. Burada büyüklük değil süreklilik ve sınaî faaliyet ölçütü olarak alınmıştır. Diğer önemli bir unsur, birden fazla ülkede üretim yapılmasıdır. Bu şirketlerde yatırım, üretim ve pazarlama kararları ana merkez tarafından alınır, şubeleri ve bağlı şirketleri aracılığı ile uygulanır<sup>23</sup>.

Doğrudan yabancı yatırım, Türk Hukukunda, 4875 sayılı Kanun m.2b’de geniş biçimde tanımlanmıştır<sup>24</sup>. Esasen yatırım kavramı, yeni yatırım

<sup>20</sup> Rifat Erten, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Türk Yabancılar Hukuku Sistemi İçindeki Yeri ve Rolü**, Ankara, 2005, s.31.

<sup>21</sup> Rıdvan Karluk, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, 1983, s.14.

<sup>22</sup> T.Güngör Uras, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, 1979, s.37.

<sup>23</sup> Filyal; ana şirketin etkin denetimi altında, ya bağlı bir şirket (hisse senetlerinin çoğunluğu veya % 25’i ana şirkete bağlı) veya ortak bir şirket (bu halde ise hisse senetlerinin en az % 10’u ana şirkete ait olacak ve politikaları yine ana şirket tarafından belirlenecek) halinde çalışan işletmelerdir., Karluk, a.g.e, s.14.

<sup>24</sup> 4875 S.K. m.2 b) *Doğrudan Yabancı Yatırım: Yabancı yatırımcı tarafından, 1) Yurt dışından getirilen; - Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,*

— *Şirket menkul kıymetleri (devlet tahvilleri hariç),*

— *Makine ve teçhizat,*

— *Sınaî ve fikri mülkiyet hakları,*

2) *Yurt içinden sağlanan;*

— *Yeniden yatırımda kullanılan kar, hasılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,*

— *Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar,*

anlaşmalarında da, anlaşmanın uygulanmasında da esneklik sağlanmak üzere olabildiğince geniş tutulmuştur<sup>25</sup>.

4875 sayılı Kanun'da yatırımın tanımı yapılırken, m.2. b fıkrasında sayılan ekonomik kıymetler aracılığıyla, i) Türkiye'de yeni şirket kurmayı ya da şube açmayı, ii) Menkul kıymet borsaları dışında hisse edinim veya menkul kıymet borsalarından en az /10 hisse oranı ya da aynı orandan oy hakkı sağlayan edimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olma ölçütleri, doğrudan yabancı yatırım için yeterli görülmüştür.

## 2. Dolaylı Yabancı Yatırım

Dolaylı yabancı yatırım ise genellikle "Yabancı Portföy Yatırımı (YPY)" olarak ele alınmakta ve "sahibinin aktif yönetimi veya kontrolünü gerektirmeyen menkul kıymet ve diğer malî varlıkların pasif olarak elde bulundurulması" şeklinde tanımlanmaktadır<sup>26</sup>. YPY'nın dönüşü normal olarak kâr ödemeleri veya oydan yoksun (non-voting) pay senetleri biçimindedir.

## 3. Doğrudan-Dolaylı Yabancı Yatırım Ayrımı

Doğrudan ve dolaylı yatırım arasındaki farkları belirlemek bazı durumlarda oldukça zor olabilmektedir. Çünkü yabancıların, yatırımın yönetiminde ne oranda rol oynadığı ya da denetimin sağlanması için bir teşebbüse ne oranda ortak olunması gerektiği gibi hususların tespiti her zaman açık olmayabilir<sup>27</sup>.

---

*Gibi ekonomik kıymetler aracılığıyla;*

- i. *Yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,*
- ii. Menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı.

<sup>25</sup> Tiryakioğlu, a.g.e. s. 167.

<sup>26</sup> MGMT/IBUS 450, s.1.

<sup>27</sup> Coyne, a.g.e. s.16.

YPY'da daha çok elde edilecek gelirler, uluslararası faiz farklılıkları, sermayenin değeri lenmesi ve pazar riskinin dağıtımı gibi etkenler ön planda tutulurken<sup>28</sup> DYY'da, kurulacak veya iştirak edilecek şirketin faaliyetlerinin kontrol altına alınması önem taşır<sup>29</sup>. Bazı yazarlar da iki yatırım türünü ayıran en önemli unsurun "denetim" olduğunu belirtmektedir<sup>30</sup>. Bazı yazarlar ise, "yabancı ortaklı bir şirketin denetimindeki üretim faaliyetinin doğrudan yabancı yatırım olmayacağı, esasen yabancı sermaye transferi olarak da adlandırılabilir yabancı yatırımdan ziyade belirli faaliyetlerde uluslararası idarî denetimin uzantısının doğrudan yabancı yatırım olduğu" şeklinde düşünceler ileri sürmüşlerdir<sup>31</sup>. Doğrudan yabancı yatırımda yatırımcı, şirketin denetim ve yönetimi üzerinde etkili iken dolaylı yatırımda sadece şirket payına sahip olabilmekte ve gelirinden yararlanabilmektedir<sup>32</sup>.

Yatırımcının yönetimde söz sahibi olma eğilimi, genellikle yatırımın boyutu ya da tabiatı ile ilişkilidir. Üretim tesislerinin inşası, oy hakkına sahip paylardan büyük miktarlarda alınması ya da taşınmaz edinilmesi gibi faaliyetler genellikle teşebbüsün yönetimine de dâhil olunması konusunda bir gösterge olarak kabul edilmektedir<sup>33</sup>. Öte yandan borçlanma araçları ya da pay senetlerinin küçük bir kısmının satın alınması gibi durumlarda yönetime müdahil olmak gibi bir eğilim söz konusu değildir.

Bir anlayışa göre ayrımı belirleyen ana etkenler, denetim ve risktir<sup>34</sup>. Bu nedenle doğrudan yatırımı büyük ölçüde çok uluslu şirketler yapmaktadır.

ABD Ticaret Bakanlığının doğrudan-dolaylı yatırım ayrımının tespitinde kabule ettiği % 10 oranı, ABD Hazine Bakanlığının vergilendirmede

<sup>28</sup> Kinga Z Elo, "Quality of Foreign Direct Investments Under Country Risk With Incomplete Markets". (Erişim) [www.ecom.unimelb.edu.au/iaesrwww/people/keelo/pdf/investors.pdf](http://www.ecom.unimelb.edu.au/iaesrwww/people/keelo/pdf/investors.pdf) 15 Eylül 2004, s.3.

<sup>29</sup> Zeki Döşlülüoğlu, **Dışarıdan Yerleşik Kişi ve Kuruluşların Türkiye'deki Portföy Yatırımları**, Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, 1989, S.127, s.7.

<sup>30</sup> Tiryakioğlu, a.g.e. s.10.

<sup>31</sup> Bitzenis, a.g.e. s.4.

<sup>32</sup> Tiryakioğlu, a.g.e. s.11., Öznur Yüksel, **Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları**, Ankara, 1999, s.123.

<sup>33</sup> Coyne, a.g.e. s.16.

<sup>34</sup> Tiryakioğlu, a.g.e. s.11.

kullandığı bir ayrımdır. Bu oran, doğrudan-dolaylı yatırım ayrımı bakımından belirleyici değildir<sup>35</sup>. Yönetime katılım için kimi zaman % 10'dan küçük bir pay sahipliği yeterli iken bazı durumlarda çok daha yüksek oranlarda dahi yönetime katılım mümkün olmayabilir.

OECD de, üyelerinin %10 oranını kullanmasını teşvik etmektedir. Maksat bu konuda yapılacak istatistikî çalışmalar için ortak bir standart belirlemektir. Bağlayıcı bir işlevi yoktur<sup>36</sup>.

#### **4. Doğrudan-Dolaylı Yabancı Yatırım Ayrımının Önemi**

Doğrudan ve dolaylı yatırım ayrımının uygulamadaki önemi, evsahibi ülkenin kalkınma planına olan etkisidir. Doğrudan yatırım, dolaylı yatırım gibi hareketli olmadığından, evsahibi ülke, orta ve uzun vadeli kalkınma planlarında doğrudan yatırımın ülke ekonomisine katkılarını hesaplayabilir, teşvik, vergilendirme, ek kolaylıklar, altyapı vb. hususları plana dâhil edebilir. Doğrudan yatırım, gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için yaşamsal öneme sahiptir. Özellikle ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler açısından DYY, gelişmenin motorudur. Bu bakımdan doğrudan-dolaylı yatırımın kuramsal ayrımlarından çok, ülkeye yapacağı etki ve geleceğe ilişkin tasarruflara katkısı önem taşır. Öte yandan doğrudan yatırımcının evsahibi ülkedeki fiziki varlığı, çok uluslu şirketlerin evsahibi ülkedeki menfaatleri dolayısıyla uluslararası ilişkilerdeki rolü, diğer bir deyimle doğrudan yatırımın evsahibi ülkeye etkileri her açıdan önem taşır.

---

<sup>35</sup> Coyne, a.g.e. s.16.

<sup>36</sup> Coyne, a.g.e. s.16.

## II. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMI BELİRLEYEN ETKENLER, YABANCI YATIRIMIN EVSAHİBİ ÜLKE AÇISINDAN ETKİLERİ

### A. Doğrudan Yabancı Yatırımı Belirleyen Etkenler

#### 1. Genel Olarak

Günümüzde çok uluslu şirket (multinational corporation:MNC) ya da çokuluslu şirket (transnational corporation:TNC) adı verilen şirketlerin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki ağırlıkları ve küresel gelişmeye etkileri artan bir önem kazanmaktadır. Çok uluslu şirketlerin herkes tarafından kabul gören bir tanımı olmamakla birlikte<sup>37</sup>, özelliklerine göre bazı tanımlamalara başvurmanın mümkün olduğu görülmektedir. Buna göre, şirketin büyüklüğü, üretim hacmi, diğer ülkelerdeki kaynaklarının değeri ve uluslararası yaygınlığı, bir şirketin çok ulusluluk özelliğinin göstergesi olabilmektedir<sup>38</sup>. Bir başka tanımlamada ise, üretime yönelik kararların bir merkezden alınması ve denetlenmesi ölçütleri ağırlık kazanmaktadır<sup>39</sup>. Sonuç olarak, çok uluslu şirketler, büyük üretim kapasitesine sahip, ana şirketin tâbi olduğu devletin dışında başka devlet topraklarında da faaliyet gösteren, genellikle ana şirket tarafından denetlenen şirketler olarak tanımlanabilir. Buradaki en belirgin ölçüt, birden fazla devlet topraklarında yatırım yapmaları ya da üretim amaçlı faaliyet göstermeleridir.

Bir şirketin, kendi ülkesinden başka bir ülkede yatırım yapması için söz konusu şirket açısından yatırımı daha akılcı kılan birçok etkenler olması gerekir. Çünkü normal koşullarda başka ülkelerde yatırım yapmanın ek giderleri vardır. Örneğin, yabancı bir ülke oluşu nedeniyle bu ülkenin siyasî, ekonomik, toplumsal yapısı, işgücü, altyapı olanakları vb. birçok konuda araştırma yapılması, danışmanlık şirketlerine yapılan ödemeler, yatırım ve sonrasında karşılaşması olası çeşitli riskler (el koyma, millileştirme, siyasî yapının değişmesi, yabancı düşmanlığı vb.), yerel iş ilişkileri, seyahat

<sup>37</sup>, Cem Alpar, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Ankara, 1977, s.25.

<sup>38</sup> Alpar, a.g.e. s.24

<sup>39</sup> Alpar, a.g.e. s.25

masrafları, değişik bir dil ve kültür ortamında faaliyet gösterme gibi etkenler; şirket açısından üstesinden gelinmesi gereken birçok sorunu da beraberinde getirmektedir<sup>40</sup>. Yabancı bir ülkede yatırım ve üretim yapmak yerine, ihracat yoluna da gidilebilmesi mümkün iken neden doğrudan yatırım tercih edilmektedir? Üstelik doğrudan yabancı yatırımların gelişim hızına bakıldığında, ülkeler arası ticaretten çok daha ileride olduğu gözlemlendiğine<sup>41</sup> göre tüm bu olumsuzluklarına rağmen şirketleri buna yönelten etkenler nelerdir? Sayılan engellere rağmen yabancı yatırımların sürekli artış göstermesinin nedenleri hususunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Bazı yazarlar konuyu genel bir çerçevede mikro ve makro nedenler başlığı altında incelemiş<sup>42</sup> ve mikro nedenler arasında öncelikle kâr güdüsünü ve özellikle ucuz iş gücünden kaynaklanan kâr güdüsünü öne sürmüşlerdir<sup>43</sup>. Günümüzde DYY'ların en çok yer aldığı ABD'de iş gücünün ucuz olmadığı ve bu görüşün tam olarak gerçeği yansıtmadığı da ileri sürülmektedir<sup>44</sup>. Öte yandan DYY'ların gelişmekte olan ülkelere kayması ve bu ülkelerde iş gücünün nispeten ucuz olması karşısında ucuz işgücünün bir etken olduğu düşüncesine katılıyoruz.

Uluslararası sermaye hareketlerinin mikro nedenleri konusunda bir başka düşünce, faiz oranlarının bu hareketlenmede etkili olduğu yolundadır. Buna göre, sermaye maliyeti bir başka ülkede daha düşük olacaksa sermaye de o ülkeye kayacaktır<sup>45</sup>. Bu düşünce, portföy yatırımları açısından doğru

<sup>40</sup> Baran Tuncer, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu**, Ankara, 1968, s.34.

<sup>41</sup> WTO News: 1996 Press Releases, Press/57, 9 October 1996, “Trade and foreign direct investment”, New Report by the WTO, s.1

<sup>42</sup> Foreign Direct Investment, Development and The New Global Economic Order: A Policy Brief For The South, Geneva, 1997, s.41

<sup>43</sup> Alpar, a.g.e. s.47, Türker Minibaş, **Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, İstanbul, 1989, s.60, Ahmet Ulusoy, Birol Karakurt, “Gelişmekte Olan Ükelere Yönelik Sermaye Hareketleri: Nedenleri ve Etkileri”, **İktisat, İşletme ve finans**, Ekim 2004, s.104. Tuncer, a.g.e. s.34.

<sup>44</sup> Foreign Direct Investment, Development and The New Global Economic Order, s.42

<sup>45</sup> Alpar, a.g.e. s.51.



olmakla birlikte doğrudan yatırımlar açısından geçerli değildir. Çünkü doğrudan yatırımlar, kısa vadeli beklentilerle yapılmamaktadır.

Makro nedenler arasında ise, özellikle zengin ülkelerin kendi tâbiyetindeki şirketleri başka ülkelere yatırım yapma ve onların doğal kaynaklarına ulaşma, siyasî ve ekonomik nüfuzlarını artırma konusundaki politikaları öne sürülmüştür<sup>46</sup>. Alman şirketlerinin son yıllarda Doğu ve Orta Avrupa ülkelerine, ABD'li şirketlerin ise Rusya'ya yatırım tercihlerinde makro nedenlerin ağırlıklı rol oynadığı düşünülebilir.

Bazı yazarlara göre çok ulusluluk, bir şirket açısından başarı ve gelişmenin simgesi olarak görülmektedir<sup>47</sup>. Bu şirketlerin müşteri portföyünün ve rakiplerinin de uluslararası bir yapıya dönüşmesi, şirketler açısından da uluslararası olmanın önde gelen etkenlerindendir.

Bir kısım yazarlar ise çok uluslu şirketlerin geniş bir coğrafyaya yayılarak uluslararası rekabet olanağını ve yönetsel becerilerini artırdığını ileri sürmüştür<sup>48</sup>. Bu görüşü paylaşanlar, aynı zamanda birçok ülkede üretim yapma ve o ülkelerin ekonomik sistemine dâhil olma, yani internalizasyon talebinin de etkili olduğunu ileri sürmektedir<sup>49</sup>.

Coğrafya avantajı, bir ülkenin konumu itibarıyla nihai pazara/pazarlara olan yakınlığı, internalizasyon ise bir şirketin yabancı bir ülkedeki başka bir şirkete lisans hakkını satmak veya alt sözleşme (sub-contract) yapmak yerine kendisinin üretim yaparak pazara dâhil olma isteğidir<sup>50</sup>. Özellikle pazar işlemleri maliyetinin yüksek olduğu durumlarda ve teknolojinin yerel teknoloji

<sup>46</sup> Foreign Direct Investment, Development and The New Global Economic Order, s.43.

<sup>47</sup> L Lam and L. P. White, "An Adaptive Choice Model of the Internationalization Process" **International Journal of Organizational Analysis**, April 1999 s.292.

<sup>48</sup> WTO News, s.6.

<sup>49</sup> Ivar Kolstad, Line Tondel, "Social Development and Foreign Direct Investments in Developing Countries" (Erişim) [www.cmi.no/publications/2002/rep/r2002\\_11.pdf](http://www.cmi.no/publications/2002/rep/r2002_11.pdf) 13 Eylül 2004, s.9.

<sup>50</sup> Foreign Direct Investment, Development and The New Global Economic Order, s.43, WTO News, s.6.

ile desteklenmesinin gerektiği durumlarda internalizasyon tercih edilmektedir<sup>51</sup>.

Sonuç olarak, şirketler açısından faaliyetlerini uluslararası bir yapıya dönüştürmenin başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir:

- a) Pazarın genişletilmesi,
- b) Ucuz işgücü ve yüksek kâr güdüsü,
- c) İç pazara dâhil olma (internalizasyon) arzusu,
- d) Doğal kaynaklara erişim,
- e) Rekabet riskinin en aza indirgenmesi,
- f) Alternatif ürünler ve arzın yükseltilmesi.

## 2. Yabancı Yatırımları Cazip Kılan Etkenler

Doktrinde, çok uluslu şirketlerin yatırım tercihinde rol oynayan etkenler konusunda yapılan araştırmaların bir kısmında, evsahibi ülkenin kişi başına düşen geliri, pazar boyutu, büyüme oranı, sanayileşme hızı, kentleşme, altyapı gibi pozitif unsurlar ile yüksek enflasyon, cari hesap açıkları ve politik istikrarsızlık gibi negatif unsurlar vurgulanmışken<sup>52</sup> bir kısım çalışmalarda, ekonomik ve siyasî koşullar, yatırımları teşvik etme felsefesine sahip genel bir hukukî çerçeve ve idarî düzenlemeler olmak üzere dört ana unsur üzerinde durmuşlardır<sup>53</sup>.

Yatırım etkenleri konusunda değişik bir yaklaşım getiren yazarlar ise, yatırım etkenlerini iç (internal) ve dış (external) etkenler olarak ele almış ve iç etkenler arasında şirketin büyüme, kâr, teknoloji kazanımı gibi etkenleri

<sup>51</sup> WTO News, s.5.

<sup>52</sup> Nagesh Kumar “Foreign direct Investment and Technology Transfers In Development: A Perspective On Recent Literature”, The U.N. University, Institute For New Technologies, 14.7.2004, s.7. (Erişim) [www.intech.unu.edu/publications/discussion\\_papers/9606.pdf](http://www.intech.unu.edu/publications/discussion_papers/9606.pdf)

<sup>53</sup> Melek Us “ Türkiye’de Yatırım Ortamı” (Erişim) [www.tisk.org.tr/isveren-sayfa/asp](http://www.tisk.org.tr/isveren-sayfa/asp) 1 Haziran 2004, s.1.

sıralarken dış etkenler arasında da insan kaynakları, pazar hacmi ve politik iklim gibi etkenleri dile getirmiştir<sup>54</sup>.

BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) Dünya Yatırım Raporunda ise, DYY belirleyicileri daha sistematik bir yaklaşım içinde üç ana başlık altında incelenmiştir<sup>55</sup>: (i) Siyasî etkenler, (ii) Yatırım ortamına ilişkin etkenler, (iii) Ekonomik etkenler. Bu ayrım içinde, yatırım ortamına ilişkin etkenler; yatırımların promosyonu (imaj yaratılması, ülkenin pazarlanması vb.), yatırım teşvikleri, maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik vb), yatırım sonrası hizmetler ve sosyal etkenler olarak vurgulanmıştır.

Biz de çalışmamızda DYY etkenlerini, dört başlık altında ele aldık. Bunlar, siyasî, yatırım ortamına ilişkin, sosyal ve ekonomik etkenler olarak sıralanabilir.

#### **a. Siyasî Etkenler**

Siyasî etkenler başlığı altında en çok telaffuz edilen husus siyasî istikrardır. Siyasî istikrar, çok uluslu şirketlerin doğrudan yatırım tercihinde rol oynayan etkenlerin başında gelmektedir<sup>56</sup>. Çünkü doğrudan yabancı yatırım orta ve uzun vadeli ve ülkedeki siyasî istikrarsızlıktan yoğun olarak etkilenir. Ülkede izlenen politikaların sürekli değişiklik arz etmesi durumunda siyasî risk etkeni artar ve yatırımcının tercihi etkilenebilir. Siyasî istikrarsızlık, uzun vadeli planlamaları olumsuz etkiler.

Bir ülkede, siyasî yönetim şekli ne olursa olsun, esas olan belirli bir yönetim biçiminin uzun süre geçerli olmasıdır. Ülkedeki yönetimin demokratik esaslara dayalı olması, yabancı yatırımlar açısından olumlu bir etkidir<sup>57</sup>.

<sup>54</sup> Steven J Zitta, Thomas L Powers “ Motives for Foreign Direct Investment in the United States”, **Thunderbird International Business Review** May–June 2003, Vol.45, Iss.3 s.276–288.

<sup>55</sup> WIR1998 “Trends and Determinants”, UN, New York and Cenova, 1998, s.91.

<sup>56</sup> Tuncer, a.g.e. s.35.

<sup>57</sup> Siyasi ve sosyal hakların DYY’ a etkileri konusunda yapılan araştırmalara göre baskıcı yönetimin hâkim olduğu ve demokratik hakların kısıtlandığı ülkeler, yabancı yatırımcılar açısından elverişli ülkeler olarak değerlendirilmemektedir. Bkz. Kolstad, a.g.m. s.4, Philippe Harms, W.Heinrich

Daha da önemli olan husus, demokratik olsun ya da olmasın mevcut yönetim şeklinin sürekliliğidir. Demokratik olmayan ülkelere de yabancı yatırım planlaması yapılabilir. Ancak sıklıkla rejim değişikliğine uğrayan ülkelerde siyasî istikrarsızlıktan söz edilir ve siyasî risk yüksek olur.

Evsahibi ülkede meydana gelen siyasî olaylar, gelecekte o ülkenin siyasî rejimindeki olası değişiklikler için de ipucu olabilmektedir. Kısa ömürlü hükümetler, genel grevler, paranın büyük çaplı değer kaybı, kapatılması olanaksız geniş bütçe açıkları vb. olaylar, siyasî istikrarsızlığın habercisi olarak algılanabilmekte ve yatırımcı açısından risk etkeni olmaktadır<sup>58</sup>. Bu anlamda siyasî istikrarsızlık, risk etkenlerinin başında gelmektedir. Siyasî istikrarsızlığın yanı sıra etnik gerilimler ve iç huzursuzluklar da yatırımcılar için caydırıcı rol oynamaktadır<sup>59</sup>.

### **b. Yatırım Ortamına İlişkin Etkenler**

Uluslararası literatürde, yabancı yatırımlar ile evsahibi ülke arasındaki ilişkinin tesisinde “Ulusal Muamele (National Treatment)” ya da “Ulusal Düzenleme (National Regulation)” adı verilen ve sadece hukukî düzenlemeyi değil genel olarak yatırımcının yatırım sürecinin tümünde karşılaşacağı muameleyi de içerecek şekilde genel bir bütünü ifade eden kavramlar kullanılmaktadır.

DYY etkenleri konusu üzerine inceleme yapan bir kısım yazarlar, evsahibi ülkenin yabancı yatırımlar konusunda benimsemiş olduğu ulusal muamelenin yatırımcıların tercihinde en önemli etken olduğunu savunmaktadırlar<sup>60</sup>. 2003 yılı Dünya Yatırım Raporu’nda belirtildiği gibi bir

---

Ursprung, “Do Civil and Political Repression Really Boost Foreign Direct Investments?”, **Independent Institute Working Paper**, No: 36, May, 2001, s.4.

<sup>58</sup> Kolstad, a.g.m. s.10.

<sup>59</sup> Siyasî istikrarsızlığın DYY üzerindeki olumsuz etkileri en net olarak Afrika ülkelerinde görülmektedir. Zengin petrol ve doğal kaynakların bulunduğu bazı ülkeler dışında Afrika ülkelerine yönelik DYY’lar çok düşük seviyededir. 2000 yılında Afrika ülkelerinin toplam DYY’lar içindeki payı %0,7 seviyesindedir. Bkz. Kolstad, a.g.m. s.18.

<sup>60</sup> Coyne, a.g.e. s.59.

devletin, yabancı yatırımcıya en az kendi ülkesindeki yerli yatırımcı ile benzer şartlarda yatırım ortamı sağlama ilkesi olarak da tanımlanan “ulusal muamele”, çok uluslu şirketlerin yatırım tercihlerini günümüzde artan oranda etkilemektedir.

Uluslararası muamele, ülkenin gelişme stratejisi ile yakından ilgilidir. Eğer bir ülke gelişme stratejisi içinde yabancı yatırıma yer vermişse bu durumda ulusal muamele de bu amaca yönelik olarak belirlenir. Uluslararası literatürde, DYY'ların gelişme stratejisinin bir parçası olması durumunda gelişme hedeflerinin önceden belirlenmesi ve yabancı yatırımların bu hedeflere ne şekilde katkı sağlayacak ise o yönde teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır<sup>61</sup>.

DYY'ları hedeflemek veya bu yatırımlardan elde edilecek verimin artırılması kendi başına bir strateji değildir<sup>62</sup>. Önemli olan yöneticilerin, DYY'ları kullanarak gelişme stratejisinin, DYY'lar olmaksızın izlenecek bir stratejiden daha etkin olduğu konusunda kesin kararlı olmaları ve bir kez bu kararı verdiklerinde DYY'ların yararlarının en üst düzeye çıkarılması ve maliyetlerinin en aza indirgenmesi için uygun politikaların belirlenmesine gayret etmeleridir.

DYY'ların bir strateji olarak belirlenmesinde ülkenin içinde bulunduğu koşullar da etkindir. Örneğin yerli yatırımcıların teknolojik düzeylerinin çok düşük olması durumunda yüksek teknolojiye sahip yatırımların kabul edilmesi DYY'dan beklenen faydayı sağlayamayacağı gibi zararlı da olabilecektir<sup>63</sup>. Bu nedenle, evsahibi ülke, yabancı yatırımların ülke koşullarına uygun olarak teşvik edilmesine özen göstermelidir.

Gelişmekte olan ülkelerde ulusal politika konusundaki tartışmalar üç ana esasta düşünülmektedir. Bunlar;

---

<sup>61</sup> Velde, a.g.m. s.11.

<sup>62</sup> Velde, a.g.m. s.12.

<sup>63</sup> Velde, a.g.m. s.13.

- a) DYY'ların ülkeye çekilmesi,
- b) DYY'lardan daha fazla yararlanma,
- c) Çok uluslu şirketler konusundaki endişelerin giderilmesi olarak sayılabilir.

Ülkeler, DYY'ları farklı yöntemler kullanarak cazip hale getirmeyi hedeflemektedir. Bir kısmı sadece yabancı yatırımların kabulü ve faaliyetleri için mevcut koşulları liberalleştirmeyi yeterli bulmaktadır. Bu ülkeler, belirli bir alanda yatırım tercihi yapmamakta ve genel olarak yabancı yatırımcılar için elverişli ortamı tesis etmektedir. Bir kısım ülkeler ise, belirli bir alanda yatırımların yoğunlaşması için özel bir çaba sarf etmekte ve daha elverişli yatırım iklimi tesis etmektedir. Bu hususta, Bulgaristan, Romanya, Çek Cumhuriyeti ve Polonya örnek olarak gösterilebilir<sup>64</sup>.

Yabancı yatırımcıların korunması kapsamında, esas olarak millileştirme veya el koyma durumlarında tazminat ödenmesi, uyuşmazlıkların çözümü ve fonların transferine yönelik olarak teminat verilmesini içeren tedbirlerin alındığı görülmektedir.

DYY akışının desteklenmesi, en genel anlamıyla bir ülkenin imajının zenginleştirilmesidir. Ülkenin imajının zenginleştirilmesi ise, yatırım fırsatları konusunda bilgi verilmesi, yer gösterilmesi, kurumsal ve idarî kolaylıklar sağlanması ve yatırım sonrası hizmetlerin sürekliliğidir. Burada kilit nokta, finansman, bütçe ve diğer teşviklere yönelik düzenlemelerin ortaya konulması ve yabancı yatırımcıların cesaretlendirilmesidir. Yabancı yatırımcıların bilgilendirilmesi konusu da bu noktada büyük önem taşımaktadır. Yabancı yatırımcı, yerli yatırımcıya göre bilgilendirme konusunda daha zayıf bir konumdadır ve bu nedenle de diğer yatırımcıların adımlarını takip edecektir<sup>65</sup>.

---

<sup>64</sup> WIR 2003, s.86.

<sup>65</sup> Velde, a.g.m. s.12.

Gelişmekte olan ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırımlar, devletin gelişme stratejisinin temel unsurlarından biridir<sup>66</sup>.

Yabancı yatırım ortamına ilişkin etkenlere ve ulusal muamele kavramına genel olarak değindikten sonra, söz konusu etkenleri iki alt başlıkta incelemeyi uygun bulduk. Bunlar; kanunî ve idarî düzenlemelerle teşvik konularını da içeren ulusal mevzuat ve evsahibi ülke halkının tarihi ve kültürel yapısını da bünyesinde barındıran sosyal etkenlerdir.

### **(1) Ulusal Mevzuat**

#### **(a) Kanunî Düzenlemeler**

Yabancı sermayenin bir ülkede yatırım yapmasında, yabancı yatırım konusunda kapsamlı ve şeffaf bir düzenleyici çerçevenin rol oynadığı doktrinde genel olarak kabul edilmektedir<sup>67</sup>. Doğrudan yabancı yatırımlardan beklenen yararın en üst düzeye çıkarılabilmesi için, ülkelerin, yabancı yatırımları çekecek ve bu yatırımlardan en çok verimi sağlayacak kanunî ve idarî düzenlemeleri yapmaları gerekir<sup>68</sup>. Yabancı yatırımcılar için, evsahibi ülkenin yatırım ikliminin elverişli olması halinde yatırımın bu ülkelere yönelmesi beklenmelidir. Bu iklim içinde ekonomik istikrar önemlidir ama

<sup>66</sup> TBMM Tutanak Dergisi, C.17, Doğrudan Yabancı Yatırımları Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/327), s.2: Ülkemizde de özellikle 1980 yılından itibaren yabancı yatırımlarını devlet politikası olarak ele alma eğilimi artmış, ancak istenilen düzeye getirilememiştir. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile ilgili Meclis görüşmelerinde Türkiye'nin ulusal politikası ile yabancı yatırımlar arasında önemli bir bağ olduğuna işaret edilmiştir<sup>66</sup>. Aynı şekilde söz konusu Yasanın genel gerekçesinde de "Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlar alanında hiçbir zaman kendisinden beklenen performansı sergileyemediği, bu sonucun doğmasına yol açan en önemli unsurun ise, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik kalkınma stratejisinin temel bileşeni haline getirilememiş olmasının yattığı" vurgulanmıştır.

<sup>67</sup> Minibaş, a.g.e. s.61, Markus Taube, Mehmet Ögütçü "Main Issues on Foreign Investment in China's Regional Development: Prospects and Policy Challenges", (Erişim) <http://www.oecd.org/dataoecd/30/23/1939560.pdf> 01 Mayıs 2006, s.10.

<sup>68</sup> Thomas Andersson, **Multinational Investment In Developing Countries**, London and New York, 1991, s.171.

aranması gereken diğ er bir husus, yatırım için elverişli bir hukukî yapılanmanın da var olmasıdır<sup>69</sup>.

Yabancı yatırımlara ilişkin düzenlemeler, kimi ülkelerin anayasalarında yer alan bazı hükümlerle<sup>70</sup> kimi ülkelerde ise “doğrudan yabancı yatırımlar” başlıklı kanunlarla<sup>71</sup> yabancı yatırımlar için hukukî zemin sağlanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler, yabancı yatırımlara ilişkin mevzuatın iyileştirilmesi konusunda sürekli bir çaba içindedirler.  rneğ n Hindistan’da yapılan bir araştırma sonucunda, yabancı yatırımların gelişmesi için gerekli görülen unsurların başında, bağımsız bir düzenleyici yapılanmaya ihtiyaç duyulduğu, bu yapılanmanın ana unsurlarının, yabancı yatırımları yönlendirecek idarî bir organ, hükümet desteği, malî destek, teşvik edici ücret ve vergi politikası ve tüm bu hususları hukukî bir zemine oturtacak mevzuatın bir an önce hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır<sup>72</sup>. Hükümet desteği konusunda ise, özellikle yabancı yatırımcılar için taşınmaz edinimi konusunda kolaylık tanınması, gerektiği hallerde yatırım bölgesinde yer tahsisi ve altyapı olanaklarının genişletilmesi üzerinde durulmuştur<sup>73</sup>.

Doktrinde bir kısım yazarlar<sup>74</sup>, evsahibi ülkenin kanunî düzenleme ve teşviklerinin çok uluslu şirketlerin yatırım kararını d ş n ld ğu kadar etkilemediğini, söz konusu şirketlerin ağırlıklı olarak ülkedeki doğal kaynaklar ve ülkenin uzun vadedeki ekonomik performansı üzerinde durduğunu ileri sürmektedirler. Bunlara göre, en yoksul ülkelere yönelik bir araştırmada

<sup>69</sup> Carin Persson, Dumitru Slonovski “New Patterns of Foreign Direct Investments, Indirect Internationalisations of MNCs Using Platform Countries”, (Erişim) [www.handels.gu.se/epc/archive/00003679/01/inlaga\\_2003\\_49.pdf](http://www.handels.gu.se/epc/archive/00003679/01/inlaga_2003_49.pdf) 13 Eylül 2004, s.26.

<sup>70</sup>  rneğ n Malezya Anayasasında yabancı yatırımların tazminat  denmeksizin millileştirilemeyeceği garanti altına alınmıştır. Vincet Cable, Bishnodat Persaud, **Developing With Foreign Investment**, London, New York, Sydney and the Commonwealth Secretariat, 1987, s.108.

<sup>71</sup> Türkiye, İran, Dominik Cumhuriyeti,  in, Rusya, Yugoslavya, İspanya, Filipinler ve birçok  lkede “Yabancı Yatırımları Kanunu” adı altında doğrudan yabancı yatırımlarına dair yasal düzenlemeler kabul edilmiştir.

<sup>72</sup> Hemant Sahai, **Impact of Reforms on Investments, Effective Regulation & Role of Government**, New York, 2004, s.4–5.

<sup>73</sup> Sahai, a.g.e. s.7.

<sup>74</sup> Nagesh Kumar, “Determinants of Export Orientation of Foreign Production By U.S. Multinationals: An Inter-Country Analysis” **Journal of International Business Studies**. Vol. 25, No.1 1994, s.150.



kanunî çerçevenin yatırım kararında büyük bir engel oluşturmadığı, özellikle son yıllarda yapılan DYY rejiminin liberalleşmesi düşüncelerinin ışığında bu sonuca varıldığı ileri sürülmektedir<sup>75</sup>. Aynı şekilde, 30 Afrika ülkesinde yapılan bir araştırmada yatırım kararlarında, kanunî çerçevenin olumsuz etkisinin %5'den daha az seviyede görüldüğü ileri sürülmektedir. Afrika'daki yabancı yatırımcılar Dünya Bankası ya da IMF ile yürütülecek bir reform programının istikrar belirtisi olacağını kabul etmekle birlikte bunun yatırım kararlarında önde gelen bir unsur olmadığını da düşünmektedir<sup>76</sup>.

Yabancı yatırımlar mevzuatı, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, yabancı yatırımı tümüyle reddeden ve bu maksatla da mevzuatını yabancı yatırımı yasaklayacak şekilde düzenleyen ülke mevcut değildir. En totaliter ülkelerden en demokratik ülkelere kadar geniş bir yelpazede yer alan birçok ülke, yabancı yatırımlar için bir takım düzenlemeler getirmiştir. Yabancı yatırım mevzuatının liberalleşmesi her zaman ülkenin demokratik yapısı ile doğru orantılı değildir. Mevzuat açısından bakıldığında totaliter yönetime sahip ülkelerin mevzuatı, demokratik ülkelerin mevzuatından daha liberal olabilmektedir. Totaliter rejimler, öz kaynaklarını teşvik etmek ve gelişmeyi dâhili bir hareket olarak görmek yerine, sadece dış yardım ve yabancı yatırım üzerine inşa edilmiş bir gelişme politikası benimseyebilirler. Özellikle doğal kaynakların bol olduğu totaliter ülkelerde yöneticiler, rejimi ayakta tutabilmek için kaynağa yönelik yabancı yatırımcıları tercih edebilmektedirler.

Hukukî altyapının DYY üzerindeki ne derece etkili olduğu konusunda farklı düşünceler görülmekle birlikte, üzerinde anlaşma sağlanan bir husus, mevzuatın yabancı yatırım iklimine olumlu ya da olumsuz bir katkı sağladığı yönündedir. Örneğin Rusya'nın olağanüstü doğal kaynakları, yetişmiş insan gücü ve birçok avantajlarına rağmen yeterli seviyede yabancı yatırımın

<sup>75</sup> Bailey, Michael/ Green Duncan/Hardstaff Peter/ Hilary, John: Unwanted, Unproductive and Unbalanced: Six Arguments Against Investment Agreement at the WTO, (Erişim) [www.wdm.org.uk/combriefs/wtoinvestment.pdf](http://www.wdm.org.uk/combriefs/wtoinvestment.pdf), 10 Mayıs 2004, s.4

<sup>76</sup> Bailey/ Green/Hardstaff/ Hilary, a.g.m. s.4

yönlendirilememesinde, kanunî düzenlemelerin yetersizliği ve uygulamadan kaynaklanan sorunlar olduğu ileri sürülmektedir<sup>77</sup>. Türkiye’de de yabancı yatırımının istenilen düzeye gelememesinde kanunî ve idarî düzenlemelerin de kısmen etkili olduğu değerlendirilerek son yıllarda önemli değişiklikler yapılmıştır.

Uluslararası hukukun temel ilkeleri uyarınca her devletin kendi ülkesel egemenlik alanı, yani kendi toprakları üzerindeki yatırımları denetleme hakkı bulunmaktadır. Bu husus UNCTAD 1999 a maddesinde de ifade edilmiştir. Denetleme önlemleri belirli bir sektörün kısmen veya tamamen DYY’ın yasaklanmasından başlayarak çeşitli kısıtlamalara gidildiği-örneğin, yerli yatırımcılarla ortak teşebbüs kurma veya yönetime katılma ya da belirli bir kurum tarafından denetlenme gibi geniş bir yelpazede ele alınabilir<sup>78</sup>.

Bir kısım ülkeler denetleme yetkisini geniş tutmakta ve mevzuatını, izin ve onay sistemi üzerine inşa etmektedirler (İran örneğinde olduğu gibi). Bir kısım ülkeler ise, yabancı yatırımı, kalkınma politikasının ana unsuru olarak belirleyerek tümüyle liberal bir yatırım mevzuatı benimsemişlerdir. Bu ülkelerde yabancı yatırım mevzuatı, yerli yatırımcı ile eşitlik, uluslararası tahkim gibi bu alanda belirlenen uluslararası standartları öngörmekte, yabancı yatırımcı da özel kanunlarla getirilen sınırlamalar dışında izin almaksızın ve genellikle bildirimle dayalı olarak faaliyet göstermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırım mevzuatlarını liberal esaslara dayalı olarak yeniden düzenleme çabası görülmektedir. Bu ülkeler, genellikle bir yabancı danışmanlık kuruluşu ile işbirliği yaparak yenileme çalışmasını gerçekleştirmektedir<sup>79</sup>.

<sup>77</sup> Roman A. Eliassov, “The Impact of Foreign Direct Investment In the Case of the Beer Industry In Russia” (Erişim) [www.etdindividuals.dlib.vt.edu:9090/archive/00000036/01/Thesis.1.pdf.pdf](http://www.etdindividuals.dlib.vt.edu:9090/archive/00000036/01/Thesis.1.pdf.pdf), 31 Ağustos 2004, s.10.

<sup>78</sup> WIR 2003, s.102.

<sup>79</sup> Türk Hukuk mevzuatındaki yenileme çalışmaları da FIAS adı verilen bir kuruluşun desteği ile gerçekleştirilmiştir.

### (b) İdarî Düzenlemeler

İdarî düzenlemeler, yabancı yatırım mevzuatının uygulamaya yansıtılmasıdır. Söz konusu düzenlemeler, yabancı yatırımın yoğun olduğu gelişmiş ülkelerde kolaylık, yabancı yatırım ikliminin henüz oluşmadığı bazı gelişmekte olan ülkelerde ise karmaşık onay mekanizmalarını içeren, büyük çapta zaman ve malî kayıplara sebebiyet veren engeller olarak belirmektedir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kanunî düzenlemeler basit ve açık olsa bile aynı konuda değişik idarî birimlerin farklı uygulamaları vardır. Öte yandan söz konusu idarî unsurların kişisel girdileri oldukça yoğun ve etkin olabilmektedir. Bu konuda yapılan araştırma sonuçlarına göre DYY üzerindeki ulusal denetime ilişkin tartışmaların temel noktası idarî otoritelerin keyfi uygulamaları olmuştur<sup>80</sup>.

İdarî düzenlemelere bağlı olarak bürokratik rekabet de DYY'ların üzerindeki etkili unsurlardan birisidir. Genellikle devlet denetimi için tek bir organın yetkilendirilmesine rağmen uygulamada, birçok kamu kuruluşu bu faaliyete dâhil olmaktadır<sup>81</sup>. Bu bağlamda, çeşitli ülkelerde, merkez bankası, meclis komiteleri, planlama teşkilatları, hazine, dış ticaret, sanayi, endüstri, dış işleri, bölgesel kalkınma, bilimsel ve teknik araştırma kurumu ve hatta bazı durumlarda askeri yetkililer ve cumhurbaşkanlığı makamı da müdahale edebilmektedir<sup>82</sup>. Bu organlar kimi zaman uyumlu, kimi zaman da birbirlerinin görev alanlarına müdahale ederek DYY politikalarının uygulanmasını etkilerler.

Yabancı yatırımlara yönelik idarî engeller denilince, genellikle yatırımların ülkeye girişi, tesisi ve işletimine yönelik olarak, bürokratik, teknik ya da yapısal birtakım geciktirici, çeşitli dublikasyonlara yol açan, gereksiz masraflara neden olan etkenler akla gelir. Ama yapılan bir takım araştırmalar idarî engellerin bazı ülkelerde çok daha karmaşık olduğunu, hükümet

<sup>80</sup> Robinson, a.g.m. s.44.

<sup>81</sup> Robinson, a.g.m. s.49.

<sup>82</sup> Robinson, a.g.m. s.49.

politikaları, hukuk sistemlerinin farklılığı gibi kurumsal nedenlere dayandığını göstermiştir<sup>83</sup>.

Hemen her ülkede var olan söz konusu düzenlemelerin yaygın gerekçeleri; çevrenin korunması, kamu sağlığı ve güvenliği ile kalite kontrolüdür. İdari düzenlemeler, uluslararası literatürde genellikle üç başlık altında ele alınmaktadır:

#### **(aa) Ülkeye Giriş Prosedürü**

Ülkeye giriş prosedürü, yabancı şirketin yatırım yapacağı ülkenin idarî makamlarına yapacağı başvuru ile başlar. Bu başvuru ile birlikte, şirketin ve yatırım kodunun kaydı, yerli bir bankaya para yatırılması, ikamet ve çalışma izni, vergi dairesine kayıt, iş ve ticaret yapma izni, istatistikî kayıt, sağlık ve konaklama planı, sosyal sigorta kaydı gibi birçok idarî faaliyet de başvuru ile birlikte başlatılır<sup>84</sup>.

Ülkeye giriş prosedüründe yatırımcılar açısından en çok karşılaşılan sorun birden fazla merci ile muhatap olmalarıdır. Yatırımcılar sayılan tüm faaliyetler için tek bir temas noktası (one-stop shop) talep ederler. Bu temas noktası genellikle bir hükümet organı olup birçok resmi, yarı resmi ya da özel kuruluşla işbirliği halindedir. Bu organ, yabancı yatırımcının özellikle yerel makamlarla ilişkilerinde etkili olmalıdır. Çünkü yerel makamlar mevzuat dâhilinde olmayan birtakım taleplerde bulunabilmektedir. Bu talepler genellikle bağış, yardım, katkı payı gibi adlar altında yapılmakta ve oldukça büyük meblağlara ulaşmaktadır.

<sup>83</sup> Jacques Morisset, Olivier Numenga Neso “Administrative Barriers to Foreign Investments in Developing Countries” Policy Research Working Paper, (Erişim) [www.wds.worldbank.org/servlet/WDSCContentServer/WPSP/IB/2002/06/24/00009496\\_02061104142385/Rendered/PDF/multi0page.pdf](http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSCContentServer/WPSP/IB/2002/06/24/00009496_02061104142385/Rendered/PDF/multi0page.pdf) 24 Nisan 2004, s.4.

<sup>84</sup> Morisset/Neso, a.g.m. s.5.

### **(bb) Arazi Tahsisi, Yerleşim ve Altyapı Tesislerine İlişkin Düzenlemeler**

Arazi konusu özellikle Afrika, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde hassas bir konudur<sup>85</sup>. Bu nedenle yatırımcılar araziyi satın alma yerine kiralama yoluna giderler. Arazi tahsisinin yanı sıra site denetlemesi ve genel onaylar, inşaat izni, elektrik ve güç bağlantıları, kanalizasyon ve atık su giderleri, posta ofisi gibi alt yapı hususları da gündeme gelmektedir<sup>86</sup>.

### **(cc) İşletime İlişkin Düzenlemeler**

İşletime ilişkin düzenlemeler konusunda, Türkiye'nin de dâhil olduğu 32 gelişmekte olan ülkede, FIAS ve USAID tarafından yapılan araştırma sonuçları ilginç verileri ortaya koymaktadır<sup>87</sup>. Bu bağlamda, ithalat-ihracat İzinleri, ithalat-ihracat yetki süreci, döviz denetimi, bütçe durum belgesi (fiscal situation certificate), sağlık ve güvenlik denetimleri, iş denetimleri, sosyal yardım planı ödemeleri (social welfare plan payments) gibi konular gündeme gelmektedir<sup>88</sup>.

Yapılan araştırmada, ülkelerin bir kısmında yabancı yatırımcılara, yerli yatırımcılarla eşit muamele uygulanacağı kabul edilmekle birlikte, yatırım için yapılması gerekli usule ilişkin işlemler için yapılan harcamalar arasında büyük farklılıklar olduğu tespit edilmiştir<sup>89</sup>.

İdarî engeller konusuna, sadece ülkeye giriş, arazi tahsisi ve işletim engelleri olarak bakılırsa yüzeysel bir yaklaşım olur. Bu engellerin arkasında

<sup>85</sup> Morisset/Neso, a.g.m. s.6.

<sup>86</sup> Morisset/Neso, a.g.m. s.6.

<sup>87</sup> Morisset/Neso, a.g.m. s.10: Örneğin, arazi alımı konusunda eğer devlet arazisi alımı söz konusu ise Türkiye'de bu konuda karşılaşılan prosedür sayısı 125'e kadar çıkabilmekte idi (2001 yılı verilerine göre) Aynı araştırmada, idarî prosedürler için harcanılan zamanın gün olarak hesaplanması sonucu Türkiye 1106 gün ile en çok zaman kaybına neden olan ülke konumundadır<sup>87</sup>. Türkiye'yi Mozambik ((731), Bulgaristan (702), ve Romanya (634) izlemektedir. En düşük gün sayısı Güney Afrika'dadır (26 gün).

<sup>88</sup> Morisset/Neso, a.g.m. s.6.

<sup>89</sup> Morisset/Neso, a.g.m. s.13: Buna göre, resmi başvuru harcı Romanya, Nijerya ve Mozambik'te 10000 Doları aşmaktadır. Genel toplama bakıldığında, Mozambik (6695 Dolar), Türkiye (6480 Dolar) ve Romanya (6207 Dolar) ilk üç sıradadır.

daha kurumsal, daha yapısal başka meseleler bulunmaktadır. Bunlar arasında, ülkedeki yönetimin şeffaflığı, ticaret politikasının açıklığı, rüşvet ve yolsuzluk gibi etkenler de vardır. Örneğin Rusya Federasyonu'na yönelik bir çalışmada<sup>90</sup>, en büyük altı yatırım engeli şöyle sıralanmıştır: Yüksek vergi oranları, vergi düzenlemeleri, kamu sektöründeki yolsuzluk, enflasyon, finans erişiminde karşılaşılan sorunlar ve yargı sisteminin işleyişi. Bu engelleri, basit bir biçimde prosedür sorunları olarak nitelendirmek doğru değildir. Öte yandan yabancı yatırımlar konusunda büyük mesafe kat eden Barbados'daki düzenlemelerin "olağanüstü basitliği, özgür yaklaşımı ve kırmızı çizgilerin yokluğu" literatürde öne çıkan bir örnektir<sup>91</sup>. Malezya'da, yabancı yatırımlar konusundaki denetlemelere rağmen, "tek duraklı" bir sistemin oluşu, yabancı yatırımcılar için bir tercih nedeni olmuştur<sup>92</sup>. Her iki ülkede de mevzuat değişiklikleri kısa sürede uygulamaya konulmuştur. Bu nedenle, sadece hukukî ve idarî düzenlemelerin değiştirilmesi değil aynı zamanda bu değişikliklerin uygulamaya da yansıtılması gereklidir.

## **(2) Uluslararası Yatırım Anlaşmaları**

Yatırım kuralları çok çeşitlidir. Bu kuralların ortaya koyduğu yükümlülükler coğrafi alan ve kapsam bakımından değişiklikler göstermektedir. Bunların bir kısmı DYY politikalarının sadece belirli bir bölümünü yansıtır. Büyük çoğunluğu ise hem iç hem de dış yatırıma yönelik esasları ortaya koyar (Rekabet kuralları vb.). Yabancı yatırımlar söz konusu olduğunda, yatırım unsurlarının evsahibi ülkeye girişinden başlayarak, yatırım alanları, uygulanacak rejim, işletimleri dâhil birçok konu gündeme gelir. Ülkelerin yaptıkları uluslararası yatırım anlaşmalarında, yabancı yatırımlara bakış açılarını tespit etmek mümkündür. Bu anlaşmalar genel olarak incelendiğinde aşağıda belirtilen esasları görmek mümkündür:

<sup>90</sup> RUSSIA: Administrative Barriers to Investments Within Subjects of the Russian Federation, September 2001, FIAS, (Erişim) [www.fias.net/documents/RUSSIA2-chpt1.pdf](http://www.fias.net/documents/RUSSIA2-chpt1.pdf), 13 Nisan 2004 s.6.

<sup>91</sup> Cable/Persaud, a.g.e. s.14.

<sup>92</sup> Cable/Persaud, a.g.e. s.14.

- a) DYY engellerinin giderilmesi,
- b) Yabancı yatırımcılara yönelik işlem standartlarının yükseltilmesi,
- c) Yabancı yatırımcıların korunması,
- d) DYY akışının desteklenmesi.

Görüldüğü gibi, uluslararası yatırım anlaşmalarının temel amacı, yabancı yatırımların teşviki ve bu amaçla ülkelerin ortak prensiplerde anlaşmalarıdır.

Uluslararası yatırım kurallarının oluşturulmasına ilişkin en önemli girişim II. Dünya Savaşından sonra Havana Sözleşmesi çerçevesinde ortaya çıkmış ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır<sup>93</sup>. Daha sonraki yıllarda da görüldüğü gibi iki taraflı yatırım anlaşmaları daha verimli sonuçlar doğurmaktadır.

Yatırım konusunda iki taraflı anlaşmaların yanı sıra bölgesel ve çok taraflı anlaşmalar da imzalanmaktadır. Ayrıca, 1995 yılında, OECD nezdinde OECD üyesi ülkelerle AB ve OECD üyesi olmayan ülkelere de açık bir “Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI)” imzalanması girişi yapılmış ancak başarısızlığa uğramıştır<sup>94</sup>. Aşağıda ikili, bölgesel ve çok taraflı anlaşmalarına kısaca değinilmiştir.

#### **(a) İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları**

İki taraflı yatırım anlaşmaları, ülkeler arasındaki genel ekonomik anlaşmalardan kaynaklanan ve yatırım konusundaki esasları öngören anlaşmalardır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) iki taraflı yatırım anlaşmalarını şöyle tanımlamaktadır: “İki taraflı yatırım anlaşmaları; iki ülke arasında, taraflardan her birinin toprakları üzerinde

---

<sup>93</sup> WIR 2003, s.88.

<sup>94</sup> Tiryakioğlu, a.g.e. s.125.

yerleşik şirketler tarafından karşılıklı olarak yatırımların cesaretlendirilmesi, teşviki ve korunması amacıyla yapılan anlaşmalardır”<sup>95</sup>.

İki taraflı yatırım anlaşmalarının amacı; sermayenin yanı sıra teknoloji, yönetim becerisi ve çeşitli pazarlara giriş şansını getiren, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını taraf ülkeler arasında teşvik etmek ve ilgili ülkenin hukuk düzeni içinde yatırımların korunmasını sağlamaktır<sup>96</sup>. Bu anlaşmalar genel olarak “yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları” olarak adlandırılmaktadır.

İki taraflı yatırım anlaşmaları, son yıllarda hızla artış göstermiştir<sup>97</sup>. 1959’da ilk anlaşmanın imzalanmasından itibaren 2002 yılına kadar sayıları 2181’e ulaşmıştır. Özellikle 1990’ların ikinci yarısından sonra sayı olarak ikiye katlanmıştır. Günümüzde 176 ülke tarafından iki taraflı yatırım anlaşması imzalanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde daha fazla sayıda anlaşma imzalanmaktadır. Bu anlaşmalar önce korunma sonra da liberalleşme üzerine odaklanmıştır. Günümüzde de korunma, tâbi olacakları rejim ve uyumsuzlukların çözümü konuları üzerinde durulmaktadır. Ancak bazı ülkeler, kuruluş hakkı, performans ihtiyaçları ve kilit personelin çalışması gibi konulara da hükmedilmesini talep etmektedir. Bu tip değişiklikler, iki taraflı yatırım anlaşmalarının kapsamını genişletmekte ve daha uzun vadeli etkiler göstermektedir<sup>98</sup>.

İki taraflı yatırım anlaşmaları, başlangıçta komşu ülkeler arasında imzalanmakta iken günümüzde çok uzak ülkelerle de imzalanabilmektedir. Anlaşmalarda yer alan hususlar, yatırımın öncesi ve sonrasında ulusal muamele (national treatment), en çok kayrılan ülke (most-favoured-nation:MFN-treatment), performans ihtiyaçlarına yönelik yasaklamalar, el koyma ve tazminat dâhil teşvik ve koruma, devlet-devlet, yatırımcı-devlet

<sup>95</sup> UNCTAD, 2004b (Erişim) <http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=2095&lang=1> 11 Ocak 2004, s.3.

<sup>96</sup> İki taraflı yatırım anlaşmaları hk.da bkz Tiryakioğlu, a.g.e. s.160 vd.

<sup>97</sup> WIR 2003, s.88.

<sup>98</sup> WIR 2003, s.89.



uyuşmazlıklarının çözümü, sermaye, gelir, kâr ve işletme payı (royalty) dâhil tüm ödemelerin serbestçe transferi için transfer hükümlerinden oluşmaktadır. Japonya-Singapur arasında imzalanan “Yeni Dönem Ekonomik Ortaklık Anlaşması” bu hükümlerin tümünü içeren bir anlaşma örneği olarak gösterilebilir.

İki taraflı yatırım anlaşmalarının, DYY’lar üzerindeki etkisi konusunda istatistikî bir gösterge bulunmamakla birlikte, küresel DYY’lar üzerinde az da olsa olumlu bir etkisi bulunduğu söylenebilir<sup>99</sup>. Dünya Bankası Raporlarına göre ise iki taraflı yatırım anlaşmalarının DYY’lar üzerindeki etkisi minimal seviyededir<sup>100</sup>. Yatırımcılar açısından bakıldığında, evsahibi ülkenin DYY’lar konusundaki tutumunun değiştiği ve yatırım ikliminin iyileştiğinin bir göstergesi olarak değerlendirildiği söylenebilir.

İki taraflı yatırım anlaşmaları, esas olarak gelişmekte olan ülkelere çok uluslu anlaşmalardan daha fazla esneklik sağlar<sup>101</sup>. Bu tip anlaşmalar hızlı sonuç verir. Büyük çoğunluğu yatırım sonrasındaki adımları içerir ve bu da evsahibi ülkelerin yatırımın kabulü ve tesisi konusunda karar verme sürecinde özerk davranmasını sağlar<sup>102</sup>. İki taraflı yatırım anlaşmasının en büyük dezavantajı ise, özellikle pazarlık gücü zayıf ülkelerin gelişmiş ülkelerle yaptığı anlaşmalarda kendini gösterir. Tarafların asimetrik yani benzeş ve

<sup>99</sup> UNCTAD 1998a, WIR 2003, s.89.

<sup>100</sup> Unwanted..., s.2.

<sup>101</sup> Türkiye; A.B.D., Almanya, Arjantin, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Bangladeş, Belarus, Belçika, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Cezayir, Çek Cumhuriyeti, Çin Halk Cumhuriyeti, Danimarka, Endonezya, Estonya, Etyopya, Fas, Filipinler, Finlandiya, Güney Afrika Cumhuriyeti (GAC), Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İran, İspanya, İsraill, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, Küba, Letonya, Litvanya, Lüksembourg, Macaristan, Makedonya, Malezya, Mısır, Moğolistan, Moldova, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya Federasyonu, Slovakya, Sudan, Şili, Tacikistan, Tunus, Türkmenistan, Ukrayna, Ürdün, Yemen, Yugoslav Federal Cumhuriyeti (YFC) ve Yunanistan ile yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları imzalamıştır. Bu ülkelerden Cezayir, Etyopya, Fas, Filipinler, Finlandiya, GAC, Hindistan, İran, İtalya, Katar, Nijerya, Portekiz, Slovakya, Sudan, Şili, Ürdün, Yemen ve YFC ile imzalanan anlaşmalar henüz onaylanıp yürürlüğe girmemiştir. Bahreyn, Malta, Mauritius, Oman, Singapur, Slovenya, Tayland ve Vietnam ile yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları imzalanması için başlayan müzakereler halen devam etmektedir. Avustralya, Birleşik Arap Emirlikleri, Fransa, Norveç ve Uruguay ile bu anlaşmaların müzakereleri tamamlanmış olup nihai metin üzerinde mutabakat sağlanmış ve imza aşamasına gelinmiştir.

<sup>102</sup> WIR 2003, s.93

dengeli olmadığı bu anlaşmalarda, yatırımcının korunması temel amaç olmakta ve birçok liberalleşme şartı konulmakta ancak diğer tarafın talepleri göz ardı edilebilmektedir. Böylece gelişmiş ülkelerin şartları, anlaşmanın büyük kısmını oluşturmakta diğer taraf ise “esneklikten” yeterince yararlanamamaktadır<sup>103</sup>. Ayrıca iki taraflı anlaşmaların kapsamı ve tarafların kendi şartlarını tanımlamadaki özgürlükleri sonuçta belirsizliğe, potansiyel olarak tutarsız kurallara ve hukukî uyumsuzluklara sebep olabilmektedir<sup>104</sup>.

### **(b) Bölgesel ve Bölgelerarası Yatırım Anlaşmaları**

Yatırım konusunun yer aldığı bölgesel ve bölgelerarası anlaşmalar hızla artış göstermektedir<sup>105</sup>. Geçmişten günümüze, sadece yatırımı ele alan bölgesel ve bölgelerarası anlaşmalara; OECD Code of Liberalisation (Liberalleşmeye Dair Kanun) (1961), OECD Declaration and Decisions on International Investment and Multinational Enterprises (Uluslararası Yatırım ve Çok Uluslu Teşebbüslere Dair Deklarasyon ve Kararlar 1976)<sup>106</sup>, gelişmekte olan ülkeleri de içine alan Framework Agreement on the ASEAN Investment Area (ASEAN Yatırım Bölgesine Dair Çerçeve Anlaşma)<sup>107</sup> ve Andean Community (ANDEAN Topluluğu)<sup>108</sup> 291 No.lu kararı örnek olarak gösterilebilir. İki taraflı yatırım anlaşması ve İki Taraflı Serbest Ticaret Anlaşmalarının aksine bölgesel ve bölgelerarası anlaşmaların tümü bağlayıcı değildir<sup>109</sup>.

Günümüzde birçok ticaret anlaşması aslında yatırım anlaşması niteliği de taşımaktadır. NAFTA<sup>110</sup> ve MERCOSUR<sup>111</sup> Anlaşmaları buna örnek olarak

<sup>103</sup> WIR 2003, s.93

<sup>104</sup> WIR 2003, s.93

<sup>105</sup> WIR 2003, s.91

<sup>106</sup> (Erişim) [http://www.oecd.org/document/24/0,3343,en\\_2649\\_34887\\_1875736\\_1\\_1\\_1\\_1,00.html](http://www.oecd.org/document/24/0,3343,en_2649_34887_1875736_1_1_1_1,00.html) (14.07.2007)

<sup>107</sup> (Erişim) <http://www.aseansec.org/6466.htm> (14.07.2007)

<sup>108</sup> (Erişim) <http://www.comunidadandina.org/endex.htm> (14.07.2007)

<sup>109</sup> WIR 2003, s.91

<sup>110</sup> (Erişim) <http://www.international.gc.ca/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/nafta-alena/index.aspx> (14.07.2007)

gösterilebilir<sup>112</sup>. Bu tür anlaşmalardaki esas; sadece bölgesel ticaret değil aynı zamanda DYY'lara yönelik kısıtlamaların kaldırılması ve işleme dair kısıtlamaların azaltılması yoluyla daha elverişli bir ticaret ve yatırım çerçevesi sağlamak ve bölgeler dâhilinde ticaret ve yatırım akışını artırmaktır<sup>113</sup>.

İkili anlaşmalara göre daha geniş bir spektrumu kapsayan bölgesel anlaşmalar, takasa da (tradeoff) izin verirler. Bölgesel anlaşmalarda DYY akışını etkileyen ana ekonomik belirleyici, pazar etkenidir. Bu da esasen DYY'ların değil ticari engellerin azaltılmasının bir sonucudur. Bölgesel anlaşmaların en önemli dezavantajı söz konusu bölge dışında kalan ülkeler açısından ayrımcı olabilmeleridir.

### **(c) Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları**

#### **(aa) Genel Olarak Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları**

DYY ile ilgili olarak II. Dünya Savaşı sonrasında kapsamlı çok taraflı anlaşma yapılmasına yönelik gayretler çoğunlukla başarısızlığa uğramıştır. Bunların arasında en çok bilinenleri, taslak “United Nations Code of Conduct on Transnational Corporations” (BM Ulusaşırı Şirketlerin İdaresi Kanunu) ve taslak “Multilateral Agreement on Investments” (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) olarak sayılabilir. Öte yandan bağlayıcı nitelikte olmayan “Dünya Bankası’nın Doğrudan Yabancı Yatırımlarına İlişkin Muamele Esasları” 1992’de yürürlüğe girmiş ve yatırımcılara yönelik muamele için belirli standartları getirmiştir. Böylece yatırımcılar açısından ilk kez uluslararası bir uzlaşma sağlanabilmiştir.

Belirli yatırımlara yönelik gayretler de sonuç vermiş ve örneğin “Devletler ile Diğer Ülke Yurttaşları arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümüne Yönelik Sözleşme” (ICSID) yatırım uyuşmazlıklarının çözümü için

---

<sup>111</sup> (Erişim)  
[http://www.ekodialog.com/ekonomi\\_kurumlari/mercosur\\_orta\\_guney\\_amerika\\_ortak\\_pazari.html](http://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/mercosur_orta_guney_amerika_ortak_pazari.html)  
 (14.07.2007)

<sup>112</sup> WIR 2003, s.91

<sup>113</sup> WIR 2003, s.91

bir çerçeve sağlamıştır. Ayrıca, ILO “Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy” (Çok Uluslu Girişimler ve Sosyal Politika Hakkındaki İlkeler Üçlü Taraf Deklarasyonu) çok çeşitli iş konularını kapsamaktadır.

Çok Uluslu Yatırım Garanti Ajans’ını Kuran Sözleşme (MIGA) (m.1/a) ulusal ve bölgesel yatırım garanti sözleşmelerini çok uluslu bir sözleşme ile takviye ederek DYY’ların hukukî korunmasını artırmıştır<sup>114</sup>. Ajans’ın amacı, m.2’de yer almıştır. Hedefi, üye ülkeler arasında ve özellikle gelişmekte olan ülkelere verimli amaçlara yönelik yatırımların akışını temin etmektir. Böylece “International Bank for Reconstruction and Development-IBRD” (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)<sup>115</sup>, “International Finance Corporation-IFC” (Uluslararası Finansman Kurumu)<sup>116</sup> ve diğer uluslararası kalkınma finansmanı kuruluşların çalışmalarını desteklemiş olacaktır. Kuruluş bu amaca ulaşmak için yine aynı maddede yer alan şu faaliyetleri yürütür:

- a) Diğer üye ülkelere, bu ülkedeki yatırımları nedeniyle maruz kalabilecekleri ticari olmayan risklere karşı, mükerrer ve ortak sigortalamalar da dâhil olmak üzere garanti verme,
- b) Yatırımların kalkınmakta olan üye ülkelere ve bunlar arasında DYY akışını geliştirmek için tamamlayıcı uygun çalışmaları yapma,
- c) Hedefe ulaşmada gerekli olabilecek veya istenebilecek diğer benzer yetkileri kullanma.

Kuruluş; Governörler Konseyi, Yönetim Kurulu, Başkan ve Kuruluşun belirlediği işleri yapacak personelden oluşur (m.30). Bu anlaşmaya göre bir yatırımın garanti edilebilmesi için gerekli şartlar şunlardır:

<sup>114</sup> Türkiye MIGA Sözleşmesini 1988’de onaylamış ve 27.08.1988 tarihinden itibaren geçerli kılmıştır. Ancak bu sözleşme ile garanti kapsamına alınan yatırımlar yok denecek kadar azdır.

<sup>115</sup> (Erişim)

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası%C4%B1\\_%C4%B0mar\\_ve\\_Kalk%C4%B1nma\\_Bankası%C4%B1](http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası%C4%B1_%C4%B0mar_ve_Kalk%C4%B1nma_Bankası%C4%B1) 14.07.2007

<sup>116</sup> Tunç Evcimen, Uluslararası Finans, (Erişim) <http://www.evcimen.com/wht006.htm> 14.07.2007

- a) Kuruluşun karşılayabileceği riskler. Bunlar sözleşmede yer almıştır. Buna göre; Döviz transferi (m.11/i), kamulaştırma vb. önlemler (m.11/ii), sözleşmenin ihlali (m.11/iii), savaş ve iç kargaşa hali (m.11/iv), zararların karşılanamayacağı durumlar (m.11/c).
- b) Evsahibi hükümetin, garanti sahibinin kabul etmiş veya sebep olduğu bir faaliyeti veya ihmali,
- c) Garanti sözleşmesinin akdedilmesinde önce veya evsahibi ülkenin neden olduğu herhangi bir fiili ihmal veya başka bir olaydan doğan zararlar tazmin edilemez (m.11/c).

TRIM'lere yönelik DTÖ Anlaşması birtakım ticari bağlantılı yatırım önlemlerini yasaklar. (Bu ilke, Uruguay Görüşmelerinin bir parçası olarak benimsenmiştir). Öte yandan, Uruguay Görüşmelerinin bir sonucu olarak benimsenen "General Agreement on Trade in Services" (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması)'da DYY'lara yönelik olarak "ticari varlık (commercial presence)" dâhil olmak üzere tüm uluslararası hizmetlerle ilgili kapsamlı bir kurallar serisi sunmaktadır.

DTÖ Bakanlar Konferansının Doha'da, Kasım 2001'deki Dördüncü Toplantısının Deklarasyon bölümünde, DTÖ üyelerinin ticaret ve yatırım ilişkisi konusunda bir çalışma programı üzerinde anlaştıkları belirtilmiştir. Üye ülkeler bu programla birlikte asıl olarak UNCTAD kurallarının etkin olarak uygulanması için güçlendirilmiş teknik yardım ihtiyacını kabul etmişlerdir. Çalışma Grubu'nun görüşmeleri DTÖ Genel Konseyine rapor edilmektedir.

Çok taraflı anlaşmaların faydaları konusunda düşünceler, öncelikle bu tip anlaşmaların sunduğu çok taraflı bağlayıcı kuralların yatırımı genişleteceği, daha şeffaf, istikrarlı, tahmin edilebilir ve güvenli bir yatırım ortamı sağlayacağı yönündedir. Uluslararası yükümlülükler, evsahibi ülkenin iç hukukunun yaratabileceği istikrarsızlık ile yabancı yatırımcının algılayacağı risk arasındaki farkın ve dolayısıyla yatırımcının risk algılamasının azalmasına yardımcı olabilir.

Bazı ülkeler, çok taraflı yatırım anlaşmalarını, ikili ve bölgesel yatırım anlaşmalarını tamamlayıcı bir araç ve daha geniş bir hukukî zemin olarak görmektedir. Gerçekten de bu anlaşmalar diğerleri için bir zemin oluşturmaktadır. Ancak bazı ülkeler, bu zeminin seviye bakımından beklenenden daha düşük olabildiği endişesini taşımaktadır<sup>117</sup>. Diğer bir deyimle, bu anlaşmaların sağlayacağı korumanın ikili ve bölgesel anlaşmalardan daha düşük olduğu düşünülmektedir.

Çok taraflı anlaşmaların zemini düşük veya yüksek olsa da bu anlaşmalar hiçbir zaman ikili ve bölgesel anlaşmalar için bir çerçeve oluşturmayacaktır.

### **(bb) Çok Taraflı Yatırım Anlaşması Girişimi**

Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) taslağı, yabancı yatırımlar konusunda standart bir ulusal muamele esası üzerine inşa edilmiştir<sup>118</sup>. Diğer bir deyimle anlaşma, yabancı ve yerli yatırımcıların eşit muamele görmelerini, uluslararası yatırım şirketlerinin, kaynaklar, işgücü ve pazar açısından yerli şirketlerle rekabet imkânına kavuşmalarını hedeflemektedir<sup>119</sup>.

ÇTYA ile yabancı yatırımcıların, ulusal güvenlik endüstrileri dışında ekonominin tüm sektörlerine yatırım imkânı bulması sağlanacak ve ülkelerin yatırımcı haklarına ilişkin düzenlemeleri değiştirmeleri de engellenecektir. Bu da bir bakıma küresel boyutta yatırımların liberalleşmesi ve ekonomik küreselleşme yönünde önemli bir adımı teşkil edecektir<sup>120</sup>.

---

<sup>117</sup> WIR 2003, s.94.

<sup>118</sup> Francesca Di Mauro “Never Say MAI: Why has the Multilateral Agreement on Investment not been Signed Yet?” Center for EU Policy Studies, October 2, 1998, s.1.

<sup>119</sup> Mark Vallianatos, Multilateral Agreement on Investment Volume 2, Number 39.

July 1997, (Erişim) [www.lehmanlaw.com/FAQ/faq/FDI.htm](http://www.lehmanlaw.com/FAQ/faq/FDI.htm) 24 Nisan 2004, s.1.

<sup>120</sup> Vallianatos, a.g.m. s.2.

Anlaşma taslağı, genel olarak yabancı yatırımlara yönelik tüm engellerin kaldırılması yönündedir. Ancak, taslak hakkında birçok endişeler de dile getirilmiştir. Bu endişeler beş ana başlıkta toplanmaktadır<sup>121</sup>. Bunlar;

- a) Yabancı şirketlerin ulusal şirketler olarak muamele görmesi: Birçok ülke, yabancıların yerli şirketlerle eşit haklara sahip olmasının, yatırım platformunda yerli-yabancı ayrımının kaldırılmasının ulusal ekonomiye zarar vereceğini savunmaktadır.
- b) Çok uluslu şirketlere tanınacak menfaatlerin boyutu: Çok uluslu şirketlerin faaliyetleri ve küreselleşmeye, özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli bir kesim endişe ve ihtiyatla yaklaşmaktadır. MAI, mevcut şekliyle çok uluslu şirketlerin hareket alanını genişletmekte ve birçok olanaklar tanımaktadır. Bu olanakların boyutu konusunda endişeler sürmektedir.
- c) Şirketlerin performans zorunluluklarına ilişkin yasaklama getirilmesi: Ülkelerin yabancı yatırımcılara, belli oranlarda yerli işgücü istihdamı, üretim kapasitesi, sermaye katılımı, teknoloji transferi vb. konularda koşullar getirmesinin yasaklanmasıdır.
- d) El koymanın sınırlandırılması: Burada el koyma ile ilgili olarak bazı uluslararası standartların örneğin, kamu yararı, ayrımcı olmama ve tam ve hızlı bir şekilde tazminat ödenmesinin yanı sıra el koyma benzeri bir etkiye sahip herhangi bir eylemin yasaklanması gibi ilginç bir düzenleme getirilmiştir.

MAI karşıtları, el koyma konusundaki şartın; örneğin çevresel, sağlığa ilişkin ya da işçi haklarına ilişkin bir kanunun, şirket kârını tehdit etmesi durumunda, bir çeşit el koyma olarak değerlendirilebilerek Anlaşma ile yasaklanabileceğini ileri sürmüşlerdir<sup>122</sup>.

MAI konusundaki diğer bir endişe de, her ülkeden tüm çok uluslu şirketlere ayrıcalık tanınması konusudur. Çünkü bu durumda örneğin insan

<sup>121</sup> Stephen J. Kobrin, "The MAI and the Clash of Globalizations", **Foreign Policy**, Fall 1998, s.1.

<sup>122</sup> Kobrin, a.g.m. s.1.

haklarının ihlal edildiği ülkelerin uyuşundaki birçok uluslu şirket de aynı şekilde ayrıcalıklardan yararlanabilecektir.

MAI konusundaki endişelerin en genel olanı ise, evsahibi ülkelerin, büyük çaplı yabancı şirketlerin küçük yerli endüstrileri ortadan kaldırmalarını önlemeleri imkânı kalmayacağı konusundaki düşünceleridir. Örneğin bu anlaşma ile Filipinler'in yabancılara, kırsal kesimde bankacılık faaliyetlerini yasaklaması ya da Honduras'ın orman sanayiini yabancılara kısıtlaması olanakları artık kalmayacaktır. Bunun gibi birçok örnekten de anlaşılacağı gibi MAI'nin, özellikle gelişmekte olan ülkelerin tüm çevresel ve toplumsal korunma çabalarını yok edeceği konusunda yerleşik bir düşünce hâkimdir.

MAI taslağı, çok tartışılan, çok eleştirilen bir metin olmuştur. Dört yıllık bir süreç içinde özellikle gelişmekte olan ülkelere tepki toplayan taslak imzalanmamış olup yeni müzakere ortamı olarak halen DTÖ nezdinde görüşülmektedir. Ancak, yukarıda açıkladığımız gerekçelerle mevcut şekliyle bu taslağın imzalanmasının olanaksız olduğu kanaatindeyiz.

### **(3) Teşvikler**

#### **(a) Teşvik Kavramı ve Çeşitleri**

Teşvik, OECD tarafından kabul gören tanım itibariyle “bir yatırımın maliyetini veya potansiyel kârını etkileyerek veya yatırımla ilgili risklerini değiştirerek yatırımın büyüklüğünü, bölgesini ve sektörünü etkilemek için hazırlanan hükümet önlemleridir”<sup>123</sup>.

Teşvik, hükümetler açısından bir yük, kullanan şirketler açısından bir avantajdır<sup>124</sup>. Bu bakımdan teşvikin avantajları, maliyetini karşılamalıdır.

Bir kısım yazarlar, DYY'ı çeken etkenler arasında birinci sırada “teşvikler”in geldiğini ileri sürmektedir<sup>125</sup>. Bu düşüncüyü paylaşanlara göre

<sup>123</sup> UNCTAD, World Investment Report, New York, 1994, s. 290.

<sup>124</sup> Mustafa Duran, “Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları”, (Erişim) [www.treasury.gov.tr/yayin.htm](http://www.treasury.gov.tr/yayin.htm) 15 Ağustos 2004, s.11.



doğrudan veya dolaylı olarak yapılan çeşitli teşvikler, küresel yatırımcı şirketlerin kârlarını daha da arttırmaktadır. Öte yandan bir kısım yazarlar da teşviklerin özellikle gevşek tabanlı (foot-loose) yani hızla yer değiştirebilen yatırımlarla ihracat eksenli yatırımlarda, komşu ülkelerle benzerlik gösteren ülke ya da bölgelerde ve yatırım ikliminin diğer unsurlarının elverişli olduğu yerlerde etkin olduğunu ileri sürmektedir<sup>126</sup>.

Uluslararası literatürde teşvik konusu üç başlık altında ele alınmıştır. Bunlar;

- a) Malî teşvikler (Financial incentives): Evsahibi ülke tarafından yabancı yatırımcıya doğrudan yatırım kredisi verilmesi,
- b) Bütçe teşvikleri (Fiscal incentives): Yabancı yatırımcıya vergi tatili uygulanması<sup>127</sup>, vergi yükünün azaltılması, örneğin, ithalat gümrük muafiyetleri, ara girdi ve sermaye ürünlerinden vergi muafiyeti,
- c) Dolaylı teşvikler (Indirect incentives): DYY'ların kâr oranlarının çeşitli şekillerde artırılmasıdır. Örneğin, hükümetler yabancı yatırımcılara toprak ve altyapı kolaylıkları sağlayabilirler ya da yabancı şirkete, hükümet ihalelerine tercihli erişim şeklinde imtiyazlı pazar pozisyonu, tekel hakkı, ithalat rekabetinden korunma ya da özel muamele şeklinde olanaklar sağlayabilirler.

Yatırım teşviki konusunda en belirleyici etken DYY'ların çeşididir. Büyük ve dinamik bir ekonomi, daha küçük ve az dinamik olan ekonomiye nazaran daha çekici teşviklere yer vermek zorundadır. Örneğin Çin'e yönelik DYY'ların çok büyük çaplı olmasının nedeni uyguladığı teşvikler değil bu ülkenin büyük ve dinamik bir ekonomik yapıya sahip olmasıdır.

<sup>125</sup> Hasan Gürak “Küreselleşme Nereye Götürüyor? Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Verimlilik ve Gelir Dağılımı” (Erişim) [www.iibf.sakarya.edu.tr](http://www.iibf.sakarya.edu.tr) 14 Nisan 2004, s.8–10.

<sup>126</sup> VELDE, a.g.m. s.17.

<sup>127</sup> Vergi tatili kurum ve gelirler vergisinin belirli bir süre ya da sürekli olarak tatil edilmesidir, bkz. Duran, a.g.m. s.40.

Bazı yazarlar, teşvikleri, amaçlarına, kapsamına, veriliş aşamalarına, kullanılan araçlara ve kaynaklarına göre olmak üzere beş grupta ele almıştır<sup>128</sup>. Bir yazara göre de en çok başvuru alan teşvikler şöyle sıralanabilir<sup>129</sup>:

- a) Gelir/kurumlar vergisi muafiyeti,
- b) Gelir/kurumlar vergisi indirimi,
- c) Yatırım/yeniden yatırım indirimi,
- d) Sermaye malları ithalatında gümrük muafiyeti,
- e) Sermaye mallarında katma değer vergisi muafiyeti,
- f) Hızlandırılmış aşınma payı (amortisman),
- g) Sübvansiyonlu krediler,
- h) Yerel yönetimlerin vergilerinde indirim/muafiyet,
- i) Hammadde ithalatında vergi muafiyeti,
- j) Kullanılan hammaddeler için katma değer vergisi muafiyeti,
- k) Hammadde ihracatında katma değer vergisi muafiyeti,
- l) İhracat gelirlerinin imtiyazlı kullanımı,
- m) Zarar indirimi,
- n) Altyapı hizmetleri (bina, arazi, yol, vb.).

Bu sayılanların büyük bölümü vergi muafiyeti ve birtakım imtiyazları içermektedir.

Teşvik kavramı, sadece yabancı yatırımcıya sağlanan bazı ayrıcalıkları değil daha genel anlamda, yabancı yatırımcıyı cezbeden ve ülkenin kendi sosyo-kültürel yapısından kaynaklanan olguları da içerebilmektedir. Bu çerçevede, ülke halkının yabancı yatırımcıya yaklaşımı, hükümet kuruluşlarının işbirliği, kamuoyunun yönlendirilmesi, halkın eğitimi vb. hususlar, sadece vergi muafiyeti vb. somut teşvik etkenlerinin yanında

---

<sup>128</sup> Duran, a.g.m. s.28 vd.

<sup>129</sup> Gürak, a.g.m. s.8-10.

önemli birer etken olabilmektedir. Genel olarak yatırım iklimi olarak da<sup>130</sup> adlandırılabilir. Yatırım ortamını şekillendiren unsurlar, ekonomik etkenlerin yanı sıra bir dizi etkenlerden oluşmaktadır.

Ekonomi literatüründe teşvik sisteminin, yatırımcı türüne göre değişiklik göstermesi gerektiği de ileri sürülen bir diğer husustur<sup>131</sup>. Örneğin, büyük sermaye şirketlerine yönelik teşvikler yatırım miktarının bir fonksiyonu olmalıdır<sup>132</sup>. Konuya pazar arayan şirketlerin öncelikleri açısından bakıldığında ise üç öncelik üzerinde durulmaktadır:

- a) Malî öncelikler: Döviz denetimlerine tâbi şirket kârı, temettü ve sermayenin kaynak ülkeye transferi, malî öncelikler olarak sıralanabilir. Yatırımcı şirketlerin önceliği doğal olarak şirket menfaatlerinin en iyi biçimde korunmasıdır. Bu bağlamda, şirket kârı, temettü ve sermayenin bir bölümünün kaynak ülkeye serbestçe dönebilmesi yatırım kararında en önemli etkindir.
- b) İktisap-yatırım öncelikleri: Bu bağlamda ortaklık sınırlamaları, iktisap konusundaki farklılıklar, kârın yeniden yatırıma dönüştürülmesi gibi hususlar ön plandadır. Yatırımcılar açısından diğer bir husus, kendi varlıkları üzerinde serbestçe tasarrufta bulunup bulunamayacaklarıdır.
- c) Ülke şartlarındaki öncelikler: Ülkenin istikrarı, hukukî düzenlemelerin açıklığı, devlet kurumlarının bütünleşmesi gibi konular, ülke şartlarındaki öncelik olarak sıralanabilir.

Yatırımcıların ülke tercihinde belirli bir oranda barış ve düzen olgusu da önem taşımaktadır. Yatırımcı genellikle belirsizlikten çekinir. Özellikle evsahibi ülke pazarına yönelik yatırım yapanlar için öngörülebilirlik önem taşır. Yatırımları daha çok hammaddeye yönlendiren çok uluslu şirketlerin

<sup>130</sup> Bu deyim Pang Ang Fong'un "Foreign Investment and The State In Singapore" makalesinden alınmıştır. Bkz. Cable, a.g.e. s.86.

<sup>131</sup> Coyne, a.g.m. s.57.

<sup>132</sup> Coyne, a.g.m. s.57'den atf: ROLFE, R; RICKS, D.; POINTER, M.; and McCARTHY, M, 1993: Determinants of FDI Preferences of MNE's. Journal of International Business Studies, vol. 24, No.2, (Spring 1993), s.352, Coyne, a.g.m. s.104.

öncelikleri ise pazar arayışındaki yatırımcılardan daha farklıdır. Bu tür yatırımcılar için, mülkiyet endişeleri ikinci planda iken, öncelikli olarak BM Çokuluslu Şirketler ve Yönetim Dairesi (UN Transnational Corporations and Management Division 1992) tespitlerine göre, bir teşvik sisteminin etkinliği, bu sistemin etkinliği, tarafsızlığı, basitliği ve idarî yapının hızı ve açık oluşu ile ilgilidir<sup>133</sup>.

Teşvik konusundaki genel bir açıklamadan sonra başlıca iki teşvik unsurunu yani vergi teşviki ve serbest bölgeleri inceleyebiliriz.

### **(b) Vergi Alanındaki Teşvikler**

Evsahibi devletin, vergi politikasının doğrudan yabancı yatırımlar üzerine etkisi konusunda yapılan çalışmalar, vergilendirme ile yabancı yatırım tercihi arasında ters orantılı bir ilişkinin varlığını işaret etmektedir. Bir rapora göre, vergi oranında ortalama % 3,3'lük bir azalma DYY'da % 3,3 oranında bir artışa sebep olmaktadır<sup>134</sup>.

İhracat eksenli yatırımcılar açısından istihdam giderleri ve vergi teşvikleri, büyük pazar arayışındaki yatırımcılara göre daha öncelikli unsurlardır<sup>135</sup>. Bu görüş sahibi yazarlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerin, yabancı yatırımcıyı çekebilmek için daha çok sayıda Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Zone) oluşturmasını önermektedir<sup>136</sup>.

DYY, bazı uygulamalarda çifte vergilendirmeye de tâbi olabilmektedir. Diğer bir deyimle hem evsahibi hem de kaynak ülke tarafından vergilendirmeler de söz konusu olabilmektedir<sup>137</sup>. Bu durumu önlemek amacıyla, birçok ülke tarafından, OECD tarafından benimsenen Model Vergi

<sup>133</sup> U.N.1992. Formulation and Implemetation of Foreign Investment Policies. Selected Key Issues, N.Y. : Transnational and Management Division, Department of Economic and Social Development, s. 64.

<sup>134</sup> Ruud A De Mooij., Sjef Ederveen "Taxation and FDI: A Synthesis of Empirical Research" November 2001, (Erişim) <http://www.cesifo.de/~DocCIDL/588.pdf> 14 Nisan 2004, s.7.

<sup>135</sup> Coyne, a.g.m. s.56.

<sup>136</sup> Coyne, a.g.m. s.56.

<sup>137</sup> De Mooij/Ederveen, a.g.m. s. 11.

Sözleşmesi (Model Tax Convention) esas alınarak karşılıklı vergilendirmenin düzenlenmesi anlaşmaları imzalanmıştır. AB Mevzuatında yer alan Ana Şirket-Şube Direktifi (Parent-Subsidiary Directive), Birlik içinde, çifte vergilendirmenin önlenmesi için, üye ülkelerin kredi veya muafiyet sistemlerinden herhangi birini benimsemesini öngörmüştür<sup>138</sup>. Yunanistan, İrlanda, İspanya ve İngiltere, kredi sistemini, diğer AB ülkeleri ise muafiyet sistemini benimsemiştir<sup>139</sup>.

Muafiyet (veya ülkesel vergi) sisteminde, evsahibi ülkede vergilendirilen gelir, kaynak ülkede vergiden muaf tutulur. Örneğin Almanya'da yatırım yapan bir Hollanda şirketi sadece Alman vergi sistemine tâbi tutulur.

Kredi sisteminde (veya küresel vergilendirme), evsahibi ülkedeki vergi yükümlülüğü kaynak ülkedeki vergilere karşı kredilendirilir. Diğer bir deyimle, kaynak ülkedeki verginin evsahibi ülkeden yüksek olması durumunda aradaki fark kaynak ülkeye ödenir. Örneğin, Yunanistan'daki vergi oranı % 40, Danimarka'da ise %32'dir. Danimarka'da faaliyet gösteren bir Yunanlı şirket, %32 vergiyi ödedikten sonra Yunanistan'da, aradaki farkı yani %8'i ödemekle yükümlüdür<sup>140</sup>. ABD ve Japonya kredi sistemini benimsemiştir.

Sonuç olarak, yüksek vergi oranları yabancı yatırımcılar için caydırıcı bir unsurdur. Bu nedenle, AB içinde şirketler için ortalama gelir vergisi 1990 yılında % 38 iken 2002'de bu oran %32'ye düşürülmüştür<sup>141</sup>.

DYY'larda vergi teşviklerinin etkisi konusunda yapılan çalışmalarda kesin bir sonuç ortaya konabilmiş değildir. Bu konudaki çalışmaların bir

<sup>138</sup> De Mooij/Ederveen, a.g.m. s. 11.

<sup>139</sup> AB'deki sistemlerle ilgili olarak bkz. CEC (2001)

<sup>140</sup> De Mooij/Ederveen, a.g.m. s. 12.

<sup>141</sup> De Mooij/Ederveen, a.g.m. s. 7.

kısımında, vergi ve DYY arasında pozitif bir etkiye işaret edilirken, diğer bir kısmında, negatif bir etki olduğu vurgulanmaktadır<sup>142</sup>.

Vergi teşviki çoğunlukla belirli bir hedefe yönlendirilmektedir. Vergi teşviklerinin özellikle hareketli (mobil) şirketler, örneğin banka, sigorta şirketleri ve internet bağlantılı şirketler üzerinde etkili olduğu çünkü bu şirketlerin değişik ülkelerin vergi teşviklerinden yararlanabildikleri tespit edilmiştir<sup>143</sup>.

Vergi teşviklerinin bir çeşidi olan vergi tatilleri, gelişmekte olan ülkelerin en çok uyguladığı teşvik yöntemidir<sup>144</sup>. UNCTAD'a göre 67 ülke bu teşviki uygulamaktadır. Vergi tatillerinden kısa zamanda yatırım yapıp üretime geçen şirketler yararlanabilmektedir. Bu şirketler kısa vadeli yatırım yapan gevşek tabanlı şirketlerdir ve bir süre sonra yatırım, ülke değiştirebilmektedir. Bu nedenle de vergi tatili uzmanlarca eleştirilen bir teşvik olmaktadır<sup>145</sup>.

Vergi teşvikinin en çok eleştirilen yönü, hükümetlerin vergi teşviki yarışını abartarak kendi yurttaşlarının yaşam düzeyini düşürmeyi göze almalarıdır<sup>146</sup>. Gerçekten de vergi teşviklerindeki aşırı uygulamalar, bütçe gelirini etkileyebilmektedir. Örneğin Tunus, 2001 yılındaki toplam özel yatırım değerinin %20'si civarında bir vergi kaybına uğramıştır. ABD'de Alabama eyaleti, 1996 yılında, Mercedes Benz şirketine yatırım karşılığında, işçi başına 200.000 ABD Doları sübvansiyon ödemiştir. Daha çarpıcı bir örnekle, Almanya, Dow ilaç şirketine, işçi başına 3.400.000 ABD Doları sübvansiyon sağlamıştır<sup>147</sup>. Bu örnekler, teşviklerin boyutu hakkında fikir verebilmektedir.

<sup>142</sup> Bekir Gövdere, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği" (Erişim) [www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/yab.ser.htm](http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/yab.ser.htm) 01.06.2004 s.4.

<sup>143</sup> Jacques Morisset "Tax Incentives", (Erişim) [www.fias.net/documents/Morissettax02-04-3b.pdf](http://www.fias.net/documents/Morissettax02-04-3b.pdf) 18.08.2004 s.2.

<sup>144</sup> Morisset, a.g.m. s.3.

<sup>145</sup> Morisset, a.g.m. s.2.

<sup>146</sup> Morisset, a.g.m. s.3.

<sup>147</sup> Morisset, a.g.m. s.3.

Vergi teşviklerinin uygulanmasında bir diğer önemli husus ayrımcılık yapıp yapılmadığıdır. Belirli şirketlere karşı ayrımcı bir tutum gösterilmesi, yatırımcıların ülkeye karşı güvenilirlik konusunda ihtiyatlı yaklaşmasına sebep olacaktır. Ayrımcı olmayan devletler, beklentilerine karşılık veren tüm şirketlere aynı teşviki uygulayacaklardır. Örneğin, Singapur ve İrlanda, vergi teşvikleri sayesinde yabancı yatırımcıyı çekmede başarılı örneklerdir. Her iki ülke de dengeli bir politika izleyerek yabancı yatırımcılara güven vermişlerdir. Bir kısım ülkeler ise, ayrımcı politikaları nedeniyle vergi teşviklerine rağmen yabancı yatırımcıyı çekmede başarılı olamamıştır. Özellikle politik ve kurumsal risk seviyesi yüksek olan ülkelerin vergi teşvik politikaları başarılı olmamıştır. Bu ülkelerde, vergi yöneticilerinin keyfi uygulamaları sonuçta yolsuzluk olaylarının artmasına da sebebiyet vermiştir.

### (c) Serbest Bölge Rejimi

Serbest bölge; bir ülkenin siyasî sınırları içinde kalmakla birlikte gümrük hattı dışında sayılan, ülkede geçerli ticari, malî ve ekonomik alanlara ilişkin hukukî ve idarî düzenlemelerin kısmen veya tamamen uygulandığı, ülkenin diğer kısımlarına göre daha geniş teşviklerin sağlandığı, sınırları çitle ya da duvarla çevrilerek ülkenin diğer yerlerinden fiziki olarak ayrılan alandır<sup>148</sup>. Diğer bir tanıma göre de; bir ülkenin siyasî sınırları içinde bulunmakla birlikte, özellikle gümrük uygulamaları gibi çeşitli dış ticaret kısıtlamalarının dışında bırakılmış alanlar olarak ifade edilmektedir<sup>149</sup>. Serbest bölgelerin başlıca amaçları; gelişmekte olan ülkelerde ihracatın artırılması, yabancı yatırımların özendirilmesi, teknoloji ve bilgi transferi ve yerli işgücüne istihdam olanakları yaratılması olarak özetlenebilir<sup>150</sup>.

Gelişmekte olan ülkelerin büyük bölümünde, bir yandan ihracat eksenli (export-oriented) yatırımcı çekilmeye çalışılmakta öte yandan da yüksek

<sup>148</sup> Erol Bektaş “Serbest bölgelerde ÖTV Uygulaması”, **Vergi Dünyası**, S.252, Ankara 2002, s. 28, Velde, s.22.

<sup>149</sup> Lütfü Öztürk, Avrupa Birliği Sürecinde Serbest Bölgeler, (Erişim) <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/AB.htm> 21.04.2004, s.1.

<sup>150</sup> Öztürk, a.g.m. s.1.

seviyedeki koruma önlemleri nedeniyle iç maliyet yükselmektedir. Bu sorunun kısmen çözümü için gelişmekte olan ülkelerde serbest bölge uygulamalarına geniş yer verilmektedir<sup>151</sup>. Bu bölgeler aynı zamanda, ihracat eksenli yatırımlar için gerekli görülen altyapı gelişimi hazır bölgeler olarak faaliyet gösterebilir. Malezya örneğinde de görüldüğü gibi serbest bölgeler, büyük miktarda yabancı yatırımcıyı çekebilmiştir<sup>152</sup>. Ancak kimi ülkelerde aynı başarıyı gözlemlemek mümkün olmamıştır<sup>153</sup>. Bazı yazarlara göre de DYY'lar büyük oranda düşük maliyet ve doğal kaynaklara bağlı ise de endüstriyel olanaklar ve evsahibi ülkenin ihracat işlem bölgeleri (export processing zones) yani serbest bölgeler de büyük bir çekicilik sağlamaktadır<sup>154</sup>.

Bazı ülkeler, serbest bölgelerin kullanımına ilişkin olarak bazı tedbirler öngörmüştür. Örneğin Ürdün'de serbest bölge olarak tahsis edilen alanlarda faaliyet göstermek için öngörülen şartlar; (i) projenin yeni bir teknoloji içermesi ve ülkeye yeni endüstriler getirmesi, (ii) yerel ham madde veya bileşenlerini kullanması, (iii) Yerli işgücünü kullanması, (iv) İthalat ihtiyacını azaltması şeklinde belirtilmiştir<sup>155</sup>.

Türkiye'de serbest bölge uygulaması, ihracat rejiminin benimsendiği 1980 yılından sonra önem kazanmıştır. Halen 20 adet serbest bölge bulunmaktadır<sup>156</sup>. Türkiye'de serbest bölgelerin faaliyetleri, 3218 sayılı Serbest Bölge Kanunu'nda düzenlenmiştir. Ancak, 4458 sayılı Gümrük Kanunu ile Serbest Bölge Kanunu arasında çeşitli farklılıklar bulunduğu doktrinde kabul edilmektedir<sup>157</sup>.

---

<sup>151</sup> Cable/Persaud, a.g.e. s.12.

<sup>152</sup> Cable/Persaud, a.g.e. s.12.

<sup>153</sup> Alt Afrika Saharanları ve Hindistan'da serbest bölgeler beklenen başarıyı gösterememiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cable/Persaud, a.g.e. s.12.

<sup>154</sup> Kumar, FDI and Technology, s.8.

<sup>155</sup> Jordan, 2005 Investment Climate Statement, (Erişim) <http://www.state.gov/e/eb/ifa/2005/42064.htm> 11.05.2005, s.3.

<sup>156</sup> Öztürk, a.g.m. s.1.

<sup>157</sup> Öztürk, a.g.m. s. 5-7.



#### (4) Teşviklerin Etkinliği

Teşviklerin yatırımcı açısından etkinliği konusunda birçok araştırma yapılmıştır<sup>158</sup>. Bu araştırmaların bir bölümünde teşviklerin beklenen etkiyi sağlamadığı ileri sürülürken, bir bölümünde de çok yararlı sonuçlar verdiği ileri sürülmüştür<sup>159</sup>.

Literatürde yabancı yatırımcıların özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik tercihinde en önemli etkenin, o ülkenin iç pazarına ulaşım olduğunu ileri süren yazarlar<sup>160</sup> vergi teşvikleri ve ucuz iş gücünün sanıldığı kadar etkili olmadığını vurgulamaktadır. Örneğin Malezya’da iç pazarı hedefleyen yatırımcılar için ucuz işgücü sadece % 10 oranında bir tercih sebebi olmuştur<sup>161</sup>. Benzer şekilde, açık ekonomi, teşvikler ve vergi oranlarının da beklendiği kadar belirleyici olmadığı saptanmıştır<sup>162</sup>. 1982–1988 döneminde 42 ülkede yapılan incelemede ABD’nin, DYY’ları çekmede en önemli etkenlerin kaliteli altyapı, sanayileşme düzeyi ve pazar genişliği olduğu belirlenmiştir<sup>163</sup>. 1990 yılında yapılan benzer bir çalışmada da liberalleşmenin DYY üzerinde önemli bir etken olmadığı, yabancı yatırımcının devletin DYY politikasından ziyade ülke ekonomisinin büyüklüğü ve gelişmişliğinden etkilendiği ortaya konulmuştur<sup>164</sup>.

Teşviklerin etkinliği konusunda yapılan araştırmalar, çeşitli teşvik türlerinin, her durumda aynı etkiyi göstermediğini ortaya koymuştur.

Bazı yazarlar “belirli bir etkenin etkinliğinin yatırımcının özel durumuna bağlı olduğuna” işaret etmektedirler<sup>165</sup>. Bir başka ifade ile “bir yatırım teşvikinin çekiciliği” bir dizi etkene bağlıdır. Bunlar; “yatırımın piyasaya yönelimli olması, yatırımın türü (ilk yatırım, genişleme yatırımı), ülke, ürün,

<sup>158</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. Duran, a.g.m. s.86 vd.

<sup>159</sup> Alpar, a.g.m. s.166.

<sup>160</sup> Cable/Persaud, a.g.e. s.10.

<sup>161</sup> Cable/Persaud, a.g.e. s.10.

<sup>162</sup> Kumar, FDI and Technology Transfer, s.7.

<sup>163</sup> Kumar, a.g.m. s.7.

<sup>164</sup> Kumar, a.g.m. s.8.

<sup>165</sup> Kumar, a.g.m. s.7.

yatırım ölçeği, işgücü hacmi ve yatırım yılı” olmak üzere yedi başlıkta toplanmaktadır<sup>166</sup>. Bunun anlamı, bütün teşviklerin her yatırımcıya aynı ölçüde cazip görünmeyeceğidir. Öte yandan teşviklerin tercihi bazen işletmelerin yerleştiği ülkeye bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Piyasaya uzaklık, piyasa hacmi, büyüme oranı, politik risk ve enflasyon oranı gibi birçok etken, ülkeler arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Örneğin, kurumlar vergisi oranı düşük olduğu zaman, vergi muafiyetleri önemsiz hale gelebilmektedir.

Teşviklerin etkinliği, üretime konu olan ürüne bağlı olarak da değişebilmektedir. Örneğin, imalat sektörü yatırımları, çok daha büyük sabit sermaye yatırımı gerektirmektedir. Sonuç olarak, bu tür yatırımlarda, varlıkların satın alınması veya aşınma payı hesabına ilişkin teşvikler önem kazanırken, söz konusu teşvikler hizmet sektörü için çok da anlamlı değildir<sup>167</sup>.

Teşviklerin etkinliği konusundaki diğer bir ölçüt ise, yatırımcının ölçeğidir. Büyük yatırımcılar, örneğin hızlandırılmış aşınma payı yöntemini tercih etmektedirler. Bu yöntemde, yatırımın ilk yıllarında daha fazla aşınma payı ayrılması söz konusudur. Böylece daha az vergi ödenmesi mümkün olur. Küçük yatırımcılar için ise, bu teşvik unsuru fazlaca bir önem taşımamaktadır.

Teşvikler, yatırımın yapıldığı yıla göre etkinlik kazandığı gibi etkinliğini de kaybedebilir. Bu tamamen ekonomik koşullara bağlıdır. Dolayısıyla, 2003 yılında yabancı yatırımcı için önemli olan etken, 2008 yılında aynı derecede çekici olmayabilir<sup>168</sup>.

---

<sup>166</sup> Kumar, a.g.m. s.7

<sup>167</sup> Gövdere, a.g.m. s.7.

<sup>168</sup> Gövdere, a.g.m. s.7.

Yabancı yatırımları konusunda son yıllarda önemli başarılar elde eden Singapur'da teşviklere ilişkin bir değerlendirmede öne çıkan hususlar şu şekilde özetlenebilir<sup>169</sup>:

- a) Sermaye akışı ve kârın dönüşü konusunda hiç bir kısıtlama olmaması,
- b) İktisap konusunda hiç bir kısıtlama olmaması,
- c) Malların ülkeye girişi ve çıkışına ilişkin bir kısıtlama olmaması,
- d) Mükemmel altyapı,
- e) Kolayca uyum sağlayan, eğitilebilir ve artan ölçüde İngilizce konuşan işgücü,
- f) Becerili ve profesyonel personel sayısındaki hızlı artış,
- g) Sanayi sektöründe barışçı ve işbirliğine yatkın sendikalar,
- h) Yeterli ve yardımsever hükümet ajansları,
- i) Dış ülkelerden gelen ve bu ülkeye yerleşen kişiler için iyi yaşam koşulları.

Ham madde yatırımcıları için malî konular da pazar arayışındaki şirketler kadar öncelikli değildir. Bu tip yatırımcılar genellikle büyük şirketler oldukları için evsahibi ülke ile malî düzenlemeler konusunda daha yakın işbirliği içine girebilmektedirler<sup>170</sup>. Ham madde yatırımcıları için en büyük öncelik ürünün transferi üzerinde yoğunlaşmaktadır<sup>171</sup>. Bu tür yatırımcılar, idarî sorunların üstesinden gelebilecek yeterlilikte olmakla birlikte ürünün transferi konusunda sorunlarla karşılaşabilmektedir. Öte yandan fiyat indirimleri de bu yatırımcılar açısından önem taşımaktadır.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, teşvikler sadece özenle kullanıldıkları ve diğer politika ve strateji paketinin tamamlayıcı bir parçası oldukları durumlarda yararlı olmaktadır.

---

<sup>169</sup> Cable/Persaud, a.g.e. s.78

<sup>170</sup> Coyne, a.g.m. s.166.

<sup>171</sup> Coyne, a.g.m. s.167.

### c. Sosyal Etkenler

Yabancı yatırımı etkileyen etkenlerden biri de evsahibi ülkenin toplumsal yapısıdır. Yabancı yatırımcılar açısından toplumsal etkenler, yani eğitim, kültürel doku ve yabancıya karşı hoşgörü gibi etkenler, yatırımın türüne göre farklı etkilere sahiptir. Örneğin bilişim alanında yatırım planlayan yatırımcı için eğitim düzeyi ve nitelikli işgücü önemli iken doğal kaynaklara yönelik DYY'lar için bu sayılanlar önemli görülmemektedir. Öte yandan tekstil alanında yatırım için öncelikli tercih ucuz ve niteliksiz işgücüdür<sup>172</sup>. Ancak bu dalda da yoğun olarak yerli işgücünden yararlanılacağı için insan ilişkileri ve hoşgörü önem kazanmaktadır.

Evsahibi ülke halkının yabancı yatırımcılara bakış açısı toplumsal etkenlerin temelini oluşturmaktadır. Bir kısım yazarların da isabetli olarak vurguladığı gibi, bazı devletler yabancı yatırımcıları ülkesine çekebilmek için son derece liberal bir rejim izlemelerine rağmen toplumun değişik katmanlarından, yabancı yatırıma yönelik “kategorik bir düşmanlık” izlenmektedir<sup>173</sup>. Bu düşmanlığın temelinde, yabancı sermayenin tarihsel süreç içinde başlangıçta bir sömürü aracı olarak gelişmiş ülkelerden gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelere yönelik olarak kullanılmasından kaynaklanan endişe ve korku yatmaktadır. Günümüzde ise, yabancıların yatırım bahanesi ile ülke topraklarını ele geçirecekleri gibi oldukça radikal yaklaşımlar da mevcuttur.

Yabancı yatırımlar söz konusu olduğunda, en istenmeyen olgu ise yolsuzluktur<sup>174</sup>. Yapılan araştırmalar yolsuzluk ile halkın kültürel ve ekonomik yapısı arasında yakın ilişki olduğunu göstermiştir<sup>175</sup>.

<sup>172</sup> Kolstad, a.g.m. s.6.

<sup>173</sup> Bilgin Tiryakioğlu, “Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler”, (Erişim) <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/dogrudanyabyatirimci.doc> 13 Ekim 2004 s.1.

<sup>174</sup> Christopher J Robertson, Andrew Watson, “Corruption and Change: The impact of Foreign Direct Investment, College of Business Administration”, Northeastern University, Boston, Massachusetts, U.S.A., Strategic Management Journal ,Vol: 25: 2004, s.386.

<sup>175</sup> Robertson/ Watson, a.g.m. s.386.

Uluslararası ticarete yolsuzluk üç şekilde kendini gösterir. Bunlar, rüşvet, şantaj yoluyla gasp ve zimmetine para geçirir<sup>176</sup>. Rüşvet ve yolsuzluk olaylarının ABD, Fransa gibi gelişmiş ülkelerden Endonezya ve Arjantin gibi gelişmekte olan ülkeleri içine alan geniş bir yelpazeyi kapsadığı görülmektedir<sup>177</sup>. Bazı yazarlar yolsuzluğun, yabancı yatırımlar üzerinde vergi oranlarının %50 olmasına eşdeğer biçimde olumsuz etki yarattığını ileri sürmektedir<sup>178</sup>. Yolsuzluk, ekonomik karar verme sürecini, sektörel öncelikle teknoloji tercihlerini bozar ve ekonomide belirsizlik yaratır<sup>179</sup>.

Yolsuzluk ile idarî engeller arasında büyük bir bağlantı olduğu belirlenmiştir. Yolsuzluk seviyesinin yüksek olduğu ülkeler, genellikle idarî işlemlerin yüksek maliyetli olduğu ülkelerdir<sup>180</sup>. Aynı ülkelerde kamu çalışanlarının gelirlerinin özel sektöre göre düşük olduğu da gözlemlenmiştir. Düşük ücret, yüksek maliyetli idarî işlemler ve açık olmayan bir yönetim şekli, birden fazla merciinin müdahalesi, rüşvet ağının en alt seviyeden en üst seviyeye kadar düzgün işlemesi için elverişli bir ortam sağlamaktadır.

OECD tarafından oluşturulan rüşvetle mücadele (antibribery) paktına 32 ülkenin katılımı da yolsuzluk konusunda gelinen noktayı ve ülkelerin tepkisini ortaya koymaktadır<sup>181</sup>.

Türkiye’de yolsuzluk konusu her zaman gündemde olmuş, tüm siyasî partilerin programlarında her almış ama hiçbir iktidar döneminde de köklü bir çözüme kavuşturulamamıştır. Türkiye’nin koşulları da yukarıda sayılan özellikleri taşımaktadır. Bu açıdan rüşvet ağını ortadan kaldırmak sadece mevzuat değişikliği ile mümkün değildir. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nun görüşülmesi esnasında da “Yapılması gereken önemli bir şey, siyasetin ve kamu bürokrasisinin rüşvet ve yolsuzluklardan arındırılması,

<sup>176</sup> Robertson/ Watson, a.g.m. s.386.

<sup>177</sup> Robertson/ Watson, a.g.m. s.386–388.

<sup>178</sup> Kolstad, a.g.m. s.12.

<sup>179</sup> Where Do Foreign Direct Investments Rank Bulgaria, s.13.

<sup>180</sup> Morriset, a.g.m. s.18.

<sup>181</sup> Robertson/ Watson, a.g.m. s.394.

kurtulmasıdır” şeklinde sözlerle konunun önemi bir kez daha vurgulanmıştır<sup>182</sup>.

Yabancı yatırımcıların karşılaştığı rüşvet vb. olayların önlenmesinde en etkili yöntem, tüm faaliyetlerin merkezde tek bir yetkili merci tarafından yönetilmesi ve tüm faaliyetlerin kayıt altına alınmasıdır<sup>183</sup>. Öte yandan yerel makamların keyfi uygulamalarına son verilmesi ve uyuşmazlıkların kısa sürede çözüme kavuşturulması gerekir.

#### **d. Ekonomik Etkenler**

Ekonomik etkenler söz konusu olduğunda, ekonomik istikrar başta olmak üzere, pazar hacmi, dış ticaret, enflasyon oranı, özelleştirme gayretleri, rekabet ve finans politikası gibi makroekonomik düzeyde etkin ekonomik etkenler ile yatırımcı düzeyinde büyük önem taşıyan vergilendirme, gelirlerin transferi ve kambiyo konuları gündeme gelmektedir.

Bir ülkenin ekonomik olarak çekici olması, çeşitli türdeki yatırımcılara sağlanan avantajlara bağlıdır. Örneğin pazar arayan yatırımcılar geniş ve büyüme eğilimindeki pazarları tercih etmektedir. Doğal kaynaklara ilgi duyan yatırımcılar, zengin kaynaklara sahip ülkelere yönelmektedir. Performans etkinliği arayan yatırımcılar ise rekabetçi ve ihracata yönelik üretim için elverişli ülkeleri tercih etmektedir.

UNCTAD 1998 Raporunda, yabancı yatırımların yönelimi üç başlık altında ele alınmıştır. Bunlar; (i) Pazara Yönelim, (ii) Kaynağa, stratejik varlığa yönelim ve (iii) Etkinliğe yönelim olarak sıralanmıştır. Pazara yönelim için;

- a) Pazar büyüklüğü ve kişi başına ulusal gelir,
- b) Piyasanın büyümesi,
- c) Bölgesel ve küresel piyasalara giriş imkânları,

<sup>182</sup> Yakup Kepenek, TBMM tutanak Dergisi, C.17, s.20.

<sup>183</sup> Where Do Foreign Direct Investments Rank Bulgaria, s.13.

- d) Tüketici tercihleri,
- e) Piyasaların yapısı gibi etkenler sıralanabilir.

Kaynağa, stratejik varlığa yönelmede;

- a) Hammaddeler,
- b) Düşük ücretli vasıfsız işgücü,
- c) Vasıflı işgücü,
- d) Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon),
- e) AR-GE olarak sıralanmıştır.

Etkinliğe yönelmede ise;

- a) Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği,
- b) Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar),
- c) Bölgesel bütünleşme (entegrasyon) anlaşmasına üyelik,
- d) Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (markalar vb.) olarak sıralanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin genel ekonomik sorunlarının başında sermaye ve döviz yokluğu gelmektedir<sup>184</sup>. Bu duruma katkıda bulunan çok sayıda etken vardır. Bu etkenler; gelişmemiş malî pazarlar, dış borçlar, endüstrileşmiş ülkelerle ticarete karşılaşılan engeller, zayıf makro-ekonomik politikalar olarak sıralanabilir<sup>185</sup>. Bu ülkelerde işgücü ucuz ancak sermaye yetersizdir. Bu nedenle sermaye transferi, gelişmekte olan ülkeler için yabancı yatırımı çekici kılar<sup>186</sup>. Öte yandan gelişim için hayati olan diğer etkenler de bu ülkelerde yeterince mevcut değildir. Özellikle, teknoloji, gelişmiş işgücü, teşebbüs becerileri vb. Tüm bu etkenler, doğrudan yabancı yatırımların çekiciliğini sağlar. Gerçekten de gelişmekte olan ülkelerde,

<sup>184</sup> Andersson, a.g.e. s.172.

<sup>185</sup> Andersson, a.g.e. s.172.

<sup>186</sup> Hasan Sabır “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar” (Erişim) <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/sabir.htm> 22.4.2004, s.1.

yabancı sermaye, sadece malî açıdan değil aynı zamanda yukarıda sayılan etkenlerin de en yaygın kaynağıdır<sup>187</sup>.

Gelişmiş ülkelere bakıldığında en temel özellik olarak bu ülkelerin “pazar-dostu” (market-friendly) politikaları benimsedikleri, sağlam makro ekonomik yönetimlere sahip oldukları, ülkeye giriş ve çıkışta istikrarlı ve ayrımcı olmayan politikalar uyguladıkları, rekabeti teşvik ettikleri ve insan sermayesine (human capital) yani nitelikli insan gücüne önem verdikleri görülmektedir<sup>188</sup>. Söz konusu ülkelerin yabancı yatırımcıları çekmek için yaygın teşvik politikaları uyguladıkları da dikkati çekmektedir. Öte yandan bu ülkelerin pazar hacimleri çok geniştir. Pazar hacmi, bir ülkenin GSYİH ile ölçülür<sup>189</sup>. Bu bağlamda, pazar hacmi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için önem arz etmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler de pazar dostu politikalara yer vermektedir. Ancak bu ülkelerin zayıf pazar yapıları olduğu ve ulusal politikaları muhafaza konusunda daha tutucu davrandıkları gözlenmektedir.

Ekonomik etkenler konusunda birçok araştırma yapılmıştır. En önemli iki ekonomik etkenin teşvik ve pazar hacmi olduğu ileri sürülmekle birlikte ağırlığın hangisinde olduğu konusunda tartışmalar sürmektedir. Bir kısım yazarlar pazar hacminin teşviklerden daha önemli olduğunu belirtmiştir<sup>190</sup>. Bunun aksine görüşler de ileri sürülmüştür<sup>191</sup>. Öte yandan Asya deneyiminde de görüldüğü gibi DYY, sadece liberal bir ticaret, yatırım rejimi ve teşviklere değil evsahibi ülkenin kişi başına düşen ulusal geliri, büyüme, altyapı olanakları ve uygun işgücü gibi etkenlere de bağlıdır<sup>192</sup>.

<sup>187</sup> Andersson, a.g.e. s.173.

<sup>188</sup> WIR 2003, s.86.

<sup>189</sup> Gövdere, a.g.m. s.4.

<sup>190</sup> Coyne, a.g.m. s.53.

<sup>191</sup> Coyne, a.g.m. s.56.

<sup>192</sup> Foreign Direct Investment, Development and The New Global Economic Order, s.71



### e. Etkenlerin Bileşkesi: Ülkelere Ait Risk Değerlendirmesi

Risk analizi konusuna girmeden önce, yatırım açısından risk kavramını tanımlamak gerekir. Yatırım açısından risk “bir yatırımın, evsahibi ülke hükümetinin bazı eylemleri sonucu tümüyle kaybedilmesi, evsahibi ülkedeki ekonomik koşulların değişimi sonucu kâr marjının beklenenin çok altına düşmesi” olarak tanımlanabilir. Uluslararası bazı kuruluşlar, yabancı yatırım şirketleri için, yukarıda belirtilen etkenleri istatistikî verileri kullanarak bir değerlendirmeye tâbi tutarlar. Yabancı yatırım etkenlerine yönelik incelemelerde sıklıkla kullanılan bu değerlendirmelere “ülke risk analizi (country risk analysis)” adı verilmektedir<sup>193</sup>. Bazı yazarlar buna “Yatırım Risk Endeksi (Operation Risk Index) adını vermekte ve 15 değişik etkenin bu endekste yer aldığını belirtmektedir<sup>194</sup>.

Ülke risk analizinde yer alan başlıca etkenler şöyle sıralanabilir<sup>195</sup>:

- a) Siyasî risk,
- b) Ekonomik risk,
- c) Transfer riski,
- d) Döviz Kuru riski,
- e) Ülkesel konum ya da komşuluk riski,
- f) Egemenlik riski.

Tüm bu etkenler, yabancı yatırımcının yatırım beklentisini etkiler. Yabancı şirketlerin analiz uzmanları, yatırım yapmayı hedefledikleri ülkelerin risk haritasını oluştururlar. Sayılan etkenlerden her biri için farklı bir harita oluşturulur ve sonuçta tüm değerlendirmeler birleştirilerek yatırım risk değerlendirmesi yapılır<sup>196</sup>.

<sup>193</sup> Duncan H Meldrum “Country Risk and Foreign Direct Investment” (Erişim) [www.nabe.com/qm99/meldrum.pdf](http://www.nabe.com/qm99/meldrum.pdf) 25 Mayıs 2004) s.2.

<sup>194</sup> Laura Resmini, “The determinants of foreign direct investment in the CEECs.” **Economies of Transition** (Volume 8, 2000), s.676.

<sup>195</sup> Meldrum, a.g.m. s.2.

<sup>196</sup> Meldrum, a.g.m. s.2.

Risk değerlendirmesi, yatırım tipine göre değişmektedir. Örneğin kısa vadeli yatırımlarda, ekonomik, politik ve konumsal riskler düşük iken uzun vadeli doğrudan yatırımlarda en yüksek risk grubunu oluşturmaktadır<sup>197</sup>. Yatırım şirketleri, söz konusu risk raporlarını değişik kaynaklardan edinebilmektedir<sup>198</sup>.

Görüldüğü gibi, siyasî, hukukî ve sosyal etkenler başlığı altında incelenen konular evsahibi ülkeye ilişkin değerlendirmeler yapıldığında aynı zamanda birer risk etkeni olarak ele alınmaktadır. Uluslararası şirketler açısından bakıldığında ise daha önce de belirtildiği gibi bu şirketlerin önceliği yatırımdan sağlanan maksimum kârdır. Yüksek riske rağmen kâr payının yüksek olması durumunda, tercih yatırımdan yana da olabilmektedir<sup>199</sup>.

## **B. Doğrudan Yabancı Yatırımın Evsahibi Ülke Açısından Etkileri**

Bir ülkenin kalkınması için temel etken ekonomik gelişmedir. Ekonomik gelişme için temel etkenler ise yatırım ve üretilir<sup>200</sup>. Yatırım ve üretim oranını, o ülkedeki tasarruf oranı belirler. Tasarruf büyük ve aktif sermayeye dönüşebiliyorsa yatırım ve üretim de o oranda büyük olur. Ancak cari harcamalar ve tüketim eğilimi yüksek ise tasarruf ve dolayısıyla da yatırım oranı küçülür<sup>201</sup>. Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu budur. Bu ülkelerde, tasarruf eğilimi düşük, tüketim eğilimi ise yüksektir<sup>202</sup>. Diğer bir deyimle bu ülkelerde yatırım ve üretim az, düşük ücretlerden dolayı tüketicinin tasarrufa oranı yüksek, sermaye birikimi zayıf ve büyük yatırımlar az olur. Bu ülkelerde, gelirin önemli bir bölümü ithalata gider ve büyük ticaret açıkları ortaya çıkar. Kısır bir döngü içinde, tasarrufun büyük bölümü ithal ürünlere

<sup>197</sup> Meldrum, a.g.m. s.7.

<sup>198</sup> Meldrum, a.g.m. s.16'dan alıntı. Söz konusu Kaynaklara birkaç örnek: The Economist Intelligence Unit (EIU), Political Risk Services' Risk Letter and International Country Risk Guide, Standard & Poor's DRI and risk rating, The WEFA Group, Standard & Poor's, Moody's, Euromoney, BERI, Rundt's.

<sup>199</sup> DPT: 2514. ÖİK: 532, s.10.

<sup>200</sup> John Calverley, *The Investor's Guide to Economic Fundamentals*, England, 2002, s.5.

<sup>201</sup> Calverley, a.g.e. s.5.

<sup>202</sup> Minibaş, a.g.e. s.18.

harcanır, döviz kıtlığı ortaya çıkar ve iç tasarruf yetersiz kalır<sup>203</sup>. İç tasarruflar yetersiz kalınca “sanayileşmenin ana damarı olan yatırımlar<sup>204</sup>” aksamaktadır. Bu durumda yatırımın bir başka malî kaynaktan yapılması beklenir<sup>205</sup>. Bu kaynak yabancı yatırım ve özellikle de doğrudan yabancı yatırımdır. Doğrudan yabancı yatırım da bir nevi borçlanma gibidir. Ancak, diğer borçlardan, örneğin dış borç ve portföy yatırımından farklı olarak doğrudan yatırım, gelir olarak geri döner<sup>206</sup>.

DYY’larla ilgili istatistiklere bakıldığında, beklenenin aksine en çok doğrudan yabancı yatırım çeken ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Bu saptama, doğrudan yabancı yatırıma bir sömürü vasıtası olarak bakan bazı çevrelerin düştüğü yanılgının da göstergesidir. Örneğin ABD, dünyanın en çok yabancı yatırımcı çeken ülkesidir. Avrupa ve Japonya’da da çok büyük uluslararası şirketler faaliyet göstermektedir. Ancak kapasite açısından en büyük olanları ABD’de bulunmaktadır<sup>207</sup>. Bunun başlıca nedeninin, ABD’nin diğer ülkelere beyin gücünü çekebilmesi olduğu ileri sürülmektedir<sup>208</sup>. Ancak yatırım tercihlerini sadece beyin gücünün etkilemediği aynı zamanda bu ülkede geniş altyapı olanaklarının, büyük pazar hacmi ve yüksek alım gücünün de önemli birer etken olduğu unutulmamalıdır.

DYY’ların evsahibi ülke açısından olumlu etkileri otomatik olarak kazanılamaz<sup>209</sup>. Bu, o ülkede uygulanan politikalara ve diğer etkenlere bağlıdır. DYY’ları gelişme stratejisinin bir parçası olarak kullanmak isteyen devletlerin DYY’ları çekmek, geliştirmek ve yabancı şirketlerle yerli

<sup>203</sup> Tuncer, a.g.e. s.7.

<sup>204</sup> Minibaş, a.g.e. s.20.

<sup>205</sup> DPT: 2514. ÖİK: 532, s.7.

<sup>206</sup> Minibaş, a.g.e. s.58.

<sup>207</sup> A.Cynthia Beltz “**The Foreign Investment Debate: Opening Markets Abroad or Closing Markets at Home?**” The AEI Press, Washington D.C., 1995, s. 36.

<sup>208</sup> Beltz, a.g.e. s.37.

<sup>209</sup> Dirk Williem Velde, “Policies Toward Foreign Direct Investment In Developing Countries: Emerging Best-Practices and Outstanding Issues”, Overseas Development Institute, London, March 2001, (Erişim) [www.odi.org.uk/iedg/FDI-conference/Dwpaper.pdf](http://www.odi.org.uk/iedg/FDI-conference/Dwpaper.pdf) s.1.

yatırımcılar arasında bağlantı oluşturmak için çaba sarf etmeleri gerekecektir<sup>210</sup>.

DYY'lar, sınırlandırılmaktan ziyade teşvik edilmelidir. Çünkü ekonomik büyümenin ve yenileşmenin motorudur ve yatırım yapılan ülkenin fiziki altyapısı, çalışanların eğitimi ve halkın genel yaşam standardı üzerinde çok önemli katkıları vardır. Öte yandan çok uluslu şirketlerin üretim teknikleri, ileri teknoloji transferinin hızlandırılmasını sağlar<sup>211</sup>.

DYY'ların, evsahibi ülkedeki yerli şirketlerin rekabet gücünü zayıflatacağı şeklinde savlar da ileri sürülmektedir. Yabancı yatırım doğru yönlendirildiğinde evsahibi ülkedeki rekabeti zayıflatmaz, tam tersine rekabetin hacmini genişletir, tekelci pazarı küçültür, yerli üretimi arttırır ve daha kaliteli malların daha düşük maliyetle üretimini sağlar<sup>212</sup>.

Genel bir girişten sonra, DYY'ların olumlu etkileri konusuna değinebiliriz.

### **1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Evsahibi Ülke Açısından Olumlu Etkileri**

DYY'ların, özellikle gelişmekte olan ülkelere katkısı konusunda doktrinde yayımlanmış birçok eser bulunmaktadır<sup>213</sup>. Bu katkıyı tek bir paket içinde, sermaye, teknoloji, girişimcilik ve yönetsel, mesleki ve teknik uzmanlık olarak ele alanlar olduğu gibi daha geniş bir yaklaşım içinde stratejik ve makroekonomik yararları ön planda tutanlar da olmuştur<sup>214</sup>.

Çok uluslu şirket yatırımları, evsahibi ülkenin uluslararası sermayeye erişimi için sürekli bir zemin hazırlar. Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları en önemli sorun, büyük yatırımları gerçekleştirecek sermayeden yoksun

<sup>210</sup> Velde, a.g.m. s.1.

<sup>211</sup> Beltz, a.g.e. s. ix, x.

<sup>212</sup> Beltz, a.g.e. s. x.

<sup>213</sup> Coyne, a.g.m. s.39.

<sup>214</sup> T Brewer, K. David, L Lim **“Investing in Developing Countries. A Guide for Executives”** Lexington Books, D.C. Health&Company, s. 82.

olmalarıdır. Bu açıdan, yabancı sermaye girişi, büyük yatırımların gerçekleşmesi için önem taşır.

Yabancı yatırımların evsahibi ülke ihracatını arttırdığı belirlenmiştir<sup>215</sup>. Öte yandan, genelde yabancı yatırımcılar çalışanlarına yerli şirketlerden daha yüksek ücret ödemektedir<sup>216</sup>.

#### **a. Teknoloji ve Yönetim Becerisine Etkileri**

“Türkiye’nin çok uluslu pazarlara girmesi meselesinin önünde her türlü tercihten öte, temel problemi,... milli teknoloji üretimi ve milli teknoloji birikimi sorunu vardır. Bu aşamaya ulaşmaksızın, kiminle ortaklığa girilirse girilsin, Türkiye teknoloji satın alan bir ülke statüsünden kurtulamayacaktır”<sup>217</sup>. Bu tespit, gelişmekte olan ülkelerin temel sorununu da dile getirmektedir. Teknoloji transfer edemeyen ülkelerin gelişme hızı son derece düşüktür. Bu ülkeler, tarım ve küçük sanayi ürünleri dışında hiçbir şey üretemezler ve dışa bağımlılıktan kurtulamazlar. Ulusal teknolojinin öz kaynaklarla gelişmesi için devlet bütçesinden bir bölüm ödeneğin AR-GE çalışmalarına tahsis edilmesi ve yerli yatırımcıların AR-GE faaliyetine yatırım yapması gereklidir<sup>218</sup>. Ancak özellikle know-how teknolojilerinin kazanılmasında yabancı yatırımların büyük katkısı olmaktadır<sup>219</sup>. Bu açıdan gelişmekte olan ülkeler, yerli yatırımcıları AR-GE faaliyeti için desteklerken aynı zamanda yabancı yatırımcıları da know-how uygulamaları konusunda desteklemelidir.

Teknoloji, bir ülkenin sanayileşme çabalarında büyük önem taşıyan dış kaynaklı bir girdidir<sup>220</sup>. Teknoloji transferi, yabancı sermaye olgusunda

<sup>215</sup> Matthew Dawis, “Effects of Multinational Company Investments” (Erişim) [www.ecpit.org](http://www.ecpit.org). 23 Nisan 2004) s.24.

<sup>216</sup> Dawis, a.g.m. s.24.

<sup>217</sup> İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Birliği**, Ankara, 2000, s. 24’dan alıntı, Agâh Oktay GÜNER’in konuşması.

<sup>218</sup>, George R Clarke, “How Institutional Quality and Economic Factors Impact Technological Deepening In Developing Countries” **Journal of International Development**, J.Int.Dev.13 1097-1118 (2001) DOI:10.1002/jid 841, s.1098.

<sup>219</sup> Clarke, s.1103.

<sup>220</sup> Nagesh Kumar, “Foreign direct Investment and Technology Transfers In Development: A Perspective On Recent Literature”, The U.N. University, Institute For New Technologies, (Erişim)

çok boyutlu bir tartışma konusudur. Bazı yazarlara göre DYY, esasen büyük ölçüde bir teknoloji ve örgütsel bilgi transferidir<sup>221</sup>. Teknoloji ağırlıklı sermaye yatırımlarının en büyük özelliği az ve yüksek nitelikli personel istihdam etmesidir.

Öte yandan gelişmiş ülkelerin üretim standartlarına erişme zorunluluğu sebebiyle gelişmekte olan ülkelerin teknoloji transferi yaşamsal önem taşır. Bu nedenle ileri teknoloji kullanan yabancı yatırımcıların teşviki gelişmekte olan ülkeler için zorunludur.

Çok uluslu şirketler açısından bakıldığında, bu şirketlerin ileri teknoloji kullanan endüstrilere yöneldikleri, AR-GE'ye önem verdikleri ve yatırım yaptıkları ülkede yerli üreticilerle rekabet edebilmek için teknolojilerini yeniledikleri görülmektedir<sup>222</sup>.

Gelişmekte olan ülkeler, DYY'ları teşvik ederek sadece yabancı teknolojileri kazanmayı değil, aynı zamanda yerli şirketler üzerinde teknolojik serpişme (technological spill-over) etkisini de sağlamayı hedeflemektedir<sup>223</sup>. Bazı yazarlar bu etkiye "teknolojinin yayılım (diffusion) etkisi" adını vermiştir<sup>224</sup>.

Esasen teknoloji transferi sadece gelişmekte olan ülkeler açısından değil gelişmiş ülkeler açısından da önem taşır. Yapılan araştırmalara göre örneğin Japonya ve Güney Kore, yabancı teknolojilerden uzun süre yararlanmıştır<sup>225</sup>. Burada asıl yanıtlanması gereken soru, gelişmekte olan ülkeler açısından DYY'ların teknoloji transferi için en ucuz ve etkin yol olup olmadığı ya da doğrudan mal ve lisans alımı ile teknolojiyi elde etmenin mümkün olup olmadığı meselesidir.

---

[www.intech.unu.edu/publications/discussion\\_papers/9606.pdf](http://www.intech.unu.edu/publications/discussion_papers/9606.pdf), 26 Nisan 2004, s.2, Minibaş, a.g.e. s.62.

<sup>221</sup> Persson / Slonoschi, a.g.m. s.25.

<sup>222</sup> Kamal Saggi, "Trade, Foreign Direct Investment and International Technology Transfer: A Survey", The World Bank Research Observer, Vol.17, No.2, Fall 2002, s. 207.

<sup>223</sup> Saggi, a.g.m. s.208.

<sup>224</sup> WTO News, s.10.

<sup>225</sup> Foreign Direct Investment, Development and The New Global Economic Order, s.62.

İlk bakışta DYY, teknoloji transferi açısından daha uzun ve pahalı bir yöntem olarak düşünülebilir. Ancak, özellikle uzun vadede ortaya çıkan maliyet birikimleri (satıcı şirketlerle, ihracat/ithalat şirketleri ile ve yabancı lisans kuruluşlarıyla yapılan sözleşmeler ve kalite güvencesi gibi konular), üretici firmanın, üretim faaliyetini içselleştirmek (internalize) için önemli etkenler olmaktadır. Ayrıca gelişmiş teknoloji üzerinde bir tekel (monopoly) olduğu durumlarda DYY'dan başka bir yol olmadığı sonucuna varılacaktır<sup>226</sup>.

Çok uluslu şirketlerin evsahibi ülkeye teknoloji transferi yöntemi de önemlidir. Yapılan bir araştırmaya göre, söz konusu şirketlerin %70'i, işlem (process) teknolojisini geliştirmekte olan ülkenin koşullarına uyarlamamışlardır<sup>227</sup>. Bu şirketler, gelişmiş ülkelerdeki yatırımlarına göre daha fazla insan gücü kullanmayı tercih etmektedir. Yabancı yatırımcılar, özellikle yüksek teknolojiye sahip olmaları ve farklı ürün potansiyeline sahip olmaları durumunda ve lisans yoluyla teknoloji transferinin yüksek maliyetli olması halinde DYY'ı tercih ederler<sup>228</sup>.

Teknoloji kullanımı konusunda yabancı yatırımın, iç pazar veya ihracat eksenli olup olmadığı da etkilidir. Genel olarak iç pazar eksenli yabancı yatırımların, ihracat eksenli olanlara nazaran teknoloji yoğunluklu olduğu, ihracat eksenli yatırımların ise yerli yatırımlarla aynı ya da benzer teknolojiyi kullandıkları gözlemlenmiştir<sup>229</sup>.

Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında "teknolojik yenilik" mutlaka "yeni teknoloji üretmek" anlamına gelmez<sup>230</sup>. Gelişmiş ülke şirketlerinin sahip olduğu teknolojilerin çoğu geliştirmekte olan ülke ekonomileri için "yeni" teknoloji niteliğine sahiptir. Önemli olan yerli şirketlerin bu teknolojilerden ne oranda yararlanabilme olanaklarına sahip olduğudur. Zaman içinde aynı ölçekte, aynı piyasada ve benzer ürünler üreten ulusal ve

<sup>226</sup> Foreign Direct Investment, Development and The New Global Economic Order, s.63

<sup>227</sup> Kumar, a.g.m. s.31.

<sup>228</sup> E.Keith Mascus, "Intellectual Property Rights and FDI", (Erişim) [www.adelaide.edu.au/auspices/0022.pdf](http://www.adelaide.edu.au/auspices/0022.pdf) 12 Nisan 2004, s.7, Alpar, a.g.e.s.95.

<sup>229</sup> Kumar, a.g.m. s.32.

<sup>230</sup> Gürak, a.g.m. s.11-12.

yabancı şirketler birbirleriyle rekabete girdiklerinde, yerli şirketlerin hayatta kalma stratejisinin bir parçası olarak, çok uluslu şirketlerinkine benzer teknikleri benimseme eğilimine girdiği gözlenir. Böylece, teknik kapasitelerini geliştirdiklerinde, çok uluslu şirket rekabeti, yerli şirketleri yenilik yapmaya ve AR-GE'ye teşvik edebilir.

Teknoloji transferinin etkisi konusunda son olarak şu hususu belirtmekte yarar vardır. Yabancı yatırımcı, getirdiği üstün teknolojiyi yerli ortağı ya da imalatçı ile paylaşmadığı sürece, teknolojinin yayılım etkisini beklemek mümkün değildir. Yerli işgücünün, yeni teknolojiyi kullanma kapasitesini geliştirmeden sadece kendi getirdiği personel tarafından kapalı bir alanda kullanılması durumunda teknoloji transferinin bir yararı olmayacaktır.

#### **b. Rekabet Ortamına Etkileri**

Rekabete ilişkin mevzuatın amacı, ulusal sınırlar içinde faaliyet gösteren yerli veya yabancı bütün şirketlerin hâkim durumu kötüye kullanmamalarını sağlamaktır<sup>231</sup>. Bir başka amacı ise, özellikle yabancı şirketlere yönelik olarak, yerli şirketlerin, aralarında anlaşarak anti-rekabetçi davranışlara girişmelerini önlemektir.

DYY rejimlerinin liberalleşmesi durumunda, ulusal mal ve hizmet piyasalarındaki rekabete katkıda bulunması da olağan bir sonuçtur. Çünkü böylece, yabancı şirketler hareket serbestisine kavuşur ve evsahibi ülkedeki piyasaların yapısını etkileyerek, uygun şartlar altında rekabeti güçlendirebilir. DYY sonrasında, çok uluslu şirketlerin davranışı, rekabeti artırıcı olduğu takdirde, söz konusu yatırımlar, üretim etkinliği ve tüketicinin alım gücünün yükselmesi açısından büyük yararlar sağlayabilir.

Yabancı yatırımların yarattığı rekabet ortamında yerli şirketlerin teknolojik kapasitelerini artırarak rekabet baskısı ile başa çıkmaları mümkün

---

<sup>231</sup> Gürak, a.g.m. s.11.



görülmekle birlikte ulusal şirketlerin yabancı yatırımcılarla ortaklık kurarak teknolojik kapasitelerini artırmaları da söz konusu olabilir. Ancak yabancı yatırımcıların pazar payları çok büyük ve yerli şirketlerle ortaklık kurma konusunda isteksiz olmaları durumunda yerli şirketlerin rekabet olanağı ortadan kalkabilir.

Çok uluslu bir şirketin piyasaya girişi ile birlikte artan rekabetin, tüketiciler açısından önemli olan fiyat düşüşlerine yol açtığını gösteren, herhangi bir istatistikî değer bulunmamaktadır<sup>232</sup>. Ancak, bu şirketlerin katılımı ile birlikte piyasalardaki rekabetçi baskıların artmasıyla, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde ürün çeşitlerinin genişlemesi, ürün kalitesinin artması ve yeni ürünlerin piyasaya sürülmesi gibi sonuçlar doğurduğunu gösteren dikkate değer kanıtlar da yok değildir.

Sonuç olarak sağlıklı bir rekabet politikası ve bu çerçevede hazırlanacak yasal düzenleme, yabancı yatırımcılara şeffaf ve kararlı bir ortam sunarak, doğrudan yabancı yatırımlar için çekici bir çevrenin oluşturulmasına önemli katkılarda bulunabilir<sup>233</sup>.

### **c. Ekonomik Kalkınmaya ve Büyümeye Etkileri**

DYY'ların, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmaya etkileri konusunda ekonomistler arasında görüş birliği olduğu söylenemez. Bir kısım yazarlar, yabancı yatırımcıların getirdiği sermaye ve teknoloji ile yarattığı katma değerın gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmeyi artırdığını ileri sürmekte, diğer bir kısım yazarlar ise yabancı sermayeye bağlı sanayileşmenin gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını geciktirdiğini ileri sürmektedir<sup>234</sup>.

---

<sup>232</sup> Gürak, a.g.m. s.9.

<sup>233</sup> Gürak, a.g.m. s.12.

<sup>234</sup> Alpar, a.g.e. s.67.

Öte yandan, yapılan araştırmalara göre DYY'lar, evsahibi ülkedeki ekonomik büyümeye de olumlu katkıda bulunmaktadır<sup>235</sup>. Çünkü DYY'lar, gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunu olan sermaye birikimini sağlamakta ve teknoloji transferinin en etkin yolu olmaktadır. DYY'lar yoluyla gelen sermaye, planlı yatırımlar için gereken tasarrufu sağlamaktadır<sup>236</sup>. Bunun yanı sıra, DYY'lar, özellikle kişisel sermayenin eşik düzeyinde (threshold stock) yani çok düşük seviyede olduğu gelişmekte olan ülkelerde yerli yatırımlardan daha üretkendir<sup>237</sup>. Yabancı yatırımcılar, üretimde yerli girdiler kullanmaları nedeniyle birçok yeni sanayiinin kurulmasını ya da var olanların kapasitelerini artırmalarını teşvik ederler ve ekonomik büyümeye katkı sağlarlar<sup>238</sup>.

#### **d. Yatırım Sermayesinin Hareketliliği ve Üretkenliğe Etkileri**

Sermaye, özellikle gelişmekte olan ülkeler bakımından en önemli üretim girdisidir<sup>239</sup>. Öte yandan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sermaye, işgücü ve toprağa nazaran çok daha kısıtlıdır. Bunun nedeni ise yerli sermaye oluşumunun düşük seviyede olmasıdır. Bu ülkelerde kişi başına düşen ulusal gelir seviyesi de düşüktür. Bireylerin tüketim eğilimi gelişmiş ülkelere göre daha yüksek olduğundan tasarruf ve dolayısıyla da sermaye birikimi eğilimi daha düşüktür.

Burada vurgulanması gereken diğer bir konu ise, tüketim eğiliminin sanayi ürünlerine yönelik olması nedeniyle, yatırım ürünlerine ve ara mallara yönelik tüketim çok zayıf kalması ve dolayısıyla da yatırım sermayesinin

<sup>235</sup> Saggi, a.g.m. s.218, Alpar, a.g.e. s.68, Ahmet ULUSOY, Birol KARAKURT, "Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri: Nedenleri ve Etkileri" **İktisat, İşletme ve finans**, S.223, Ekim 2004, s.111-112.

<sup>236</sup> Alpar, a.g.e. s.69.

<sup>237</sup> Saggi, a.g.m. s.218.

<sup>238</sup> Alpar, a.g.e. s.70.

<sup>239</sup> Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye, s.25

istenilen seviyede olmamasıdır. Bir kısım yazarlar buna “gösteriş etkisi” adını vermiştir<sup>240</sup>.

Gelişmiş ülkelerin tüketim eğilimlerine benzer eğilimler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere de yansımaktadır. Ancak bu ülkelerde üretim zaten yetersiz olduğundan, çoğunlukla ithal olan ürünler gelişmiş ülkelere nazaran daha pahalı olmakta, alım gücünün düşüklüğü nedeniyle zaten düşük olan gelirin tümü tüketime harcanmaktadır. Böyle bir kısır döngünün tek çözümü dışarıdan sermaye hareketidir.

Sermaye; üretkenlik açısından ele alındığında, aktif ve pasif olarak iki sınıfa ayrılabilir. Aktif veya üretken sermaye, oluşumundan sonra ekonomide doğrudan yeni istihdam veya gelir sağlayan sermaye türüdür. Pasif sermaye ise, böyle bir etkiye sahip olmayan yani altın, gümüş gibi değerli madenlere ve konut yapımı gibi bazı yatırımlara dönüşen sermayedir<sup>241</sup>. Sermayenin kısıtlı olduğu ortamda, pasif sermayenin üretken sermayeye dönüştürülmesi önem kazanır. Ancak bunun pek de mümkün olmadığı gözlemlenmiştir. Yatırım türü doğrudan yabancı yatırım ise, sermaye yapısı itibarıyla aktif sermaye olduğu için ülkedeki üretkenlik kapasitesi artar<sup>242</sup>.

Türkiye açısından bakıldığında, özelleşme süreci içinde olmakla birlikte önde gelen ekonomik teşebbüslerin büyük kısmı hâlihazırda devletin kontrolündedir. Yani, devlet, ülkedeki en büyük yatırımcı olma özelliğini muhafaza etmektedir. Etkin ve verimli bir yapılanma içinde olmayan devlet teşebbüsleri kurum zararlarının yanı sıra aşırı personel istihdamı vb. nedenlerle kamu harcamalarını azaltamamakta ve genel sermaye oluşumuna bir katkıda bulunamamaktadır. Savunma harcamaları gibi dönüşü olmayan giderleri de buna eklediğimizde devletin mevcut ekonomik yapı içinde kalkınmaya katkı sağlamasını beklemek yararsız olur. Sonuç olarak ülkemiz açısından da yabancı sermaye mutlak önem taşımaktadır.

<sup>240</sup> Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye, s.26.

<sup>241</sup> Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye, s.27.

<sup>242</sup> Tuncer, a.g.e. s.42.

### e. İşgücü ve Gelir Dağılımına Etkileri

İşsizlik sorunu hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler açısından en büyük sorundur. Nüfus artışının durma noktasına geldiği ülkelerde bile işsizlik bir sorun iken ülkemiz gibi nüfus artışının yüksek olduğu gelişmekte olan ülkeler bakımından yaşamsal bir sorun olmaya devam etmektedir.

Çok uluslu şirketlerin istihdam gücü 1970 ortalarında 45 milyon iken 1990'lı yıllarda 70 milyona yükselmiştir<sup>243</sup>. DYY'ların istihdam dolayısıyla işsizliğin giderilmesi üzerindeki etkisini tam olarak ölçmek mümkün değildir<sup>244</sup>. Bununla birlikte, çok uluslu şirketlerin gelişmiş ülkelerde teknoloji yoğun, gelişmekte olan ülkelere ise emek yoğun yatırımı tercih ettikleri gerçeğinden hareketle, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı yatırımların istihdama büyük katkısının olduğu söylenebilir<sup>245</sup>.

Normal olarak çok uluslu şirketlerin, yerli yatırımcılara göre çalışanlarına daha yüksek ücret ödemeleri beklenebilir<sup>246</sup>. Ancak bu tespit daha çok kalifiye işçiler açısından doğrudur. Kalifiye olmayan işçilerse yerli şirketlerde çalışanlarla aynı ücreti almaktadır. Öte yandan, Güney Kore, Singapur ve Tayvan'da ihracat eksenli yatırımlara yönelik bir araştırmada, ücret tabanı bakımından önemli bir fark tespit edilememiştir<sup>247</sup>. İç pazar eksenli yatırımların sermaye oranı yüksek olduğu için çalışanların ücretleri de daha yüksek olabilmektedir. Ancak genel olarak yabancı şirketlerin

<sup>243</sup> T. Mickiewicz, S. Radosevic, U. Varblane, "The Value of Diversity: Foreign Direct Investment and Employment in Central Europe During Economic Recovery", (Erişim) [www.one-europa.ac.uk/pdf/slavow5.pdf](http://www.one-europa.ac.uk/pdf/slavow5.pdf) 13.09.2004 s.5.

<sup>244</sup> Faruk Cömert, "İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye" (Erişim) [www.treasury.gov.tr/makaleler/faruk.pdf](http://www.treasury.gov.tr/makaleler/faruk.pdf) 15.08.2004 s.7.

<sup>245</sup> Alpar, a.g.e. s.69, Hayrettin Demircan, "Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri" (Erişim) [http://www.hazine.gov.tr/arastirma\\_inceleme/ar\\_inc\\_35.pdf](http://www.hazine.gov.tr/arastirma_inceleme/ar_inc_35.pdf) 15.08.2004 s.11.

<sup>246</sup> Kumar, a.g.e. s.32.

<sup>247</sup> Kumar, a.g.e. s.32.

gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelerdeki çalışanları kadar değil ama yerli şirketlere göre daha yüksek ücret ödedikleri söylenebilir<sup>248</sup>.

Çok uluslu şirketlerin işgücü eğitim ve hareketliliği de yerli şirketlere oranla daha yüksektir<sup>249</sup>. Özellikle meslek içi eğitim (on-the-job-training) yabancı şirketlerde yoğun olarak başvurulmuş bir hizmet içi eğitim türüdür.

Çok uluslu şirketlerin evsahibi ülkeye yeni teknoloji ve üretim yöntemleri getirmeleri durumunda mevcut şirketlerden daha yüksek nitelikli personel istihdam etmeleri beklenecektir<sup>250</sup>. Günümüzde eğitilmiş insan birikimine, insan sermayesi (human capital) adı da verilmekte ve ekonomik girdi olarak büyük önem taşımaktadır. DYY'lar, insan sermayesinin artmasına olumlu katkıda bulunur<sup>251</sup>. Bu aynı zamanda vasıflı ve vasıfsız çalışanlar arasındaki gelir farkının giderek büyüyeceği anlamına da gelmektedir<sup>252</sup>.

Ucuz ve nitelikli istihdam konusunda ABD'de son yıllarda büyük bir kaygı duyulmaktadır. Kaynakların dışarıya yönelmesi (outsourcing) riskinden kaynaklanan bu kaygının temelinde ABD bilişim şirketlerinin, varlıklarını ağırlıklı olarak Hindistan'a kaydırmaları yer almaktadır. İstatistikî rakamlara göre, ABD'de bilişim alanında 2008 yılı sonuna kadar yaklaşık 800.000, 2010 yılına kadar da 3,4 milyon kişi işsiz kalacaktır<sup>253</sup>. Bu veriler, ucuz ve eğitilmiş işgücünün DYY'lari açısından önemini vurgulamaktadır.

#### **f. İhracat Üzerindeki Etkileri**

DYY'ların ihracat üzerindeki etkisi olumludur. Ancak bu etkinin istenilen düzeyde olabilmesi yabancı yatırımın ihracat eksenli olup olmamasına göre değişir. Örneğin Malezya ve Endonezya'da yabancı

<sup>248</sup> Kumar, a.g.e. s.33.

<sup>249</sup> Kumar, a.g.e. s.27.

<sup>250</sup> Arturo Ramos, "Foreign Direct Investment as A Catalyst for Human Capital Accumulation", (Erişim) <http://niles.lib.tufts.edu/Fletcher/foreigndirectinvestment.pdf> 19 Mayıs 2004, s.10.

<sup>251</sup> Alpar, a.g.e. s.70.

<sup>252</sup> Ramos, a.g.m. s.16.

<sup>253</sup> CNN Contents, Debate Program:Outsourcing , [www.cnn.com](http://www.cnn.com) (12.9.2004)

yatırımların %70'i ihracat eksenlidir<sup>254</sup>. Bu ülkelerde DYY'ların büyük bir bölümü ihracata yöneliktir.

DYY'lar, evsahibi ülkenin ihracat açısından rekabet gücünü büyük orandan artırmaktadır<sup>255</sup>. Daha önce de belirtildiği gibi DYY'lar dört ana kategoride ele alınmaktadır. Bunlardan ihracat eksenli olanlar, kaynak, pazar ve stratejik eksenli olanlara göre farklılık arz eder. İhracat eksenli DYY'lar, çok uluslu şirketin diğer birimleri ile bütünleşme halinde olup diğer yatırım türlerine göre ticaret ile yakın ilişki içindedir<sup>256</sup>.

### **g. Ödemeler Dengesine ve Malî Krizlere Etkileri**

Gelişmekte olan ülkeler bakımından ekonomide karşılaşılan en büyük sorunlardan biri de ödemeler dengesidir (balance-of-payments). Bu ülkeler için ödemeler dengesini sağlamanın en yaygın yolu dış borçlanmadır. Dış borçlanma sadece ödemeler dengesinin kurulması için değil, aynı zamanda yatırım amacıyla da kullanılır. Ancak uygulamada bu kaynak genellikle üretken olmayan yatırımlar için sarf edilmektedir. Hükümetler, geleceğe yönelik sonuçlar doğuran bu borçları genellikle karşılıksız borç gibi algıladıkları için kısa vadede etkilerini gösteren bir politik yatırım ya da cankurtaran simidi gibi görmekte ve bu kaynaklar kısa zamanda tüketilebilmektedir. Oysa yabancı yatırımcı özel teşebbüs olduğundan yatırımın kâr etmesi için en verimli ve üretken alan ve yöntemleri seçecektir. Yabancı şirketler, evsahibi ülke içinde ürettikleri malı kolaylıkla ihraç ederek ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunurlar<sup>257</sup>. Bu katkının oranı, "ithal ikamesi ve ihracat gelirlerinin, üretim etkenleri payı ve girdi ithalatı için yapılan döviz transferleri ve döviz olarak gelen sermaye ile yatırımın aşınma payı değeri arasındaki farkın büyüklüğü" ile bağlantılıdır<sup>258</sup>.

<sup>254</sup> Kumar, a.g.e. s.29.

<sup>255</sup> Matija Rojec, "Subsidiary Exports: A Conceptual Framework and Empirical Evidence", **Journal of International Relations and Development**, Vol.3, No.2, 2000, s.1.

<sup>256</sup> Rojec, a.g.m. s.4.

<sup>257</sup> Alpar, a.g.e. s.69.

<sup>258</sup> Alpar, a.g.e. s.80.

DYY, diğer sermaye akışlarına göre daha istikrarlıdır. Çünkü DYY'ın uzun vadeli olma özelliği, yatırımcıların kısa vadeli ekonomik sarsıntılardan etkilenmesini önler. Öte yandan, geri ödemelerin ekonomik durumla bağlantılı olmadığı borç sermayesinden farklı biçimde DYY, yatırımcı ile evsahibi ülke arasında bir risk paylaşımı sağlar. Çünkü DYY bir çeşit “devlet desteğidir” (state contingent). Yani yatırım yapılan hizmetin karşılığı, evsahibi ülkenin ekonomik zenginliğine katkıdır<sup>259</sup>.

DYY'ların malî krize karşı koruyucu işlevi konusunda da incelemeler yapılmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan sorunlardan biri de meydana gelen malî krizlere bir de diğer ülkelerden para akışının aniden durmasıdır<sup>260</sup>. Sonuç olarak banka ve para krizleri cari hesaplarda büyük dalgalanmalara sebep olurlar. Buna karşın DYY'lar daha güvenilir bir finansman aracı olarak görülmektedir<sup>261</sup>. Çünkü DYY'lar, kriz tehlikesini gördüğü anda ülkeyi terk etme gibi bir seçeneğe sahip değildir. Dünya Bankasının 1999'da belirttiği gibi, DYY, sermaye dönüşlerine ve diğer akışları etkileyen bulaşıcı kötülöklere daha az maruz kalır çünkü büyük, sabit ve akışkan olmayan varlıklar; mevcut yatırımın aniden çekilmesini, kısa vadeli banka borçları ya da menkul değeriilerin satışına göre çok daha güçleştirir<sup>262</sup>. Bundan şu sonucu çıkarmak da mümkündür: DYY'lar dış borca göre sadece daha güvenilir değil aynı zamanda olası bir malî krizi azaltıcı yapıya da sahiptir<sup>263</sup>.

#### **h. Gelişmiş Ülkelerle Bütünleşmeye Etkileri**

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ölkelerle bütünleşmeleri, özellikle, gümrük birliği, malî konular, para piyasaları, vb. konularda aynı standartlara kavuşmasıyla mümkün olur. DYY'lar, bu sayılan hususlarda bütünleşmeyi hızlandırıcı etki yaratır.

<sup>259</sup> Foreign Direct Investment In Emerging Market Countries, s.11.

<sup>260</sup> Eduardo Fernandez- Arias, Ricardo Hausmann, “Is FDI a Safer Form of Financing?”, New Orleans, March 26, 2000, (Erişim) [www.iqdb.org/res/publications/pubfiles](http://www.iqdb.org/res/publications/pubfiles) 24 Nisan 2004 s.2.

<sup>261</sup> Fernandez-Arias/Hausmann, a.g.m. s.3.

<sup>262</sup> Fernandez-Arias/Hausmann, a.g.m. s.3.

<sup>263</sup> Fernandez-Arias/Hausmann, a.g.m. s.8.

Gelişmekte olan ülkeler genellikle bağlantısız ülkelerdir ve gelişmiş ülkelere oranla devlet bütçesinden savunmaya daha çok pay ayırırlar. DYY'lar ise genellikle çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilir ve ana şirketin tâbi olduğu ülke ile stratejik ilişkileri vardır. DYY'lar, evsahibi ülke ile çok uluslu şirket arasında da stratejik bir bağ oluşturur. Çünkü DYY'lar uzun vadelidir ve çok uluslu şirketlerin beklentileri de geleceğe yöneliktir. Bu üçlü ilişki, aslında kaynak ülke ile evsahibi ülke arasında menfaate dayalı bir yakınlaşma sağlar. Günümüzde stratejik ortaklık adı verilen devletlerarası bu bağ, kaynak devleti, uluslararası platformda evsahibi devlet açısından siyasî destek sağlamaya<sup>264</sup> ve gerektiğinde de savunucu bir rol üstlenmeye zorlar. DYY'ların farklı ülkelerden olması durumunda daha da karmaşık bir ilişki ortaya çıkar. Evsahibi ülke yöneticileri, bu ilişkiden yararlanarak savunma giderlerini kısma yoluna gidebilir ve tasarruf ettiği kaynakları kalkınma amaçlı kullanabilir.

## **2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Evsahibi Ülke Açısından Olumsuz Etkileri**

Bir kısım yazarlara göre yüksek nitelikli DYY'lar yerel kapasitenin gelişmesini garanti etmeyeceği gibi bazen de engelleyebilir<sup>265</sup>. DYY'lara muhalif düşünceler, rekabete olan etkisi dolayısıyla yoğun olarak yerli yatırımcılardan kaynaklanmaktadır. Yerli yatırımcılar, devletin yabancı yatırımcıya özel birtakım teşvikler ve sübvansiyonlar sağladığını, altyapı imkânlarının göreceli olarak adil olmadığını ve tüm bu farklılıklar nedeniyle yabancı yatırımcıların yüksek kâr elde ettiklerini ileri sürmektedir<sup>266</sup>.

Siyasî ve ideolojik alanda, ekonomik bağımsızlık ve kendi kendine yeterliliği talep eden milliyetçi kesimler, yabancı yatırımları, yeni sömürge (neo-colonial) ve egemenlik ve bağımsızlığa müdahale olarak görmekte ve

<sup>264</sup> Bedriye Tunçsiper, Şakir Sakarya, "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İMKB İmalat Sanayiindeki 500 Büyük Firma Üzerine Bir İnceleme, (Erişim) [http://bsy.marmara.edu.tr/TR/sempozyum\\_bildirileri/BEDRIYE%20TUNCSIPER-SAKIR%20SAKARYA\\_83-93\\_.pdf](http://bsy.marmara.edu.tr/TR/sempozyum_bildirileri/BEDRIYE%20TUNCSIPER-SAKIR%20SAKARYA_83-93_.pdf) 14 Ekim 2004, s.84.

<sup>265</sup> Velde, a.g.m. s.2.

<sup>266</sup> Coyne, a.g.m. s.40.



karşı çıkmaktadırlar<sup>267</sup>. Günümüzde de bu düşünce sahiplerine göre, yoksul ülkeler çokuluslu şirketler tarafından sömürülmektedir. Bu şirketler, yeni ekonomik emperyalizmin askerleridir<sup>268</sup>.

Radikal düşünceler dışında DYY'lara bilimsel eleştiri getiren yazarların en büyük çekincesi, çok uluslu şirketlerin küresel kâr yönetimi stratejisine uygun olarak gelişmekte olan ülkede elde ettiği kârın bir bölümünü veya tamamını transfer etmesi durumunda, bunun gelişmekte olan ülke açısından bir gelir kaybı, kârın transfer edildiği ülke için ise bir kazanç olacağı şeklindedir. Buna göre; sonuçta küresel gelir dağılımı, kâr transferi kadar gelişmiş ülke lehine öte yandan ise gelişmekte olan ülke aleyhine bozulacak ve küresel gelir dağılımındaki bozukluk, azalmak bir yana daha da artacak, zengin ülkeler ve dev şirket sahiplerini daha da zenginleştirecek, refah seviyeleri artacaktır<sup>269</sup>. Gelir farkının kapatılması durumunda ise gelişmekte olan ülke, DYY'ın kaçışı ile birlikte üretim kapasitesinin yanında katma değer, istihdam, vergi geliri gibi alanlarda da bir kayba uğrayacaktır<sup>270</sup>.

Sermaye çekmeye çalışan ülkelerde hükümetlerin genellikle kamu mallarını azalttığı ve çok uluslu şirketlerin yatırımı için çeşitli teşvikler kullandıkları, buna karşın söz konusu şirketlerin, düşük ücret, kötü çalışma koşulları, iş organizasyonuna karşı tutumları ve çevre kirlenmesi gibi sonuçlar yarattığı öne sürülmektedir<sup>271</sup>. Benzer şekilde DYY'ı teşvik yerine "ortak yatırımların" veya patent/lisans kullanım hakkının kiralanmasının/satın alınmasının küresel rekabetin artmasına daha çok katkısı olacağı da ileri sürülmektedir<sup>272</sup>.

DYY alanındaki başlıca endişeler şöyle sıralanabilir:

---

<sup>267</sup> Coyne, a.g.m. s.40.

<sup>268</sup> Coyne, a.g.m. s.41-42.

<sup>269</sup> Gürak, a.g.m. s.7.

<sup>270</sup> Gürak, a.g.m. s.8, Alpar, a.g.e. s.70.

<sup>271</sup> Erik Leaver (IRC), John Cavanagh (IPS), "Controlling Transnational Corporations", Vol.1, No.6, Nov 1996, s.1.

<sup>272</sup> Gürak, a.g.m. s.12.

- a) Yabancı ortakların rekabet karşıtı tutumu,
- b) Yurt dışına belirsiz aralıklarla para transferi sonucu ödemeler dengesinin bozulması,
- c) Vergi kaçırma vb. girişimlerde bulunulması,
- d) Yerli yatırımcıların devre dışı bırakılması, baskı altına alınması ve girişimcilik ruhunun gelişiminin engellenmesi,
- e) Yerli ürünlerin, teknolojilerin ve uygulamalarının devre dışı bırakılması ve bunun getirdiği sosyo-kültürel olumsuz etkiler,
- f) Çok uluslu şirketlere özellikle ihracat bölgelerinde tanınan ayrıcalıklar ve yerli yatırımcılardan farklı uygulamalara tâbi tutulmaları,
- g) Çok uluslu şirketlerin gelişmekte olan ülkelerde bölgesel eşitsizlikleri artırması,
- h) Ekonomik konular ve karar verme sürecinde aşırı etkileme, bunun endüstriyel gelişim ve ulusal güvenlik üzerinde olumsuz etkileri,
- i) İleri yıllarda ödemeler dengesi üzerinde büyük baskı oluşturacağı,
- j) Çevre kirliliğine sebep olabilecek faaliyet ve teknoloji transferi.

Çok uluslu şirketlerin iç pazara girmesiyle birlikte, o ülkenin pazar yapısında kimi zaman aşırı bir şişme ve anti-rekabetçi davranışların olması da olasıdır. Bir kısım yazarlar, çok uluslu şirketlerin hükümetlerle pazarlık gücü dolayısıyla, kendileri için en uygun bölgeleri seçerek başlangıçtan itibaren rekabet üstünlüğü elde ettiğini ileri sürmektedir<sup>273</sup>. Öte yandan, söz konusu şirketlerin genellikle sermaye ve işgücü, ulusal şirketlerden daha büyük olduğu için, hem daha çok üretim olanağına hem de daha büyük bir pazar gücüne sahip oldukları bilinen bir olgudur. Bu gücü dolayısıyla çok uluslu şirketlerin yerli şirketlerin pazar payını anti-rekabetçi eylemlerle daraltmaları durumunda yerli şirketlerin üretimi, durma noktasına gelebilecektir. Özellikle iç pazara dönük üretimde, koruyucu önlemler sonucu uluslararası rekabetle karşılaşmayan yatırımcı şirketin tekeli bir güç

---

<sup>273</sup> Alpar, a.g.e. s.113.

sağlaması mümkündür<sup>274</sup>. Yerli üreticilerin son yıllarda çok uluslu şirketleri rekabet otoritelerine şikâyet etmelerindeki temel gerekçe de budur. Örneğin, 1990–95 yıllarında İngiltere’de şikâyet edilen tekel ve birleşmelerin önemli bir kısmını yabancı sermayeli şirketler oluşturmuştur.

Yerli şirketlerin yabancı rakipleriyle rekabet edebilmeleri temelde bu şirketlerin yeniden yapılanma sürecindeki başarılarına bağlıdır<sup>275</sup>. Aksi durumda piyasada başarılı yabancı ve başarısız yerli olmak üzere iki farklı sektör oluşur<sup>276</sup>.

DYY'lara yönelik bir diğer eleştiri, yabancı şirketlerin gerçek kârlarını gizleyip, dolaylı yollardan kâr transferine yönelmeleridir. Özellikle fiyat denetiminin yapıldığı sektörlerde (örneğin ilaç sektörü) yabancı şirketlerin, kârlarını yüksek satış fiyatlarıyla değil, yavru şirkete sağladıkları hammadde fiyatlarını, dünya ortalamasının üzerinde tutarak elde ettikleri ileri sürülmektedir<sup>277</sup>.

Çok uluslu şirketlerin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, bu ülkelerin kalkınma politikası ile uyumlu yatırım politikası izlemedikleri, genellikle gelişmiş bölgelerde yatırımı tercih ederek, zaten var olan bölgesel eşitsizlikleri (regional disparities) daha da kötüleştirdikleri de, yabancı yatırıma yönelik eleştirilerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır<sup>278</sup>. Buna karşın, yabancı sermayenin doğasında kâr etme amacı bulunduğundan, yabancı yatırımcıları ulusal politikalara uymaya ve dolayısıyla az gelişmiş bölgelerde yatırım yapmaya zorlamak pazar ekonomisi ile uyumsuzdur. Bu durumda, teşvik önlemlerini az gelişmiş bölgeler için daha geniş tutmanın yararı vardır. Çin örneğinde de görüldüğü gibi, teşvik politikaları esnek ve

<sup>274</sup> Alpar, a.g.e. s.62.

<sup>275</sup> Sinisa Kusic, Vladimir Cvijanovic, “The Importance of Foreign Direct Investments for Stimulating Economic Growth in Croatia” (Erişim), [www.ekonomijamoderma.inet.hr/Cvijan\\_Kuzic\\_tekst.pdf](http://www.ekonomijamoderma.inet.hr/Cvijan_Kuzic_tekst.pdf) 17 Eylül 2004 s.5.

<sup>276</sup> Kusic/Cvijanovic, a.g.m. s.5.

<sup>277</sup> Alpar a.g.e. s.91.

<sup>278</sup> Alpar, a.g.e. s.199.

bölgesel olmalıdır. Bu bölgelerde vergi teşviklerinin yanı sıra, bedelsiz arazi temini vb. önlemler de uygulamaya konulabilir.

Yabancı yatırıma yönelik diğer bir eleştiri ise, bunların ileride ödemeler dengesi üzerinde büyük bir baskı oluşturacağı, buna karşın başlangıçta beklenen net kaynak transferine sebebiyet vermediği şeklindedir<sup>279</sup>.

DYY'ların kısa vadede yararları görülmekle birlikte uzun vadede çevreye ve doğal kaynaklar büyük zarar verebildiği de öne sürülmektedir<sup>280</sup>. Bir diğer eleştiri de, yabancı yatırımcının beraberinde getirdiği çalışanların, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bölge halkının geleneksel yapısını bozduğu ve bölgenin toplumsal dokusuna zarar verdiği şeklindedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen bu endişeler günümüzde azalmakla birlikte bazı ülkelerin yabancı yatırım politikalarını etkileyebilmekte ve bu ülkeler DYY'ları kontrol etme ve hatta çeşitli yollarla engelleme ihtiyacını duymaktadırlar<sup>281</sup>. Bunların bir kısmı doğrudan bir kısmı ise dolaylı engellemelerdir. Doğrudan engellemeler, özellikle yatırımın sınırlandırılması ya da izin verilen yabancı sermayenin yüzde olarak sınırlandırılması şeklinde tezahür etmektedir<sup>282</sup>. Yabancı personel sınırlamaları da yatırımcı açısından göz önüne alınan bir etkidir<sup>283</sup>.

### 3. DYY'lara Yönelik Denetim Sorunu

DYY'ların evsahibi ülke tarafından denetime tâbi tutulması, doktrinde tartışılan bir husustur. Bir kısım yazarlar, birtakım denetim mekanizmalarının gerekli olduğunu ileri sürerken<sup>284</sup> bir kısım yazarlar ise, günümüzde gelişmiş ya da gelişmekte olsun tüm ülkelerin, yabancı sermayeyi nasıl denetleneceği

<sup>279</sup> Tuncer, a.g.e. s.45.

<sup>280</sup> Foreign Direct Investment, Development and the New Global Economic Order, s.47.

<sup>281</sup> WIR 2003, s.88.

<sup>282</sup> Beltz, a.g.m. s.4.

<sup>283</sup> Coyne, a.g.m. s.185.

<sup>284</sup> Baran, a.g.m. s.70.

değil nasıl çekici hale getirileceği sorusuna yanıt aradığını ileri sürmektedirler<sup>285</sup>.

“DYY’lar bir ülkenin kalkınma hedeflerine destek sağlayan bir araç olarak kullanıldıkları sürece önemlidir”<sup>286</sup>. Çünkü DYY’ların bir ekonomik kalkınma aracı olarak kullanılması, bu kullanımı sağlayacak denetim unsurlarının da varlığını gerektirir. DYY’lar üzerinde denetim kurulması; evsahibi ülkede faaliyet göstermenin ötesinde öncelikle evsahibi ülkenin DYY’ın faaliyet alanı, niteliği ve ülkeye sağlayacağı katkıya ilişkin bir ön değerlendirme olanağını sağlayacaktır. Evsahibi ülke, DYY’ın ülkenin kalkınma stratejisine sağlaması olası katkıyı değerlendirebilecek konumda olmalıdır.

Denetim konusunda planlı ekonomiler ve serbest ekonomilerde de farklı anlayışlar hâkimdir. Planlı ekonomilerde devletin rolü daha etkin iken serbest ekonomilerde, özel şirketler daha etkin olup devletin işlevi daha çok eşgüdüm sağlamaktır<sup>287</sup>. Ancak ekonominin tümüyle piyasa kurallarına göre yönlendirildiği ülkelerde bile devletin genel bir denetim ödevi olduğu kabul edilmelidir. Bu noktada tanımlanması gereken husus denetimin sınırlarının belirlenmesidir. Denetim, İran örneğinde olduğu gibi yabancı sermayenin başvurusundan itibaren her adımda izin ve onayı gerektiren caydırıcı bir yapıda mı olmalıdır yoksa ana ilke olarak serbesti istisnai olarak da izin ve onay sistemi mi getirilmelidir?

Yabancı yatırımlara yönelik denetleme sorunu, devletin genel ekonomi politikasıyla ilgilidir. Örneğin, AB mevzuatında sermayenin serbest dolaşımı ilkesi kabul edildiğine göre AB üyesi ülkeler serbestîyi esas alacaktır. Aksi takdirde İkinci Bölümde de inceleneceği gibi, konunun Avrupa Birliği Adalet Divanına götürülmesi ve ülkeler aleyhine karar alınması kaçınılmazdır. Öte

<sup>285</sup> Sabır, a.g.m. s.2.

<sup>286</sup> Where Do Foreign Direct Investments Rank Bulgaria, EPI Working Papers Series May 2004, (Erişim) [www.epi.bg.org/en/Publications/work\\_corr.pdf](http://www.epi.bg.org/en/Publications/work_corr.pdf) 17 Eylül 2004 s.1

<sup>287</sup> Duran, a.g.m. s.65.

yandan İran örneğinde olduğu gibi, hiçbir Bloğa üye olmayan ülkeler de kendi tercihlerini belirlerler.

DYY'ların denetlenmesi konusu, üç farklı denetim yönetimini içermektedir. Bunlar;

- a) DYY'ların ülkeye girişinden önce bir denetime tâbi tutulması,
- b) Giriş aşamasında denetlenmesi,
- c) Yatırımı müteakip faaliyetlerinin denetlenmesi olarak sıralanabilir.

#### **a. DYY'ların ülkeye girişinden önce denetime tâbi tutulması**

DYY'ların evsahibi ülkeye girişinden önce denetlemeye tâbi tutulması esasen bir seçicilik meselesidir. Seçiciliğin DYY'lar üzerinde olumsuz bir etkisi olup olmadığına dair istatistikî bir veriye rastlanmamakla birlikte, belirli alanlar dışında seçici davranmanın yabancı yatırımcılar açısından caydırıcı bir etki bırakacağı sonucuna ulaşılabilir. Her ne kadar seçicilik değerlendirmesi içsel yani evsahibi ülkenin, diğer etkenlerden bağımsız olarak kendi kalkınma planına uygun olarak yapacağı bir değerlendirme olsa da yabancı yatırımcıyı sürekli bir tereddüt ile karşı karşıya bırakacaktır.

Denetim konusunda birçok ülkenin yabancı yatırım yasalarında çeşitli düzenlemeler vardır. Esasen, hiçbir ülkenin denetimi tümüyle reddederek ülkesine giren yabancı yatırımcıları tümüyle serbest bırakması da düşünülemez<sup>288</sup>. Özellikle, bazı alanlarda yatırım için devletten izin alınması koşulu birçok ülkenin mevzuatında yer almaktadır. Örneğin Litvanya'da insan sağlığına, yaşamına ve çevreye yönelik tehlike oluşturabilecek faaliyetler için lisans (izin) alınması gerekmektedir. Öte yandan birçok ülke, belirli alanlarda faaliyet gösterecek yabancı yatırımcıların, bu alanlarda faaliyet gösteren tümüyle yabancı sermayeli şirket oluşumuna, bir yerli girişimin tümünü satın

<sup>288</sup> Tiryakioğlu "DYY'ların Uluslararası..." s.80, Toward New Rules on International Investments, Institute for International Economics, (Erişim) [http://www.iie.com/publications/chapters\\_preview/54/4iie1117.pdf](http://www.iie.com/publications/chapters_preview/54/4iie1117.pdf) 22 Ekim 2004, s.29.

almalarına ya da kontrol etmelerine kısıtlamalar getirmiştir. Özellikle, ulusal ve uluslararası güvenlik ve kamu sağlığı, bu denetiminin başlıca gerekçelerini oluşturmaktadır.

Sermaye Hareketlerinin Liberalleştirilmesine İlişkin OECD Kodu m.3 “Kamu Düzeni ve Güvenliği” başlığı altında, bu Kod hükümlerinin, Üye ülkelerin aşağıdaki hallerde gerekli gördüğünde tedbir almasına engel oluşturmayacağı öngörülmüştür<sup>289</sup>:

- a) Kamu düzeninin sürekliliği ve kamu sağlığının, ahlakının ve güvenliğinin korunması,
- b) Temel güvenlik menfaatlerinin korunması,
- c) Uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin yükümlülüklerinin yerine getirilmesi.

Evsahibi ülke topraklarında yatırım yapan DYY'ların evsahibi ülkeye girişi aşamasında denetimi öngören bir başka ülke Japonya'dır. Malî keiretsu adı verilen kısıtlama ile, yabancı şirketlerin Japon şirketlerini tümüyle satın almalarına kısıtlama getirilmiştir<sup>290</sup>. Türk hukukunda da yabancıların faaliyet göstermesine kısıtlama getirilen yatırım alanları vardır. Petrol Yasası, Maden Yasası, Kabotaj Yasası, Sivil Havacılık Yasası vb. Yasal düzenlemeler, yabancıların yatırım alanlarını sınırlamaktadır.

Seçicilik evsahibi ülkenin belirleyeceği teşvik önlemleri için de bir rehber oluşturmaktadır. Çünkü devletin belirli yatırım sektörlerini seçmesi durumunda bu sektörlerle yönelik teşvikler ağırlık kazanacak ve diğer sektörlerin vergi yükü artabilecektir<sup>291</sup>.

DYY'lara yönelik sınırlamaların etkileri konusunda, Güney Kore ve Tayvan'daki uygulamalar üzerinde yapılan bir araştırmaya göre hem Güney Kore hem de Tayvan'ın, ülkelerine DYY girişi ve mülkiyet konusunda önemli

<sup>289</sup> OECD Code of Liberalization of Capital Movements, 2003 Edition, Article3.

<sup>290</sup> “Toward New Rules...” s.49.

<sup>291</sup> Duran, a.g.m. s.65.

sınırlamalar getirdikleri saptanmıştır. Güney Kore örneğinde, DYY'lar karmaşık teknolojinin kritik ara girdilerini sağlayan sanayi dallarına ve döviz girdisi ve iş sağlayan işgücü yoğunluklu ihraç ürünleri sanayiine yönlendirilmiştir. Bu ülkede, dayanıklı tüketim malları sanayiine yabancı yatırım yapılması yasaklanmıştır. Bunun ötesinde, her iki ülkedeki hükümetler ortak girişimi teşvik etmeye gayret göstermişler, tercihen de yerli şirketin çoğunluk sağlayacak şekilde, teknoloji transferini kolaylaştırıcı ve yönetsel becerileri geliştirici olmasını hedeflemişlerdir. Her iki ülke hükümetlerince, yerli şirketlerin ihtiyaçlarına yönelik teknolojik serpilme etkisinin (spill-over affect) en üst seviyeye çıkarılması, yatırımcıların istenilen türdeki teknolojileri getirmeleri ve alt-sözleşmeci yerli şirketlere teknoloji transferi yönünde önlemler alınmıştır. Öte yandan Çin, Malezya ve Singapur, yabancı yatırımları için daha fazla talepte bulunmasına rağmen bu ülkeler de ulusal önceliklerine uygun olarak seçici bir politika izlemişlerdir.

Evsahibi ülkenin DYY'lara yönelik olarak seçici davranması konusunda Doğu Asya deneyiminden de bazı dersler alınmıştır. Bunlardan birincisi; DYY'lara, ulusal politikanın bir parçası olarak stratejik bir yaklaşım getirilmesi ve seçici davranılması gerektiğidir. İkinci husus ise; bir ülkenin DYY'ları rejiminde liberalleşme gerçekleştirilmesi ile DYY akışı arasında fazla bir bağlantı olmadığıdır. Örneğin, Çin, Hindistan'a nazaran birkaç kat daha düzenleyici bir politika uygulamasına rağmen bu ülkeden çok daha fazla yabancı yatırımcı çekmektedir. Çin; kendi grubunda, olağanüstü büyük iç pazarı nedeniyle katı kurallar bakımından istisnai bir örnek olarak düşünülebilir. Ancak çok daha küçük Güney-Doğu Asya ülkeleri, örneğin Malezya ve Tayland da, oldukça katı sayılabilecek rejimlerine rağmen örneğin Latin Amerika ülkelerinden çok daha fazla DYY çekmektedirler. Bu arada en liberal rejimlere sahip Afrika ülkeleri ise DYY konusunda en gerilerde yer almaktadır.



### **b. Giriş Aşamasında Denetlenmesi**

Evsahibi ülkeden giriş onayı alan yabancı yatırımcının, ülkeye girişi esnasında denetleme adına bazı engellemelerle karşılaşması olasıdır. Bazı ülkelerde yatırım prosedürü uzun zaman alabilmekte ve masraflı olabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde açıklık politikasının gereği olarak yabancı yatırımcıların karşılaşacakları muamele yerli yatırımcılara uygulanan muamele ile aynı olmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde, yönetsel sorunlar, birden fazla merciin müdahalesi, rüşvet, yerel uygulama farklılıkları, yabancı yatırımcıların, yasal olarak yerli yatırımcılarla eşit muamele görmeleri gereken durumlarda bile önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

### **c. Faaliyetlerinin Denetlenmesi**

Denetimle ilgili en önemli sorun ise, evsahibi ülkenin, topraklarında yatırım yapan yabancı şirketlerin faaliyetlerine müdahale etmesi hususudur. Ülkeye giriş için gerekli izinleri alan, giriş esnasında birçok engeli aşan yabancı yatırımcının yatırımını tamamlayıp üretim aşamasında gelmesini müteakip, evsahibi ülke tarafından çeşitli nedenlerle faaliyetlerinin denetlenmesi ve engellenmesi yatırım güvencesi sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle de yabancı yatırımcılar, uluslararası hukuktan kaynaklanan bazı haklar talep etmektedir. Bunların başında da, uluslararası tahkime müracaat hakkı gelmektedir.

## **III. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DURUMU VE BEKLENTİLER**

### **A. Genel Olarak Doğrudan Yabancı Yatırımların Durumu**

En son OECD ve Birleşmiş Milletler verilerine göre, 1967 yılında DYY'ların toplam değeri 105 milyar ABD doları iken 20 yıl sonra bu rakam 650 milyar dolara yükselmiş, 2003 yılında ise dünyadaki toplam yabancı

sermaye stokunun 1,5 trilyon dolar olduğu hesaplanmıştır<sup>292</sup>. Yani, bütün dünyada 1,5 trilyon dolar tutarında yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. Toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %98'i gelişmiş sanayi ülkelerince yapılmaktadır. Tüm yabancı sermaye yatırımlarının %80'i Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa tarafından yapılmaktadır. Bu yatırımların %80'i yine gelişmiş ülkelere gitmektedir. ABD kaynaklı DYY'lar toplamı Almanya'dan %32, Japonya'dan ise %100 daha fazladır.

1980 ncesinde %10–15 düzeyinde bulunan azgelişmiş, ya da gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarından almakta oldukları pay, bugün yüzde yirmilere yükselmiştir. Ancak yüzün üzerinde ülke tarafından blşlmek durumunda olan bu pay, etin bir rekabet meselesi haline gelmiştir. lkeler bu rekabette n sıraları alabilmek ve dış yatırımları kendi saflarına çekebilmek için yabancı sermayeye ilave bazı imknlar tanımakta, ya da yabancı sermaye özel olarak teşvik edilmektedir. Bu teşviklerin başında; altyapısı hazırlanmış arsa, hatta bina tahsis edilmesi, devlet dairelerinde kırtasiyeciliğin azaltılması ve izin keyfiyetinin kaldırılması ve özel vergi muafiyetinin tanınması gelmektedir. Üstelik bu özel teşvikler, esasen varolan istikrarlı ortama, nispeten gelişmiş finans kesimine, enflasyona endeksli etkenlere, ya da sermaye için geliştirilmiş koruyucu mekanizmalara (hedging) ve benzeri unsurlara ilaveten tanınmaktadır. Bütün bunların ötesinde, yatırım yapılması düşünülen ülke yönetimlerinin diyaloga açıklığı ve uluslararası camiayla kaynaşma konusundaki kararlılığı, yine yabancı müteşebbisin önem verdiği hususlardır<sup>293</sup>.

Küresel çerçevede yabancı yatırımlar 2001 yılında %41 ve 2002 yılında ise % 46 oranında azalmıştır<sup>294</sup>. 2002 yılı temel alındığında, bu oran gelişmiş ülkelerde %22 iken gelişmekte olan ülkelerde %23, Afrika'da %41,

<sup>292</sup> Coyne, a.g.m. s.37.

<sup>293</sup> Yücel Güçlü, "Yabancı Sermaye ekimi, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları" (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues-8/yabancisermaye.htm> 14 Mayıs 2004 s.2.

<sup>294</sup> WIR 2003, s. 3.

Latin Amerika ve Karaippler'de %33 oranında gerçekleşmiştir. Asya ve Pasifik ülkelerinde, Çin'deki yükseliş nedeniyle genel olarak düşüş daha az olmuştur. OECD'e üye ülkelerde toplam DYY miktarı 2002 yılında 535 milyar Dolar iken bu rakam 2003 yılı için 384 milyar dolardır. Yani yaklaşık %28 oranında bir düşüş vardır<sup>295</sup>. DYY düşüşü en çok ABD'ye yönelik DYY'lerde görülmüştür. Bu ülkeye DYY'lar, 2002 yılında 72 milyar ABD Doları iken 2003 yılında 40 milyar ABD Dolarına düşmüştür.

Orta ve Doğu Avrupa, küresel düşüşe direnmiş ve DYY oranı %15 yükselmiştir. Buna rağmen bölgedeki 10 ülkede düşüş gözlenmiş üretim ile hizmet sektörleri kötü darbe almıştır.

DYY düşüşünün başlıca küresel etkenleri şunlardır<sup>296</sup>:

- a) ABD ekonomisindeki toparlanma,
- b) Küresel veya bölgesel ticaret girişimleri,
- c) Japon ekonomisindeki gerilemenin derinleşmesi,
- d) Orta Doğu'daki sorunlar,
- e) Enerji fiyatlarının değişkenliği.

Yatırım indeksine bakıldığında şöyle bir tablo ile karşılaşmak mümkündür<sup>297</sup>:

a) Avrupa; yatırımcılar için artan ölçüde çekici olmaktadır. En çok yatırım yapılan ülkeler, Rusya, Polonya ve Çek Cumhuriyetidir. Avrupa Birliğine üye ülkeler yatırım için yine diğer üye ülkeleri tercih etmektedir. Bu sıralamada Lüksemburg, Fransa, Hollanda, Almanya önde gelen ülkelerdir<sup>298</sup>.

<sup>295</sup> Directorate For Financial And Enterprise Affairs Trends And Recent Developments In Foreign Direct Investment, June 2004, (Erişim) [www.oecd.org/dataoecd/37/39/32230032.pdf](http://www.oecd.org/dataoecd/37/39/32230032.pdf) 30.08.2004 s.1.

<sup>296</sup> FDI Confidence Index (Global Business Policy Council), September 2002, Vol.5, s.5

<sup>297</sup> FDI Confidence Index, s.7.

<sup>298</sup> Bkz. Directorate For Financial And Enterprise Affairs, s.2, tablo 1. OECD DYY Sıralaması.

b) Türkiye; Afrika, Yakın ve Orta Doğu Bölgelerinde en parlak ülke olarak nitelendirilmektedir. Uzun vadeli yapısal reformların ve yabancı yatırımcılara ilişkin hukukî düzenlemelerin DYY beklentisini yükseltebileceği değerlendirilmektedir.

c) AB'ye 2004 yılında üye olan ülkeler arasında Polonya DYY konusunda lider konumunu muhafaza etmektedir. Bölgedeki beklentiler artan ölçüde Batılı Ülkelerin, temelde ise Almanya'nın taleplerine bağlıdır<sup>299</sup>. Macaristan'daki DYY motivasyonu, yerel-pazar faaliyetinden ihracat eksenli girişimlere yönelmiştir. Polonya'da da büyük ve genişleyen iç pazar, artan oranda yatırımcı çekmekle birlikte yeni projeler AB'ye ihracatı hedeflemektedir<sup>300</sup>.

d) Güneydoğu Asya; DYY'larda Doğu Avrupa için ciddi bir rakip değildir. Doğu Avrupa'daki ana yabancı pazar Batı Avrupa iken, Güneydoğu Asya'daki çok uluslu şirketler ihracat faaliyetlerini ABD ve Japon pazarlarına odaklamaktadırlar<sup>301</sup>.

e) Almanya; Orta Avrupa'daki en büyük yatırımcı olup onu ABD izlemektedir. Avrupa'nın sermaye ihraç eden diğer güçlü ülkeleri, Fransa, İtalya, Hollanda, İsviçre ve İngiltere de hemen hemen tüm Doğu Avrupa ülkelerinde önemli yatırımlara sahiptir. Japonya, bölgede çok zayıf bir varlık göstermektedir. ABD, birinci hedefinde Polonya olmak üzere genellikle büyük yatırımları tercih etmektedir. Avusturya'nın bölgede önemli yatırımları vardır. Örneğin, Slovenya'da Avusturya birinci yatırımcı ülke konumundadır. Aynı durum Slovakya için de söz konusudur. Bulgaristan ve Romanya, sınır komşuları olmaları nedeniyle, Türkiye ve Yunanistan'dan önemli ölçüde yatırımcı çekmektedir. Rusya, Polonya dışında önemli bir varlık gösterememektedir.

<sup>299</sup> Foreign Investments: New Trends in Transition Countries, s.4.

<sup>300</sup> Foreign Investments: New Trends in Transition Countries, s.4.

<sup>301</sup> Foreign Investments: New Trends in Transition Countries, s.4.

f) Üretim alanındaki DYY'lar, otomobil, elektronik ve inşaat malzemelerine yoğunlaşmıştır. İletişim ve banka özelleştirmelerinde geri kalan ülkelerde üretim alanındaki DYY'lar %50'yi aşmıştır. Sadece Macaristan'da, tüm sektörlerde özelleştirme hızlı ilerlediği için üretim sektörü % 40'ın biraz altında kalmaktadır.

## **B. Doğrudan Yabancı Yatırımlardaki Azalma Eğiliminin Nedenleri**

### **1. Makroekonomik Nedenler**

En önemli makroekonomik etkenler, yavaş büyüme ve hatta bazı ülkelerde büyümenin durması, ekonomik yavaşlama nedeniyle para transferlerinin düşmesi sonucu borsaya kayıtlı şirketlerin kapital değerlerindeki azalma olarak gösterilebilir.

Dünyada GDP oranının 2000'de %4,7'den 2001 yılında %2,3'e düştüğü ve 2002'de %3'e çıktığı hesaplanmaktadır<sup>302</sup>. ABD'de borsa aşırı değerlenmiş, tasarruf oranı azalmış ve özel şirketlerin borçlanma oranı aşırı yükselmiş, dış borç oranında büyük artış görülmüş ve coğrafi belirsizliklerden dolayı da bu durum daha da kötüleşmiştir. Öte yandan Japonya uzun süreli ekonomik durgunluktan henüz kurtulmaya başlamıştır. Avrupa ülkeleri ise son yıllarda büyüme bakımından, geçmişteki başarıyı kazanamamışlardır. Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında ise, malî krizler (Özellikle Arjantin), başlıca ihracat pazarlarındaki gerileme ve düşen emtia (commodity) fiyatları, büyümeyi yavaşlatmıştır<sup>303</sup>.

2001 yılında başlayan düşüş, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bakımından önemli farklılıklar arz etmektedir. Birleşme ve satın alma

---

<sup>302</sup> WIR 2003, s.15

<sup>303</sup> WIR 2003, s.15

(Mergers&Acquisitions: M&A) özellikle gelişmiş ülkelerde azalmıştır<sup>304</sup>. DYY'daki azalmada ABD, tek başına % 38 ile başı çekmektedir.

## 2. Mikro Ekonomik Nedenler

Şirket kârlarındaki azalma, çok uluslu şirketlerin yabancı ülkelerdeki teşebbüslerinin borçlarını finanse etme konusundaki yetenekleri ve isteklerinin azalması ve şirketlerin yeniden yapılanmalarında görülen azalmalar ana etkenlerdir<sup>305</sup>. İstatistiklere göre 2002 yılında 30 ülkeden 11'inde ortak yatırım (intra-company) şirketleri borçlanmış durumdaydı. Öte yandan ABD ile AB arasında faiz oranlarındaki farklar ve AB ülkelerinin ABD'de daha az sayıda M&A'leri finanse etme ihtiyacı, ABD'ye olan para transferini de azaltmıştır.

Esas olarak M&A transferleri ve özelleştirme yoluyla oluşturulan bazı şirketlerin (ör. Telekomünikasyon) büyümelerinde görülen düşüş DYY'ların da azalmasına sebep olmuştur. Telekomünikasyon alanında yeniden yapılanma arz ve talepteki değişikliklere, teknolojik gelişmelere ve şirket sayısında artışa sebep olmakta idi. Fakat Avrupalı şirketlerin 3-G lisanslarının aşırı pahalı oluşu karlarda da belirgin bir azalmaya sebep olmuş ve büyümeyi neredeyse durdurmuştur<sup>306</sup>.

## 3. Kurumsal Nedenler

Özelleştirmenin azalması gibi bazı kurumsal etkenler de DYY'larda düşüşe sebebiyet vermiştir. Brezilya, Macaristan ve Polonya gibi ülkelerde

<sup>304</sup> Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü: Yabancı Sermaye Raporu 2002, (Erişim) [http://www.treasury.gov.tr/duyuru/basin/rapor\\_turkce.pdf](http://www.treasury.gov.tr/duyuru/basin/rapor_turkce.pdf) 14 Ekim 2004 s.3.

<sup>305</sup> WIR 2003, s.17

<sup>306</sup> WIR 2003, s.19, 3-G, telekomünikasyon alanında kullanılan bir terim olup 3.nesil (third generation) anlamına gelmektedir. Son yıllarda yatırımcılar açısından en karlı görünen telekomünikasyon alanındaki rekabet, AB üyesi ülkelerde bu alanda faaliyet gösteren şirketlerin, 3-G lisansı için olağanüstü ödeme yapmak zorunda kalmaları nedeniyle yatırımların durma noktasına gelmesine yol açmıştır. Bkz. Modern Telecommunications Companies: The Potential Bane Of Many An Economy, (Erişim) <http://www.targetnewspapers.com/updates/articles/Articles%202001/May%202001/010511A.HTM> 19 Eylül 2005 s.1.

özelleştirme yoluyla gelen yabancı yatırımlar, özelleştirme faaliyetinin büyük oranda tamamlanması nedeniyle 2002 yılında azalmıştır<sup>307</sup>. Şirket skandalları, büyük şirketlerin kapanması ve bununla bağlantılı olarak güven azalması bazı sanayi dallarına darbe vurmuştur (Enerji, iletişim ve bilgi teknolojisi gibi). Bu alanlar, 1990'lı yıllarda en çok yatırım yapılan alanlardı. Tüm bu etkenler, şirketlerin yeni yatırım ve yeni risk alma isteklerini de azaltmıştır.

### **C. Gelişmişlik Düzeyine Göre DYY'ların Durumu ve Beklentiler**

#### **1. Gelişmekte Olan Ülkeler**

Gelişmekte olan ülkeler kavramı oldukça geniş bir yelpazeyi içerir. Bu kategoriye Türkiye gibi yüz yıla yakın demokrasi geleneği olan bir ülke girdiği gibi 1990 yılında Sovyetler Birliğinin parçalanması sonucu ortaya çıkan yeni ülkeler, son yıllarda ekonomik olarak da hızla büyüyen Çin, Hindistan gibi ülkeler de girmektedir.

Biz yabancı yatırımlara yönelik incelememizde konuya ekonomik perspektifle yaklaştığımız için bu ülke ekonomilerinin tümünü “emerging economies” yani yükselen ekonomiler başlığı altında incelemekteyiz. Bu gruba AB'ye 2004 yılında üye olan Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti gibi Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin yanı sıra Çin, Brezilya, Meksika, Singapur, Tayland gibi Uzak Asya ülkeleri girmektedir<sup>308</sup>. Ülkemizi de bu sınıflamaya dâhil etmek doğru olacaktır.

Yükselen ekonomiler, gelişmiş ekonomilere nazaran hem fiziksel sermaye ve altyapı hem de insan sermayesi yani eğitim ve beceri açısından daha yüksek yatırıma ihtiyaç duyarlar. Örneğin bazı Asya ülkelerinin yıllık %8

<sup>307</sup> WIR 2003, s.19

<sup>308</sup> Velde, a.g.m. s.6, Bu ülkeler: Arjantin, Bolivya, Brezilya, Bulgaristan, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Hırvatistan, Çek cumhuriyeti, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Mısır, El Salvador, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Ürdün, Malezya, Meksika, Fas, Panama, Pakistan, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Slovak cumhuriyeti, Güney Afrika, Tayland, Tunus, Türkiye, Ukrayna, Uruguay, Venezüella ve Vietnam. Bkz. “Foreign Direct Investment In Emerging Market Countries”, s.13

ve daha yüksek büyüme hızı yakalayabilmelerinin sebebi yatırım/GSMH oranının en az %25 (Hong Kong) ve genellikle %30 veya daha yüksek seviyede olmasıdır. Gelişmiş ülkelerde ise bu oran %20 civarındadır. Ancak birçok gelişmekte olan ülke, ulusal sermaye yetersizliği nedeniyle yabancı sermayeye ihtiyaç duymaktadır<sup>309</sup>.

Gelişmekte olan ülkelerin öncelikli ihtiyacı yapısal değişimdir<sup>310</sup>. Yapısal değişim kavramı birçok alanda kullanılmakla birlikte ekonomik anlamda, başlıca yapısal reformlar şöyle sıralanabilir<sup>311</sup>:

- a) Sağlam para ve bütçe politikası,
- b) Kamu sektörünün iş dünyasında minimize edilmesi,
- c) Özel sektörde rekabetin maksimize edilmesi,
- d) Alt yapı ve insana yatırım,
- e) Dış borç yönetimi.

Yapısal reformların her birinin yabancı sermaye ile bağlantısı vardır. Örneğin kamu sektörünün iş dünyasında aktif olarak yer alması yabancı sermayeyi olumsuz etkilemektedir. Çünkü çok uluslu şirketler kamu sektörüne ait işletmelerle ortaklık kurmak istemezler. Öte yandan altyapısı yetersiz olan bölgeler yatırım açısından tercih edilmez. Gelişmekte olan ülkelerin sayılan reformları hızla hayata geçirmeleri yabancı sermaye bakımından büyük önem taşır.

Gelişmekte olan ülkelerin yabancı yatırımları çekmek için yapısal reformlar dışında yabancı yatırımcıyı yönlendirici bir hukukî yapıya da ihtiyaç vardır<sup>312</sup>. Buna rağmen söz konusu ülkelerin yabancı sermaye konusunda son yıllarda hızlı gelişme gösterdiği de dikkati çekmektedir. Neden bu ülkelere yatırım talebi artmıştır? Her şeyden önce, bu ülkelerin ekonomileri,

---

<sup>309</sup> Calverley, a.g.e. s. 99.

<sup>310</sup> Calverley, a.g.e. s. 99.

<sup>311</sup> Calverley, a.g.e. s.100 vd.

<sup>312</sup> Coyne, a.g.m. s.182.



gelişmiş ülkelere göre daha hızlı büyümektedir<sup>313</sup>. Öte yandan gelişmekte olan ülkelerde hükümetler DYY'lar açısından en uygun ortamı sağlama çabası içindedirler. Hükümetler, DYY'ların ekonomik gelişme ve yoksulluğun azaltılması üzerindeki olumlu etkilerini görmekte ve ülkelerindeki DYY rejimlerini liberalleştirmektedir<sup>314</sup>. Şüphesiz ki, her ülkenin DYY'ları çekmedeki amacı farklı olabilir (Teknoloji, pazara erişim, büyüme, yoksulluğun azaltılması). Öte yandan DYY'ların etkisi her zaman istenildiği gibi de olmayabilir (yerel olanakların atıllaşması, çevresel zararlar, bireysel ve bölgesel eşitsizlikler vb.).

Gelişmekte olan DYY'lar temelde üretim (petrol vb.) imalat ve işleme (process) alanlarında yoğunlaşmaktadır<sup>315</sup>. Bunun nedeni, gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlardan elde edilen kârın tekrardan yatırıma dönüştürülmeyip ana şirkete gönderilme eğilimidir<sup>316</sup>. Gerçekten de gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında, yabancı yatırımdan elde edilen kârın dönüşümü konusunda büyük farklılıklar olduğu belirlenmiştir<sup>317</sup>. Gelişmekte olan ülkelerde imalat ağırlıklı yatırım yapılmasının bir diğer nedeni de bu ülkelerde ücretlerin düşük olması dolayısıyla maliyet girdilerinin de düşük olmasıdır. Örneğin çok uluslu otomotiv, lastik veya kimya sektörü devleri; Türkiye, Romanya, Polonya gibi ülkelerde, gelişmiş ülkelerdeki teknoloji ile üretim yaptıklarında daha yüksek kâr oranı sağlamaktadırlar. Bu da düşük ücret seviyelerinden kaynaklanmaktadır<sup>318</sup>.

<sup>313</sup> Calverley, a.g.e. s.185.

<sup>314</sup> Velde, a.g.m. s.4.

<sup>315</sup> Dale R Weileg, Neil F Gregory, Dileep M Wagle, "Foreign Direct Investment, Executive Summary" (Erişim) [www.2.ifcorg/publications/pubs/loe/loe5/index.html](http://www.2.ifcorg/publications/pubs/loe/loe5/index.html) 28 Mayıs 2004, s.1. Ulusoy/Karakurt, a.g.m. s.105.

<sup>316</sup> Ulusoy/Karakurt, a.g.m. s.105.

<sup>317</sup> Ulusoy/Karakurt, a.g.m. s.105 atıf No.9: Bu oran Kanada'da %72, Japonya'da %90,5, Az gelişmiş ülkelerde %10,8'dir. (S. Sönmez, "Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye", Ankara, 1998, s.111)

<sup>318</sup> Gürak, a.g.m. s.2.

## 2. Gelişmiş Ülkeler

Gelişmiş ülkelerde DYY'lara ilişkin düzenlemelerde 1950'li yıllardan günümüze değin liberalleşme çalışmaları gözlemlenmektedir. Yeni ulusal politika önlemlerinin % 95'i DYY'lar lehine olmuştur. Bu önlemler arasında vergi teşvikleri (Belçika, Kanada ve İrlanda), garantiler (Belçika, İrlanda ve Yeni Zelanda), ülkeye giriş konusunda kısıtlamaların kaldırılması (Japonya ve Norveç), ve IPA'ların veya tek duraklı bilgi merkezlerinin teşkili (Hollanda ve Portekiz'de olduğu gibi) sayılabilir<sup>319</sup>.

Gelişmiş ülkelere yönelik DYY'lar 2002 yılında %22 düşerek, 460 milyar Dolara gerilemiştir. Bu rakam 2001'de 590 milyar Dolar idi<sup>320</sup>. Ancak gelişmiş ülkelerin DYY'lar payında bir değişiklik olmamıştır (Toplam DYY'ların %70'den fazlası bu ülkelerdedir). Toplam miktardaki düşüşe rağmen 26 ülkenin 9'unda DYY'larında artış kaydedilmiştir. 2002 yılında en çok DYY alan ülkeler Lüksemburg, Fransa ve Almanya iken 2003 yılında Almanya 12 milyar ABD Doları ile büyük bir düşüş yaşamıştır. Fransa ve özellikle Lüksemburg'da, DYY bakımından büyük artış yaşanmıştır. 2001 yılında en çok DYY çeken ABD, 2002'de ilk 3'e girememiştir. İspanya, hem içe hem de dışa yönelik DYY'larda büyük başarı elde etmiştir<sup>321</sup>.

Gelişmiş ülkelerin birçoğunda IPA'lar, DYY'ları çekmede çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. IPA'ların oldukça büyük çoğunluğu DYY projelerini ya fesih ya da ertelemek zorunda kalmışlardır. Bir kısım projeler de parçalanmış (divestment) ya da çapı küçültülmüştür.

Lüksemburg gibi küçük bir ülkenin DYY'larda ilk sırayı alması ilginçtir. Bu ülkedeki yerli ve yabancı yatırımlar değer olarak oldukça yakındır ve yatırımlar üretim ile hizmet sektörleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Aynı dönemde gerçekleşen iç ve dış para transferleri, diğer ülkelerdeki yaşanan parasal sorunların yaşanmasını önlemektedir. Öte yandan, Lüksemburg,

<sup>319</sup> WIR 2003, s.74.

<sup>320</sup> WIR 2003, s.68.

<sup>321</sup> İspanya 2002'de 35,9, 2003'de 25,6 milyar Dolar yatırım çekmiştir.

şirketler açısından belirli vergi muafiyetleri tanımaktadır. Örneğin, 2000 yılında haberleşme alanında gerçekleşen bir transfer (Vodafone-Mannessmann birleşmesi) bu ülkeye büyük miktarda DYY akışına ve sonuçta dünyada ikinci sıraya çıkmasına sebep olmuştur. Öte yandan menkul değerler, şirketler arası borçlar ve yatırım kazançları bir şirketin yurt dışında başka teşebbüsler üzerinde uzun vadeli menfaat sağlıyorsa DYY olarak kabul edilmelidir. Bu, holding şirketler gibi özel maksatlı teşebbüsler için de söz konusudur<sup>322</sup>. Holding şirketler, bir ülkedeki yabancı ortaklarına fon transferi yapabilmekte ve bu fonlar başka bir ülkeye DYY olarak kayabilmektedir (Bu işleme “transshipped investment” adı verilmektedir.) 2000 yılında Lüksemburg’a bu şekilde aktarılan fonlar toplam DYY fonlarının % 80’ini oluşturmaktadır<sup>323</sup>. Ülke içi DYY’lar açısından Yunanistan’da düşüş görülürken, Avusturya’da 2003 yılı daha iyi bir yıl olmuştur<sup>324</sup>. AB’den ABD’ye DYY akışı keskin biçimde düşmüştür. ABD’deki başlıca DYY kaynakları, Fransa, İngiltere Japonya ve Avustralya olmuştur. Öte yandan Fransa, DYY çeken ülkeler sıralamasında ABD ve İngiltere’den sonra 3. ülke konumundadır ve yabancı şirketler, bu ülkedeki özel sektörün %30’unu ve toplam ihracatın 1/3’ünü karşılamaktadır<sup>325</sup>.

AB’ye yönelik DYY’lar %4 oranında düşüş göstermiştir. Yatırımların büyük bir bölümü Lüksemburg, Finlandiya (Büyük oranda Sonere-Finlanda ve Telia-İsveç’in birleşmesi dolayısıyla), İrlanda (Kısmen Jefferson Smurfit Grubunun iktisap edilmesi dolayısıyla) ve Almanya’ya yönelmiştir.

2002 yılında diğer Batı Avrupa ülkelerine yönelik DYY’larda da düşüş olmuştur. Norveç’e yönelik olanlarda köklü bir düşüş izlenirken, İzlanda ve İsviçre’ye yönelik DYY’larda artma gözlenmiştir.

<sup>322</sup> IMF 1993, s.365, 372–373.

<sup>323</sup> WIR 2003, s.69.

<sup>324</sup> Yunanistan, 2002’de 0,1, 2003’de 0,6 milyar Dolar, Avusturya ise 1,0 ve 6,9 milyar Dolar yatırım çekmiştir. Bkz. Directorate For Financial And Enterprise Affairs, s.2, tablo 1. OECD DYY Sıralaması.

<sup>325</sup> WIR, s.73.

Diğer gelişmiş ülkelere yönelik yatırımlar dengeli değildir. Örneğin Japonya'ya yönelik DYY'lar, Amerikan şirketlerinin Japon finans şirketlerini satın almaları dolayısıyla artmıştır. Öte yandan Avustralya'ya yönelik DYY'lar üçe katlanmıştır. Ülke içi DYY'ların performansındaki önemli bir husus da sınır ötesi M&A'lardaki dengesizliktir. Gelişmiş ülkelerde sınır ötesi M&A'lar 2002 yılında %37 oranında azalarak 496 milyar \$'dan 311 milyar \$'a düşmüştür. Gelişmiş ülkelere dışarıya DYY'lar da %9 oranında düşmüştür. Dışa yönelik DYY'lar çoğunlukla hizmet sektöründe görülmüştür<sup>326</sup>.

---

<sup>326</sup> WIR 2003, s.73.

## İKİNCİ BÖLÜM

### KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA YABANCI YATIRIMLARIN DÜZENLENMESİ

#### I. YABANCI YATIRIMLARA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

##### A. Genel Olarak

Günümüzde, DYY, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınma motoru olarak kabul edilmektedir. Ancak yabancı yatırım mevzuatının liberalleşmesinde de değişik nedenlerden kaynaklanan endişeler etkin olmaktadır. Bu sebeple hiçbir denetime tâbi olmaksızın ülkesine kabul eden devlet yoktur<sup>327</sup>. Mutlak serbestinin ulusal egemenliği olumsuz yönde etkileyebileceği endişesi mevcuttur<sup>328</sup>. Bunlara göre artan ticaret ve yatırım akışı ve bu alanlarda kabul edilen çok taraflı düzenlemeler, devletlerin “ulusal mevzuatı düzenleme” konusundaki egemenliklerini etkisiz kılacaktır. Özellikle uluslararası yatırım anlaşmaları, taraf devletlerin egemenlik haklarının kapsamını daraltmaktadır<sup>329</sup>. Özellikle çevrenin korunması, tüketici sağlığı ve güvenliği, ulusal güvenlik ve kamu yararı gibi konularda devletin benimsediği ilkelerle yatırım anlaşmalarının çatışması durumunda, hangi kuralın uygulanacağı problemleri ortaya çıkmıştır<sup>330</sup>. Bu bağlamda, çok taraflı anlaşmaların, sayılan konularda uygulanan ulusal düzenlemeleri zayıflatabileceği ve hatta ortadan kaldıracabileceği şeklindeki algılamalar da<sup>331</sup>, yabancı yatırıma yönelik kısıtlamaların yaygın gerekçeleri olarak kabul edilmektedir. Bu düşünceler ışığında, DYY’ların en yoğun olduğu ülkelerde

<sup>327</sup> “Toward New Rules..” s.49.

<sup>328</sup> Open Markets Matter: The Benefits of Trade and Investment Liberalisation, s.2.  
[http://www.dfat.gov.au/trade/negotiations/trade\\_liberal.pdf](http://www.dfat.gov.au/trade/negotiations/trade_liberal.pdf) 23.12.2004

<sup>329</sup> Rudolf Dolzer “The Impact of International Investment Treaties on Domestic Administrative Law, (Erişim)  
[http://iilj.org/global\\_adlaw/documents/THEIMPACTOFINTERNATIONALINVESTMENT.pdf](http://iilj.org/global_adlaw/documents/THEIMPACTOFINTERNATIONALINVESTMENT.pdf)

13.09.2007, s.2. Yazara göre, özellikle idare hukuk alanında egemenlik hakları daralmaktadır. Yabancı yatırımcıların, idarî düzenlemelerin açıklığı ve sık sık değişmezliği esasını benimsemeleri ve evsahibi ülkenin, egemenliği denetim altında tutuma arzusu, yatırım anlaşmalarında gözetilmesi gereken bir dengedir. Ancak bu denge, genel olarak yabancı yatırımcı lehine değişmektedir.

<sup>330</sup> Open Markets Matter, s.2.

<sup>331</sup> Open Markets Matter, s.2.

de kısıtlamaları beraberinde getirmektedir. Örneğin yabancı yatırım politikası açısından oldukça liberal kurallara sahip olan ABD, belirli sektörlerde sınırlayıcı politikalar izlemektedir. Yabancı yatırımcılar, ABD’de radyo yayıncılığı, deniz taşımacılığı, nükleer enerji, petrol boru hattı ve iç hava ulaşımı alanlarında tek başlarına yatırım yapamazlar veya denetime sahip olamazlar. Esasen tüm ülkelerin benzer şekilde sektörel kısıtlamaları vardır<sup>332</sup>.

Aynı şekilde yabancı yatırımcıların yerli şirketleri blok olarak satın almalarını önleyici tedbirler alan ülkeler de vardır. Bazı ülkelerde “green-field” adı verilen sanayi dışı yatırımlarda bile ulusal güvenlik gerekçesiyle kısıtlama getirilmiştir<sup>333</sup>. Bazı ülkelerde ise tamamen ekonomik gerekçelerle, yabancı yatırımlar kısıtlamıştır. Örneğin Japonya’da, malî keiretsu adı verilen sınırlamalarla Japon tâbiyetinde olmayan şirketlerin Japon şirketleri devralmaları önlenmiştir<sup>334</sup>.

Konuya açıklık ilkesi açısından bakıldığında, yabancı yatırımcılara hangi hakların tanınması ve hangi kısıtlamaların getirilmesi gerektiği tartışması sürekli gündemde olmuştur. Açıklık ilkesi, genel bir tanımla, yatırımın önündeki engellerin kaldırılması, serbestinin esas kısıtlamaların istisna olması halidir. Bu ilkedен hareketle, kısıtlamalar için, ulusal güvenlik, yerli yatırımcının korunması ve ulusal topraklar üzerindeki ekonomik faaliyetlerin ulusal denetime bağlı olması gibi gerekçeler ileri sürülmektedir<sup>335</sup>.

Bazı ülkeler ise, tarihsel nedenlerle, diğer ülkelerden gelecek yatırımcıların öncelikle geldikleri ülkelerin menfaatlerini gözetcekleri endişesi, yabancı yatırımcıya kısıtlayıcı kurallar konulmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, hangi sektörlerde yabancı yatırımcıya izin verilmesi

<sup>332</sup> Toward New Rules., s.50. OECD ülkelerinin kısıtlamalar listesine bakıldığında ABD’nin belirlediği kısıtlamalardan farklı olmadığı da görülecektir.

<sup>333</sup> Bu ülkelere örnek olarak ABD, Fransa, Macaristan verilebilir.

<sup>334</sup> Toward new Rules, s.51.

<sup>335</sup> Toward new Rules, s.51.

gerektiği, yabancı yatırımcının denetlenmesi (diğer bir deyimle yatırımın girişten itibaren gözden geçirilmesi, taranması: screening), yabancı yatırımcıya yerli ortak zorunluluğu getirilmesi gibi hususlar, yabancı yatırımcılara yönelik politikaların belirlenmesinde rol oynamaktadır. Bu çerçevede, bazı ülkeler, yabancı yatırım politikalarını tümüyle sınırlayıcı bir yaklaşım içinde olmalarına rağmen (ör. İran), genellikle serbesti ilkesi kabul edilmektedir.

Yabancı yatırıma yönelik politikaların belirlenmesinde bir diğer etken, evsahibi ülkenin yabancı yatırımcıya müdahalesidir. Bu kapsamda, müdahaleden maksat, uygulanacak teşvikler ve performans ihtiyaçlarıdır<sup>336</sup>. Performans ihtiyaçları denildiğinde akla gelen ilk konu, yabancı yatırımın ülkenin ulusal güvenliği bakımından bir tehdit oluşturup oluşturmadığıdır. Örneğin, yabancı denetimindeki şirketler, AR-GE konusunda hangi düzeye ulaşmalı ve güvenlik denetimi nasıl sağlanmalıdır? Bu soruların yanıtları sonuç olarak iki temel yaklaşımı ortaya koymuştur. Bunlar, rasyonel düzeyde sınırlayıcı yaklaşım ve tümüyle sınırlayıcı yaklaşım olarak özetlenebilir.

### **B. Yabancı Yatırımı Kısıtlayıcı Yaklaşım**

Yabancı yatırımı kısıtlayıcı yaklaşım, tarihsel, kültürel, siyasî ve ekonomik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Kısıtlamalar, belirli sektörlere girişin engellenmesi, karmaşık onay mekanizmaları, yüksek vergiler, karmaşık teşvik rejimleri, yabancı ortaklık payına getirilen sınırlamalar ve taşınmaz mallara yönelik kısıtlamalar şeklinde kendini göstermektedir<sup>337</sup>.

Doktrin ve uygulamada, içinde yabancı unsur bulunan her faaliyetin, ülke geleceği için potansiyel tehdit oluşturabileceği, bu sebeple gerekli önlemlerin alınması gerektiği de savunulmaktadır. Bu düşünceyi benimseyen

<sup>336</sup> Toward New Rules, s.52.

<sup>337</sup> Weigel/Gregory/ Wagle, a.g.m. s.3.

lkeler pozitif düzenlemelerinde bazı ilkeler benimsemişlerdir. Bu bağlamda, yabancı yatırımın her aşamada denetlenmesi, yerli yatırımcının korunması, devletin kendi toprakları üzerinde mutlak egemenlik anlayışının yabancı yatırımları da kapsayacak şekilde katı ve ödünsüz olarak uygulanması gerektiği kabul edilmektedir. Ayrıca ulusal hukukun yabancı unsurlu ekonomik faaliyetlerde esas alınması, ulusal mahkemelerin yetkisinin tanınması, yabancıların arazi ediniminin kısıtlanması, yabancı yatırımcının gelirleri ve yurt dışına para transferinin denetim altına alınması da kabul görmektedir. Bu anlayış yabancı yatırımların ülkeye gelişini olumsuz etkilemektedir<sup>338</sup>.

DYY'a yönelik kısıtlamalara yol açan diğer bir etken ise, devletin ekonomi üzerindeki etkinliğidir<sup>339</sup>. Fiyatlar zerindeki kontrol, doğal kaynakların çıkarılması ve işlenmesinden devletin belirli oranda pay alması ya da büyük devlet tekellerinin bulunması yabancı yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir. Kısıtlayıcı anlayışı kabul eden ülkelerde, özellikle çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları görülmektedir. Bu husus, DYY ekme bakımından birincil etken olmadığını, önemli olanın yatırımın krlılığı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Başka bir deyimle yabancı yatırımcı için yatırım ikliminden başka etkenler de yatırım kararında etkili olmaktadır.

Yabancı yatırımı kısıtlayıcı yaklaşım, ülkeden ülkeye değişik kısıtlamaları da beraberinde getirmekle birlikte, her geçen gün değer kaybettiği ve ülkelerin DYY çekebilmek için pozitif düzenlemelerinde liberalleşmeye gittikleri gözlenmektedir. Bu açıdan, kuramsal olarak kısıtlayıcı

---

<sup>338</sup> Bu anlayışa rağmen, devletler, egemenlik haklarını sınırlamaksızın yabancı yatırımı nasıl çekebilecekleri yolunda çalışmalar yürütmektedir. Çünkü yabancı yatırımcıya tanınacak her türlü kolaylık, devletin kendi toprakları üzerindeki denetim haklarını da zorlaştıracaktır. Örneğin, yabancı yatırımcının, evsahibi devlet aleyhine, dava açabilme hakkı, klasik anlamda Devlet-birey ilişkilerinin ötesinde, Devlet-ok Uluslu şirket ilişkisi ve bundan doğan uyumsuzlıkların, Devletin yargı yetkisi dışında bir başka kurum tarafından görüşülmesi anlamına gelir. Bkz. Dolzer, a.g.m. s.4.

<sup>339</sup>Weigel/Gregory/ Wagle, a.g.m. s.3.



anlayışın belirli alanlar dışında yavaş yavaş ortadan kalktığı ve yerini serbesti anlayışına bıraktığı söylenebilir<sup>340</sup>.

## II. KISITLAYICI YAKLAŞIMIN YASAL DÜZENLEMELER ETKİLERİ

### A. İzin ve Onay Gerekliliği

Günümüzde, uluslararası yatırımın liberal bir anlayış içinde gelişebileceği esasından hareketle, DYY için birçok ülkede bildirimde bulunmak yeterli olmakla birlikte, belirli alanlarda yatırım için izin ve onay sistemi öngörülmektedir.

İzin ve onay sisteminin en katı biçimde uygulandığı ülkelerde yatırım yapmayı amaçlayan yabancı yatırımcıların, bu amaçla oluşturulan Kurullardan izin almaları gerekmektedir (Ör. İran).

Bir kısım ülkelerde ise izin ve onay sistemi belirli alanlarda uygulanmaktadır. Bu sistem, dünyanın en çok dünyanın en çok yatırım çeken ülkesi ABD’de uygulanmaktadır. ABD’de, iletişim sektöründe, bu tip bir kısıtlama vardır. 1934 tarihli ABD Radyo ve Televizyon (Broadcast Television) Yayıncılığı Yasası, ülke toprakları üzerinde yabancıların radyo ve televizyon yayınlarının işletimi ve denetimi konusunda kısıtlama getirmektedir<sup>341</sup>. Benzer şekilde, uydu haberleşmesi (COMSAT), telefon ve telgraf alanlarında da yabancı yatırımcılara kısıtlama getirilmiştir. Yabancı yatırımcıların, haberleşme, ABD sahillerinde taşımacılık, nükleer enerji, petrol boru hattı taşımacılığı ve iç hatlarda hava taşımacılığı alanlarında tümüyle yabancı sermayeli olarak faaliyet göstermeleri ya da şirketin kontrolünü ellerinde bulundurmaları yasaktır<sup>342</sup>.

<sup>340</sup> İncelememizde kısıtlayıcı anlayışın bir bütün olarak var olmadığını, sadece belirli yatırım alanlarında sürdüğünü saptadık. Bu bakımdan, inceleme yöntemi içinde yapılan tasnif, katı kurallara bağlanmamıştır.

<sup>341</sup> Alexander J.D Reus,, (Germany),, LL.M., Becker & Poliakoff, P.A., **Foreign Investments in the U.S.Restrictions and Reporting Requirements**, Munich, 1999, s.2.

<sup>342</sup> “Toward New Rules..” s.49, Avrupa Komisyonu 2003 Raporu: Report on United States Barriers on Trade and Investment , European Commission, Brussels, December 2003, s. 12 :ABD’de kıyı ve

ABD'de Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası, Savunma ve Enerji Bakanlıkları ile sözleşme yapan bir Amerikan şirketi ile ortak çalışmayı amaçlayan yabancı yatırımcıların, bu amaçlarını önceden bir raporla ABD makamlarına bildirmelerini zorunlu kılmıştır<sup>343</sup>. Ortak faaliyet öncesinde, söz konusu raporun incelenmesi ve Amerikalı makamlarca söz konusu alanlarda ortak faaliyetin ulusal menfaatlere hanel getirmeyeceği sonucuna varıldığında izin verilmektedir. Öte yandan ABD ulusal savunması ile ilgili işlemlerde de izin alma zorunluluğu vardır. ABD'de, 1976 tarihli Uluslararası Yatırım ve Ticaret Yasası gereğince hisselerinin %10'u ya da oy hakkına sahip hisselerin çoğunluğunun, doğrudan ya da dolaylı olarak yabancıların denetimine geçmesi durumunda bu şirketlerin de bilgi vermesini zorunlu kılmaktadır<sup>344</sup>.

## B. Farklı Muamele

Günümüzde birçok ülke, yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla aynı kurallara tâbi olduğu (eşitlik) ilkesini benimsemekle birlikte, belirli alanlarda yabancıların faaliyetlerine kısıtlamalar getirmektedir.

Bazı yazarlar, ülkelerin gelişim sürecinin başlarında, sanayi politikasında yerli-yabancı yatırımcı ayrımının yapıldığını ileri sürmektedir<sup>345</sup>. Bu bağlamda, söz konusu ülkelerin, özellikle ulusal sanayinin oluşumu için mülkiyet, ihracat ve yerel istihdam, yerli şirketlerle ortak girişimde ısrarcılık ve kahverengi alan (Brown-field) yatırımlarında bir kısım kısıtlalar getirdikleri

---

dahili sularda taşımacılık alanında yabancı yatırımı, *Jones Kanunu* ve *ABD Dış Kıt'a Kıyı Toprakları Kanunu (US Outer Continental Shelf Lands Act)* ile kısıtlanmıştır. Bu Kanunlar, aynı zamanda balıkçılık, deniz dibini tarama (dredging), kurtarma (salvaging) gibi faaliyetleri de kapsamaktadır. ABD Balıkçılık Kanununa göre (*American Fisheries Act 1998*), balıkçılık gemisi şirketlerinin mal varlığının en az %75'i ABD vatandaşlarının mülkiyetinde ve kontrolünde olmalıdır.

<sup>343</sup> Reus, a.g.e. s.4.

<sup>344</sup> Reus, a.g.e. s.5.

<sup>345</sup> Bailey/ Duncan/Hardstaff/ Hilary, a.g.m. s.3.

görülmektedir<sup>346</sup>. Bu ülkelerin bir bölümünde yerli sanayi belirli bir düzeye çıkınca farklı muamele ilkesinde vazgeçilmiş, eşitlik ilkesi benimsenmiştir.

Farklı muamele ilkesi, dünyada en fazla yabancı sermaye çeken ülkelerden birisi olan Çin'de de uygulanmaktadır. Son yıllarda yabancı yatırımcılar açısından son derece cazip bir konuma gelen Çin'de yerli yatırımcılar, yasal olarak daha önceliklidir. Çin'de gelir vergisi Kanununa göre dünya standartlarında son teknolojiyi getiren ortak girişim gelir vergisinden ilk iki yıl için muaf tutulabilir<sup>347</sup>. Ortak teşebbüs, net kârdaki payının hepsini ya da herhangi bir kısmını dışarı transfer etmez, Çin topraklarında yeniden yatırımda kullanırsa ödediği gelir vergisinin bir kısmının iadesini isteyebilir (m.7/son). Yatırımlarla ilgili makine ve teçhizat ithal gümrük ve muamele vergisi niteliğini taşıyan konsolide sanayi ve ticaret vergilerinden muaftır. Kiralama (leasing) kapsamında ithal edilecek makine ve teçhizat tedarikinde ödenmesi gereken gümrük vergisi ve konsolide sanayi ve ticaret vergilerinin %50'si alınır, kalanı alınmaz<sup>348</sup>.

Bazı ülkelerde ise, belirli alanlarda farklı muamele ilkesi uygulanmaktadır. Örneğin, ABD'de özellikle bilim ve teknolojik araştırma bakımından farklı muamele ilkesi geçerlidir. Diğer bir deyimle, ABD'de yatırım yapan yabancı yatırımcıların, AR-GE alanında faaliyet göstermeleri yerli yatırımcılara göre daha kısıtlıdır<sup>349</sup>.

### C. Taşınmaz Ediniminde Kısıtlama

Taşınmaz edinimi, günümüzde yabancı yatırımcılar açısından oldukça yoğun şekilde sorun yaşanan alanlardan biridir.

<sup>346</sup> Bailey/ Duncan/Hardstaff/ Hilary, a.g.m. s.3, Kahverengi alan (Brown-field) Yatırımları: Makine ve Teçhizat ağırlıklı olan bu yatırım türü, literatürde sanayi yatırımları olarak da adlandırılmaktadır.

<sup>347</sup> Zhu Boatai “Çin'de Yabancı Sermaye Yatırımı ve Kullanımı”, Yeni İş Dünyası Dergisi, S. 53, s.44.

<sup>348</sup> Erten, a.g.e. s.43.

<sup>349</sup> Report on United States Barriers to Trade and Investment, 2003 s.8

[http://trade-info.cec.eu.int/doclib/docs/2003/december/tradoc\\_115383.pdf](http://trade-info.cec.eu.int/doclib/docs/2003/december/tradoc_115383.pdf) (24.12.2004)

Taşınmaz edinimi konusunda birçok ülke mevzuatında yasaklama ya da sınırlamalar kabul edilmektedir. Örneğin Avusturya<sup>350</sup>, Çek Cumhuriyeti<sup>351</sup>, Finlandiya<sup>352</sup>, Yunanistan<sup>353</sup>, Macaristan<sup>354</sup>, İzlanda<sup>355</sup>, İrlanda<sup>356</sup>, Meksika<sup>357</sup>, Yeni Zelanda<sup>358</sup>, Polonya<sup>359</sup>, ve İspanya<sup>360</sup> taşınmaz edinimine kısıtlamalar getirmiştir. Birçok ülke özellikle tarım ve ormancılık konularında faaliyet gösterecek yabancı yatırımcıların arazi edinimini yasaklamış ya da özel izne bağlamıştır. Yabancıların taşınmaz edinimine tümüyle yasaklama getiren tek ülke İran'dır<sup>361</sup>.

ABD'de yabancıların taşınmaz edinimi hususunda Federal bir sınırlama söz konusu değildir ancak bazı eyaletlerde tarım arazisi edinim konusunda kısıtlama mevcuttur<sup>362</sup>. ABD 1978 tarihli Tarımsal Yabancı Yatırım Bildirim Yasası (The Agricultural Foreign Investment Disclosure Act of 1978), tarım arazisi olan ya da üzerinde bir menfaat elde eden yabancı uyruklu kişilerin bir raporla durumu bildirmelerini zorunlu kılmıştır. Yabancı uyruklu kişilerin işlettiği tarımsal işletmeler, ABD Tarımsal İstikrar ve Muhafaza Hizmetleri Kurumu'nun (Office of the Agricultural Stabilization and Conservation Service) denetimine tâbidir.

<sup>350</sup> OECD Code of Liberalization of Capital Movements, s.48: Şerhler bölümünde Avusturya, Hükümet tarafından DYY'cilerin taşınmaz edinimi için kısıtlama koyabileceğini belirtmiştir.

<sup>351</sup> Çek Cumhuriyetinde; yabancı yatırımcılarca tarım ve orman arazisinin satın alınması yasaktır.

<sup>352</sup> Aaland Adalarında taşınmaza yatırım yapmak yasaktır.

<sup>353</sup> Sınır bölgesinde AB üyesi olmayan yabancı yatırımcıların taşınmaz edinimi yasaktır.

<sup>354</sup> Ülkede ikamet etmeyen yabancı yatırımcıların taşınmaz alması yasaktır.

<sup>355</sup> Yabancı gerçek kişilerin taşınmaz edinimi yasaktır.

<sup>356</sup> AB üyesi olmayan ülkelerden yatırımcıların tarım amaçlı taşınmaz edinimleri özel izne tabidir.

<sup>357</sup> Yabancı yatırımcılar tarafından tarım, hayvancılık ve ormancılık maksadıyla arazi alımı yasaktır.

<sup>358</sup> Kırsal kesimde ve sahile yakın adalarda taşınmaz alımı yasaktır.

<sup>359</sup> Tarım ve ormancılık için arazi edinimi izne tabidir.

<sup>360</sup> AB üyesi olmayan ülke hükümetlerinin, kamu teşebbüslerinin ve resmi kurumların taşınmaz edinimi kısıtlamaya tabidir.

<sup>361</sup> İran'da, yabancı yatırımlarını düzenleyen "Yabancı Yatırımın Teşviki ve Korunması Yasası (Foreign Investment Promotion and Protection Act ( FIPPA))" yabancı yatırıma önemli ölçüde kısıtlamalar getirmektedir).

<sup>362</sup> Reus, a.g.m. s.3.

#### **D. Ulusal Hukukun Geçerliliği ve Ulusal Mahkemelerin Yetkisi**

Günümüzde, yabancı yatırımlardan kaynaklanan uyuşmazlıklarda, ulusal hukukun yanı sıra uluslararası tahkim ve diğer alternatif çözüm yolları da de birçok ülkede kabul edilmiştir. Öte yandan örneğin ABD yasaları, sadece ABD topraklarında değil onun dışında da geçerli kılınmaktadır. Extraterritoriality adı verilen ve ülke dışında da ABD Hukukunun geçerli olacağını savunan bu düşünce temelde, Amerikan şirketlerinin çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır<sup>363</sup>.

#### **E. Gelir Transferinin Sınırlandırılması**

Doktrinde, yabancı yatırım sonucu elde edilen gelir ve kârın yurt dışına transferi konusunda, ekonomik gerekçelerle bazı kısıtlamalar getirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir<sup>364</sup>. Bunun temel gerekçesi ise, yerli ve yabancı ülkelerin faiz oranları arasındaki farklar ve büyük miktarlarda para transferi durumunda evsahibi ülkenin esnek bir döviz kuru rejimini muhafaza edememesi olarak gösterilmektedir. Büyük miktarlarda para girişi ve çıkışının, ülke ekonomisinde patlama (boom) etkisi gösterebildiği ve para politikasına olumsuz etkileri olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle nakdi sermayenin yurt dışına çıkışına bazı kısıtlamalar getirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bu hususta geçici ya da kalıcı kontrol önlemlerin alınması önerilmektedir. Geçici önlemler, özellikle olağanüstü durumlarda (extraordinary period) caydırıcı bir etki yaratmakta, bu bağlamda hem olası bir rekabet kaybını önlemekte hem de makroekonomik dengesizlikleri giderebilmektedir<sup>365</sup>. Kalıcı kontrol önlemleri ise, normal durumlarda da uygulanması gereken önlemler olarak da adlandırılmaktadır<sup>366</sup>. Örneğin

<sup>363</sup> Report on United States, s.10.

<sup>364</sup> Graham Bird, Ramkishan S Rajan, “**Restraining International Capital Movements: What Does It Mean?**” March 2000, s.10.

<sup>365</sup> Bird/Rajan, a.g.m. s.11.

<sup>366</sup> Bird/Rajan, a.g.m. s.12.

ABD'den 10.000 ABD Doları ve üstünde döviz çıkışı yapabilmek için gümrük yetkililerine haber vermek gerekmektedir<sup>367</sup>.

### III. KISITLAYICI YAKLAŞIMI BENİMSEYEN ÜLKELER

Kısıtlayıcı yaklaşımı benimseyen ülkelerden özellikleri dolayısıyla İran ve Çin incelememize konu olmuştur.

#### A. İran

##### 1. Genel Olarak

İran, uluslararası yatırım ilkelerini benimsemeyen ülkelerden biridir. Bu açıdan, İran mevzuatında yer alan kısıtlamaların, dünya standartlarının altında olması doğaldır. Yabancıların taşınmaz ediniminin yasaklanmış olması, izin ve onay sisteminin karmaşıklığı, millileştirme konusundaki katı yaklaşım ve uluslararası tahkime kapalı bir sistemin yabancı yatırımcılar açısından caydırıcı olması, DYY'ların bu ülkeye akışını engellemektedir<sup>368</sup>.

İran'da, yabancı yatırımlara yönelik olarak “Yabancı Yatırımın Teşviki ve Korunması Kanunu (Foreign Investment Promotion and Protection Act: FIPPA)” yürürlüktedir. Bu Kanuna göre İran'a yabancı yatırım sadece mevcut ya da yeni İran uyruklu şirketlere, yabancı kişilerin, ortak olmaları şeklinde gerçekleşebilmektedir<sup>369</sup>. Yabancı sermaye oranı olağan koşullarda en çok %49 olabilmekle birlikte, yatırımın özelliklerine göre bu oran değişebilmektedir<sup>370</sup>.

<sup>367</sup> Raus, s.3.

<sup>368</sup> Foreign Investment Promotion And Protection Act( FIPPA) (Erişim) <http://www.iranmania.com/news/economy/features/fippa/default.asp> (21.12.2004)

<sup>369</sup> Foreign Investments in Iran, s.2 (Erişim) [http://www.irvl.net/foreign\\_investments\\_in\\_iran.htm](http://www.irvl.net/foreign_investments_in_iran.htm) (21.03.2005)

<sup>370</sup> Foreign Investments in Iran, s.2

## **2. İran Yabancı Yatırımın Teşviki ve Korunması Kanunu'nda Yer Alan Temel Hususlar**

Yabancı gerçek veya tüzel kişiler ile İran yurttaşı olup da yabancı sermaye kullanan ve yatırım lisansına sahip kişiler, yabancı yatırımcı olarak tanımlanmıştır<sup>371</sup>.

Yabancı sermayenin tanımı ise oldukça kapsamlı tutulmuştur. Bu bağlamda, ülkeye yurt dışından getirilen her türlü nakdi veya maddi değeri olan mal, makine ve teçhizat, patent hakkı, know-how, ticari markalar ve isimler, özel hizmetler, yabancı yatırımcıların transfer edilebilir hisseleri, Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan diğer şeylerin tümü yabancı sermaye olarak kabul edilmiştir<sup>372</sup>.

### **a. Yabancı Yatırımın Kabulü İçin Genel Kriterler**

İran'da Yabancı yatırımının kabulü için gerekli koşulları şu şekilde özetlemek mümkündür (m.2)

- a) Ülkenin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak, teknolojiyi geliştirmek, üretim kalitesini artırmak,
- b) Ulusal güvenlik ve kamu yararını tehdit etmemek, ülke ekonomisine zarar vermemek, yerli yatırımcılara yönelik haksız rekabete sebep olmamak,
- c) Tekel oluşturmamak,
- d) Yabancı yatırımcıların iç pazardaki mal ve hizmet sunumu, ilgili sektördeki toplam değer %25'ini geçemez. Bu oranlar, yatırımın petrol dışında ve sadece ihracata yönelik olması halinde geçerli olamaz.

---

<sup>371</sup> Foreign Investment Promotion and Protection Act: FIPPA, m.1

<sup>372</sup> (Foreign Investment Promotion and Protection Act: FIPPA) m.1

e) Yatırım alanları ve tavanları Yönetmelikle belirlenir ve Bakanlar Kurulunca onaylanır.

İran'da yabancıların taşınmaz edinimi yasaktır. Ancak, yatırım amaçlı olarak taşınmaz tahsisatı yapılabilir.

### **b. Koruma Önlemlerinden Yararlanmanın Koşulları**

Yabancı sermaye, aşağıdaki koşulların varlığı halinde bu Kanunun sağladığı koruma önlemlerinden yararlanır (m.3):

- a) Yabancı yatırım kapsamındaki tüm yatırımlar “toplumsal (sivil) katılım”, “geri satın alım” ve “yap-işlet-devret” düzenlemelerine göre yapılacak ve sermaye kârları sadece projenin ekonomik performansına dayalı olup hükümetten, kamu şirketlerinden veya bankalardan sağlanacak teminatlara bağlı olmayacaktır.
- b) Yabancı bir hükümet veya hükümetlerin İran'daki yatırımları İslam Danışma Meclisi tarafından her ülke için ayrı ayrı (case-by-case) onaylanmak zorundadır. Yabancı devlete ait şirketlerin yatırımı ise özel yatırım olarak değerlendirilecektir.

### **c. Yabancı Yatırımı Kabule Yetkili Makamlar**

İran'da, yabancı yatırımcılara destek olmak amacıyla İran Ekonomik İşler ve Finans Bakanlığına bağlı “Yatırım, Ekonomik ve Teknik Yardım Teşkilatı” kurulmuştur. Ayrıca Yüksek Konsey ve Yabancı Yatırım Kurulu vardır<sup>373</sup>.

---

<sup>373</sup> Foreign Investments in Iran, s.3



#### **d. Yabancı Sermayenin Teminat Altına Alınması ve Transferi**

Bu Kanun hükümlerine göre faaliyet gösteren yabancı yatırımlar, yerli yatırımlara sağlanan tüm haklardan, korumalardan ve kolaylıklardan eşit şekilde yararlanacaktır (m.8).

Yabancı yatırımlar, kamu yararı gerektirmedikçe el koyma veya millileştirmeye tâbi olmayacaktır. Gerektiği hallerde ise, kanuna uygun olarak, ayrımcılık yapmayacak şekilde ve yatırımın gerçek değeri dikkate alınarak, el koymadan hemen önce uygun bir miktar tazminat ödenecektir (m.9). Öte yandan tazminat başvurusu, el koyma veya millileştirmeden sonraki 1 yıl içinde Yabancı Yatırımlar Kurulu'na yapılacaktır.

#### **e. Yabancı Sermayenin Kabulü, Ülkeye Giriş ve Çıkışına İlişkin Şartlar**

Yabancı sermaye, ülkeye, aşağıdaki şekillerden biri veya birkaçı ile girebilir (m.11):

- a) Rial'a çevrilmek üzere nakit para,
- b) Rial'a çevrilmeyen ancak yabancı yatırımla ilgili doğrudan yapılacak alımlar ve mallar için nakit para,
- c) Yetkili makamların değerlendirmesine bağlı olarak nakdi olmayan değerler.

Yabancı sermaye ve elde edilen kâr ya da ülkede kalan miktar, üç ay önceden bildirilmek şartıyla, yasal kesintiler yapıldıktan sonra ve Ekonomik İşler ve Maliye Bakanlığının teyidinden sonra, yurt dışına transfer edilebilir (m.13).

Yabancı yatırıma ait hisse senetleri, vergi kesintileri ve diğer kesintiler ile Kurulun onayından ve Ekonomik İşler ve Maliye Bakanlığının teyidinden sonra yurt dışına transfer edilebilecektir (m.14).

## **f. Uyuşmazlıkların Çözümü**

Hükümet ile yabancı yatırımcılar arasında, bu Kanun hükümleri çerçevesinde karşılıklı yükümlülüklerden kaynaklanan uyuşmazlıklar, görüşmeler yoluyla çözülemediği veya yabancı yatırımcının hükümetiyle yapılan İkili Anlaşma çerçevesinde taraflarca başka bir çözüm yolu kararlaştırılmamışsa, iç hukuk yollarına başvurulacaktır (m.19). Diğer bir deyimle, İran, uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası alanda kabul gören uyuşmazlık çözüm yollarını benimsememiş, kendi hukukunun uygulanacağını ve uyuşmazlığın kendi mahkemelerinde çözümlenmesini benimsemiştir.

## **B. Çin**

Gelişmekte olan ülkeler sınıflandırmasında yer alan ve son yıllarda DYY'lar açısından olağanüstü bir gelişme gösteren Çin'in özel olarak incelenmesinde yarar görüyoruz. Bu incelemeden çıkan sonuçlar, bizi bazı genel değerlendirmelere de götürebilecektir.

### **1. Genel Olarak DYY'ların Durumu**

1979 yılına kadar kapalı bir ekonomik politika izleyen Çin, 5. Ulusal Halk Kongresinin 01 Temmuz 1979 tarihli toplantısında kabul edilen ve 8 Temmuz 1979'da yayımlanan Çin ve Yabancı Sermaye Kullanan Ortak Teşebbüsler Hakkında Çin Halk Cumhuriyet Yasası (Sino-Foreign Joint Venture Yasası) ile birlikte bu ülkeye yabancı sermaye akışı başlamıştır<sup>374</sup>. 1980'li yıllarda oldukça yavaş gelişen yatırımlar 1990 yılından itibaren ivme kazanmış ve 1998 yılında DYY sermayesi toplam 257 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır<sup>375</sup>. Bu dönemde yatırımların büyük bölümü Hong Kong, Tayvan ve diğer gelişmekte olan Asya ülkelerinden gelmiştir.

<sup>374</sup> Erten, s.41.

<sup>375</sup> Kevin Hongling Zhang, "What Attracts Foreign Multinational Corporations to China?" *Contemporary Economic Policy*, Vol. 19, No.3, July 2001, s. 336-346.

Çin, açık-kapı (open-door) politikasını benimsedikten sonra olağanüstü bir DYY merkezi olmuş ve 2003 yılında dünyada en fazla yabancı yatırım alan ülke konumuna gelmiştir. Genel bir yaklaşımla, Çin'in böylesine hızlı gelişme göstermesinde en büyük etkenler; büyük pazar yapısı, liberalleşen yabancı sermaye politikası ve gelişen altyapısının rolü olduğu kabul edilmektedir<sup>376</sup>.

Çin ile örneğin hemen hemen aynı nüfus yapısına sahip ve yabancı yatırımcılar bakımından benzer özellikler gösteren Hindistan'ı karşılaştırdığımızda DYY'ın gelişimi açısından farklı bir çizgi içinde oldukları görülmektedir. Her iki ülke de ekonomik büyüme bakımından önemli adımlar atmaktadır. Fakat Çin'in son yıllardaki DYY performansına baktığımızda Hindistan'a oranla büyük bir gelişme içinde olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Çin'e yönelik DYY'lar 1990 yılında 3,5 milyar ABD Doları iken bu rakam 2002'de 52,7 milyar dolar olmuştur<sup>377</sup>. Buna karşılık aynı dönemde, Hindistan'daki DYY'lar, 0,4 milyar dolardan 5,5 milyar dolara yükselmiştir. DYY, Çin'in ürün ihracatına, 1989–2001 arasında, yıllık %15 oranında katkıda bulunmuştur. 1989 yılında yabancı bağlantılı olan miktar % 9'dan az iken 2002'de bu rakam % 50'ye ulaşmıştır. Bazı yüksek teknolojlili ürünlerde ise, örneğin elektronik devrelerde %91, mobil telefonda % 96 olmuştur<sup>378</sup>. 2000–2001 arasında DYY'ların yaklaşık 2/3'ü üretime yönelmiştir. 2002 yılsonu itibarıyla gelişmekte olan ülkeler arasında Çin, 52,7 milyar Dolar ile en önemli payı almıştır<sup>379</sup>.

## 2. Yatırım Artışını Belirleyen etkenler

Çin'e yönelik bu talebin nedenleri üç ana başlık altında incelenebilir. Bunlar, genel ekonomik yapı, gelişme stratejileri ve politikalar ve denizaşırı bağlantılardır.

<sup>376</sup> Zhang, a.g.m. s.338

<sup>377</sup> WIR 2003, s.43.

<sup>378</sup> WIR 2002, s.162–163.

<sup>379</sup> Tunçsiper/ Sakarya, a.g.m. s.1.

### **a. Genel Ekonomik Yapı**

Çin'e yönelik DYY'lardaki bu olağanüstü artış konusunda en temel etken, bu ülkenin genel ekonomik yapısıdır. Yine Hindistan ile mukayese edildiğinde kişi başına düşen ulusal gelir daha yüksek olup bu da DYY'ları çeken bir etkidir. Öte yandan Çin halkının eğitim düzeyi daha yüksek olup eğitilmiş işgücü de DYY'lar bakımından olumlu etkenlerden biridir. Çin'in fiziksel altyapısı özellikle sahil kesimlerinde daha gelişmiştir. Hindistan'ın teknolojik altyapısı, özellikle bilişim teknolojisi açısından daha ileri durumdadır.

Çin'deki hızlı kalkınma, dayanıklı ve dayanıklı olmayan mallar bakımından iç talebi de artırmıştır. Artan talep ise, pazar arayan birçok yatırımcıyı bu ülkeye çekmektedir. Yabancı yatırımcının artması da üretimi destekleyen yerli yatırımcıyı teşvik etmektedir.

Çin'de hemen her alan yabancı sermayeye açık olmakla birlikte daha çok enerji, haberleşme, makine, imalat, elektronik, aydınlatma, tekstil, gıda maddeleri sanayii, tarım ve hayvancılık, bankacılık, turizm, orman sanayii ve inşaat malzemeleri sanayii ağırlıklıdır<sup>380</sup>.

### **b. Gelişme Stratejileri ve Politikalar**

Çin, 1979'dan itibaren kapılarını DYY'lara açmış ve endüstriyel kalkınma için yatırım rejimini her geçen gün daha da liberalleştirmiştir<sup>381</sup>. 1991 yılında açıklık politikasını ilke edinen Çin'de, DYY sürekli bir artış eğilimi yakalamıştır. Bu bağlamda hükümet 4 özel yatırım alanı ve 14 açık şehir tesis ve ilan etmiştir<sup>382</sup>.

---

<sup>380</sup> Boatai, a.g.m. s.45.

<sup>381</sup> WIR 2003, s.44.

<sup>382</sup> Zhang, a.g.m. s.341.

Sürekli liberalleşmeye, ortak girişim (joint venture) için zorlamalara ve belirli alanlardaki kısıtlamalara rağmen Çin, özellikle ihracat eksenli DYY'ları, yerli yatırımlara tercih etmiştir.

Çin'in 2001 yılında DTÖ'ne katılımı, daha elverişli DYY ortamına yol açmıştır. Hizmet sektörlerindeki liberalleşmenin artması ile Çin'in yatırım ortamının daha da zenginleşeceği değerlendirilmektedir<sup>383</sup>. Örneğin 2004 yılında kiralama (leasing), depolama ve toptan satış (storage and wholesale) ve perakende satış (retail), 2005 yılında reklâm ve çoklu model nakliye hizmetleri için yatırım izni verilmiştir. Çin'de, yabancı yatırımcılar için düzenlenen vergi oranları gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça düşüktür<sup>384</sup>.

Çin'in yatırım politikasından ilginç sonuçlar çıkarmak mümkündür. Örneğin eğer kıyı bölgelerinde yatırım kolaylıkları sonucu DYY miktarı artıyorsa bu durumda iç ve dolayısıyla daha az yatırım çeken bölgelere daha çok yatırım kolaylığı sağlamak gerekir. Diğer bir deyimle homojen bir yatırım politikası uygulamak yerine esnek ve yerel politikalar daha etkin olmaktadır<sup>385</sup>.

### **c. Denizaşırı Bağlantılar**

Ekonomik ve politik etkenlerin yanı sıra Çin'in ülke dışındaki şebekeleri de bu ülkeye DYY'ların yönlendirilmesinde etkili olmaktadır. Çin dışında çok sayıda Çinli yaşaması ve bu insanların ülkeleriyle yakın bağlarını muhafaza etmeleri önem taşımaktadır. Örneğin, Çin ile birçok kültürel bağları olan Tayvan'dan bu ülkeye önemli miktarda yabancı sermaye akışı olmuştur<sup>386</sup>. Benzer şekilde, Hong Kong, Macau ve Singapur'dan da bu ülkeye büyük bir

<sup>383</sup> WIR 2003, s.45

<sup>384</sup> Bekir Gövdere, "Çin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır: İşlem Maliyetleri Yaklaşımı. (Erişim) <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan99/cin.htm> 21 Nisan 2004, s.2.

<sup>385</sup> Zhang, a.g.m. s.343.

<sup>386</sup> Zhang, a.g.m. s.341.

sermaye akışı olmuş ve Çin kişi başına düşen ulusal geliri düşük olmasına rağmen DYY'ların ilgi odağı haline gelmiştir.

Dünyanın en zengin 500 firmasından yaklaşık % 80'i Çin'de yatırım yapmıştır. Bu rakam Hindistan için % 37 civarındadır<sup>387</sup>. Her iki ülkenin ortak olan yanı ise, ekonomik kalkınmalarında, gelecekte de DYY'ları bir araç olarak görmeleridir.

### 3. Çin Yabancı Yatırım Mevzuatındaki Kısıtlamalar

Çin'de yatırım iklimi saydam değildir. Kanunun garanti altına aldığı haklar, yerel yöneticiler veya bir devlet kurumu tarafından tümüyle veya kısmen kaldırılabilir ya da ek yükümlülükler getirilebilir. Bir şirket, yerel yönetim tarafından kanunî olmadığı halde belirli bir ödeme yapmakla yükümlü tutulabildiği gibi zorunlu bazı muamelelerden muaf tutulabilmektedirler<sup>388</sup>. Çin'de bu gibi durumlarla sıkça karşılaşılmasının nedeni, Çin'in gerçek hâkimi olan Çin Komünist Partisinin, Anayasa ve Hükümet üstü konumudur<sup>389</sup>.

Çin yatırım mevzuatı, yabancı yatırımcılar açısından birçok bürokratik sorunu da barındırmaktadır. Bu bağlamda DYY yapmak isteyen teşebbüs, iş kayıt başvurusundan 30 gün sonra malî makamlara kayıt için başvurmalıdır. Bu maksatla, yabancı yatırımcılar, “Malî Kayıt Formu (Financial Registration Form)” doldurmalıdır. Bunun yanı sıra, bir şirketin kurulabilmesi için “Onay Belgesi (approval certificate for establishment of an enterprise)”, “Fizibilite İnceleme Raporu (Feasibility Study Report)”, “DYY Sözleşmesi”, “Ortaklık Belgesi”, ilgili onay belgeleri, “İş İzni (Business Licence)” belgesi ve DYY'ın malî yönetim sistemi ve ilgili belgeleri de teslim edilmelidir.

<sup>387</sup> WIR 2001, s.26

<sup>388</sup> Anyuan Yuan, “Company Law and Laws for Foreign Invested Enterprises”, *Northwestern Journal of International Law and Business*, 20/475 (2000), s.482.

<sup>389</sup> Yuan, a.g.m. s.482.

Öte yandan DYY temsilcisi, yetkili malî ya da idarî makama ve yerel vergi bürosuna düzenli bir biçimde malî durum raporu vermek zorundadır. Yıllık malî beyanlar ve tasfiye raporları, Çinli bir kamu muhasebecisi tarafından hazırlanmış bir denetçi raporu ile birlikte verilmelidir.

#### **a. Farklı Muamele**

Çin'de yerli yatırımcılarla yabancı yatırımcılar arasında eşitlik söz konusu değildir. Şirket kuruluşu, onay standardı, yönetsel yapı, gelir vergisi işlemleri ve gümrük tarifeleri bakımından önemli ayrımlar vardır<sup>390</sup>.

Yabancı ve yerli şirket ayrımındaki tek ölçüt, sermayenin Çin toprakları dışından gelmesi halinde yabancı şirket olarak kabul edilmesidir (Bu yatırımın Çinli şahıslar veya şirketler tarafından yapılmış olması durumunda bile yabancı sayılır). Bu standardı inceleyen makam, Dış Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Bakanlığıdır.

Çin Gelir Vergisi Kanunu'na göre dünya standartlarında son teknolojiyi getiren ortak girişim gelir vergisinden ilk iki yıl için muaf tutulabilir (m.7/III)<sup>391</sup>. Ortak girişim, net kârdaki payının hepsini ya da herhangi bir kısmını dışarı transfer etmez ve Çin topraklarında yeniden yatırımda kullanırsa ödediği gelir vergisinin bir kısmının iadesini isteyebilir (m.7/son). Yatırımlarla ilgili makine ve teçhizat ithal gümrük ve muamele vergisi niteliğini taşıyan konsolide sanayi ve ticaret vergilerinden muaftır. Kiralama işleri (leasing) kapsamında ithal edilecek makine ve teçhizat tedarikinde ödenmesi gereken gümrük vergisi ve konsolide sanayi ve ticaret vergilerinin %50'i alınır kalanı alınmaz<sup>392</sup>.

Çin Gelir Vergisi Kanunu'na göre petrol, doğal gaz ve diğer doğal kaynakları işleten şirketlerin gelir vergisi oranı bağımsız olarak belirlenir

---

<sup>390</sup> Yuan, a.g.m. s.480.

<sup>391</sup> Boatai, a.g.m. s.44.

<sup>392</sup> Erten, a.g.e. s.43.

(m.3). Eğer şirkette yabancı ortak elde ettiği kârı ülke dışına transfer ederse bu kâr transferinin üzerine %10 ek vergi konur (m.4).

### **b. İzin ve Onay Gerekliliği**

Çin’de şirket kuruluşu bakımından izin ve onay sistemi yürürlüktedir. Dış Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Bakanlığı onay, Devlet Sanayi ve Ticaret İdari Makamı (State Administrative of Industry and Commerce) ise, şirketlerin ve iş örgütlerinin kaydı ile yükümlüdür.

## **4. Çin Yatırım Mevzuatında Yer Alan Başlıca Düzenlemeler**

### **a. Yabancı Ortak Girişim Kanunu**

Çin’de 1979 yılında yürürlüğe giren “Yabancı Ortak Girişim Kanunu” (Sino-Foreign Joint Venture), bu ülkede DYY’ların temel hukukî dayanağıdır. Bu Kanun hükümleri genel olarak yabancı sermayenin müşterek bir girişime katılım oranını ve şeklini düzenler. Buna göre; Çin’de yabancı sermayenin bir şirkete iştirak edebilmesi için yabancı iştirakçinin yatırım oranı genel olarak %25’den az olmamalıdır (m.4/I, f.2.c). Bu halde girişimin kâr, risk ve zararı, girişime katılan tarafların kayıtlı sermayeye olan katılımları oranında paylaştırılacaktır (m.4/II). Ayrıca ortak girişimin sınırlı sorumlu şirket şeklinde kurulması da kanunî bir zorunluluktur (m.4/I, f.c.1) <sup>393</sup>. Ortak girişime katılan her bir taraf girişime nakit, maddi mal veya fikri mülkiyet hakları ile katılabilir. Yabancı bir iştirakçi tarafından getirilecek olan teknoloji ile maddi ya da gayri maddi malların Çin’in ihtiyaçlarına ve gelişmesine uygun olması gerekir (m.5).

<sup>393</sup> Foreign Direct Investments to China And Southeast Asia: Has ASIAN Been Losing Out? Feature Article, Foreign Direct Investments, (Erişim) [www.mti.gov.sg/public/PDF/CMT/NWS\\_2002Q3\\_FDI1pdf?sid=165&cid=1418](http://www.mti.gov.sg/public/PDF/CMT/NWS_2002Q3_FDI1pdf?sid=165&cid=1418) 30.08.2004 s.2.



### **b. Yabancı Yatırımlı Teşebbüsler Kanunu**

Çin yabancı yatırım mevzuatında yer alan ikinci önemli Kanun ise “Yabancı Yatırımlı Teşebbüsler (FIE: Foreign Invested Enterprise) Kanunu”dur<sup>394</sup>. Bu Kanun hükümlerince, üç tür ortak girişim öngörülür. Bu girişim türleri şöyle özetlenebilir:

a) Sermayeye Dayalı Ortak Girişim (Equity Joint Venture:EJV): Bu, hem Çinli hem de yabancı yatırımcıların oluşturduğu ve yabancı sermayenin toplam içinde en az %25 olduğu sınırlı sorumlu bir şirket türüdür. EJV; bugüne değin Çin’e yatırım yapan yabancı şirketlerin en çok tercih ettiği şirket oluşumudur.

b) Sözleşmeye Dayalı Ortak Girişim (Contractual Joint Venture: CJV): Bu oluşumun EJV’den farkı; ortaklık kuralları ve kâr dağıtımı konularında daha esnek bir yapıya sahip olmasıdır<sup>395</sup>. Başka bir deyimle CJV, tüzel kişilik için gereken yüksek standartlara sahip olmak zorunda değildir. CJV’nin diğer bir özelliği ise yabancı sermaye katkısının daha az olmasıdır.

c) Tümüyle Yabancı Sermayeli Şirket: Bu tür şirket, ön şartlara sahip olduğu takdirde tüzel kişilik kazanır.

## **IV. YABANCI YATIRIMA SERBESTİ TANIYAN YAKLAŞIM VE ULUSLAR ARASI YATIRIM STANDARTLARI**

### **A. Genel Olarak**

Yabancı sermayeye karşı, II. Dünya Savaşı sonrasında "yabancı sermayeyi nasıl kontrol ederim" şeklindeki olumsuz yaklaşım, 1980’li yıllarda yerini "yabancı sermayeyi nasıl cezbederim"e bırakmıştır<sup>396</sup>. Bu bağlamda, 1980 yılından itibaren gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere DTÖ’ne üye

<sup>394</sup> Yuan, a.g.m. s.479.

<sup>395</sup> Yuan,,a.g.e s.480.

<sup>396</sup> Sabır, a.g.m. s.2.

lkeler, DYY'ın yararlarını artırmak ve yan etkilerini azaltmak için çeşitli önlemler almaya balamılardır.

Günümüzde, uluslararası ticarete kullanılan enstrümanlar, coğrafi alan ve kapsama, özel bir içeriğe ve hukukî yapıya sahiptir. Bununla birlikte, uluslararası yatırım alanında, üzerinde mutabık kalınmış tek bir enstrüman mevcut değildir<sup>397</sup>. Çok taraflı, iki taraflı ve bölgesel anlaşmaların tümü bir araya getirilse bile bir metin üzerinde uzlamak olanaksızdır. Ancak, uluslararası yatırım alanındaki anlaşmalara son yıllarda eklenen bazı klozlar, üzerinde uzlaı sağlanan birtakım standartlara dnmtr. Öte yandan, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması görüşmelerinin sonuncusu olan Uruguay müzakere süreci 15 Aralık 1993 yılında sona erdiğinde, sadece gümrük vergilerinin azaltılması değil, aynı zamanda uluslararası ticaretin daha liberal ve daha düzenli bir hale getirilmesini kabul eden bir “Nihai Senet” imzalanarak, tüm ülkelerin taraf olduğu 29 anlama bir paket halinde kabul edilmiştir<sup>398</sup>.

GATT'ı Dünya Ticaret rgtne dönüştüren Uruguay müzakere süreci sonunda imzalanan 29 anlama içinde, uluslararası yatırım standartlarının önemli bir kısmı yer almıştır. Bu bağlamda, entelektüel mülkiyet hakları olarak da adlandırılan “Fikrî ve Sina Mülkiyet Haklarının Korunmasına Dair Anlaşma” (Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights, Including Trade in Counterfeit Goods)<sup>399</sup>, “Uyuşmazlıkların zmne Dair Kural ve Usullere İlikin Anlama” (Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes) ve “Yatırım nlemlerinin Ticaretle ilgili Vehelerine Dair Anlama” (Agreement on Trade Related Aspects of Investment Measures) balıca düzenlemeler olarak sayılabilir.

<sup>397</sup> Why do we need multilateral rules on FDI? (Eriim)

[http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/june/tradoc\\_113538.pdf](http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/june/tradoc_113538.pdf) 24.5.2004, s.2.

<sup>398</sup> Sekiz ok Taraflı Müzakere Turu, (Erişim)

<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=195&icerikID=294&dil=TR> 24.05.2004 s.1.

<sup>399</sup> Bkz. <http://www.econ.iastate.edu/classes/econ355/choi/wtouri.htm#eAgreement> 24.08.2004 s.1.

DYY'lara yönelik kısıtlayıcı politikaların DYY'ın yararını düşürdüğü ve maliyetini yükselttiği düşüncesi, istatistikî verilerde de görülmektedir<sup>400</sup>. Burada görülen en belirgin husus, düzenleyici işlemlerin ve ekonomik koruma politikalarının maliyeti, yetersiz proje yapıları, vergi teşviklerinden kaynaklanan gelir kayıplarıdır. Bu ve benzeri nedenlerle, DYY çekmeyi hedefleyen ülkelerin yatırım politikaları daha liberal bir yapıya kavuşmaya başlamıştır<sup>401</sup>. Bu süreç, liberal politikaların yararları görülmeye başlandıkça, bu politikaları benimseyen ülke sayısının da artacağı şeklinde yorumlanmaktadır<sup>402</sup>.

Bir görüşe göre, yatırım iklimi uygun olduğu sürece, küresel bütünleşme de DYY akışını desteklemeye devam edecektir. Buna göre, küreselleşme, yabancı ve yerli teşebbüsler arasında, dolayısıyla da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkın kapatılmasını sağlayacaktır. Öte yandan, küreselleşme karşıtı düşünceye göre, küreselleşme süreci uluslararası sermayenin egemenliğine vurguda bulunmaktadır<sup>403</sup>. Küreselleşmenin birçok tanımı arasından konumuzla ilgisi bakımından şu tanıma da burada yer vermekte fayda vardır: Küreselleşme aynı zamanda ülkelerin sahip oldukları maddi ve manevi değerlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması ve farklılıkların bir bütünlük ve uyum içinde ortadan kalkmasıdır<sup>404</sup>. Diğer bir deyimle, küreselleşmenin ekonomik boyutunda, çok uluslu sermaye ağırlık kazanmaktadır.

Yatırım politikalarına bakıldığında, birçok ülkenin, bazı istisnai haller dışında uluslararası yatırım için belirlenen ortak standartları benimsedikleri görülmektedir. Aynı şekilde, yabancı yatırıma getirilen kısıtlamalarda benzerlikler olduğu görülmektedir.

---

<sup>400</sup> Weigel, s.4.

<sup>401</sup> Weigel, s.4.

<sup>402</sup> Weigel/Gregory/ Wagle, a.g.m. s.5.

<sup>403</sup> Halil Mutioğlu: Küreselleşme ve E-(TİK) Devlet, (Erişim) [http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl\\_gos.php?nt=178](http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=178) 28.07.2005, s.1.

<sup>404</sup> Mutioğlu, s.1'den naklen: MASCO M, Küreselleşmenin Ekonomik Yönden Analizi, Yönetim Ekonomi Dergisi, Sayı:4, Manisa, 1998 s.348.

Yabancı yatırıma yönelik hukukî düzenlemelerin liberal bir yapıya kavuşturulması önemli olmakla birlikte, daha önemli olan husus, özellikle idarî makamların bu mevzuatı uygulama konusunda özenli ve istekli davranmalarıdır. Aynı şekilde mevzuatta sık sık değişiklik yapılması da yabancı yatırımcı açısından arzu edilen bir husus değildir.

Yabancı yatırıma serbesti tanıyan yaklaşımın belirlediği bir takım uluslararası yatırım standartları olduğu kabul edilmektedir. Yabancı yatırımı ekonomi politikasının tamamlayıcısı olarak benimseyen birçok ülke söz konusu standartları ulusal mevzuatına dâhil etmiştir. Bu standartlar;

- a) Serbestçe yatırım hakkının tanınması,
- b) Şeffaflık,
- c) Eşit muamele,
- d) Anlaşmazlıkların çözümünde uluslararası tahkim ve diğer alternatif uyuşmazlık çözüm (ADR) yöntemlerinin benimsenmesi,
- e) Millileştirme ve devletleştirmeye karşı korunma,
- f) Rekabet politikasının sürdürülmesi,
- g) Fikri mülkiyet haklarının korunması,
- h) Yabancı personel istihdamında serbesti ve çalışma koşulları,
- i) Performans koşullarının aranmaması,
- j) Transfer serbestisi olarak sayılabilir. Bunun dışında, çevre standartları da bu listeye eklenebilir<sup>405</sup>.

Öte yandan, APEC (Asia Pacific Economic Cooperation-Asya Pasific Ekonomik İşbirliği Örgütü)'e üye ülkelerin<sup>406</sup>, 1994 yılında yapılan Altıncı Bakanlar toplantısında, bağlayıcı olmayan yatırım ilkeleri başlığı altında; şeffaflık, ayrımcılık yapmama, yatırım teşvikleri, performans koşulları, el

<sup>405</sup> Toward New Rules, s.51–67.

<sup>406</sup> APEC'e üye ülkeler: Avusturalya, Brunei Darussalam, Kanada, Şili, Çin Halk Cumhuriyeti, Hong Kong-Çin, Endonezya, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Malezya, Yeni Zelanda, Meksika, Papua Yeni Gine, Peru, Filipinler, Rusya, Singapur, Çin Taipei, Tayland, ABD, Vietnam. Bkz. [http://www.apecsec.org.sg/content/apec/member\\_economies.html](http://www.apecsec.org.sg/content/apec/member_economies.html) 10 Eylül 2007

koyma ve tazminat, kendi ülkesine geri gönderme (repatriation) ve değiştirilebilirlik (convertibility), uyuşmazlıkların çözümü, personel girişi, çifte vergilendirme, yatırımcı tutumu ve sermayenin dışarıya çıkarılması” gibi hususlara yer verilmiştir<sup>407</sup>.

Uluslararası yatırım standartlarından, özellikle serbestçe yerleşim hakkı, şeffaflık, eşitlik ve performans koşulu arasında yakın bir ilişki vardır.

## **B. Uluslararası Yatırım Standartları**

### **1. Yatırım Hakkı**

Bir yatırımcı, yatırım yapmayı planladığı ülkede, önceden bazı izin ve onay usullerine tâbi ise, bu kendisine ek külfet getireceği için caydırıcı bir unsurdur. Yabancı yatırımcı açısından en önemli husus, yatırım yapmayı planladığı ülke mevzuatının, yatırım için izin ve onay prosedürü öngörmemiş olmasıdır. Çünkü izin ve onay prosedürü, kimi zaman aylarca sürebilecek ve birçok idarî mekanizmanın dâhil olduğu bir bekleme sürecini de beraberinde getirmektedir.

Yatırım hakkı, ekonomik vatandaşlık statüsünün tesisi açısından büyük önem taşır<sup>408</sup>. Ekonomik vatandaşlık kavramı; malların alım ve satımının serbestçe yapılabilmesi, sözleşme imzalanabilmesi, izin ve yetkilendirme için başvuru hakkı, üretim, depolama ve ihraç gibi ekonomik faaliyetleri serbestçe yerine getirme hak ve özgürlüğü olarak tanımlanmaktadır<sup>409</sup>. Yatırımcı için özellikle mülkiyet hakkının garanti altına alınmış olması önem arz etmektedir.

Karşılaştırmalı hukukta, bazı ülkelerin belirli alanlarda izin ve onay sistemini, bazı ülkelerin de tümüyle bilgilendirme sistemini benimsediklerini

<sup>407</sup> Konrad von Moltke, “An International Investment Regime? Issues of Sustainability”, (Erişim) <http://www.iisd.org/pdf/investment.pdf> 06.09.2007 s.36.

<sup>408</sup> Moltke, a.g.m. s.56.

<sup>409</sup> Moltke, a.g.m. s.57.

görmekteyiz<sup>410</sup>. Ancak bildirimde bulunma sisteminin geçerli olduğu ülkelerde bile belirli alanlardaki yatırımların ön izne tâbi olduğu görülmektedir. Diğer bir deyimle, hiçbir ülke, yabancı yatırımcıya her alanda, tümüyle yatırım hakkı vermemektedir<sup>411</sup>. Birçok ülke, güvenlik gerekçeleriyle yerli yatırımların blok olarak satışını engelleyici kanunlara sahiptir<sup>412</sup>.

Bildirimde bulunma sisteminin temel unsuru ise, yatırımcı tarafın, evsahibi ülkeye, sadece istatistikî amaçlarla yatırım hakkında bilgi vermesidir<sup>413</sup>. Önceden izin ve onay gerektiren yatırımlar için bu kural geçerli

---

<sup>410</sup> Örneğin bilgilendirme sistemini esas, izin ve onay sistemini istisnai olarak benimseyen Yugoslavya'da Yabancı yatırımcıların yatırım için hangi alanlarda izin almaları gerektiği Yugoslavya Yabancı Yatırımlar Kanununda düzenlenmiştir.

İspanya'da da yabancı yatırımcılar, idarî, istatistikî ve ekonomik amaçlarla, Ekonomi ve Maliye Bakanlığı Yatırımların Kaydı Genel Müdürlüğüne bildirimde bulunmalıdır. İspanya'ya, vergi cenneti olarak kabul edilen ülkelere yapılan yatırımlar ise önceden bildirimde tabidir. Öte yandan önceden satışa sunulan menkul değerlerin ikinci el piyasasında satımı bildirimde tabi değildir. Bunlar için özel bir borsa kaydı tutulması da gerekmemektedir. İspanya'da **bildirim** zorunlu tutulduğu haller de vardır.

Filipinler'de, Yabancı Yatırımları Kanunu uyarınca, yabancı yatırımcı Borsa Komisyonu (SEC) ve Ticaret Düzenleme ve Tüketicinin Korunması Bürosu (BTRCP) tarafından ön izne tabi tutulur. Ayrıca Filipinler Çevre ve Doğal Kaynaklar Departmanı; SEC'e, yatırımla ilgili görüş bildirmek zorundadır. Filipinler Cumhuriyetinde, uyuşturucu maddelere karşı yürütülen mücadele Yabancı Yatırımları Kanununda da ayrıca bir madde ile düzenlenmiştir. Bu da, bazı ülkelerin duyarlı oldukları konularda özel düzenlemeler yaptıklarını göstermektedir.

Dominik Cumhuriyeti Yabancı yatırımları kanununda ise, zehirli, tehlikeli ya da radyoaktif maddelerin atımına sebep olacak, kamu sağlığı ve çevreyi olumsuz etkileyebilecek faaliyetlere, Hükümetten özel izin alınmadığı sürece ulusal savunma ve güvenlik ile bağlantılı materyal ya da teçhizatın üretimi alanlarında yabancı yatırım yapılması yasaktır.

ABD'de, 1988 tarihli Ticaret Antlaşmasının, Savunma Üretimi Kanununa Exon-Florio adlı değişikliği getiren 5021 no.lu Bölümünde ABD Başkanına, eyaletler arası ticarete katılan tüzel kişilerin, birleşme, satın alma ya da devralma gibi faaliyetlerle yabancıların denetimine ABD ulusal güvenliğine etkilerini araştırma yetkisi verilmiştir. Bu kontrol, Hazine Bakanlığının başkanlığında toplanacak ABD'deki Yabancı Yatırımları Komitesi (CFIUS) tarafından yapılacaktır. Ayrıca, ABD Başkanının, bu tip transferlerin ulusal güvenliği tehdit ettiği gibi bir sonuca varması durumunda söz konusu transferleri askıya alması ya da yasaklaması ve hatta varlıkları zorla bölmesi (divestment) de gündeme gelebilecektir. Böyle bir bölünme durumunda yargı yoluna başvurma ya da tazminat ödenmesi söz konusu değildir.

<sup>411</sup> Toward New Rules, s.49

<sup>412</sup> Toward New Rules, s.49

<sup>413</sup> Roy Nixon, "Transparency obligations in international investment agreements" (Erişim) [http://www.treasury.gov.au/documents/876/PDF/International\\_investment\\_agreements.pdf](http://www.treasury.gov.au/documents/876/PDF/International_investment_agreements.pdf)

değildir. İzin ve onay sisteminin geçerli olduğu ülkelerde de, buna ilişkin usullerin şeffaf ve anlaşılabilir olması, mevzuata ve idarî düzenlemelere kolaylıkla erişilebilir olması önem taşımaktadır<sup>414</sup>.

## 2. Şeffaflık

Şeffaflık, uluslararası yatırım standartları arasında önemli bir yere sahiptir<sup>415</sup>. Şeffaflık, temel olarak evsahibi ülkenin hukukî, idarî ve malî alanlarda açık, kolay anlaşılabilir, ayrımcı olmayan düzenlemelere sahip olmasını gerektirir ve o ülkenin ulusal kültürü, tarihi ve değerleriyle de yakından ilgilidir. Şeffaflık, OECD Uluslararası Yatırım ve Çok Uluslu Teşebbüsler ve Liberalleşme Kodu gibi temel metinlerde yer alan değerlerden biridir<sup>416</sup>.

Şeffaflığın üzerinde uzlaşmış bir tanımı olmamakla birlikte bir kısım belgelerde, karar verme sürecini etkileyen hukukî, idarî ve diğer kamusal düzenlemeler hakkındaki bilgilerin zamanında ve kolaylıkla erişilebilir olması, diğer bir kısım belgelerde ise, daha geniş bir bakış açısı ile politika yapıcıların (policy-maker) ya da karar vericilerin (decision-maker) niyetlerinin kamuya açık olması şeklinde tanımlanmıştır.<sup>417</sup>

Şeffaflığın sağlanmasında temel aktör hükümettir. Eğer hukukî yapı son derece karmaşık ya da tanımlanması zor, maliyetler önceden ölçülemeyecek kadar belirsiz ise bu durumda, şeffaflıktan söz edilemez<sup>418</sup>.

OECD İş ve Sanayi Danışma Komitesi (OECD Business and Industry Advisory Committee) tarafından, son zamanlarda yapılan bir değerlendirmede “İş dünyasının bakış açısıyla bakıldığında, şeffaflık, riskleri

---

08.09.2007 s.9.

<sup>414</sup> Toward New Rules, s.50.

<sup>415</sup> Public Sector Transparency and International Investment Policy, OECD Directorate For Financial, Fiscal And Enterprise Affairs, 11 April 2003, (Erişim) <http://www.oecd.org/dataoecd/45/22/2506884.pdf> 08.09.2007 s.1.

<sup>416</sup> Public sector, s.4, Moltke, a.g.m. s.78.

<sup>417</sup> Public sector, s.8, Nixon, s.2.

<sup>418</sup> Public sector, s.7.

ve belirsizlikleri en aza indirger, uzun vadeli yatırımı teşvik eder, rüşvet (bribery) ve yolsuzluk (corruption) ihtimallerini azaltır, gizli yatırım engellerini açığa çıkarır, “nazik” yatırım kuralları hakkında bilgi sağlar, evsahibi ve kaynak ülke arasındaki anlaşmazlık durumlarını ortadan kaldırır, firmalar arasında hareket serbestisi yaratır ve sürdürülebilir kalkınmayı kolaylaştırır” ifadesine yer verilmiştir<sup>419</sup>.

Şeffaflığın sağlanması konusunda alınması gereken önlemler de şöyle sıralanabilir<sup>420</sup>:

- a) Uluslararası yatırımcılara, ilgi alanları hakkında bilgi verilmesi,
- b) Şeffaflık zorunluluğunun sınırları (güvenlik bunlar arasında en göze çarpandır),
- c) Uluslararası yatırımcılara ve diğer hükümetlere, politika bilgilerinin aktarılmasının teminat altına alınması (örneğin mevzuat değişikliklerinin, idarî işlemlerdeki değişikliklerin bildirilmesi, ulusal çapta tek bir giriş noktası tesisi).

Uluslararası yatırım standartlarından şeffaflığın sağlanmasındaki en önemli hususlardan birisi de, yatırım konusunda merkezi hükümete bağlı tek bir kuruluşun varlığı, yani tek istasyon (one-station) tesisidir<sup>421</sup>. Bu uygulamanın en büyük avantajı, farklı mercilerin farklı uygulamalarını önlemek ve yatırım iklimi konusunda güven tesis etmektir. Güven tesisinin en önemli göstergesi, şeffaflıktır. Şeffaflık, iki taraflı yatırım anlaşmalarında da yer almaktadır<sup>422</sup>. Şeffaflığın ihlali ile ilgili olarak ICSID’da açılan ve sonuçlanan davalar vardır<sup>423</sup>.

<sup>419</sup> Nixon, s.3.

<sup>420</sup> Public sector, s.9.

<sup>421</sup> Vahit Doğan, Ülkemizde Yabancı Sermaye ile İlgili Problemlere Genel Bakış ve Çözüm Önerileri, **Türk Hukuk Dergisi**, Mayıs-Haziran 2007, S.122, s.25.

<sup>422</sup> Nixon, a.g.m. s.8. Örneğin, Avusturalya-Çin arasında 1988 yılında imzalanan İTA m.6: Sözleşmeciler tarafından, diğer tarafın kendi toprakları üzerindeki yatırımlarını etkileyebilecek yasa ve politikaların anlaşılmasını sağlamak maksadıyla;

- a. Söz konusu yasa ve politikaların kamuya açık ve erişilebilir olmasını,
- b. Talep edildiğinde, belirli yasa ve belgelerin diğer tarafa teminini,



### 3. Eşit Muamele

Eşit muamele; yabancı yatırımcının yerli yatırımcılarla aynı kurallara tâbi tutulması demektir. Diğer bir deyimle eşit muamele ilkesi gereğince bir ulusal ekonomide faaliyet gösteren yabancı yatırımcıların, aynı sektörde faaliyet gösteren rakip yerli şirketlerle kesinlikle aynı hukukî düzenlemelere tâbi olması, herhangi bir istisna ya da farklı bir düzenleme var ise bu düzenlemenin de tümüyle şeffaf olması anlamına gelmektedir<sup>424</sup>. Eşit muamele ya da yabancılarla yerli yatırımcılar arasında ayırım yapmama ilkesi<sup>425</sup>, kuramsal olarak uluslararası yatırım rejimlerinin temel ilkelerindendir<sup>426</sup>. Eşit muamele, literatürde, “adil ve eşit muamele” (fair and equitable treatment), “ulusal muamele” (national treatment) ve “En çok kayırılan ulus” (most favoured nation) kavramlarıyla açıklanmıştır.

---

c. Talep edildiğinde, diğer tarafa belirli yasa ve politikaların açıklanması için müzakerelerde bulunulmasını sağlayacaktır.

Benzer ifadeleri içeren bir başka Anlaşma da, Singapur-ABD Serbest Ticaret Anlaşmasıdır.

<sup>423</sup> TECMED-Meksika davasında, Meksikalı makamların tutarsız ve şeffaflık ilkesi ile bağdaşmayacak şekilde davrandıkları, bununla aynı zamanda adil ve eşit muamele ilkesini de ihlal ettikleri ileri sürülmüştür. Dava konusu olayda, Meksika’da faaliyet gösteren bir İspanyol firmasının lisansı, birtakım yerel protestolar ve politika değişiklikleri sonucu, farklı gerekçelerle iptal edilmişti. Meksika-İspanya arasındaki İki Taraflı Yatırım Anlaşmasında öngörülen şeffaflık ve adil ve eşit muamele ilkesinin Meksika tarafından ihlal edildiği ileri sürülmüş, dava sonucunda, Meksika’nın; ülkeye yatırım yapan yabancı yatırımcıya, temel beklentilerini ihlal edecek şekilde muamele yapmaması gerektiği, yabancı yatırımcılarla ilişkilerinde, tümüyle şeffaf, adil ve eşit davranması gerektiği, daha önce konulan kuralların değiştirilmemesi gerektiği çünkü yabancı yatırımcının önceki kurallara güvenerek yatırım yaptığı vurgulanmıştır. Tahkim divanı, Meksika’nın davranışının; tarafsız bir gözlemci tarafından adil ve eşit muamele olarak değerlendirilebilecek davranışlarla çelişecek şekilde müphem olduğu, şeffaf olmadığı sonucuna varmıştır. Bkz.Dolzer, a.g.m. s.11.

<sup>424</sup> Toward new rules, s. 51.

<sup>425</sup> Ayırım yapmama (non-discrimination) ilkesi sadece kasıtlı ve açık bir ayrımcılığı değil aynı zamanda fiili (de facto) ayrımcılık yapmamayı da kapsamaktadır. S.D. Myers-Kanada davasında, UNICITRAL Tahkim Divanının verdiği karar (Doc 742416:01 13 Kasım 2000), PCB’nin (atık malzeme) Kanada’dan ABD’ye ihracını yasaklayan Kanada Hükümetinin, NAFTA m.1102’yi ihlal ettiği yönünde idi. Divan, Kanada’nın bu yasaklamayı, Kanada atık malzeme sanayiini korumak için koyduğunu ve bunun da fiili (de facto) ayrımcılık olduğunu hükme bağlamıştır.

The Harrison Institute for Public Law Georgetown University Law Center: International Trade and Investment Rules and State Regulation of Desalination Facilities, (Erişim)

<http://www.coastal.ca.gov/energy/harrison-desalination.pdf> 07.09.2007, s.28.

<sup>426</sup> Moltke, Konrad von, “Discrimination and Non-Discrimination in Foreign Direct Investment, Mining Issues”, **International Institute for Sustainable Development**, (Erişim)

<http://www.oecd.org/dataoecd/1/59/1819921.pdf> 21.12.2004, s.5.

### a. Adil ve Eşit Muamele

“Fair and equitable treatment” olarak literatüre geçen adil ve eşit muamele, sadece eşit muameleyi değil aynı zamanda adil muameleyi de kapsamaktadır<sup>427</sup>.

Her ülke, yerli yatırımcıların, rekabetçi bir ekonomik düzende, ayırım yapmaksızın belirli bir kurumsal yapı içinde, örneğin anayasal güvenceler, idarî usuller, şeffaflık ve yargısal denetim gibi düzenlemelere bağlı kalarak faaliyet göstermesi için önlem alır. Aynı şekilde, yabancı yatırımcının da, yatırım yaptığı ülkede en az yerli yatırımcı kadar bu kurumsal yapıdan yararlandırılması amaçlanmalıdır<sup>428</sup>.

Adil ve Eşit muamele, MAI Anlaşması taslağında da yer alan bir husustur<sup>429</sup>. Söz konusu taslakta, eşitlik ilkesinin bir adım daha ilerisine gidilerek, yerel teşebbüslere uygulanan bazı koşulların yabancılara uygulanmamasını öngörmektedir. MAI’nin kabul görmemesinin temel nedeninin, eşitliğin yabancı yatırımcılar lehine bozulması olduğu ileri sürülmektedir<sup>430</sup>. Bu düşünceye göre, çok uluslu şirketler, MAI’e taraf olan devletleri, herhangi bir uyuşmazlık durumunda, anlaşmanın ihlal edildiği gerekçesi ile uluslararası platformda dava edebilecek ve buna karşın devletlerin hak arama yolları tıkanacaktır<sup>431</sup>.

DTÖ’ne üye ülkelerin yabancı yatırımcılarla ilgili hukukî düzenlemeleri genellikle eşitlik ilkesini öngörmekle birlikte uygulamada bu eşitliği sağlamak genellikle mümkün olmamaktadır.

<sup>427</sup> Fair and Equitable Treatment in International Investment Law, September 2004 (Erişim) <http://www.oecd.org/dataoecd/22/53/33776498.pdf> 03 Eylül 2007, s.2.

<sup>428</sup> Moltke, “Discrimination..” s.6.

<sup>429</sup> Mark Vallianatos, “Multilateral Agreement on Investment” **Friends of the Earth**, Volume 2, Number 39, July 1997, (Erişim) [www.lehmanlaw.com/FAQ/faq/FDI.htm](http://www.lehmanlaw.com/FAQ/faq/FDI.htm) 22 Ekim 2004 s.3.

<sup>430</sup> Ute Collier, MAI The Multilateral Agreement on Investment, Opening the doors to corporate plunder? (Erişim) [www.gwb.com.au/gwb/news/mai/marmai.html](http://www.gwb.com.au/gwb/news/mai/marmai.html) 19 Temmuz 2004 s.1.

<sup>431</sup> Collier, a.g.m. s.1.

Adil ve eşit muamelenin, uluslararası yatırım anlaşmalarına yansıtılmasında, iki farklı yaklaşım vardır. Almanya, İsviçre ve İsveç'in içinde bulunduğu ülkeler, özerk, anlaşma tabanlı bir standart getirmekte, ABD, Fransa ve İngiltere'nin içinde bulunduğu ikinci grup ülkeler ise "uluslararası hukuka uygun adil ve eşit muamele" yaklaşımını benimsemektedir<sup>432</sup>.

### **b. Ulusal Muamele**

Ulusal muamele, yerli yatırımcılara uygulanan kuralların yabancı yatırımcılara da uygulanması anlamına gelmektedir<sup>433</sup>.

Literatürde, adil ve eşit muamele ile ulusal muamelenin aynı anlamı taşıdığı görülmektedir<sup>434</sup>. Ulusal muamele konusunda, ülkelerin uzlaşamadıkları alanların başında ulusal güvenlik gelmektedir. Bu alanda faaliyet gösteren yerli şirketlere sağlanan kolaylıklardan yabancı şirketlerin de yararlanıp yararlanamayacağı hususu genel bir tartışma konusu olmaktadır<sup>435</sup>.

### **c. En Çok Kayırılan Ulus**

Uluslararası terminolojide, "fair and equitable treatment"ın yanı sıra "most favoured nation (MFN)" yani "en çok kayırılan ulus" şeklinde<sup>436</sup> yer alan ilke, bir ülkenin diğer bir ülke ile yaptığı ticaret anlaşmalarında sağladığı muamele esas alınarak diğer ülkelerle yaptığı ticaret anlaşmalarında bu muameleden daha azını sağlamayacağını, hangi ülkeye en çok olanak sağlıyor ise, diğer ülkelere de aynı oranda olanak sağlamasını öngören bir ilke olup, OECD ülkelerince de benimsenmiştir. MFN Şartı (Clause) olarak da adlandırılan bu ilke, yatırım alanındaki ekonomik serbestinin önemli enstrümanlarından biri olmuştur. MFN şartı, değişik ülkelere yapılacak

<sup>432</sup> Dolzer, a.g.m. s.9.

<sup>433</sup> Toward New Rules, s.51.

<sup>434</sup> Moltke, "Discrimination" s.73.

<sup>435</sup> Toward New Rules, s.51.

<sup>436</sup> "Most Favoured Treatment in International Investment Law", OECD Working Papers on International Investment, no:2004/2 (Erişim) <http://www.oecd.org/dataoecd/21/37/33773085.pdf> 10.08.2005 s.2.

DYY'larda, yatırımcılar için adil bir zemin hazırlaması açısından önem taşır<sup>437</sup>.

MFN ilkesi, uluslararası yatırım alanında, yabancı yatırımcılara ve yatırımlara sağlanan yararların en üst düzeye çıkarılması ve yatırım ikliminin çok taraflılaştırılması (multilateralization) olarak yorumlanmaktadır<sup>438</sup>. MFN ilkesinin, eşitlik açısından önemi vurgulanmakla birlikte, bu ilkenin, bir anlaşmanın maddesi olmaması durumunda, evsahibi ülkenin ayrımcılık yapma hakkının bulunduğu şeklinde bir düşünce de ileri sürülmüş ancak kabul görmemiştir<sup>439</sup>.

Avrupa Ülkeleri açısından bakıldığında, genel olarak üye ülkelerin, üye olmayan ülkelerle yaptıkları iki taraflı yatırım anlaşmalarının benzer hükümler içerdiği sonucuna varılabilir. Örneğin İngiltere'nin taraf olduğu anlaşmalarda, yatırımların yönetimi, kullanımı, idamesi ve sona erdirilmesinde, taraf ülkelerin kendi yatırımcılarına veya üçüncü ülke yatırımcılarına yönelik muameleden daha elverişsiz muamele sağlamayacağı esası geçerlidir. Burada dikkat çeken husus, örneğin NAFTA Anlaşmasında geçen, yerleşim (establishment), satın alma (acquasition), genişleme (expansion) terimleri yerine yönetim (management), kullanım (use), idame (maintenance) sözcüklerinin tercih edilmiş olmasıdır. Bu da İngiltere'nin taraf olduğu anlaşmalarda daha çok yatırım denetimcisi görünümü arz ettiğini göstermektedir. Esasen Avrupa ülkeleri ile Kuzey Amerika ülkelerinin, temelde eşit muameleyi benimsemelerine rağmen, farklı yaklaşımlar öngördükleri sonucuna varılabilir. Avrupa modelinde, yabancı yatırım hakkında bazı çekinceler görülmekte, oysaki Kuzey Amerika modelinde, pazar erişimi ağırlık kazanmaktadır<sup>440</sup>.

<sup>437</sup> Philippe Gugler, Vladimir Tomsik, "International Agreements on Foreign Direct Investments: Liberalization or Protection" (Erişim) [http://www.unifr.ch/pes/pdfs/Paper\\_Madrid.pdf](http://www.unifr.ch/pes/pdfs/Paper_Madrid.pdf) 13 Eylül 2007 s.2.

<sup>438</sup> Most Favoured Treatment in International Investment Law, s.2

<sup>439</sup> Most Favoured Treatment in International Investment Law, s.3

<sup>440</sup> Gugler/Tomsik, a.g.m. s.12.

Eşitliğin yerleşmesi için öngörülen yapılanmada, iç hukuka bazı yabancı standartların dayatılması yöntemi kullanılmaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, uluslararası standartları iç hukuka ithal ederken yerli yatırımcıyı dezavantajlı bir konuma düşürmemektir. Diğer bir deyimle, uluslararası standartlar benimsenirken, yabancı yatırımcı ile kamu yararı arasında bir denge gözetilmelidir<sup>441</sup>.

Öte yandan, yerli yatırımcılara tanınan bazı hakların, örneğin seçim kampanyasına katkıda bulunma hakkının, yabancı yatırımcıya tanınması mümkün müdür? Bazı sanayi dallarında, örneğin silah sanayiinde, yerli yatırımcılara tanınan kolaylıklardan yabancı yatırımcıların yararlanması sağlanmalı mıdır?

Yerli ve yabancı yatırımcıların her alanda aynı hak ve yükümlülüklerle sahip olmaları düşünülemez. Ulusal güvenlik<sup>442</sup>, kamu yararı, ulusal ekonominin güçlenmesi gibi ilkeler, yabancı yatırımcıların, yerli yatırımcılardan, belirli alanlarda farklı muameleye tâbi tutulmalarını gerektirmektedir. Önemli olan husus, yabancı yatırıma açık olan alanlarda, yerli ve yabancı yatırımcıların eşit muameleye tâbi tutulmasıdır.

Eşitlik ilkesi, DTÖ'ne mensup hemen tüm ülkelerce benimsenmektedir. Son zamanlarda, ABD ile Avusturalya<sup>443</sup>, Orta Amerika<sup>444</sup>, Şili<sup>445</sup>, Fas<sup>446</sup> ve Tunus<sup>447</sup> arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmalarında, yatırıma ilişkin bölümlerde söz konusu ilkeye yer verilmiştir. Eşitlik ilkesinin, çok taraflı

<sup>441</sup> Moltke, "Discrimination", s.6.

<sup>442</sup> Toward New Rules, s.51

<sup>443</sup> ABD-Avusturalya Serbest Ticaret Anlaşması, 01 Mart 2004

<sup>444</sup> ABD-Orta Amerika Serbest Ticaret Anlaşması, 28 Ocak 2004. Orta MAerkia Ülkeleri: Kosta Rika, EL Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua.

<sup>445</sup> ABD-Şili Serbest Ticaret Anlaşması, 06 Haziran 2003

<sup>446</sup> ABD-Fas Serbest Ticaret Anlaşması, 15 Haziran 2004

<sup>447</sup> ABD-Tunus Serbest Ticaret Anlaşması, 06 Mayıs 2003.

anlaşmalarda da yer aldığı görülmektedir<sup>448</sup>. Söz konusu ilke, öncelikli koşul (over-arching requirement) olarak benimsenmektedir.

#### 4. Uluslararası Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinin Kabulü

##### a. Genel Olarak

Çok uluslu şirketlerin, yabancı yatırım tercihlerinde rol oynayan etkenlerden birisi de hiç şüphesiz, anlaşmazlıkların çözümünde ulusal hukuk ve ulusal mahkemelerin yetkisi dışında, daha bağımsız ve daha hızlı işleyen uluslararası alternatif çözüm yöntemleri ve araçlarının kullanılmasına olanak tanınmasıdır. Öte yandan, uluslararası ticari uyuşmazlıkların çözüm yöntemi olarak ulusal mahkemelere başvurulması çoğunlukla amaca uygun görülmemektedir<sup>449</sup>. Ulusal mahkemelerin tâbi oldukları usul hukukunun sıkı kurallara bağlılığı ve uzun süreli oluşu, ulusal mahkemelerin tarafsız kalamayacağı endişesi, uyuşmazlığın çözülmesi sonrasında kararların icrasındaki güçlükler, tarafları alternatif çözüm yollarına başvurmaya zorlamaktadır. Günümüzde, uluslararası ticarî faaliyetlerin karmaşıklığı, birden fazla edim ve ifa yerinin bulunması, sözleşmelerin çoğunlukla İngilizce yazılması ve uyuşmazlık durumunda İngilizce metnin esas alınması, uluslararası ticarete ilişkin enstrümanların giderek artması; uyuşmazlıkların çözümü için, uluslararası ticari konularda uzmanlaşmış, taraf devletle veya çok uluslu şirketlerle organik bağı olmayan ve dolayısıyla tarafsız kalması daha yüksek olasılıklı, kurumsal hakem kurulları ya da bu alanda tanınmış kişilerin atanacağı kurullara başvurulmasını zorunlu kılmaktadır. Alternatif çözüm yolu olarak benimsenen uluslararası tahkim kurullarının bile, çözüme

<sup>448</sup> Örneğin, BM Ulusaşırı Şirketlerin Yönetimine Dair taslak Kod md.48’de: Ulusaşırı şirketler, faaliyet gösterdikleri ülkelerin kanunlarına, tüzüklerine ve idarî uygulamalarına göre, adil ve eşit (ve ayrımcılık yapılmayacak şekilde) muamele görmelidirler” hükmüne yer verilmiştir. Aynı şekilde, 1992 DYY Muamelesine Dair Dünya Bankacılık Rehberi m.III (2): Her Devlet, diğer bir Devletin yatırımlarına karşı, bu Rehberde tavsiye edilen standartlara uygun olarak adil ve eşit muamele yapacaktır” şeklinde bir düzenleme getirmiştir. Aynı Rehberde, m.II(3), yabancı yatırımcılara, kişisel ve mülkiyete ilişkin hakların güvenliği, izin ve lisansların verilmesi, gelir ve kar transferinin sağlanması, sermayenin ülke dışına çıkarılması gibi hususlarda muamele standardının getirilmesini öngörmüştür. “Fair and Equitable Standard.” s.6

<sup>449</sup> Cemal Şanlı, “Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları”, İstanbul, 2002, s. 82.

ulaşmada yetersiz kaldığı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, Kanada'da yerleşik bir uluslararası teşkilat olan "Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü (International Institute for Sustainable Development) tarafından yürütülen "Sürdürülebilir Kalkınma için Yatırıma İlişkin Uluslararası Model Anlaşma" çalışmasında, böyle bir anlaşmanın temel unsurlarından birisinin, yatırımcı-devlet arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde, çözüm sürecinin sonuçsuz kalan bir tahkimden ziyade kuralları belirli ve sonuca ulaştırıcı bir sürecin belirlenmesi olduğu vurgulanmıştır<sup>450</sup>.

### **b. Yabancı Yatırımlarda Uyuşmazlık Tarafları**

Yabancı yatırımlarda, iki farklı uyuşmazlık zemininden söz edilmektedir. Bunlardan birincisi, devletlerarası uyuşmazlık (state to state disputes) ikincisi ise devletlerle yatırımcılar arasında doğan uyuşmazlıklardır (enterprise to state disputes).

#### **(1) Devletlerarası Uyuşmazlıklar**

Devletlerarası uyuşmazlıkların çözüm usulünün temel unsurları şöyle sıralanabilir:

- a) Aralarındaki uyuşmazlıkla ilgili bir adım atan taraf, bu niyeti hakkında diğer taraf veya taraflara bildirimde bulunmalı,
- b) Taraflar uyuşmazlığı görüşmeler yoluyla çözmeye çalışmalı,
- c) Görüşme yoluyla çözüme ulaşamadığı durumda, taraflar uyuşmazlığı, uzman kişilerden oluşan ve hakemlik ehliyetine sahip bir panele taşımalıdır. Bu panelde, üçüncü kişilerle birlikte tarafların seçecekleri kişiler de görev almalıdır<sup>451</sup>.

Uyuşmazlık çözüm usulünün temel unsurları bu şekilde sıralandıktan sonra, kullanılan yöntemlere de kısaca değinmekte yarar vardır.

<sup>450</sup> IISD Model International Agreement on Investment for Sustainable Development, (Erişim) [http://www.iisd.org/pdf/2005/investment\\_model\\_int\\_agreement.pdf](http://www.iisd.org/pdf/2005/investment_model_int_agreement.pdf) 04.09.2007 s.6.

<sup>451</sup> Toward New Rules, s.57.

Devletlerarasındaki uyuşmazlıkların çözümünde kullanılan iki ve üç taraflı yöntemler şöyle sıralanabilir<sup>452</sup>:

- a) Görüşme ve danışma (negotiation and consultation),
- b) Ad hoc devletlerarası tahkim (arbitration),
- c) Uyuşmazlıkların çözümü için kurumsal tahkim veya hukukî düzenlemelerin kabulü<sup>453</sup>,
- d) Siyasî ya da idarî kurumların bağlayıcı olan kararlarını benimseme.

Görüşme ve danışma, esasen birbirinden farklı değil birbirini bütünleyici birer yöntem olup uyuşmazlıkların çözümünde yaygın olarak kullanılır. Bu yöntem, sadece uyuşmazlığın varlığı durumunda değil, uyuşmazlıktan önceki aşamada tarafların sözleşmelerin yorumuna ilişkin olarak başvurdukları bir yoldur<sup>454</sup>. Bu bağlamda DTÖ'nün kabul ettiği “Anlaşmazlıkların Çözümüne Dair Mutabakat Muhtırası (Dispute Settlement Understanding)” üye ülkelerin aralarındaki uyuşmazlıkların çözümü sürecinde danışmalara bir ön adım olarak başvurulmasını gerekli kılmıştır (DTÖ Anlaşması m.4).

Ad hoc, Latince bir kavramdır ve “bu maksatla, bunun için” anlamına gelmektedir<sup>455</sup>. Bu çerçevede, ad hoc tahkimde, tarafların özerkliği, tahkim divanının oluşumunda temel kuraldır<sup>456</sup>. Ad hoc tahkim, tarafların kendilerinin kaleme aldığı veya atıfta bulunduğu belirli kurallara, onların veya tarafların verdiği yetkiye dayanarak hakemlerin kontrolünde gerçekleşir<sup>457</sup>. Bu tahkim sürecinde divan, ya taraflarına uyuşmazlığa düşmeleri halinde uygulanacak anlaşmanın hükümlerine (compromis) ya da daha önceden görüşülen ve uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin düzenlemelerde yer alan (standart kural ve

<sup>452</sup> Dispute Settlement: State-State, UNCTAD Series on issues in international investment agreements, United Nations, New York and Geneva, 2003, s. 15

<sup>453</sup> Kurumsal tahkim konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Banu Şit “**Kurumsal Tahkim ve Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi**” Ankara, 2005.

<sup>454</sup> Dispute Settlement, s.16

<sup>455</sup> Feyiz Erdoğan “**Uluslararası Hukuk ve Tahkim**” Ankara, 2004, s.136.

<sup>456</sup> Erdoğan, a.g.e. s.136, Dispute Settlement, s.17.

<sup>457</sup> Cemal Şanlı, “**Uluslararası Ticari Akidlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları**”, İstanbul, 2002, s.240.



usuller) hükümlere başvurur<sup>458</sup>. Bu hükümler normal olarak aşağıdaki faaliyetleri işaret eder:

- a) Tahkim süreci için hakemlerin, tahkim yerinin ve dilinin seçimi,
- b) Tahkim paneli için yetki kurallarının (terms of reference) belirlenmesi,
- c) Tahkim süreci için zaman sınırının konulması, panel ve taraflar için, durum brifingleri, arguman ve delil sunulması gibi esasları içeren çalışma kurallarının belirlenmesi<sup>459</sup>.

Devletler, uyuşmazlıkların çözümünde ad hoc tahkim kurullarının yanı sıra uzman kurumların kurallarını, usullerini ve imkânlarını kullanmayı tercih edebilir. Devletlerarası uyuşmazlıkların çözümü için halen tek bir kurum faaliyet göstermektedir: Daimi Tahkim Divanı (Permanent Court of Arbitration-PCA). Diğer kurumsal yapılar, örneğin ICSID ve ICC, Devlet-Yatırımcı uyuşmazlıklarının çözümü için teşkil edilmiştir. Esasen, ICSID usulleri, Devletlerarası uyuşmazlıkları kendi yetkilerinin tamamen dışında tutar ve sadece sözleşme tarafı bir devlet ile diğer bir sözleşmeci devlete tâbi bir süje arasındaki uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin esasları belirler<sup>460</sup>.

Devletlerarası uyuşmazlıkların çözümü için teşkil edilen Daimi Tahkim Divanı (PCA), 1899 La Haye Sözleşmesi ile gerçekleştirilen ilk örgütlenmedir. Divan, tahkimin yanı sıra, dostça girişim, arabuluculuk, araştırma-soruşturma ve uzlaştırma hizmetleri de sağlar<sup>461</sup>.

Önceden kuralları belirlenmiş daimi bir kurumun uyuşmazlıkların çözümü için seçilmiş olması, zaman kaybını önler ve ad hoc tahkimde karşılaşılan hakem tespiti, ad hoc sözleşme hazırlanması, yerin belirlenmesi

---

<sup>458</sup> Dispute Settlement, s.17.

<sup>459</sup> Dispute Settlement, s.17.

<sup>460</sup> Dispute Settlement, s.18.

<sup>461</sup> Erdoğan, a.g.e. s.39.

vb. birçok sorunun önceden giderilmesini sağlar<sup>462</sup>. Ayrıca bu mahkemelerin sağladığı itibar, devletlerin tercihinde önemli bir etkidir.

Devletlerarası uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası kuruluşların nezdinde faaliyet gösteren daimi siyasî kurumlar da rol oynayabilir. Bu kurumlarla ilgili genel endişe, siyasî kimlikleri nedeniyle kararlarının siyasî nitelikli olabileceği ve yeterince bağlayıcı etkisi olmayabileceği üzerinde yoğunlaşmaktadır<sup>463</sup>. Bu kurumlara örnek olarak, Güney-Doğu Asya Ülkeleri Yatırım Anlaşması (ASEAN) ile teşkil edilen Üst Düzey Ekonomik Bürokratlar Toplantısı Derneği'dir.

Devletlerarası uyuşmazlıkların çözümünde verilen kararların bağlayıcılığı konusunda fazla sorun yaşanmamaktadır. Çünkü neticede devletin sorumluluğu söz konusudur. Ancak kimi zaman uyuşmazlık konuları, millileştirme ve el koyma (nationalization and expropriation) gibi hususlara müteallik olabileceğinden uyuşmazlık konusunun tespitinde büyük bir hata yaşanabilir. Bu nedenle devletlerarası uyuşmazlıklarla ilgili verilen kararlar için temyize başvuru yolu saklı tutulmalıdır<sup>464</sup>. Bu yaklaşım, DTÖ Anlaşması ve Eklerinde yer alan Devletlerarası ticari uyuşmazlık konuları ile ilgili olarak kabul edilmiştir. DTÖ Uyuşmazlık Çözümü Mutabakat Muhtırası; Panel Raporu ve Panel tarafından geliştirilen hukukî yorumlarda yer alan hukukî konularda Temyiz Organı'na başvuru imkânı sağlamıştır<sup>465</sup>.

## **(2) Devletler ile Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Uyuşmazlıklar**

Devletler ile diğer devlet vatandaşları arasındaki uyuşmazlıklar için “Devletler ile Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi Hakkında Sözleşme (ICSID)” ile yatırım uyuşmazlıklarının çözümü için merkezi Washington'da bulunan bir merkezin oluşturulması

---

<sup>462</sup> Dispute Settlement, s.18.

<sup>463</sup> Dispute Settlement, s.18.

<sup>464</sup> Dispute Settlement, s.21.

<sup>465</sup> Dispute Settlement, s.22.

amaçlanmıştır. ICSID, uyuşmazlıkları çözmekten ziyade uyuşmazlıkların çözümü için hukukî çerçeveyi sağlar<sup>466</sup>.

Yabancı bir devlet ile yatırım konusunda uyuşmazlık yaşayan yatırımcı ya da ICSID Sözleşmesine taraf devlet, uyuşmazlığını ICSID nezdindeki Tahkim Kurulu tarafından çözülmesi için başvuruda bulunabilir. ICSID tahkimin amacı, yabancı yatırımcıların yatırım yaptıkları devlet ile uyuşmazlığa düştükleri durumlarda, uyuşmazlığın uluslararası ticaretin gereklerine uygun olarak çözümlenmesini ve verilecek kararın icrasını sağlamaktır<sup>467</sup>. Türkiye bu Sözleşme'yi 1987 yılında imzalamıştır<sup>468</sup>. Bir uyuşmazlığın ICSID'a göre çözümlenmesi için, tarafların bu hususta yazılı bir anlaşma yapmaları, taraflardan birinin devlet, diğerinin yabancı bir devletin tâbiyetinde olması ve uyuşmazlığın yatırımdan kaynaklanmış olması gereklidir<sup>469</sup>.

Sözleşme, uzlaştırma (m.28–35) ve tahkim (m.36–55) olmak üzere iki tip uyuşmazlık çözüm yöntemi öngörmektedir<sup>470</sup>. Uzlaştırmada, uzlaşmacıların çözüm önerisi, tahkimde ise hakemlerin kararı önem taşır.

Ülkeler açısından bakıldığında, özellikle gelişmekte olan ülkelerin, ulusal mevzuatında, yabancı yatırımcılarla aralarında çıkabilecek yatırımdan kaynaklanan uyuşmazlıklar için ICSID'a başvurulabileceğine dair hükümlere yer vermektedir<sup>471</sup>.

<sup>466</sup> Tiryakioğlu, a.g.e. s.150.

<sup>467</sup> Ziya Akıncı, “**Milletlerarası Tahkim**”, Ankara, 2003, s.41.

<sup>468</sup> ICSID Sözleşmesi Türkiye tarafından 27.05.1988 tarih ve 3460 S.K. ile kabul edilmiştir. RG. 02.06.1988–19830.

<sup>469</sup> Akıncı, a.g.e. s.42, Tiryakioğlu, a.g.e. s.149.

<sup>470</sup> İlhan Yılmaz, **Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözümü ve ICSID Yargılama Yetkisi**, İstanbul, 2004, s.37.

<sup>471</sup> Türkiye, ICSID Sözleşmesi'ne iki konuda çekince koymuştur. Birincisi, Türk mahkemelerinin münhasır yetkisine giren, Türkiye'deki taşınmazların aynından kaynaklanan uyuşmazlıklar ICSID'a götürülemeyecek ve münferit ikili anlaşmalarda yatırım uyuşmazlıklarının Lahey (The Haig) Adalet Divanı'na götürülmesine ilişkin 64.maddesi Türkiye açısından uygulanmayacaktır. Tiryakioğlu, s.149.

### (3) Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümünde Diğer Merciler

#### (a) DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Organı

Uruguay müzakereleri sonucunda imzalanan anlaşmalardan biri de, uyuşmazlıkların çözümü ile ilgilidir<sup>472</sup>. Uyuşmazlıkların çözümü ile görevli organ “Uyuşmazlık Çözüm Kurumu (Dispute Settlement Body)’dır. Uyuşmazlığın çözümü bakımından Panel sürecinin önemli bir rolü bulunmaktadır<sup>473</sup>. İki ülke arasında uyuşmazlık çıktığında, ilk 60 günlük süre görüşme (consultation) dönemi olup bu süre içinde ülkeler birbirleriyle görüşerek sorunu gidermeye çalışacaklardır. Bu süreçte bir anlaşma sağlanamadığı takdirde, ikinci aşamaya yani panel sürecine geçilecektir. Bu durumda, başvuru yapan ülke, panelin toplanmasını talep edecektir. Panel, resmi olarak Uyuşmazlık Çözüm Organına yardımcıdır.

Panelin nihai raporu altı ayda, acil durumlarda ise üç ayda taraflara gönderilmelidir (m.12/12). Panel, tarafların görüşlerini yazılı olarak aldıktan sonra sözlü açıklamalarını da dinler. Sonrasında, taslak raporun ana hatlarını, görüşleri için taraflara sunar. Sonrasında da bu görüşlerle birlikte geçici bir rapor yayınlar. Son olarak da nihai bir rapor hazırlar ve yayınlar (m. 15/2). Panelin hazırladığı Rapor, taraflarca temyiz edilebilir. Temyiz başvurusu, Çözüm Kurumunca teşkil edilen 7 kişilik Daimi Temyiz Organı (Standing Appellate Body) tarafından görüşülür. Organın verdiği karar Kuruma sunulur. Kurum bunu otuz gün içinde oybirliği ile reddetmezse, taraflarca kayıtsız şartsız kabul edilmelidir (m.17/14). Bu karar doğrultusunda, hatalı bulunan ülkenin kararda belirtilen tavsiyelere (recommendations) uyması beklenir. Uymadığı takdirde, diğer taraf, Çözüm Organından, sınırlı ticari yaptırımlar için izin talep eder. Organ, 30 gün içinde, bu yetkiyi vermek zorundadır (m.22/2).

<sup>472</sup> Chapter 3: Settling Disputes (Erişim)

[http://www.wto.org/english/thewto\\_e/whatis\\_e/tif\\_e/utw\\_chap3\\_e.pdf](http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/utw_chap3_e.pdf) 05.09.2007. s.1.

Öte yandan, DTÖ Uyuşmazlık Çözümüne ait ilkelerin, uluslararası yatırım rejimi için uygun olmadığını ileri süren yazarlar da vardır. Bkz. Moltke, “An International..” s. 72.

<sup>473</sup> Erdoğan, a.g.e. s.180.

### (b) MTO Tahkim Komisyonu

MTO Tahkim Komisyonu; tahkim, uzman görüşü, arabuluculuk (mediation), uyuşmazlık kurulları (dispute boards) ve diğer alternatif çözüm yöntemlerini kullanarak, uluslararası ticarî uyuşmazlıkların çözümüne yardımcı olur<sup>474</sup>.

MTO Tahkim Komisyonu bünyesinde faaliyet gösteren Tahkim Divanı (ICC Court of Arbitration) uluslararası ticarî uyuşmazlıkların çözümünde en çok başvuru alan tahkim kuruluşudur<sup>475</sup>. ICC Tahkim Divanının yetkili olabilmesi için, sözleşme taraflarının, ICC Tahkim Divanının, uyuşmazlık çözümünde yetkili olduğunu sözleşme maddesi olarak koymaları gerekir (Standard ICC Arbitration Clause)<sup>476</sup>. Taraflar ICC Tahkim divanını yetkili makam olarak belirtmemiş ise uyuşmazlık çıktıktan sonra da bu konuda yazılı bir anlaşma yapabilirler<sup>477</sup>. MTO Tahkim Divanı, MTO tarafından hazırlanan MTO AÇY Kuralları adlı belgedeki esaslara göre hareket eder<sup>478</sup>.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yatırımcı-devlet arasındaki uyuşmazlıklarda, çözüm sürecinin uzunluğu, yüksek maliyetli olması ve yatırımcı-devlet ilişkisinin zarar görme olasılığı, yatırımcı açısından bazı çekincelere yol açmaktadır<sup>479</sup>. Öte yandan, yabancı yatırımcı; evsahibi ülkenin hukuk sistemi hakkındaki bilgi yetersizliği ve duyduğu güvensizlik nedeniyle o devletin mevzuatına ve yargılamasına tâbi olmayı

<sup>474</sup> “What do we do?” (Erişim) <http://www.iccwbo.org/policy/arbitration/id1777/index.html> 07.09.2007 s.1.

<sup>475</sup> “Arbitration Today” (erişim) <http://www.iccwbo.org/court/arbitration/id4584/index.html> 07.09.2007, s.1.

<sup>476</sup> Standart Tahkim Divanı yetkilendirme maddesi: “All disputes arising out of or in connection with the present contract shall be finally settled under the Rules of Arbitration of the International Chamber of Commerce by one or more arbitrators appointed in accordance with the said Rules.” Bkz. <http://www.iccwbo.org/court/arbitration/id4399/index.html> 07 Eylül 2007

<sup>477</sup> Bkz. “If your contract does not include an ICC Arbitration Clause, you can conclude a written ICC agreement to arbitrate”. (Erişim) <http://www.iccwbo.org/court/arbitration/id4399/index.html> 07.09.2007

<sup>478</sup> MTO AUY Kuralları için bkz. [http://www.iccwbo.org/uploadedFiles/Court/Arbitration/other/adr\\_rules.pdf](http://www.iccwbo.org/uploadedFiles/Court/Arbitration/other/adr_rules.pdf) 07.09.2007

<sup>479</sup> Report of the Expert Meeting on Development Implications of International Investment Rulemaking, , m.23 (Erişim) [http://www.unctad.org/en/docs/c2em21d3\\_en.pdf](http://www.unctad.org/en/docs/c2em21d3_en.pdf) 04.09.2007 s.5.

istememektedir<sup>480</sup>. Bu nedenle, uluslararası çözüm yollarına başvuru hakkı, uluslararası yatırım standartları bakımından önem taşımaktadır.

## 5. Millileştirme ve Devletleştirmeye Karşı Koruma

Günümüzde uluslararası şirketlerin yabancı ülkelerde mevcut mal varlıklarının millileştirilmesi ya da devletleştirilmesinin gerektiği hallerde ayrımcı olmayan bir politika izlenmesi ve hukuka uygunluk koşulunun aranması, tüm ülkelerin ortaklaşa benimsedikleri ilkelerdendir<sup>481</sup>. Her iki durumda da uygun bir tazminat ödenmesi öngörülmektedir. El koyma (expropriation) konusunda bir başka ilginç saptama da şudur: El koymaya daha istekli olan devletler (hükümetler), özel kişilerin taraf olduğu anlaşmazlıklarda da özel mülkiyet haklarına daha az saygılı olabilmektedirler<sup>482</sup>.

NAFTA Bölüm 11'de yer alan “el koyma” hükmü, tazminat yükümlülüğünün, sadece fiilen el koyma durumunda değil aynı zamanda, yatırımın, idare tarafından uygulanacak bir düzenleyici işlem nedeniyle neredeyse el koyma olmuş kadar bir değer kaybına uğraması durumunda da gerçekleşeceğini ifade etmektedir<sup>483</sup>. ABD Anayasasında yer alan “el koyma şartı (takings clause)” ile NAFTA Bölüm 11'deki el koyma şartı birbirinden oldukça farklıdır. ABD Anayasası'ndaki şart, yatırımı sadece bir mülk (property) olarak görmekte, Bölüm 11'deki hüküm ise, daha geniş bir

<sup>480</sup> Doğan, “Ülkemizde Yabancı Sermaye...”, s.18.

<sup>481</sup> Toward New Rules, s.52.

<sup>482</sup> George Clarke “How Institutional Quality and Economic Factors Impact Technological Deepening in Developing Countries”, **Journal of International Development**, 13, 1097–1118 (2001) DOI: 10.1002/jid.841, s.4.

<sup>483</sup> “International Trade and Investment Rules and State Regulation of Desalination Facilities” **The Harrison Institute for Public Law Georgetown University Law Center**: Dolaylı el koymanın kapsamı konusunda tam bir uzlaşa sağlanamadığı ileri sürülmektedir. Yazar, dolaylı elkoymanın, kapsamı tam olarak tanımlanamamakla birlikte bir Anlaşmaya konulmuş olmasının da, devletin çevre, vergi ve hatta iş hukuku alanlarında bile düzenleme yapma hakkını ve dolayısıyla egemenlik hakkını kısıtladığını ileri sürmektedir. (Erişim) <http://www.coastal.ca.gov/energy/harrison-desalination.pdf> 07.9.2007, s.28, Dolzer, a.g.m.s.6.

yaklaşım, gelir ve kâr da dâhil olmak üzere ekonomik menfaatleri (economic interests) kapsamaktadır<sup>484</sup>.

## 6. Rekabet Politikasının Sürdürülmesi

Aynı ya da benzer pazarda faaliyet gösteren yabancı ve yerli yatırımcıların, aynı yükümlülüklerle tâbi tutulması, sürdürülebilir rekabet bakımından önem taşımaktadır<sup>485</sup>.

Rekabet politikası, antitröst ve kısıtlayıcı uygulamaların yanı sıra, şirketlere yönelik devlet yardımlarının önlenmesini de kapsar<sup>486</sup>. Küresel ekonominin öngördüğü rekabet politikaları, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde (Örneğin ABD), rekabeti ihlal edici davranışlar ceza hukukunun konusu iken bazı ülkelerde özel hukuk meselesi olarak görülmektedir<sup>487</sup>.

Uluslararası yatırımlarda, rekabete ilişkin sorunlar en çok birleşme ve satın almada (M&A) yaşanmaktadır. ABD’de, birleşme sonucu pazarda satış yoğunluğunun olması durumunda, tüketici açısından belirgin bir tasarruf sağlayacak düzeyde maliyet indirimi yaratıyor ise bu durumda “etkinlik savunması” (efficiency defence) adı verilen gerekçelendirmenin geçerli olduğu, Avrupa’da ise, böyle bir gerekçenin kabul edilmediği görülmektedir<sup>488</sup>. Japonya’da ise sıkı bir “Antitekel” Kanunu yürürlükte olmasına rağmen, hükümetin bu Kanunu özellikle büyük şirketlere karşı uygulamada yetersiz kaldığı ileri sürülmektedir<sup>489</sup>.

Literatürde, rekabete ilişkin bir uluslararası rejim belirlenmesi konusu, yatırım konusu kadar tartışılmamıştır<sup>490</sup>. DTÖ tarafından düzenlenen Doha

<sup>484</sup> The Harrison Institute, s.30

<sup>485</sup> “Report of the Expert Meeting on Development Implications of International Investment Rulemaking”, (Erişim) [http://www.unctad.org/en/docs/c2em21d3\\_en.pdf](http://www.unctad.org/en/docs/c2em21d3_en.pdf) 04 Eylül 2007 s.3.

<sup>486</sup> Toward New Rules, s.63.

<sup>487</sup> Toward New Rules, s.63.

<sup>488</sup> Toward New Rules, s.63.

<sup>489</sup> Toward New Rules, s.64.

<sup>490</sup> Moltke, “An International Investment..”, s.78.

Bakanlar Kurulu toplantısı neticesinde 14 Kasım 2001 tarihinde yayınlanan bildiri, ticaret ve rekabet arasındaki etkileşimi (interaction) araştıran çalışma grubunun esas olarak; şeffaflık, ayrımcılık yapmama ve adil muamele gibi ilkeler üzerinde yoğunlaşması gerektiği bildirilmiştir<sup>491</sup>.

## 7. Fikrî ve Sınaî Mülkiyet Haklarının (FSMH) Korunması

Fikrî ve sınaî mülkiyet haklarının korunması hususu, Uruguay müzakereleri sonucunda mutabık kalınan Nihai Senet içindeki “Taklit (Counterfeit) Malların Ticareti Dâhil Fikrî ve Sınaî Mülkiyet Haklarının Ticarî Yönüne İlişkin Anlaşma (TRIP’s)”<sup>492</sup> ile DTÖ’ne üye ülkelerce benimsenmiş bir konudur. Anlaşmanın 1. Bölümünde, üye ülkelerin, fikrî ve sınaî hakların korunması konusunda, yabancı yatırımcıları, kendi yatırımcılarından daha az kayırcı olmayacak şekilde ulusal muameleye tâbi tutmaları istenilmektedir. Bu Bölümde, aynı zamanda, en çok kayırılan ulus (MFN) ilkesine de yer verilmiştir.

İkinci Bölümde, her bir fikrî ve sınaî mülkiyet hakkına atıfta bulunulmuştur. Telif hakları (copyright) konusunda, Edebî ve Sanatsal Ürünlerin Korunmasına Dair Bern Sözleşmesi’nin en son değişikliklerine (Paris 1971) uyulması öngörülmüştür. Burada, ticarî ve hizmet markaları ile ilgili olarak, ne tür işaretlerin korunmaya değer olduğu belirtilmiştir. Coğrafi göstergelerle ilgili olarak; tüketicinin, malların menşesine ilişkin yanılgısına ve haksız rekabete yol açacak bir göstergiyi kullanmasının önlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Sınaî tasarımlar da en az 10 yıl süreyle koruma altına alınmıştır. Patent hakları konusunda, 1967 “Paris Sözleşmesi”nin hükümlerine atıfta bulunulmuştur. Anlaşmada, her türlü icat için patent koruma süresinin 20 yıl olduğu, hükme bağlanmıştır. Entegre devre tasarımına ilişkin olarak, Mayıs 1989’da imzaya açılan “Entegre Devreler Bakımından Fikrî ve Sınaî Haklara

<sup>491</sup> Ministerial Declaration, m.25 (Erişim)

[http://www.wto.org/english/thewto\\_e/minist\\_e/min01\\_e/mindecl\\_e.htm#interaction](http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_e.htm#interaction) 5 Eylül 2007

<sup>492</sup> Bkz. Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights, Including Trade in Counterfeit Goods (TRIP’s) (Erişim)

[http://www.wto.org/english/docs\\_e/legal\\_e/ursum\\_e.htm#nAgreement](http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/ursum_e.htm#nAgreement) 15 Eylül 2007.



Dair Washington Anlaşması"na atıfta bulunulmuş ve bazı ek haklar getirilmiştir. Örneğin, 10 yıllık koruma hakkı bunlardan biridir.

Anlaşmada, ticari değeri olan ticari sırlar ve know-how'lar da koruma altına alınmıştır. İkinci Bölüm Son Kısım ise, sözleşmeye dayanan lisansların, rekabet karşıtı uygulamalara yol açabileceği düşüncesi ile FSMH'larına ilişkin lisanslama uygulamalarının, haksız rekabeti doğurma olasılığı gündeme geldiğinde üye ülkelerin bu konuyu müzakere etmeleri hükme bağlanmıştır.

Üçüncü Bölümde, üye ülkelerin, iç hukukunda, FSMH'larının etkin olarak korunabilmesi için gerekli düzenlemeleri getirme yükümlülükleri vurgulanmıştır.

Görüldüğü gibi, Uruguay Müzakereleri sonunda imzalanan Nihai Sened'de FSMH'larının korunması konusundaki Anlaşmada, bir kez daha en çok kayırılan ulus (MFN) ve ulusal-muamele ilkesine yer verilmiştir.

TRIP's Anlaşmasının hükümleri, fikrî ve sınaî haklar konusunda oldukça ayrıntılı düzenlemeler getirmekle birlikte, üye ülkelerin, bu alanda, kendi iç hukuklarındaki düzenlemelerinin yeterliliği konusunda tartışmalar sürmektedir<sup>493</sup>. En azından, üye ülkelerin, minimal kabul edilebilir standartlara ilişkin ortak bir metin üzerinde uzlaşmaları ve belirli usul farklılıklarının giderilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (örneğin ABD, patent hakkını, ilk icat eden esasına göre vermektedir. Oysaki birçok ülkede, ilk başvuru yapana patent hakkı verilmektedir)<sup>494</sup>.

## **8. Yabancı İşgücü İstihdamında Serbesti İlkesi ve Çalışma Standartları**

Uluslararası şirketlerin, yabancı ülkelerdeki bağlı kuruluşlarında (affiliated), ana şirket (parent) tarafından görevlendirilen teknik ve idarî işgücünün istihdamı, günümüzde kabul gören bir prensiptir. Bu personelin,

<sup>493</sup> Toward New Rules, s.66.

<sup>494</sup> Toward New Rules, s.66.

özel vize hükümlerine tâbi olması ve evsahibi ülkede kalıcı olmayan yabancı personel statüsünde çalıştırılması birçok ülke tarafından benimsenen bir uygulamadır<sup>495</sup>. Özellikle kilit personelin istihdamında, ulusal işgücü yerine şirket ihtiyacına öncelik tanınması önem kazanmaktadır.

Öte yandan, uluslararası şirketlerin yatırım yaptıkları ülkelerde, çalışma standartlarının, uluslararası düzeyde kabul edilebilir standartların altında olması, özellikle ABD ve Avrupa Ülkelerince kaygı duyulan bir husus olmuştur<sup>496</sup> (özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü-ILO tarafından konulan çocuk işçi çalıştırma yasağı ve emniyetsiz çalışma koşulları konusundaki standartlar). Çok uluslu şirketlerin bu yasağa uymalarını sağlayacak bir takım uluslararası enstrümanlara ihtiyaç duyulmaktadır<sup>497</sup>.

### 9. Performans Koşullarının Aranmaması

Performans koşulları meselesi, uluslararası yatırım konusundaki tartışmalarda önemli bir rol oynamaktadır. Performans koşulları, yerli yatırımcılara uygulanan bazı koşullardan farklı olan ya da öyle gözükken ve evsahibi ülkenin, yatırıma onay vermesi için yerine getirilmesi gerekli olan koşullardır<sup>498</sup>. Özel durumları nedeniyle yerli yatırımcılardan farklı uygulamalara tâbi tutulan yabancı yatırımcılar açısından bu ayrım büyük sorun teşkil etmeyebilir. Ancak aynı alanda yatırım yapan yerli ve yabancı yatırımcılara farklı performans koşulları uygulanması, karar verme sürecini olumsuz etkiler. Taslak MAI, bu konuda karşı tavır almıştır<sup>499</sup>. Taslak

<sup>495</sup> Toward New Rules, s.53.

<sup>496</sup> Toward New Rules, s.66.

<sup>497</sup> Toward New Rules, s.66.

<sup>498</sup> Moltke, "An International Investment..", s.74.

<sup>499</sup> Moltke, "An International Investment..", s.74.

Taslak Çok Uluslu Yatırım Anlaşması EK-2'de yer alan hükümde; Sözleşmeciler taraflardan hiç biri, Sözleşmeciler taraf olsun ya da olmasın, kendi topraklarında yapılan yatırıma dair, yerleşim, satın alma, genişleme, işletim veya yönetime ilişkin olarak, aşağıdaki koşulları dayatmayacak veya herhangi bir taahhüt veya yükümlülük uygulamayacaktır:

i) Belirli bir seviyede mal ve hizmet ihracı,

ii) Yerli pazarda belirli bir düzeyde memnuniyet sağlanması,

iii) Toprakları üzerinde üretilen mal ve sağlanan hizmetlere ilişkin satın almalarda, kullanmalarda bir tercihe zorlanması,

Anlaşmada yer alan maddeler, performans koşulları meselesinde yaşanan anlaşmazlıkların tümünü kapsamaktadır. Hükümetlerin, yerli yatırımcılardan söz konusu koşulları aramalarında bir sorun olmadığı, ancak yabancı yatırımcılara da bunların dayatılmasının, yatırım standartlarıyla bağdaşmadığı ileri sürülmektedir<sup>500</sup>. Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Her şeyden önce, evsahibi ülke hukuk düzeninin yerli yatırımcılar için öngördüğü standartlar, yabancı yatırımcılar için de geçerli olmalıdır. Aksi takdirde, yabancı yatırımcılar lehine pozitif bir ayrımcılık söz konusu olur ve rekabeti engelleyici bir durum ortaya çıkar. Bu nedenle, performans koşulları açısından, yerli yatırımcılar için öngörülen koşulların yabancı yatırımcılara da uygulanması gerekir. Örneğin, yerli şirketlerden, AR-GE için belirli düzeyde fon aktarmaları gerekli görülüyorsa böyle bir uygulamanın, aynı alanda faaliyet gösteren yabancı şirketlerden de talep edilmesi gerekmektedir.

## 10. Transfer Serbestisi

Uluslararası yatırım anlaşmalarında, uluslararası şirketlerin, faaliyet gösterdikleri ülke dışına fon transferi ve ödeme yapmalarının serbest olduğuna dair hüküm konulması gerekmektedir<sup>501</sup>. Söz konusu transferler; kâr, temettü, faiz, sermaye kazançları, telif ve lisans hakkı ücretleri (royalty

---

iv) Yatırımla ilgili yapılan ithalat hacmi ya da değerini, yapılan ihracatla ya da yabancı değişim akışı (exchange inflow) ile bir şekilde ilişkilendirmek,

v) Kendi ülkesinde yapılan mal veya hizmet satışını, yatırımcının yurt dışına yaptığı ihracat hacmi ile sınırlandırmak,

vi) Rekabet yasalarının ihlali neticesinde, mahkeme, idarî bir kurul ya da rekabet kurumunca verilen tazminat kararlarının icrasına yönelik bir taahhüt veya yükümlülüğün yerine getirilmesi dışında, kendi topraklarındaki gerçek veya tüzel kişilerin uhdesindeki bilgileri havi teknoloji transferi veya üretim işlemi veya diğer bazı özel nitelikli bilgileri aktarmak (TRIP's Anlaşmasının hükümleriyle çelişecek şekilde hareket etmek)

vii) İdare merkezini, Sözleşmecî tarafın topraklarında belirli bir bölgesinde ya da dünya pazarlarında konuşlandırmak,

viii) Münhasıran sözleşmecî tarafın topraklarından belirli bir bölge ya da dünya pazarına, bir ya da daha fazla miktarda mal veya hizmet sağlamak,

ix) Kendi toprakları üzerinde, belirli bir düzeyde veya değerde, üretim, yatırım, satış, istihdam veya araştırma geliştirme elde etmek,

x) Belirli bir düzeyde yerel personel istihdam etmek,

xi) Ortak girişim tesis etmek,

xii) Minimum düzeyde de olsa yerel ortak katılımı sağlamak.

<sup>500</sup> Moltke, "An International Investment.." s.74.

<sup>501</sup> Toward New Rules, s.58.

and licencing fees), teknik destek ücretleri, yönetim ücretleri, mülk satışından elde edilen gelirler ve malzeme girdi ücretlerini (ham madde ve yarı mamullerin işlenmesi sonucu elde edilen gelirler) kapsar. Evsahibi ve kaynak ülkeler, bu transferlere kısıtlama getirmemelidir (Hukukî dayanaklar hariç). Burada belirtilmesi gereken husus, evsahibi ülkenin ödemeler dengesinde aşırı bir düşüş yaşanması halinde, Uluslararası Para Fonu (IMF) Anlaşmasının ilgili maddeleri gereğince kısıtlayıcı önlemler alınabilmektedir<sup>502</sup>.

## V. MUKAYESELİ HUKUKTA YABANCI YATIRIMA SERBESTİ TANIYAN ÜLKELER

### A. AB'ye Yeni Katılan Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin DYY Perspektifi

AB'ye 2004 yılında tam üye olan ülkelerin büyük kısmı geçiş sürecinde olan eski Doğu Bloğu ülkeleridir. Bu ülkeler arasında Polonya<sup>503</sup>, Macaristan,

<sup>502</sup> Toward New Rules, s.53.

<sup>503</sup> Polonya, AB'ye yeni katılan ve geçiş sürecindeki ülkeler arasında en yoğun DYY çeken ülkedir. 01 Ocak 2001 tarihinden itibaren Polonya'da yerleşik olmayan kişiler, 19 Kasım 1999 tarihli Ticari Faaliyetler Yasası ve 15 Eylül 2000 tarihli Ticari Şirketler Yasasına göre ticari faaliyetlerini yürütmektedirler. Polonya yatırım mevzuatında da yabancı yatırımcılar, yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabidir. Yabancı yatırımcıların, şirket kurmak için herhangi bir devlet kuruluşundan izin alma zorunluluğu yoktur. Şirket kuruluşlarında, Polonya Ticaret Kanunu hükümleri uyarınca şirketlerin tescili söz konusudur. Tescil ve tüzel kişilik kazanılması da, Ekonomi Mahkemelerince kararlaştırılmaktadır. Yabancı yatırımcılar, aşağıdaki şirket türlerini kurabilirler:

1. Limited Ortaklık (*Spółka komandytowa*);
2. Sınırlı Sorumlu Şirket (*Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością - Sp. z o.o.*);
3. Anonim Şirket (*Spółka Akcyjna - SA*).

Bunlara ek olarak, yabancı yatırımcıların şube, temsilcilik ofisleri veya gerçek kişi tacir olarak ticari faaliyet göstermeleri mümkündür. Ancak bu faaliyetlerde bulunabilmeleri için, kendi ülkelerinde de benzer kolaylıkların sağlanması koşulu diğer bir deyimle karşılıklılık ilkesi aranmaktadır. Yabancı yatırımcılar, Polonya Borsasına kayıtlı Şirketlerden hisse senedi satın alabilirler. Belirli alanlarda (madencilik, hava taşımacılığı, silah sanayii vb.) faaliyet gösterebilmek için lisans alınması gerekmektedir. Polonyada %100 yabancı sermayeli şirket kurulması mevcut yasa uyarınca mümkündür. Bazı alanlarda, belirli oranda yerli sermayenin katılımı şarttır (Örneğin yayıncılık). Polonya'ya yönelik DYY'lar 1995 yılında ivme kazanmıştır. DYY miktarı, 2000 yılında büyük bir artış göstererek 9,3 milyar Doları bulmuştur. Bu artışta ana etken 4 milyar Dolara satılan Polonya Telekomünikasyon Şirketidir. 2000 yılsonu itibariyle toplam DYY değeri 65 Milyar Doların üstündedir. Bu miktarla Polonya, CEE ülkeleri içinde lider konumundadır. Ancak DYY/Kişi başına gelir oranı açısından Macaristan, Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya'dan sonra beşinci sıradadır.

Çek Cumhuriyeti<sup>504</sup>, Slovenya<sup>505</sup> ve Estonya<sup>506</sup>, öncü beşli olarak anılmaktadır<sup>507</sup>. Beş ülkenin yanı sıra Litvanya<sup>508</sup>, Letonya<sup>509</sup> ve Slovakya<sup>510</sup>

DYY artışında özelleştirme çalışmaları etkili olmuştur. Ana yatırım alanları, üretim (%38) (ulaşım aracı ve yiyecek), finans (%21) ve yedek parça sektörü (%12) olmuştur. 2002 yılı itibarıyla en büyük yatırımı sırasıyla Fransa (%18,7), ABD (%13,4), Almanya (%12), Hollanda (%9), İngiltere (%6,2) ve İtalya (%5,7) yapmıştır.

Polonya hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. [http://www.polbizbkk.com/foreign\\_investments.htm](http://www.polbizbkk.com/foreign_investments.htm) 19Eylül 2004. Foreign Direct Investments, (Erişim) [www.balticdata.info/latvia/macro-economics/poland\\_macro\\_economics\\_foreign\\_direct\\_investments\\_summary.htm](http://www.balticdata.info/latvia/macro-economics/poland_macro_economics_foreign_direct_investments_summary.htm) 14.03.2006.

<sup>504</sup> Çek Cumhuriyetinde yerli ve yabancı yatırımcılar için eşit muamele ilkesi benimsenmiştir. Bankacılık ve silah sanayii dışında yabancı yatırımcıların faaliyetlerine herhangi bir izin ya da onay söz konusu değildir. Yabancı yatırımcıların yurt dışına sermaye ya da kâr aktarımında herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Bu ülke, MIGA'ya üye olup birçok ülke ile ikili yatırım anlaşması imzalamıştır. Çek Cumhuriyeti, AB'ye yeni katılan ve geçiş sürecinde bulunan ve doğrudan yabancı yatırımcıların yoğun ilgi gösterdiği ülkelerden biridir. 1998 yılında yürürlüğe giren yatırım teşvikleri, hem yeşil alan (green-field) hem de kahverengi alan (brown-field) projelerinde yoğun bir DYY akışı sağlamış ve 1993 yılından günümüze kadar toplam DYY miktarı 40 milyar euro'yu aşmıştır. Çek Cumhuriyetinde devam eden özelleştirme programı, bu ülkeye DYY'ların yönlenmesinde önemli bir etken olmuştur. DYY'ların yıllara göre dağılımına bakıldığında, 2002 yılında 9 Milyar euro, 2003 yılında 1.8 Milyar Euro 2004 yılında toplam 3.6 Milyar Euro tutarında DYY yatırım gerçekleştiği görülmüştür. Çek Cumhuriyetinde AB Üyesi ülkelerde yerleşik yabancı yatırımcılar, tarımsal ve orman arazileri dışında taşınmaz mal edinebilirler.

Çek Cumhuriyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.

<http://www.czechinvest.org/web/pwci.nsf/pages/A0A24B29B3884F8AC1256EC30077CBA8?OpenDocument> 19.9.2005.

<sup>505</sup> Slovenya, AB'ye 2004 yılında üye olan ve geçiş sürecindeki ülkelerden biridir. 2001 yılında bu ülkeye yönelik DYY 412 milyon euro, 2002 yılında 1,7 milyar euro'ya ulaşmış ancak 2003 ve 2004 yıllarında önemli bir düşüş gözlenmiştir. Slovenya, DYY'ın teşviki amacıyla üç hususta önlem almayı hedeflemiştir. Bunlar; (i) Sanayi bölgelerine erişimin iyileştirilmesi, (ii) Yatırımlar için mali teşviklerin yürürlüğe konulması, (iii) DYY'ın teşviki ve Slovenya'nın DYY için Pazar oluşturulması amacıyla kurumsal önlemlerin alınması. Slovenya'nın DYY hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Report on Structural Reforms in Slovenia, Republic of Slovenia, (Erişim)

<http://www.sigov.si/zmar/aprojekt/aerp/cardiffr/cardiffr04.pdf> 19.09.2005.

<sup>506</sup> Estonya, CEE ülkeleri arasında 2004 yılı itibarıyla kişi başına düşen 550 euro ile DYY bakımından önde gelen ülkelerden biridir. Estonyalı firmalarda özellikle Letonya ve Litvanya'da yatırım yapmışlardır<sup>506</sup>. Estonya'ya yatırım yapan yabancı firmalar, yerli firmalarla aynı hak ve yükümlülüklerle sahiptir. Öte yandan yabancı firmaların, kâr ve sermaye transferinde sınır bulunmadığı gibi taşınmaz alımlarında da sınır yoktur. Toplam iki adet serbest bölge mevcut olup (Muuga Limanı ve Sillamäe) yabancı yatırımcılar için çekici olanaklar sağlamaktadır. 2004 yılında DYY girişi 742,2. milyon euro'ya ulaşmıştır. Estonya ticaret ve yatırım mevzuatı, dünyanın en liberal mevzuatları arasındadır. Estonya'daki DYY hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. [http://www.vm.ee/estonia/kat\\_172/281.html](http://www.vm.ee/estonia/kat_172/281.html) [http://www.exportmichigan.com/cg\\_e\\_estonia.htm](http://www.exportmichigan.com/cg_e_estonia.htm) 14.08.2005.

<sup>507</sup> Persson/Slonovichi, a.g.m. s.43.

<sup>508</sup> Litvanya'ya 1999 yılsonu itibarıyla DYY akışı 2,1 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde, Baltık ülkeleri arasında DYY açısından en cazip koşulları Litvanya sağlamıştır. Ülkeye, en çok yatırımı

da 2004 yılında tam üye olmuşlardır (2004 yılında tam üye olan Malta ve Kıbrıs Rum Kesimi, geçiş sürecinde ülkeler olmadıkları için bu incelemede

Nordik Ülkeleri ve ABD'nin yaptığı görülmektedir. Litvanya'nın 2004 yılında AB'ye üye olmasını müteakip bu ülkeye yönelik DYY akışında büyük bir hızlanma görülmüş ve 2004-2006 yılları arasında 700 milyon dolarlık bir DYY girişi sağlanmıştır.

Litvanya'daki DYY hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.

<http://www.oecd.org/dataoecd/57/22/1922640.pdf>

[http://www.locomonitor.com/index.cfm?page\\_title=FDI%20By%20Country&child\\_page=Europe%20%28Developing%29&c=Lithuania&showYr=1](http://www.locomonitor.com/index.cfm?page_title=FDI%20By%20Country&child_page=Europe%20%28Developing%29&c=Lithuania&showYr=1) 15 Ekim 2004

<sup>509</sup> Letonya da bağımsızlığını kazandıktan sonra yabancı yatırımcılar için çekici bir ülke olmuştur. 2003 yılı sonu itibariyle toplam 2,8 milyar Euroluk DYY gerçekleşmiştir. Esas olarak İsveç, Almanya, Danimarka, Finlandiya, Norveç ve Estonya kaynaklı DYY'lar toplam miktarın %50'ini oluşturmaktadır. Letonya'ya DYY yönelişinin temelinde üç neden yatmaktadır. Bunlar;

(1) Baltık Denizi Doğu ve Batı sahilleri arasında işletim giderlerindeki belirgin farklılıklar,

(2) Şirket gelir vergisinin standart %15 olması,

(3) Hızla büyüyen Baltık pazarına yatırım yapan yabancılar Rusya ve BDT (CIS) ülkelerine yatırım fırsatları aramaktadır. Letonya ile ticaret yapan ülkeler sıralamasında ABD, Hollanda ve İngiltere başlıca ülkeler olarak sayılabilir. Doğuda ise Rusya, başlıca ihraç ürünleri için transit geçiş ve katma değerli lojistik faaliyetleri için bu ülkeyi seçmiştir. Letonya'da da yabancı yatırımcılar, yerli yatırımcılarla aynı hak ve yükümlülüklerle sahip olup, herhangi bir sektörel sınırlama mevcut değildir. Gelir ve sermayenin transferinde de herhangi bir sınırlama yoktur. Taşınmaz alımı tümüyle serbesttir. Letonya'da FICIL adı verilen Yabancı Yatırımcı Konseyi ile Hükümet arasında sıkı bir iş birliği vardır. Öte yandan LIDA adı verilen Letonya Yatırım Geliştirme Kurumu, yatırım projelerinin yer seçimi ve uygulanması gibi hizmetleri yürütmektedir. Yabancı yatırımcılar için tek istasyon olma özelliğini taşıyan bu Kurum, yukarıda sayılan işlevlerinin yanı sıra, iş fırsatları ve yatırım teşvikleri, üretim tesisleri ve arazi bakımından en iyi taşınmaz seçimleri, Letonyalı iş ortakları ile temas ve başlangıç prosedürü bakımından hukukî destek sağlar. Letonya'da toplam 4 adet Serbest Bölge ( 3 adedi Ventspils, Riga ve Liepaja Limanlarında, biri ise Doğu Letonya'da Rusya ve Belarus sınırına yakın Rezekne şehri yakınında) bulunmaktadır. Bu bölgelerde yatırım yapan şirketler için %80 oranında emlak ve şirket gelir vergisi iadesi uygulanmaktadır. KDV muafiyetinin yanı sıra petrol ürünlerinde vergi muafiyeti de vardır. Toplam 2,4 milyonluk bir nüfusa sahip Letonya'ya yönelik DYY'lar 1994 yılında artmaya başlamış ve 2001 yılında CEE ülkeleri arasında en çok DYY çeken ilk beş ülke arasına girmiştir. Bu ülkeye yönelik DYY'ların artmasındaki en büyük etken özelleştirme programlarının başarılı bir şekilde yürütülmesidir. 2001 yılı itibariyle toplam DYY değeri 2,1 milyar doları aşmıştır. DYY'lar, bu ülkede cari açığın kapatılmasında önemli bir rol oynamaktadır. En çok yatırımı İsveç, Almanya, Danimarka, Norveç, ABD ve Estonya uyruklu şirketler yapmıştır. Letonya'daki DYY hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.

<http://www.am.gov.lv/en/policy/economic/business-opportunities/> Foreign Direct Investments, [www.balticdata.info/latvia/macroeconomics/latvia\\_macro\\_economics\\_foreign\\_direct\\_investments\\_summary.htm](http://www.balticdata.info/latvia/macroeconomics/latvia_macro_economics_foreign_direct_investments_summary.htm) 15.09.2004

<sup>510</sup> Slovakya'ya DYY akışı 2004 yılının ilk yarısında 600 milyon dolara ulaşmıştır. Toplam DYY değeri 11 milyar dolar seviyesindedir. En çok Almanya'dan yatırım almaktadır (2.64 milyar dolar). Ağırlıklı olarak sanayi yatırımları tercih edilmektedir. Yatırımın % 82'si Bratislava bölgesine yapılmıştır. Slovakya gösterdiği ekonomik gelişmeye ve başarılı özelleştirme programına paralel bir yabancı sermaye akışı sağlayamamıştır. Bu durum yalnızca politika belirsizliğinden değil, iç piyasasının küçüklüğünden de kaynaklanmaktadır. Slovakya'nın DYY'lar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Foreign direct investments at Sk19.9 billion, (Erişim) [www.slovakspektor.sk/clanok\\_koment.asp?cl=7135](http://www.slovakspektor.sk/clanok_koment.asp?cl=7135) 15.09.2004.

yer almamaktadır). Bulgaristan<sup>511</sup> ve Romanya, 2007 yılında tam üye olmuştur. Bu ülkelerin yeniden yapılanma (reform) süreçleri farklı olmakla birlikte ortak olan yanları da vardır. Söz konusu ülkelerin tümü geçiş sürecindedir. Geçiş süreci de kendi içinde dört değişim sürecini içermektedir. Bu ülkelerin bir kısmı aşağıda belirtilen süreçlerin bir bölümünü yaşamış, bir bölümünü de halen yaşamaktadır.

Bu süreçlerden birincisi siyasî değişim sürecidir. Sosyalist ideolojinin yerini çok partili demokratik rejim almıştır. Komünist rejimin geçerli olduğu ülkelerde bu süreç daha yavaş ve güçlükle işlemişken Baltık ülkelerinde (Estonya, Letonya, Litvanya) demokratik rejime geçiş çok daha kolay gerçekleşmiştir<sup>512</sup>. Rejim değişikliği ile birlikte yaşanan toplumsal değişimler, sınıflar arası eşitsizliklerin artmasına, yolsuzluk ve aşırı milliyetçilik akımlarının güçlenmesine yol açmıştır.

İkinci süreç makroekonomik değişikliklere ilişkindir. Bu süreçte, planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş, devlet teşebbüslerinin özelleşmesi, üretimin yeniden yapılanması vb. birçok değişiklikler yaşanmıştır.

Üçüncü süreç, kurumsal değişikliklerle ilgilidir. Pazar ekonomisine geçiş beraberinde birçok kurumsal yeniden yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Bu süreç daha yavaş işlemektedir. Tüm hukuk mevzuatının önce demokratik ve liberal bir rejimin gereklerini sonraki aşamada da Birliğin öngördüğü ölçütleri karşılaması zorunluluğu, bu sürecin yavaş işleyişinin en büyük etkenleridir.

---

<sup>511</sup> Bulgaristan, son birkaç yıldır Pazar ekonomisinin gereklerini yerine getirmek ve liberal bir anlayışla yabancı sermayeyi çekebilmek için bir dizi önlemler almıştır<sup>511</sup>. Bu bağlamda, 2004 yılında Yatırım Teşvik Yasası kabul edilmiş ve yatırımcılar için birçok teşvik önlemleri yürürlüğe girmiştir. Bulgaristan'a DYY miktarı 2004 yılında 483 milyon Euro iken bu rakam 2005 yılının ilk yarısında 421 milyon Euro'ya ulaşmıştır. En büyük yatırımcılar sıralamasında, Alman, Belçikalı, İtalyan ve Hollandalı firmalar yer almaktadır. Bulgaristan'daki DYY hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. [http://www.bnr.bg/RadioBulgaria/Emission\\_English/Theme\\_Economy/Material/ezekiev.htm](http://www.bnr.bg/RadioBulgaria/Emission_English/Theme_Economy/Material/ezekiev.htm)

<sup>512</sup> Persson/Slonovichi, a.g.m. s.54.

Sonuncu süreç ise davranış değişikliklerine ilişkindir. Bu süreç tümüyle toplumsal ve kültürel etkileşimle ilgilidir ve uzun bir zaman diliminde gerçekleşebilecektir. Kurumların demokratikleşmesi sonuçta bireysel demokratik davranış biçimleriyle gerçekleşeceğinden bu süreç içinde eğitim başta olmak üzere demokrasi kültürünün tüm unsurları toplum bireyleri tarafından kazanılmak zorundadır.

Görüldüğü gibi AB'ye yeni katılan ülkeler son iki süreci, yani kurumsal ve davranış değişikliklerini yaşamaktadır ve her alanda olduğu gibi DYY rejimlerini de AB düzenlemeleriyle uyumlaştırmak zorundadırlar. Bunun iki amacı vardır. Birincisi, gerekli uyum sağlamak ikincisi de bölgesel kalkınma fonları gibi AB kaynaklarından sağladıkları yararı en üst seviyeye çıkarmaktır<sup>513</sup>. DYY alanında AB düzenlemeleriyle uyumsuz olan konulara örnek olarak Slovakya'nın yabancı yatırımcılar için özel teşvikleri ve Macaristan'ın sadece büyük yatırımcılara sağladığı 10 yıllık vergi muafiyeti gösterilebilir. Her iki ülke de söz konusu teşvikleri 2002'de kaldırmıştır. AB üyeliği altında uluslararası rekabeti kaybetmemek için bazı katılımcı ülkeler de şirket vergilerini düşürmektedir.

Yeni katılan ülkeler, yatırımın teşviki için, bölgesel kalkınma fonları gibi kendilerine sağlanan imkânlardan en iyi nasıl yararlanabileceklerini öğrenmelidir. Söz konusu ülkeler aynı zamanda AB'nin ekonomik kalkınma için sağladığı kaynaklardan yönetimi için gerekli kurumsal çerçeveyi de geliştirmelidir<sup>514</sup>. Başlangıçta gelişmiş ülkeler için tasarlanan bu fonlar gelişmiş idarî yeteneklere ihtiyaç duymaktadır. Henüz üyeliği kazanmamış diğer bazı ülkelerin yapması gereken faaliyetlerden birisi de DYY politikalarını ve önlemlerini geliştirmektir.

1990'lı yılların başından itibaren, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, İki Taraflı Yatırım (BIT) ve Çift Vergilenmenin Önlenmesi Anlaşması (DTT)

---

<sup>513</sup> WIR 2003, s.64.

<sup>514</sup> WIR 2003, s.64.



imzalamada çok aktif olmuşlardır ve bu rakamlar, 2002 yılının sonuna kadar 700 BIT ve 600'den fazla DTT kabul edilmesine kadar uzanmıştır. 2002'de imzalanan BIT'lerin yarısına yakını gelişmekte olan ülkelerle yapılmıştır<sup>515</sup>. Bu ülkeler öncelikle komşuları ve gelişmiş ülkelerle anlaşma imzalayarak BIT şebekesi bakımından coğrafi kaplama alanlarını doldurmak üzeredirler. DTT'lerin çoğu gelişmiş ülkelerle imzalanmıştır<sup>516</sup>.

Merkezi ve Doğu Avrupa (CEE) ülkelerinin AB ile yaptığı iki taraflı ya da bölgesel anlaşmaların tümü tarafların uluslararası ekonomik ilişkilerini yansıtan yatırım şartlarını içermektedir. Bölgedeki 19 ülkeden 4'ü hariç (Arnavutluk, Beyaz Rusya, Bosna Hersek ve Sırbistan) bu tip anlaşmalar imzalamışlardır. Yatırıma ilişkin şartlar iki taraf arasında derin ekonomik bütünleşmeyi yansıtan geniş kapsamlı birçok konuyu içermektedir. Bu anlaşmaların tümünde, transferlerin garanti altına alınması, fikrî ve sınai hakların korunması ve devletlerarası uyumsuzlukların çözüm mekanizmaları yer almaktadır.

AB'nin hukukî rejimi; kişilerin, malların ve sermayenin Birlik içinde serbest dolaşımı için gerekli çerçeveyi, ulusal muamele ve rekabet eşitliğini sağlamaktadır. AB'ye katılımcı olmayan ülkelerde liberalleşme faaliyetleri daha sınırlı olabilir. Ancak bu ülkelerin, AB ile yaptıkları ticaret anlaşmaları, pazar büyüklüğünü etkileyebilir.

## **B. DYY'lara Serbesti Tanıyan Ülkeler**

AB'ne üye ülkeler, genel olarak yabancı yatırıma serbesti tanımıştır. Bu ülkelerden özellikle, Romanya, Macaristan ve İspanya'nın DYY durumu ve mevzuatı incelenmiştir. Öte yandan, bağımsız blokta yer alan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ile son yıllarda özellikle doğal kaynakları nedeniyle yabancı yatırımcıların ilgisini çeken Rusya'nın da DYY durumu ele alınmıştır.

---

<sup>515</sup> WIR 2003, s.64.

<sup>516</sup> WIR 2003, s. 65.

## 1. Romanya

Yaklaşık 22,5 milyon nüfusu ile yeni katılan 12 ülke arasında en yüksek nüfusa sahiptir. 1999–2000 yıllarında, bu ülkeye toplam 6 milyar dolar seviyesinde DYY gerçekleşmiştir. Pazar hacmine göre oldukça düşük seviyede DYY çeken Romanya her yıl DYY potansiyelinin 2/3'ünü yolsuzluk olayları nedeniyle kaybetmektedir<sup>517</sup>. Romanya siyasî ve ekonomik açıdan istikrarsız bir ülke konumundadır<sup>518</sup>. Demokratik yaşama geçtikten sonra, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren yabancı yatırımı bir gelişim modeli olarak benimsemiş ve yabancı yatırımcılara tam serbesti tanımıştır. Bu bağlamda, yabancı yatırımcılar hiçbir kısıtlamaya bağlı kalmaksızın, her alanda yatırım yapabilmekte, şirket gelirlerini yurt dışına serbestçe çıkarabilmektedir. Bunun ötesinde yabancı yatırımcılar için çeşitli teşvikler kabul edilmiştir.

### a. Temel İlkeler

Romen mevzuatında yabancı yatırım konusunda, uluslararası yatırım alanında benimsenen ilkelerin tümü kabul edilmiştir. Bu bağlamda;

- a) Eşit muamele<sup>519</sup>,
- b) %100 yabancı sermayeli şirket kurma hakkı,
- c) Bankacılık, finans ve sigorta dışındaki alanlarda yatırım yapma hakkı,
- d) Millileştirme, el koyma vb. her türlü işlemlere karşı garanti,
- e) Gümrük muafiyeti ve teşviklerden yararlanma,
- f) Taşınmaz mal edinimi,
- g) Uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası alanda kabul edilen ilkelerin benimsenmesi.

<sup>517</sup> Persson/Slonovichi, a.g.m. s.64.

<sup>518</sup> Persson/Slonovichi, a.g.m. s.124.

<sup>519</sup> Romania Investor's Guide 2004, s.277.

## b. Pozitif Düzenlemeler

Pozitif düzenlemede, doğrudan yatırım; yasal biçimde kurulmuş bir şirketin devralınması ya da bir şirket kurulması, borsada kayıtlı bir şirketin hisselerinin satın alınması ya da yurt dışında kurulu bir şirketin Romanya'da şube açması yoluyla;

- a) Ulusal para ya da döviz ile malî katkı sağlaması,
- b) Ayni, sabit veya taşınır varlıklar getirilmesi,
- c) Şirketlerin mal varlıklarının herhangi bir yasal yöntemle artırılması olarak tanımlanmaktadır<sup>520</sup>.

Romen Hukukunda, ekonomiye belirgin etkisi olan doğrudan yatırım kavramına yer verilmiştir. Buna göre; toplam değeri 1 milyon Dolara eşit ya da bu değeri aşan miktarda yatırım, ekonomi üzerinde belirgin etkisi olan yatırımdır<sup>521</sup>.

Bu nitelikteki yabancı yatırımcıların, öngörülen teşviklerden yararlanabilmeleri bir kısım şartların varlığına bağlanmıştır<sup>522</sup>. Öngörülen şartları taşıyan yabancı yatırımcılara uygulanacak teşvikler şunlardır: <sup>523</sup>

- a) Teknolojik cihaz, tesisat, ölçme ve kontrol mekanizmaları, otomasyon ve yazılı cihazları için gümrük vergisi muafiyeti,
- b) 01 Ocak 2002 itibarıyla, Avrupa Birliğine üye ülkelerden ithal edilen her türlü sanayi mallarına yönelik gümrük vergisi muafiyeti,
- c) Yeni yatırımın, değerinin %20 az hesaplanarak vergilendirilmesi,

<sup>520</sup> 241/1998 sayılı Kanun tarafından değiştirilen 92/1997 sayılı Doğrudan Yatırımın Teşviki Konusunda Hükümet Acil Durum Kararnamesi, m.1 Romania Investor's Guide 2004, s.278.

<sup>521</sup> Ekonomi Üzerinde Belirgin Etkisi Olan Doğrudan Yatırımın Teşvikine Dair 332/2001 Sayılı Kanun, m.1. Bkz. Romania Investor's Guide 2004, s.278

<sup>522</sup> Söz konusu şartlar şöyledir: i) Yatırımın, Kanun yürürlüğe girdikten sonra yapılmış olması, ii) Yatırım değerinin Lei veya dünya pazarlarında değiştirilebilir döviz cinsinden olması, iii) Yetkili makamlara başvuru ve kayıttan sonra 30 ay içinde gerçekleşmiş olması, iv) Çevre Koruma mevzuatına aykırı olmaması, v) Romanya'nın güvenliği ya da savunmasına zarar vermemesi, vi) Kamu düzeni, sağlığı veya genel ahlaka aykırı olmaması. Romania Investor's Guide 2004, s.279.

<sup>523</sup> 332/2001 sayılı Yasa, Romania Investor's Guide 2004, s.279.

d) Yerel yönetimlerce tanınacak diğer teşvikler.

Mevzuatta öngörülen şartları taşıdığı için söz konusu teşviklerden yararlanan yabancı yatırımcılar, cezai önlemlerle de karşılaşabilirler<sup>524</sup>. Bu bağlamda;

- a) Yatırımın en az 10 yıl süreli olması, bu süreden önce yatırıma son verilmesi durumunda tüm vergi muafiyeti veya indirimlerinin ödenmesi,
- b) Varlıkların, teşviklerin kullanımından sonraki iki yıl içinde geri çekilmesi durumunda, uygulanan teşvik değeri kadar miktarın geri ödenmesi (reimbursement).

Romen hukukunda, küçük ve orta boy işletmelerin, teşviklerden yararlanabilmeleri için; mikro (en çok 9 işçi), küçük (en çok 10–49 işçi) ve orta boy (50–249) işletmelerin, yıllık cirosunun 9 milyon Euro'dan az olmaması koşulu öngörülmüştür<sup>525</sup>.

## 2. Macaristan

Macaristan'ın ekonomik açıdan liberalleşme çabaları siyasî açıdan da liberalleşmesini kolaylaştırıcı bir etken olmuştur. Bu ülkeye 2002 yılında 1,5 milyar Dolarlık DYY akışı sağlanmakla birlikte, DYY akışının istenilen seviyede olmadığı kabul edilmektedir<sup>526</sup>. Macaristan'ın en önemli sorunu özelleştirme çabalarının hızlı olmayışıdır. Bu ülkeye küçük ve orta boy işletmeler, ortak girişim, büyük şirketler ise şirket kurma (green-field) yoluyla DYY yapmaktadırlar. DYY'lar 1990'lı yılların ilk yarısında Macaristan'da ekonominin sermaye gereksiniminin dengelenmesine olumlu katkıda bulunmuştur<sup>527</sup>. Büyük miktarda cari hesap açıklarının desteklenmesine

<sup>524</sup> Romania Investor's Guide 2004, s.280.

<sup>525</sup> 133/1999 sayılı Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Kurulması ve Geliştirilmesine İlişkin Kanun, Romania Investor's Guide 2004, s.281

<sup>526</sup> Persson/Slonovichi, a.g.m. s.62.

<sup>527</sup> Jerome Sgard, "DFI and Productivity Growth in Hungarian Firms 92–99", Nov.2001 (Erişim) [www.eres.bus.umich.edu](http://www.eres.bus.umich.edu). 14 Mart 2004, s.5.

yardımcı olmuş ve 1992–93 banka krizi ve 1995 makroekonomik istikrar programında Devletin dış borçlarının düzenli bir şekilde azaltılmasında rol oynamışlardır. Öte yandan 1990'lı yılların başında büyük devlet teşebbüslerinin mümkün olduğunca kısa bir zaman dilimi içinde özelleştirilmesi kararı ile DYY'lar arasında sıkı bir ilişki vardır. Bunun sonucu olarak ödemeler dengesinde ağırlıklı olan faiz ödemelerinin yükü azaltılmış ve verimlilik hızla artmıştır. Konsolide bazda 1998 yılında üretim ve inşaat sektörlerinde yabancı yatırımcıların oranı % 54'e ulaşmıştır<sup>528</sup>. Petrol sanayii neredeyse tümüyle yabancıların kontrolünde olup (istihdam oranı %99,8) , bu oran elektronik makinelerinde %72,2, kimya sanayiinde %69,3, nakil araçlarında ise %57 civarındadır<sup>529</sup>.

Macaristan da, tıpkı Romanya gibi, demokratik yaşama geçtikten sonra, yabancı yatırımı bir gelişme modeli olarak benimsemiş ve yabancı yatırımcılara tam serbesti tanımıştır. Sosyalist düzende son derece kısıtlama getiren yabancı yatırım mevzuatı, demokratik sistemle birlikte tümüyle serbesti tanıyan bir görünüme bürünmüştür. Macar vatandaşı veya yabancı gerçek ya da tüzel kişiler serbestçe şirket kurabilirler. Tek bir kişi bile bir anonim ya da limited şirket kurma hakkına sahiptir. Aranılan tek koşul, kurulan şirketlerin merkezinin Macaristan'da bulunmasıdır<sup>530</sup>.

#### **a. Temel İlkeler**

a) Yerli ve yabancı yatırımcılara aynı hak ve yükümlülükler öngören eşitlik ilkesi, Macar hukukunda da geçerlidir<sup>531</sup>. Macar Yatırım Yasası; Yabancı yatırımcılar için ulusal muameleyi garanti etmekte, el koymaya karşı koruma sağlamak ve kâr ve sermayenin serbestçe transferini garanti etmektedir.

<sup>528</sup> Sgard, a.g.m. s.8.

<sup>529</sup> Mickiewicz, a.g.m. s.13.

<sup>530</sup> Where Do Foreign Direct Investments Rank Bulgaria, EPI Working Papers Series, May 2004 (Erişim) [www.epi.bg.org/en/Publications/work\\_corr.pdf](http://www.epi.bg.org/en/Publications/work_corr.pdf) 13 Mayıs 2005 , s. 32.

<sup>531</sup> Where Do Foreign..s. 32

b) Mevcut yasalara göre Macaristan'da ticari şirket kurmak için özel bir izne gerek yoktur<sup>532</sup>. Yabancı yatırımcılar, Macaristan'da temsilcilik ve şube açabilirler. Temsilcilikler, irtibat amaçlı kurulabilir ve ticari faaliyet yürütemezler, şubeler ise her türlü ticari faaliyet yürütmekte serbesttirler<sup>533</sup>.

c) Tarımsal arazi ya da korumalı bölgeler dışında yabancıların taşınmaz edinim hakkı olmakla birlikte izne tâbidir<sup>534</sup>. Öte yandan tümüyle yabancı sermayeli olsa bile Macar Ticaret Siciline kayıtlı şirketlerin taşınmaz edinimi için izin almaları gerekmemektedir.

#### **b. AB'ye Katılımı Müteakip Ortaya Çıkan Yeni Oluşumlar**

Macaristan'ın AB'ye katılımdan sonra şirket yapılanmalarında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Klasik anlamda şirket oluşumlarının yanı sıra, Avrupa Ekonomik Menfaat Gruplanması (European Economic Interest Grouping), Avrupa Şirketi (Avrupa Anonim Şirketi) (European Company: European Joint-Stock Company) ve Avrupa Kooperatif Topluluğu (European Cooperative Society) başlıkları altında yeni oluşumlar faaliyet göstermeye başlamıştır. Avrupa ekonomik Menfaat Grubu'nun amacı; üyelerinin faaliyetlerini kolaylaştırmak ve geliştirmek olup gelir elde etmek gibi doğrudan bir hedefi bulunmamaktadır. Esas işlevi ise, Topluluk Pazarında yeknesak koşulların uygulanmasını sağlamak, küçük ve orta boy işletmeler arasında etkin ve esnek bir işbirliği ortamı yaratmaktır. Kuruluş için Macar veya yabancı uyruklu en az iki kurucu üye gereklidir. Bu şirket türü, 25 Temmuz 1985 tarihli ve 2137/85 sayılı AB Konsey Tüzüğü (EEC) ile hayata geçirilmiştir<sup>535</sup>.

<sup>532</sup> Hungarian Trade and Development Agency, General Regulations (Erişim) <http://www.itd.hu/itdh/lid/splash.jsessionid=9A8CAB893265F3FB0856A3F1AA9B1EB3>, 26 Kasım 2005, s.1.

<sup>533</sup> Hungarian Trade and Development Agency, Corporate Law, s.2. Bu bakımdan Türk Hukuk ile Macar Hukuk arasında benzerlikler bulunmaktadır.

<sup>534</sup> Hungarian Trade and Development Agency, Foreign Ownership, s.1

<sup>535</sup> Hungarian Trade and Development Agency, Corporate Law, s.3–4.

Avrupa Şirketi, Macar anonim şirket türüne benzemektedir. Tipik olarak, en az iki üye devlette kayıtlı iki anonim şirketin birleşmesi ile oluşmaktadır. Bu nedenle, Macaristan'da kayıtlı bir anonim şirket, sadece aynı anda birkaç üye devlette varlığı olması dolayısıyla bir Avrupa Şirketine dönüşemez. Şirketin kayıtlı olduğu üye devletlerde de vergi ödemesi gerekmektedir ancak çifte vergilendirmenin önlenmesi sözleşmeleri, merkezi Macaristan'da olan ancak diğer ülkelerde faaliyet gösteren şirketlerin sadece o ülkelere vergi ödemelerini öngörmektedir. Avrupa Şirketi, 8 Ekim 2001 tarih ve 2157/2001 sayılı Tüzük (EEC) ile düzenlenmiştir. Şirketin en az sermayesi 120.000 Euro olmalıdır.

Avrupa Kooperatif Topluluğu (European Cooperative Society), iç anlaşmalarla iş ve sosyal faaliyetlerini geliştirmeyi ve aynı zamanda da bağımsızlığını korumayı amaçlamaktadır. Bu tip anlaşmalar, genellikle taşımacılık ve hizmet sektörüne yöneliktir. Bu tip şirketlerin en az beş gerçek kişiden oluşan kurucu üyeleri ve bu kuruculardan en az ikisinin diğer bir üye ülke yurttaşı olması gereklidir. Avrupa Kooperatif Topluluğu, mevcut bir kooperatifin başka bir kooperatifle birleşmesi sonucu da oluşabilir. Avrupa Kooperatif Topluluğu, 22 Temmuz 2003 tarih ve 1435/2003 sayılı Tüzük ile düzenlenmiştir.

### 3. İspanya

İspanya da, yabancı yatırımı, ekonomik gelişimin ana unsurlarından biri olarak benimsemiş ve geniş ölçüde yabancı yatırımcı çeken bir ülke durumundadır. Önceki yıllarda, İspanya'da bazı durumlarda İspanyol makamlarından izin alma zorunluluğu getirilmiş ve izin konusunda oldukça ayrıntılı düzenlemeler mevcuttu<sup>536</sup>. Ancak, Nisan 1999'da, İspanya Kraliyet Hükümetinin 664/1999 sayılı Kararı ile örneğin silah üretimi gibi doğrudan doğruya ulusal güvenliği ilgilendiren konularda dahi yatırım için hükümet

<sup>536</sup> Bkz. Barcelona Stock Exchange, Foreign Investment, (Erişim)

[http://www.borsabcn.es/bolsabcn/navegacion.nsf/vweb/binve\\_ie\\_eng?OpenDocument](http://www.borsabcn.es/bolsabcn/navegacion.nsf/vweb/binve_ie_eng?OpenDocument)  
s.1.

17.01.2005

onayının alınmasını gerektiren düzenlemeler kaldırılmıştır<sup>537</sup>. Aynı şekilde, stratejik olarak değerlendirilen iletişim ve ulaşım alanında da izin sistemi kaldırılmıştır.

İspanyol yatırım mevzuatı, uluslararası yatırım ilkelerini benimsemiştir. Bu bağlamda, yabancı yatırımcılara geniş ölçüde yatırım serbestîsi tanınmıştır. Yabancı yatırımcı kavramı da geniş tutulmuştur<sup>538</sup>. İspanyol yatırım mevzuatı, AB'nin 88/361 sayılı Çoklu Disipline İlişkin Direktifi ile uyumlu hale gelmiştir.

#### **a. Temel ilkeler**

a) Bildirimde Bulunma: İspanya'da izin değil bildirim sistemi geçerlidir. Yabancı yatırımcılar, idarî, istatistikî ve ekonomik amaçlarla, Ekonomi ve Maliye Bakanlığı Yatırımların Kaydı Genel Müdürlüğüne bildirimde bulunmalıdır. Vergi cenneti olarak kabul edilen ülkelerden yapılan yatırımlar ise önceden bildirimde tâbidir. İspanya'da ikamet etmeyen yabancılar, genel bir kural olarak yatırım hakkında bilgilendirmede bulunmalıdır. Öte yandan, hisse senedi, kredi kuruluşları ve malî sektördeki diğer kuruluşların da dâhil olduğu yatırım faaliyetlerinde önceden bildirim gereklidir<sup>539</sup>.

b) Tümüyle yabancı sermayeli şirket kurma: İspanya'da %100 yabancı sermayeli şirket kurmak serbesttir<sup>540</sup>.

<sup>537</sup> Bkz. Spain, 2006 Investment Climate, (Erişim) <http://www.state.gov/e/eeb/efd/2006/62035.htm> 17.01.2005 s.1.

<sup>538</sup> İspanya'da yabancı yatırımları;

- (1) İspanyol şirketlerine ortak olarak (holding),
- (2) Şube açarak veya bir şubeler ağı kurarak,
- (3) Bu ülkede ikamet eden kişilerden menkul değer satın alınarak,
- (4) Yatırım fonlarına katılarak,
- (5) İspanya'da taşınmaz alınarak,
- (6) Ortak girişim, vakıf, ekonomik amaçlı oluşumlar, kooperatifler ve şahıs şirketleri oluşturarak veya bunlara katılarak gerçekleştirilebilir. Bkz. "Barcelona.." s.2.

<sup>539</sup> "Barcelona.." s.3.

<sup>540</sup> "Investment Climate in Spain", s.1.



c) Şeffaflık: İspanya, 1986 yılında AB'ne tam üye olduktan sonra ticaret hukuku alanındaki düzenlemelerini yenilemiş ve diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha şeffaf bir yatırım iklimi benimsemiştir<sup>541</sup>.

d) Uluslararası Tahkime Başvuru: İspanya'da yatırım yapan uluslar arası şirketler için uluslararası tahkime başvuru olanağı Yasayla hüküm altına alınmıştır<sup>542</sup>.

e) Transferlerin serbestçe çıkışı: İspanya yatırım mevzuatı, yurt dışına her türlü fon transferinin serbestçe çıkışına izin vermektedir<sup>543</sup>.

f) El Koyma ve tazminat: İspanyol mevzuatı, millileştirme ve el koymayı kural olarak yasaklamış, zorunlu hallerde ise tazminat yükümlülüğü getirmiştir<sup>544</sup>.

g) Performans koşullarının aranmaması: İspanya'da yabancı yatırımın girişi ve tesisi için herhangi bir performans koşulu aranmamaktadır<sup>545</sup>.

## **b. Pozitif Düzenlemeler**

İspanya'da, 1989 yılında 19/1989 sayılı Şirketler Yasasının yürürlüğe girmesi ve bu Yasanın, Kraliyet Hükümetinin 22.12.1989 tarih ve 1564/1989 no.lu Kararı ile onaylanması sonucunda, şirket kurmaya ait hükümler sadeleştirilmiş ve kolaylaştırılmıştır<sup>546</sup>. Kraliyet Hükümetinin Şubat 1992'de yürürlüğe giren 1816/1991 no.lu Kararı, İspanya'da ikamet etsin ya da etmesin, malî transferlerin tümüyle serbest bırakılmasını sağlamıştır<sup>547</sup>. 23.12.2003 tarih ve 60 sayılı Tahkim Yasası, yabancı yatırımcıları,

<sup>541</sup> "Investment Climate in Spain", Transparency of Regulatory System, s.3.

<sup>542</sup> Establishing a Business in Spain, (Erişim)

<http://www.interes.org/icex/cma/contentTypes/common/records/viewDocument/0,,00.bin?doc=487359> 15.01.2005, s.1.

<sup>543</sup> Spain, 2006 Invest Climate Statement, Conversion and transfer policies, s.3.

<sup>544</sup> Spain, 2006 Invest Climate Statement, Expropriation and compensation, s.4.

<sup>545</sup> Spain, 2006 Invest Climate Statement, Performance requirements and Incentives, s.4.

<sup>546</sup> Establishing a Business, s.3.

<sup>547</sup> Spain, 2006 Invest Climate Statement, s.2

yatırımdan kaynaklanan uyuşmazlıklar için uluslararası tahkime başvuru olanağı sağlamıştır<sup>548</sup>.

#### 4. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti

Yugoslav mevzuatı genel olarak yabancı yatırımcıların şirket kurmalarına ve ortaklıklarda çoğunluk sermayesini elde bulundurmalarına izin vermektedir. Yugoslav Hukuku, uluslararası yatırım ilkelerini genel olarak benimsemekle birlikte, uyuşmazlık durumunda, tarafların yerli veya yabancı, kurumsal veya ad hoc tahkimi yetkili kılmaları dışında esas olarak Yugoslav mahkemelerinde çözülmesi esasını getirmiştir. Diğer bir deyimle Yugoslavya, uyuşmazlık durumunda uluslararası çözüm yollarına başvurulmasını kabul etmekle birlikte, esas olarak ulusal mahkemelerin yetkisini tanımaktadır<sup>549</sup>.

##### a. Temel İlkeler

a) Bildirim sistemi geçerlidir. Normal olarak Yabancı yatırımcıların yatırım için devletten izin almaları gerekmemektedir<sup>550</sup>.

b) Yatırım alanları hususunda bazı istisnai alanlar dışında bir kısıtlama yoktur<sup>551</sup>. Bu istisnai alanlar, temel olarak ülke güvenliği ve kamu yararını ilgilendiren alanlardır. Görüldüğü gibi, Yugoslavya'da da

<sup>548</sup> Establishing a Business in Spain, s.1.

<sup>549</sup> Bkz <http://www.oea.serbian-church.net/projects/Economy/documents/foreign.html> 17.01.2005 s.1.

<sup>550</sup> Ancak aşağıdaki koşullarda Ticaret Bakanlığından izin almak zorundadırlar;

aa) Silah üretimi ve dağıtımı, medya, iletişim sistemleri alanlarında yeni şirketler kurmak ve yasak bölgelerde yatırım yapmak,

bb) Mevcut bu tür şirketlere yatırım yapmak veya bu şirketlerdeki hisselerin artırmak. <http://www.oea.serbian-church.net/projects/Economy/documents/foreign.html> s.1.

<sup>551</sup> Mevcut pozitif düzenlemeye göre, yabancı yatırımcı olarak kabul edilebilecek Yabancıların faaliyet gösteremeyecekleri alanlar, silahların üretimi ve dağıtımı, kamu bilgi servisleri, iletişim sistemleridir. Yabancı şirketler, yasak bölgelerde tesis kuramaz ve işletemezler.

serbesti ilkesi geçerli olmakla birlikte, birçok ülkede olduğu gibi, bazı kısıtlamalara yer verilmiştir.

c) Yabancı yatırımcının, yatırım mevzuatının değişmesi durumunda bile kendisine sağlanan teşvikler konusunda devlet garantisi sürmektedir.

d) Sermayenin kaynağı dikkate alınmaksızın Yugoslavya'da kurulan bir şirket, ulusal muameleye tâbi olmaktadır. Diğer bir deyimle Yugoslav şirketi olarak kabul edilmektedir.

### **b. Teşvik Tedbirleri**

Pozitif düzenlemelerde, yabancı yatırımlar için öngörülen teşvikler şöyle sıralanabilir:

- a) Yabancı yatırımcı, tesisler için gerekli teçhizat ve diğer malzemeleri serbestçe ithal edebilir,
- b) Bir yatırım şekli olarak yeni teçhizatın ithali “ex lege” olarak ithal vergisinden muaftır.
- c) Yerli yatırımcılarla ortaklık şeklindeki bir şirket federal yasalar uyarınca ödemelerini serbestçe ülke dışına gönderebilir,
- d) Dışarıdaki yabancı yatırımcılara para transferi, vergileri ödendikten sonra serbestçe yapılabilir,
- e) Son olarak, yabancı kaynaklı uzun vadeli yatırımların (makine, teçhizat vb.) gelir vergisi vergi yasalarında belirtilen koşullara bağlı olarak azaltılmış vergiye tâbidir.

## **5. Rusya**

Geniş doğal kaynaklarına ve yetişmiş insan gücüne rağmen DYY'lar konusunda istenilen düzeye gelememiştir. 1991–2001 yılları arasında

Rusya'daki toplam DYY miktarı 18,2 milyar ABD Doları civarındadır<sup>552</sup>. Benzer büyüklükteki ülkelerle karşılaştırıldığında, Rusya'ya yönelik DYY'ın ne kadar düşük seviyelerde kaldığı görülebilir<sup>553</sup>.

Rusya'nın en önemli yatırım engelleri; ekonomik, siyasî ve hukukî istikrarsızlık ve organize suçların yaygınlığıdır<sup>554</sup>. Rusya'da yatırım iklimi açısından diğer bir olumsuzluk ise tüm ülkede geçerli yeknesak bir idarî rejimin olmayışıdır. Diğer bir deyimle federal kanunlara aykırı bölgesel uygulamalarla karşılaşılabilir<sup>555</sup>. Örneğin önceden bilinmeyen ve kanunda öngörülmemiş lisans ve izinler, çeşitli fonlara "gönüllü" bağışlar ve ekstra lisans ücretleri bölgesel uygulamaların en çok göze çarpanlarıdır<sup>556</sup>. Rus bürokrasisi ve yolsuzluğun yatırım ortamını etkilediği yaygın olarak dile getirilmektedir<sup>557</sup>.

Rusya'nın bürokrasi, yolsuzluk, istikrarsızlık gibi yapısal sorunlarının yanı sıra vergi uygulamalarında meydana gelen değişiklikler ve vergilerin yüksek oluşu da yabancı yatırım karşısındaki engellerdendir. Rusya'da yatırım yapmak isteyen yabancıların; vergi muafiyetleri ve korumacı politikaların kaldırılması, eşit ve adil bir rekabet ortamının sağlanması, vergi yükünün sonradan yükseltilmesinin önlenmesi gibi ilginç talepleri olduğu gözlenmektedir<sup>558</sup>. Bu noktada vurgulanması gereken konu; yabancı yatırımcıların kendileri için ayrıcalıklar, teşvikler talep etmemeleridir. Yabancı yatırımcılar istikrarlı bir yatırım ikliminde rekabet koşulları talep etmektedir. Yabancı yatırımları, sadece teşvik ve sağlanan ayrıcalıklarla çekilebileceğini

<sup>552</sup> Mehmet Ögütçü "Attracting Foreign Direct Investment for Russia's Modernization" (Erişim) <http://www.oecd.org/dataoecd/44/45/1942539.pdf> 24.01.2007 s.3.

<sup>553</sup> Ögütçü, s.3: Çin, sadece 2000 yılında 46 milyar ABD Doları, ABD 2001 yılında 200 milyar ABD Doları tutarında DYY çekmiştir.

<sup>554</sup> Roman A Eliassov, "The Impact of Foreign Direct Investment In the Case of the Beer Industry In Russia " (Erişim) [www.etdindividuals.dlib.vt.edu:9090/archive/00000036/01/Thesis.1.pdf.pdf](http://www.etdindividuals.dlib.vt.edu:9090/archive/00000036/01/Thesis.1.pdf.pdf) 31.08.2004 s.23.

<sup>555</sup> "The Investment Environment In the Russian Federation: Laws, Policies and Institutions", OECD, May 2001; (Erişim) [www.oecd.org/EN/document/0,EN-document-0-nodirectorte-no-15-5025-0,00.html](http://www.oecd.org/EN/document/0,EN-document-0-nodirectorte-no-15-5025-0,00.html) 31.08.2004 s.21.

<sup>556</sup> Eliassov, a.g.m. s.24.

<sup>557</sup> Anders Aslund, "Think Again: Russia." (Erişim)

[www.foreignpolicy.com/issue\\_julyaug\\_2001/TAjulyaug.html](http://www.foreignpolicy.com/issue_julyaug_2001/TAjulyaug.html) 31.08.2004 s.38.

<sup>558</sup> Forecast Conference. Russia on the Rise (Erişim) [www.amcham.ru/external/280202.html](http://www.amcham.ru/external/280202.html)

ileri süren kısa vadeli düşüncelerin yanlışlığı da bir kez daha kanıtlanmaktadır.

#### **a. Temel İlkeler**

Rusya, uluslararası yatırım ilkelerinin önemli bir kısmını benimsemiş ve yatırım mevzuatına dâhil etmiştir. Bu bağlamda;

- a) Eşit muamele,
- b) Serbest yerleşim hakkı,
- c) Uluslararası tahkim,
- d) Yabancı yatırımcıya teşvik ve kolaylıklar sağlanması gibi hususlar, yatırım mevzuatında düzenlenmiştir.

#### **b. Pozitif Düzenlemeler**

Rusya’da yabancı yatırımlar ile ilgili ilk yasal düzenleme, 4 Temmuz 1991’de kabul edilen “Yabancı Yatırımlar Kanunu”dur. Bu Kanun’un esas amacı, yabancı donanım ve malî kaynakların çekilmesi ve etkin kullanımınıdır<sup>559</sup>.

Rusya Federasyonu tarafından 9 Temmuz 1999’da kabul edilen “Yabancı Yatırımlar Federal Kanunu” ise esas olarak, Rusya Federasyonu topraklarında faaliyet gösteren yabancı yatırımcılara devlet garantisinin tesisini öngörmektedir. Bu Kanun’da, yabancı yatırım ile doğrudan yabancı yatırım ayrımı getirilmiştir. Buna göre “doğrudan yabancı yatırım; mevcut veya yeni tesis edilen bir Rus ticari organizasyonuna ait %10 veya daha fazla hissenin en az 6 ay süre ile bir yabancı yatırımcı tarafından satın alınması, bir yabancı tüzel kişiliğin Rusya’da şube açması ya da malî kiralama (leasing)”. Öte yandan “yabancı yatırım” kavramı, daha geniş bir perspektifte ele alınarak, doğrudan yabancı yatırımı da kapsayan her türlü yabancı

---

<sup>559</sup> Eliassov, a.g.m. s.38.

ekonomik varlık olarak tanımlanmıştır<sup>560</sup>. Bu kapsamda, her türlü nakit akışı, diğer bir deyimle hisse senedi, tahvil vb. menkul kıymetler de yabancı yatırıma dâhildir.

Doğrudan yabancı yatırımı özel olarak düzenleyen Federal Kanun, aynı zamanda yabancı yatırımcıya yerli yatırımcıyla eşit muameleyi garanti etmektedir. Federal Kanun, Federe Devletlere, kendi bütçelerinden karşılamaları koşulu ile yabancı yatırımcılar lehine muafiyetler tanımalarına imkân sağlamıştır. Öte yandan vergi, gümrük vb. konularda ayrıntılı hükümler öngörmemiş bu hususları Federe Devletlerin kendi mevzuatlarına bırakmıştır. Bu düzenleme tarzı, karmaşık yapı eleştirilerini de beraberinde getirmiştir<sup>561</sup>.

Rusya Federasyonunda yabancı yatırımcılara yönelik mevzuat iyileştirme çalışmaları sadece Yabancı Yatırımlar Kanunu'ndaki değişikliklerle sınırlı kalmamış aynı zamanda Vergi Kanunu'nda da önemli değişiklikler yapılmıştır. Örneğin, gelir vergisi oranı %35'den %24'e düşürülmüştür<sup>562</sup>. Öte yandan Rusya ile birçok ülke arasında çifte vergilendirmenin kaldırılması anlaşmaları yapılmıştır.

Rusya'da 1993 yılında yabancı yatırımcılara 3 yıl süreyle borç erteleme uygulanması kararlaştırılmış, 1994 yılında ise devlet kurumlarına yabancı yatırımcıyı teşvik edecek, yasal düzenlemeler, vergi ve gümrük uygulamaları getirilmesi talimatı verilmiştir<sup>563</sup>.

Rusya'da ilk kez 1993 yılında "Uluslararası Ticari Tahkim Kanunu" kabul edilmiş, Moskova ve Sen Petersburg'da Tahkim Mahkemeleri kurulmuştur. Rusya Federal Anayasası, yabancı ortaklı şirketlerin uluslararası tahkim yoluna başvurmalarına izin vermektedir. Ancak uluslararası tahkim kurullarınca verilen kararların Rusya Tahkim Mahkemeleri

---

<sup>560</sup> Eliassov, a.g.m. s.38.

<sup>561</sup> Eliassov, a.g.m. s.61.

<sup>562</sup> Eliassov, a.g.m. s.44.

<sup>563</sup> Eliassov, a.g.m. s.38.

ve genel mahkemelerce tanınması ve icra edilmesi konusunda sorunlar yaşanmaktadır<sup>564</sup>.

Rusya’da 5 Mart 1999’da “Yabancı Yatırımcıların Haklarının ve hukukî Menfaatlerinin Korunmasına Dair Federal Kanun” kabul edilmiştir.

Rusya’da kanunların açık ve anlaşılır olmaması önemli bir sorun olmakla birlikte daha önemli olan sorun, idarî sistemin karmaşıklığıdır. Rusya’da da yabancıların tek merci (one-stop station) ile muhatap olmamaları sorunu da yaşanmaktadır. Yabancı yatırımcılar devletin birçok organı ile ayrı ayrı muhatap olmak zorundadır. Örneğin kayıt yaptırmak için Maliye Bakanlığı, yerel makamlar ve merkezi hükümetin diğer organlarına başvurmaları gerekmektedir<sup>565</sup>. Her merciinin yabancı yatırımcıya bakışı ve uygulaması farklı olabilmektedir. Keyfi uygulamalar yabancı yatırımcı açısından caydırıcı olmaktadır.

---

<sup>564</sup> Eliassov, a.g.m. s.47.

<sup>565</sup> Russia: Country Overview. s.12 [www.geocities.com/Eureka/Plaza/6580/tdart03k.html](http://www.geocities.com/Eureka/Plaza/6580/tdart03k.html)

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRK HUKUKUNDA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN HUKUKİ ÇERÇEVESİ

#### I. TARİHSEL GELİŞİM

##### A. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

###### 1. Genel Olarak

Türkiye’de, yabancı yatırımların tarihçesi Osmanlı Devletinin son dönemlerine kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti, 1838 yılında İngiltere ile imzaladığı ilk Serbest Ticaret Anlaşması ile yabancı sermayenin girişine izin vermiştir<sup>566</sup>. O dönemde yabancı yatırımlar çoğunlukla ulaştırma, elektrik, havagazı gibi altyapı ile banka, sigortacılık gibi hizmet sektöründe gerçekleşmiştir. En çok yatırım yapılan alan demiryolu ulaşımıdır. Osmanlı Devleti, yatırım yapan şirketlere büyük boyutlarda garanti vermiştir<sup>567</sup>.

###### 2. Kapitülasyonlar Dönemi

Osmanlı Devletinin, bu dönemde benimsediği serbest ticaret politikası, bir kısım yabancı sermayeyi çekmekle birlikte temel olarak, Osmanlı Devletini bir açık pazar haline getirmiştir<sup>568</sup>. Dış ülkelerden alınan borçları ödenemez duruma gelmiş, neticede ülkede yatırım yapan yabancı şirketlerin temsilcilerinin de yer aldığı Muharrem Kararnamesi ile Duyun-u Umumiye yönetimi oluşturulmuştur. Bu yönetimde yer alan yabancılar aynı zamanda yatırım yapan şirketlerin temsilcileri idi. Bu dönemde yabancı sermaye konusunda düzenleyici bir hukukî çerçeve mevcut değildi. Bir kısım ülkelerle yapılan ikili anlaşmalar yanında, tek taraflı olarak verilen ekonomik imtiyazlar da söz konusu idi. Ekonomik imtiyazlar zamanla hukukî imtiyazları da

---

<sup>566</sup> Baltalimanı Ticaret anlaşması, Alpar, a.g.e. s.124, Hasan Sabır, “Atatürk’ün İktisat Zihniyeti” (Erişim) <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/Ataturk.htm> 17 Nisan 2006 s.1.

<sup>567</sup> Alpar, a.g.e. s.126 vd.

<sup>568</sup> Sabır, a.g.m. s.1.



beraberinde getirmiştir. Öyle ki, yabancı yatırımcı ile kişiler arasındaki uyumsuzluklarda, Osmanlı Devletinin yargılama yetkisi bertaraf edilmiştir.

O dönemde gerçekleşen yabancı yatırımlar, adeta bir sömürge ülkesine yapılan yabancı yatırımları andırmaktadır<sup>569</sup> O dönemde, yabancıların emperyalist politikaları ve Osmanlı Devletinin zaten yetersiz olan malî kaynaklarını sömürmeleri, tam bağımsızlık konusunda Türk Ulusunun duyarlılığının temel gerekçesidir. Kurtuluş savaşını müteakip Lozan Antlaşması ve Cumhuriyetin kurulması ile yabancıların kamu alanındaki faaliyetleri son bulmuştur.

## **B. Cumhuriyet Dönemi**

### **1. 1923–1950 Dönemi**

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte, yeni Türk Devletinin ekonomi politikasının belirlenmesi amacıyla 17.2.1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde dönemin İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt “Kanunlara saygı gösteren yabancı sermayeye Türkiye'nin diğer ülkelerden bile daha fazla ayrıcalık tanımaya hazır olduğunu” açıklamıştır<sup>570</sup>.

Bu dönemde kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlarda faaliyet gösteren yabancı şirketler, bedelleri ödenerek millileştirilmiştir. (Millileştirme süreci 16 yıl sürmüştür)<sup>571</sup>.

Aynı dönemde yabancı sermayeyi ilgilendiren hukukî düzenlemeler de yapılmıştır. 20.02.1930 tarih ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun<sup>572</sup> ve 1947 yılında bu Kanuna ilişkin çıkarılan 13 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi örnek olarak verilebilir. Bu Kararname ile

<sup>569</sup> Murat Türkyılmaz, “Türkiye’ de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler” (Erişim) [http://www.turkhukuk sitesi.com/makale\\_142.htm](http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_142.htm) 17.04.2006 s.2.

<sup>570</sup> Türkyılmaz, a.g.m. s.2.

<sup>571</sup> Mehmet Selik, “Türkiye’de Özel Yabancı Sermaye 1923–1960”, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, 1961, S.B.F. yayını, No:5. s.3.

<sup>572</sup> RG 25.2.1930–1433.

yabancı sermayeye ilişkin bazı düzenlemeler yapılmıştır<sup>573</sup>. Bu Kararnamenin 31. maddesi yabancı yatırım açısından dikkate değer bir düzenlemedir. Buna göre "Yurdun kalkınması için fayda mülhaza edilen endüstri, tarım, ulaştırma ve bayındırlık işleriyle, ihracatı artırıcı mahiyette olan ticari işlerde kullanılmak üzere, yabancı memleketlerden döviz ve tesisat olarak getirilen sermaye gelirlerinin veya teşebbüs mevcudunun kısmen veya tamamen harice transferini teminen gerekli iznin verilebileceği hususunda Maliye Bakanlığı bu teşebbüslere karşı önceden taahhüde girebilir" şeklinde daha önceden görülmeyen bir düzenleme getirilmişti<sup>574</sup>. Bu düzenleme ile birlikte hükümet, yabancı sermayenin istediği koşulları sağlaması halinde önceden bazı taahhütlere girmeyi kabullenmekte idi.

## 2. 1950–1980 Dönemi

1950 yılında, iktidarın değişmesi ile birlikte Devletin ekonomi politikasında da önemli bir değişim gerçekleşmiş; devletçi ekonomik anlayış, yerini liberal bir anlayışa terk etmiştir. Bu iktidar, özel sektörün, özellikle de yabancı sermayenin ekonomik kalkınmada daha etkin olmasını destekliyordu. 1.3.1950 tarihinde kabul edilen 5583 sayılı "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesi ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun"la Türkiye'ye gelen yabancı sermayeye tanınan transfer garantisi, dışarıdan borç alacak yerli özel teşebbüse de tanınıyordu<sup>575</sup>.

Yeni iktidarla birlikte, yabancı yatırımların teşviki anlamında ilk düzenleme, 1.8.1951 tarihli ve 5821 sayılı "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" ile gerçekleşmiştir. Buna göre "Memleket ekonomisine yarayacak mahiyette olmak, Türk hususi sermayesine açık işlerde kullanılmak, herhangi bir inhisar ve imtiyazı tazammum etmemek şartıyla ve sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm sahalarına yatırılmak üzere getirilecek yabancı sermaye" aynı Kanun'da yazılı hak ve

<sup>573</sup> Yabancı sermayenin geliş şekli, amacı, transferler konularında ilk düzenlemedir.

<sup>574</sup> Tuncer, a.g.e. s.73.

<sup>575</sup> 1923–2003 Türkiye Ekonomisi, (Erişim) <http://www.treasury.gov.tr/makaleler/80yildergi.pdf> 1410.2004 s.110, Tuncer, a.g.e. s.74.

menfaatlerden yararlanabilecekti<sup>576</sup>. Bu Kanun ile yabancı sermayeli şirketlere, toplam kârlarının %10'unu transfer hakkı tanınmıştı<sup>577</sup>.

5821 sayılı Kanun'da yer alan gelir ve sermaye transferine ait sınırlamaların yabancı yatırımcı açısından caydırıcı olduğu düşünülerek, 18.1.1954 tarihinde 6224 sayılı "Yabancı sermayeyi Teşvik Kanunu"<sup>578</sup> kabul edilmiş ve 5821 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 6224 sayılı Kanun, dönemin koşulları dikkate alındığında oldukça liberal bir anlayışla hazırlanmıştır.

6224 sayılı Kanun, genel ilkeleri belirlemiş ancak uygulamayla ilgili düzenlemelere girmemiştir. Kanun'da kabul edilen ilkeleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- a) Yabancı yatırımcıların, yerli yatırımcılara tanınan haklardan yararlandırılması (m.10),
- b) Yabancı ortakların kârlarının transferi konusunda herhangi bir sınırlama olmaması (m.4–5),
- c) Şirketlerin tasfiyesi halinde elde edilen gelirin yurt dışına nakli (m.5/II),
- d) Yatırımların, Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi tarafından verilecek izin ve onaya tâbi olması (m.8).

Yatırımcılar açısından geniş serbesti tanıyan söz konusu Kanun'un 1. maddesinde ise yabancı yatırımın;

- a) Ülke gelişimine yararlı olması,

---

<sup>576</sup> Tuncer, a.g.e. s.74.

<sup>577</sup> Alpar, a.g.e. s.141. Bu dönemde (1951–53) Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin değeri 19 milyon TL kadardı.

<sup>578</sup> RG 23.1.1954- 8615.

- b) Türk özel teşebbüsüne açık bir faaliyet alanında yatırım yapılması koşulları muhafaza edilmiştir<sup>579</sup>.

6224 sayılı Kanun, liberal yapısına rağmen, yabancı yatırımcı için izin ve onay prosedürü getirmiştir. Bu amaçla da “Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi”nin kararını ve “İcra Vekilleri Heyeti”nin onayını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde, yabancı yatırımcıların ilk müracaat merci Ticaret Bakanlığı, İç Ticaret Genel Müdürlüğü, Yabancı Sermaye Şube Müdürlüğü idi<sup>580</sup>. Burada yapılan ön incelemeyi müteakip formalitelerin tamam olması halinde Komitenin incelemesine gönderilirdi. Komitenin 15 gün içinde karar vermesi gerekliydi. Komite kararlarına 30 gün içinde itiraz edilebilirdi. İtiraz makamı ise, Maliye, Ticaret ve Sanayi Bakanlıklarından kurulu bir Komisyon idi<sup>581</sup>. Komitenin kararını müteakip İcra Vekilleri Heyeti’nin onayı ile yabancı yatırımcıya izin verilirdi.

Aynı dönemde dikkati çeken diğer bir düzenleme ise 07.03.1954 tarih ve 6326 sayılı Petrol Kanunu’dur<sup>582</sup>. Anılan Kanun’un amacı “Türkiye Cumhuriyetindeki petrol kaynaklarının özel teşebbüs eli ve yardımıyla geliştirilmesini sağlamak” olarak belirtilmiştir (m.2). Bu düzenleme de liberal bir anlayışı içermekte idi<sup>583</sup>. Ancak 1973 yılında yapılan bir değişiklik ile amaç maddesi “Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının ulusal çıkarlarına uygun olarak değerlendirilmesi” şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Bu değişiklik, esas olarak 70’li yıllarda Dünyayı etkisi altına alan petrol krizinin bir sonucudur. 1973 sonu itibarıyla, 12 şirket Petrol Kanunu’na göre arama yapmak için 81 ruhsatnameye sahipti<sup>584</sup>.

<sup>579</sup> Ayrıca, 1995/4105 değişiklik ile ülke çapında tekel teşkil edecek faaliyetlerde bulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip bulunmaması koşulu da sonradan getirilmiştir.

<sup>580</sup> Tuncer, a.g.e. s.75.

<sup>581</sup> Tuncer, a.g.e. s.76.

<sup>582</sup> RG 16.3.1954–8659

<sup>583</sup> Tuncer, a.g.e. s.79.

<sup>584</sup> Alpar, a.g.e. s.140: Cumhuriyetin bu ilk döneminde yabancı sermaye nicelik olarak ele alındığında, 1951-1962 yılları arasında toplam 234.2 milyon TL., birinci Plan dönemi olan 1963-1967 yılları arasında 394.2 milyon TL., ikinci Plan dönemi 1968-1972 yılları arasında 934.7 milyon TL., üçüncü Plan Dönemi 1973-1977 yılları arasında 989.3 milyon TL. idi.

Bu dönemde çıkarılan 17 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kararına göre faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirketlerin toplam sermayesi beklentinin çok altında idi.<sup>585</sup> Sermaye yatırımları için verilen izinlerle fiilen gerçekleşen yatırımlar arasında da büyük uçurum vardı. Ancak her şeye rağmen 6224 sayılı Yasanın, yabancı yatırımlar üzerinde olumlu etki yaratmış ve artış kaydedilmiştir<sup>586</sup>.

### 3. 1980 ve Sonrası

1980 yılı Türkiye’de genel ekonomi politikasının tümüyle değişim geçirdiği bir yıldır. Bu dönemde ithal ikameci politika sona ermiş ve ihracata dayalı kalkınma politikası yürürlüğe konulmuştur<sup>587</sup>. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte yabancı sermayenin ülkenin kalkınması bakımından vazgeçilmez bir etken olduğu zamanın yöneticileri tarafından kabul edilmiştir. Özellikle 6224 sayılı Kanun üzerinde yapılan değişikliklerle yabancı sermayeye birçok yeni teşvikler tanınmıştır<sup>588</sup>. Bu maksatla hazırlanan 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi 25.1.1980 tarihinde yürürlüğe girmiş, Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş ve daha sonra da Devlet Planlama Teşkilatına bağlanmıştır.

Bu dönemde ülkeye gelen yabancı sermayenin yapısı da değişmiştir. Bu bağlamda hizmet sektörü, yabancı sermaye içinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Aynı dönemde finans ve turizm sektöründe de önemli gelişmeler kaydedilmiş ve Türkiye, dünya finans sistemi ile bütünleşmeye başlamıştır. Türkiye’de sağlanan güven ortamı ve yabancı sermayeye tanınan bürokratik

<sup>585</sup> Alpar, a.g.e. s.138: 17 sayılı Karara göre faaliyette bulunan 57 yabancı şirketin sermaye tutarı 72.1 milyon TL ve bu sermaye içinde yabancı ortağın payı %80 idi.

<sup>586</sup> Alpar, a.g.e. s.142: 1976 yılı istatistikî verilerine göre Türkiye’de yabancı yatırım sıralamasında ABD şirketleri ilk sırada olup onları, Almanya, Hollanda, İtalya ve Fransa izlemiştir. Burada dönemin AET ülkelerinin ağırlığı dikkati çekmektedir.

<sup>587</sup> 1923–2003 Türkiye Ekonomisi, s.5

<sup>588</sup> Türkiye’de Yabancı Sermaye: Karlılık, Yoğunluk ve Teknoloji, 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Çerçevesinde Bir İnceleme, Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, Yayın No:13, YASED, Kasım 1988, s.3, 1923–2003 Türkiye Ekonomisi, s.27

kolaylıkların ülkeye yeni sermaye girişine sebebiyet verdiği dönemin yazarlarınca da kabul edilmiştir<sup>589</sup>.

Yabancı sermayeyi teşvik politikası sonucu, 1980–1986 yılları arasında Türkiye’nin en büyük 500 sanayi kuruluşu arasında 33’ünün kısmen ya da tamamen yabancı sermaye ile kurulduğu tespit edilmiştir<sup>590</sup>. Bu dönemde yabancı sermaye izinlerinde de büyük bir artış kaydedilmiştir<sup>591</sup>. Bu artışta, 1980 sonrası dönemde imzalanan ikili yatırım anlaşmalarının da etkisi inkâr edilemez<sup>592</sup>.

8/168 sayılı YSÇK, 1986 ve 1992 yıllarında değiştirilmiş ve son olarak 7.6.1995 tarihinde 95/6990 sayılı YSÇK yürürlüğe girmiştir. Bu Kararname ile yabancıların tekel ya da özel imtiyaz oluşturmamak kaydıyla Türk özel sektörüne açık tüm alanlarda yatırım yapma serbestisi tanınmıştır.

“Türk Parasının Korunmasına İlişkin 30 sayılı Karar” da 1989 yılında değiştirilmiş ve günümüzde de geçerliliğini koruyan “32 sayılı Karar” yürürlüğe girmiştir<sup>593</sup>. 32 sayılı Karar’ın 5.Bölümünde “Sermaye Hareketleri” başlığı altında Türkiye’ye gelecek yabancı sermaye (m.12) ve Türkiye’den gidecek yerli sermayeye ilişkin esaslar yer almaktadır (m.13). 32 sayılı Karar, Türkiye’de yerleşik kişiler (m.2/b) ve dışarıda yerleşik kişiler (m.2/c)’e ilişkin tanımları içermektedir. Bu tanımlar yabancı yatırımlar açısından da büyük önem arz etmektedir.

17.7.1991 tarih ve 436 sayılı Kararname ile Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesine alınmıştır. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 9.12.1994 tarih ve 4059 sayılı Kanun ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıklarının kurulması sonucunda Hazine Müsteşarlığı bünyesinde faaliyetine devam etmektedir.

<sup>589</sup> Atilla Bağrıaçık, “Bekledim de Gelmedin” Nokta, S.38, 12–18 Kasım 1984, s.22.

<sup>590</sup> Türkiye’de Yabancı Sermaye: Karlılık, Yoğunluk ve Teknoloji, s.7.

<sup>591</sup> DPT: 2514, ÖİK: 532, s.14: 1980’de 97 milyon Dolardan (fiili giriş 35 milyon Dolar), 1981’de 338 milyon Dolara (fiili giriş 141 milyon Dolar) yükselmiştir.

<sup>592</sup> Hüseyin Pazarcı, “**Uluslararası Hukuk Dersleri**”, 1.Kitap, Ankara 1979, s.28.

<sup>593</sup> 7.8.1989 T. ve 89/14391 sayılı Karar, RG 11.8.1989–20249.

2001 yılı başında Türkiye’de büyük bir siyasî ve ekonomik kriz yaşanmıştır<sup>594</sup>. 2001 krizini müteakip Hükümet tarafından yeni bir ekonomi politikası belirlenmiş ve “Ekonomik Politikalar Bildirgesi” adı altında kamuoyuna duyurulmuştur. Söz konusu Bildirge’nin “Türk Ekonomisinde Özel Sektörün ve Yabancı Yatırımcının Rolünün Artırılması” başlığı altında “önemli bir miktara ulaşmış bulunan dış borç stokunu azaltabilmek ve ekonomiyi daha da modernize edebilmek için orta vadede doğrudan yabancı sermaye çekme zorunluluğu vardır” ifadesine yer verilmiştir<sup>595</sup>.

Bu dönemde, doğrudan yabancı yatırımlar, hükümetin önemli öncelikleri arasına girmiştir. Doğrudan yabancı yatırımın ülkeye çekilebilmesi için makroekonomik istikrarın sağlanması, özelleştirme programının ilerlemesi ve sürekli öngörülebilir bir politika reformu sürecinin gerekliliği üzerinde durulmuştur<sup>596</sup>.

Yabancı sermayenin 1980–1990 yılları ile 1990–1999 yılları arasındaki oranına bakıldığında 1990 yılından itibaren önemli bir artış olduğu sonucuna varılabilir<sup>597</sup>. Bu artış 2001 yılında 3.288 milyar Dolar ile doruk düzeye

<sup>594</sup> Nisan 2001’de, Business Monitor International Ltd (BMI) verilerine göre Türkiye’nin puanı 35,6’dan 35,3’e düşmüş ve bu rakam gelişmekte olan ülkeler arasında en düşük rakam olmuştur<sup>594</sup>. Aynı Kaynağa göre, yatırım ortamı açısından Türkiye 26. sırada yer almıştır.

<sup>595</sup> 03 Mayıs 2001 tarihinde, Hükümet IMF’ye yeni bir Niyet Mektubu göndermiş ve söz konusu mektubun EK’ine de “Ekonomik Politikalar Bildirgesi”ni eklemiştir. Bkz.

<http://www.treasury.gov.tr/NiyetMektubu25062001.htm> 13.10.2004

<sup>596</sup> 18 Mart 2003’de açıklanan 59. Hükümet programında “yatırım olmaksızın ekonomik büyüme ve ekonomik büyüme olmaksızın sürdürülebilir ekonomik politika üretilemez. Ulusal ekonominin yeniden güçlendirilmesini amaçlayan stratejik önceliğimiz, ulusal sermayenin daha fazla katılımını sağlayarak ve doğrudan yabancı sermayeyi teşvik ederek yatırım oranını artırmaktır. Bu amaca uygun makroekonomik politikalar geliştirilecek ve uygulanacaktır. Bunun yanında 58. hükümetin genel çerçevesini oluşturduğu yatırım ortamının iyileştirilmesi projesine de özel önem verilecektir. Yatırım ortamının iyileştirilmesi, etkin ve amaca uygun yapısal reformlar, sanayi ve enerji sektörünün yeniden yapılandırılması ve modernize edilmesi, tarım sektörünün yeniden canlandırılması, gıda sektörünün modernizasyonu, ormancılığın geliştirilmesi, kamusal işler ve konut sektörünün geliştirilmesi, altyapının rehabilitasyonu ve ulaşımın modernizasyonu, iletişim ve enformasyon teknolojisinin geliştirilmesi, turizmin güçlendirilmesi ve turizm sektöründe ürün ve hizmetlerin farklılaştırılması, su kaynaklarının etkin yönetimi, çevrenin korunması, KOBİ’lerin ve kooperatiflerin desteklenmesi, özelleştirme sürecinin şeffaf ve etkin gerçekleştirilmesi, hizmetler sektörünün yeniden yapılandırılması, yabancı sermayenin teşvik edilmesi ve ihracatın artırılması yolu ile sağlanacaktır.”

<sup>597</sup> ybs2002çeyrek, s.16: 1980–90 2,5 milyar Dolar, 1991–99 7.66 milyar Dolar, 2000: 1,7 milyar Dolar, 2001:3.288 milyar Dolar. [www.hazine.gov.tr](http://www.hazine.gov.tr) 04.04.2004

ulaşmış, 2002 yılında düşüş göstererek 1.042 milyar Dolara gerilemiş<sup>598</sup>, 2003 yılında Haziran ayı itibari ile 150 milyon Dolara kadar düşmüştür. Hazine Müsteşarlığı, 4875 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği 2003 Haziran döneminden sonra, yabancı yatırımları konusunda istatistikî bilgi yayımlanmayacağını duyurmuştur<sup>599</sup>. Bu sebeple, söz konusu tarihten sonraki istatistikî bilgiler yayınlanmamaktadır.

Türkiye 1994–2003 yılları arasında 10,6 milyar Dolarlık DYY çekmiş buna karşın 3,6 milyar Dolarlık ülke dışı yatırımı olmuştur. Aynı dönemde örneğin İspanya'nın 183,5, İrlanda'nın 120, Çek Cumhuriyeti'nin ise 37,9 milyar Dolar DYY çektiği göz önüne alınırsa Türkiye'nin yabancı sermaye gelişi açısından olması gereken, ya da arzu edilen düzeye ulaştığını söylemek zordur<sup>600</sup>.

Türkiye'ye yönelik DYY'lar 2004 yılında 2.857 milyon Dolar, 2005 yılında ise 9.650 milyon Dolar civarında idi<sup>601</sup>. Bu rakamlara, taşınmaz alımları dâhildir. Taşınmaz yatırımlarının, doğrudan yabancı yatırım kapsamında olup olmadıkları tartışma konusu olmakla birlikte, yabancı sermaye kapsamında sayılması gerekmektedir. Bu bağlamda, 2004 yılında taşınmaz yatırımı 1 milyar dolara ulaşmıştır<sup>602</sup>. 2006 yılında doğrudan yatırım girişi 19.797 milyon Dolardır<sup>603</sup>. 2007 yılı Ocak-Ağustos döneminde, sermaye girişi 12.086 milyon Dolara ulaşmıştır<sup>604</sup>.

<sup>598</sup> Türkiye'de yıllara göre yabancı sermaye yatırımları, [www.hazine.gov.tr](http://www.hazine.gov.tr) 19 Kasım 2004

<sup>599</sup> Bkz. [www.hazine.gov.tr](http://www.hazine.gov.tr) 2003 yılı Haziran ayı itibariyle Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının toplam tutarı 16.372 Milyar \$ olmuştur. Yine 2003 yılı Haziran ayı itibariyle Türkiye'deki yabancı sermayeli şirketlerin sayısı farklı sektörler itibariyle toplam 6.511'dir. Bu şirketlerden 139 tanesi İstanbul Sanayi Odası(İSO) tarafından hazırlanan Türkiye'nin 500 Büyük Kuruluşu içinde yer almaktadır. Yine bu 139 şirketten 29 tanesi halka açık olup, hisse senetleri İMKB'de işlem görmektedir.

<sup>600</sup> Güçlü, a.g.m. s.3.

<sup>601</sup> Bkz. <http://www.tcberlinbe.de/tr/ekonomi/ekonomi06-2.htm> 26.07.2006.

<sup>602</sup> Vatan Gazetesi, 01.12.2004, s.7.

<sup>603</sup> Bkz. [http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ybs\\_bulten\\_Aralik2006.pdf](http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ybs_bulten_Aralik2006.pdf) 24.10.2007.

<sup>604</sup> [http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/AylikBulten\\_Agustos.pdf](http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/AylikBulten_Agustos.pdf) 24.10.2007.



## II. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM İKLİMİ

### A. Genel Olarak

Türk hukuk mevzuatında yabancı sermayeye yönelik düzenleme ilk kez 1937 yılında yapılmıştır. Ancak yabancı sermaye yatırımı 1950'lerde başlamıştır. 1954 yılında çıkarılan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun liberal bir görüşle hazırlandığı söylenebilir. Ancak bu yaklaşımın uygulamada görülmediği saptanmıştır. Bu nedenle 1980'lerin başına kadar Türkiye'ye gelen toplam yabancı sermaye miktarı 300 milyon Dolara dahi ulaşamamıştı. Ülkemizde yatırım yapan yabancı şirket sayısı ise 100'ün altında kalmıştı.

Türkiye'nin uluslararası standartlarda minimum yıllık DYY potansiyeli 35 milyar Dolar seviyesinde olmasına rağmen bu rakam 1 milyar Dolar seviyesinde kalmıştır<sup>605</sup>. Diğer bir deyimle her yıl 34 milyar Dolarlık bir kayıp söz konusudur. Türkiye neden DYY potansiyelini verimli olarak kullanamamaktadır? Bu sorunun yanıtını, Türkiye'de yatırım ikliminde bulmamız mümkündür.

### B. Yatırım İkliminin Olumlu Tarafları

Türkiye'nin, son yıllarda yabancı yatırımda büyük gelişme gösteren ülkelerle karşılaştırıldığında birçok avantaja sahip olduğu görülecektir. Bu avantajları şöyle sıralamak mümkündür:

a) Geniş bir iç pazara sahip olması.

---

<sup>605</sup> TUSİAD:Investment Environment and Foreign Direct Investments, s.8 (Erişim) [www.tusiad.us/content/uploaded/TURKEY\\_INVESTMENT\\_ENVIRONMENT.PDF](http://www.tusiad.us/content/uploaded/TURKEY_INVESTMENT_ENVIRONMENT.PDF) 13.09.2004.

Türkiye, 70 milyon nüfusa sahip, Avrupa ve Orta Doğu ülkeleri içinde en hızlı nüfus artışı gösteren ülkelerden biridir. Özellikle genç nüfus oranı ve dolayısıyla işgücü, birçok ülkenin çok ilerisindedir<sup>606</sup>.

b) Jeopolitik ve Jeoekonomik konumu.

Türkiye coğrafyası, jeopolitik ve jeoekonomik açıdan birçok avantaj sağlamaktadır<sup>607</sup>. Avrupa'nın Orta Doğuya, Kafkaslara ve Türk Cumhuriyetlerine açılan kapısıdır. Yatırımcılar, ürünlerini Türkiye üzerinden Orta Asya'ya kadar geniş bir alana sevk edebilirler.

c) Oldukça yüksek kalitede ara mal sağlayabilecek kapasitede yerli imalat sanayisine sahip olması. Bu bağlamda Türkiye'nin geniş bir KOBİ ağına sahip olması önem arz etmektedir<sup>608</sup>.

d) Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde olması ve gümrük birliğine katılması. Türkiye, AB'ye tam üyelik sürecindedir ve mevzuatını, AB müktesebatı ile uyumlaştırma çalışmalarını hızla devam ettirmektedir. Bu açıdan çoğunlukla Avrupa menşeli olan yabancı yatırımcıların (ABD ve Japonya dâhil) farklı uygulamalarla karşılaşmayacakları açıktır.

e) Bölgede son yıllarda meydana gelen gelişmeler, ortaya çıkan yeni pazarlar ve Türkiye'nin yakın bölgesel işbirliği ilişkileri kurması. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağımsız birer devlet olan Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik alanda kurulan ilişkiler, özellikle enerji alanında yoğunlaşmıştır.

f) Türkiye'de birçok serbest bölge ihdas edilmesi.

g) Kambiyo rejiminin serbest, Türk Lirasının "konvertibl" hale getirilmesi.

<sup>606</sup> Adnan Kahveci, "Dış Ülkelerde Yabancı Sermaye Tecrübesi", YASED 1985, s.53: "Türkiye iç Pazar açısından Orta Doğunun en güçlü ülkesidir", DPT: 2514 . ÖİK: 532, s.18.

<sup>607</sup> Cömert, a.g.m. s.16.

<sup>608</sup> Güçlü, a.g.m. s.4.

h) Zengin ham madde kaynakları<sup>609</sup>.

Türkiye'nin yabancı yatırım için gelişmiş altyapı ve iletişim olanaklarına sahip olduğu iddia edilmesine rağmen<sup>610</sup>, özellikle ulaşım ve temel altyapı olanakları (elektrik, su, atık su, haberleşme) açısından yeterli olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Türkiye'nin altyapı olanaklarının zenginleştirilmesi gerekli olmasına rağmen, bunun, altyapı sektörünün serbestleştirilmesiyle mümkün olacağı kanaatindeyiz<sup>611</sup>.

Bir kısım yazarlar ise Türkiye'deki ucuz ve eğitilmiş iş gücünün yabancı yatırımcı açısından avantajlı olduğunu ileri sürmektedirler<sup>612</sup>. Bu, yabancı yatırımcıların yerli işgücünü istihdama yönelik yatırımlar yapması durumunda doğru bir değerlendirmedir.

### **C. Yatırım İkliminin Olumsuz Tarafları**

Türkiye'nin yabancı sermayeden hak ettiği payı alamamasını, başta yapısal nedenler ve tarihî süreç olmak üzere çeşitli nedenlere bağlamak mümkündür. Türkiye'ye bir takım avantajlar sağlayan coğrafyası aynı zamanda Türkiye'nin istenilen düzeyde gelişme çizgisine ulaşmasında da en büyük engeldir. Geniş topraklar, sürekli göç hareketleri ve bölgesel kalkınma farklılıklarının tümü olumsuz etkenlerdir. Çevre ülkelerdeki istikrarsız siyasî rejimler de, Türkiye'deki yatırım iklimini olumsuz etkileyen önemli etkenlerden birisidir.

Türkiye'nin en büyük sorunu, uzun süredir yaşanan siyasî ve ekonomik istikrarsızlıktır<sup>613</sup>. Bu bağlamda makroekonomik performanstaki dalgalanmalar ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak sürekli bir reform sürecinin bulunmaması potansiyel yatırımcılar açısından bariz bir caydırıcılık

<sup>609</sup> Cömert, a.g.m. s.16, Güçlü, a.g.m. s.4.

<sup>610</sup> Cömert, a.g.m. s.16, Güçlü, a.g.m. s.4, DPT: 2514- ÖİK: 532, s.18

<sup>611</sup> TÜSİAD, s.6.

<sup>612</sup> Cömert, a.g.m. s.16, Güçlü, a.g.m. s.4.

<sup>613</sup> Us, a.g.m. s.1.

unsuru oluşturmaktadır<sup>614</sup>. Siyasî ve ekonomik istikrarsızlık, yatırımcıların uzun vadeli projeksiyon yapmalarını engellemektedir. Bu nedenle son yıllarda portföy yatırımlarında büyük artış görülmekle birlikte DYY'larda aynı artış gözlenememiştir.

Yabancı kaynakların değerlendirmelerinde de yükselen ekonomiler arasında sayılan Türkiye'nin pazar eksenli DYY için potansiyel olarak uygun bir ülke olduğu, ancak siyasî ve ekonomik riskler belli bir düzeye çekilinceye, büyüme beklentileri belirleninceye ve bürokratik engeller kaldırılıncaya kadar, somut gelişme beklemenin anlamsız olduğu vurgulanmaktadır<sup>615</sup>.

YASED'in 2000 yılında yaptığı bir araştırmaya göre aşağıda belirtilen yedi sorun, Türkiye'nin en önemli sorunları olarak ortaya konulmuştur<sup>616</sup>:

- a) Siyasî istikrarsızlık,
- b) Ekonomik istikrarsızlık,
- c) Bürokrasi ve kırtasiyecilik<sup>617</sup>,
- d) Hukuk ve adalet sistemindeki aksaklıkların ve yasaların etkili bir biçimde uygulanmamasının yarattığı sorunlar<sup>618</sup>,
- e) Kayıt dışı ekonomiden kaynaklanan rekabet ihlalleri,
- f) Vergi sistemindeki aksaklıkların yarattığı sorunlar,
- g) Yozlaşma.

Siyasî ve ekonomik istikrarsızlığın ülkenin en önemli iki sorunu olduğu değişik kaynaklarca da doğrulanmıştır<sup>619</sup>. Öte yandan, kayıt dışı ekonomi, özelleştirmedeki gecikmeler, özel sektördeki iyi yönetim (good governing)

<sup>614</sup> Us, a.g.m. s.1.

<sup>615</sup> Foreign Direct Investment In Emerging Market Countries, Report of the Working Group of the Capital Markets Consultative Group, (Erişim)

[www.worldbank.org/prospects/workingpapers/fdi.dilek.pdf](http://www.worldbank.org/prospects/workingpapers/fdi.dilek.pdf) 01.06.2004 s.7.

<sup>616</sup> Türkiye'de Yabancı Yatırımlar, YASED, s.3.

<sup>617</sup> Aynı görüş için bkz. DPT: 2514. ÖİK: 532, s.17.

<sup>618</sup> DPT: 2514. ÖİK: 532, s.17.

<sup>619</sup> DPT: 2514. ÖİK: 532, s.16, Tunçsiper/Sakarya, s.92.

eksiklikleri de Türkiye'ye yönelik DYY'ların yetersizliğindeki etkenler olarak ileri sürülmektedir<sup>620</sup>.

TÜSİAD'ın yaptığı bir araştırmada, Türkiye'de yabancı yatırımlara yönelik istikrarlı bir hukukî çerçevenin tesis edilemediği ve bunun caydırıcı bir etken olduğu ileri sürülmektedir<sup>621</sup>. Aşağıda kapsamlı olarak ele alınacağı gibi, DYY mevzuatı ve özellikle 4875 sayılı DYY Kanunu, yabancı yatırımcı açısından uluslararası standartların da ötesinde kolaylıklar sağlamaktadır. Dolayısıyla, mevzuattan kaynaklanan bir sorun olmadığı, sorunun, uygulamadan kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü yabancı yatırımcıların, 4875 sayılı Kanun'un kabulü ile birlikte Türkiye'de yatırım yapmaları için gereken hukukî altyapı son derece sadeleştirilmiştir. Yabancı yatırımın ülkeye girişinde önemli bir sorun bulunmamaktadır. Ancak, yabancı yatırımcılar da, yerli yatırımcıların karşılaştıkları sorunlarla karşılaşmaktadır.

### III. YABANCI YATIRIMA DAİR ANAYASAL İLKELER

Yabancılar hukukuna hâkim olan ilkeler, Anayasa ve Türkiye'nin yapmış olduğu ikili ve çok taraflı sözleşmelerden hareketle tespit edilebilir. Türkiye'nin taraf olduğu ikili ve çok taraflı sözleşmelerde genel olarak yabancılara hak tanımada iç hukuka uygun olma şartı öngörülmüştür. Ancak, sözleşmelerde iki temel ilkenin kabul edildiği görülmektedir. Bunlar; karşılıklı işlem şartı ve özellikle, yatırımların teşvikine ilişkin ikili sözleşmelerde, en fazla müsaadeye mazhar millet kaydırır<sup>622</sup>.

Milli hukukta ise, Temel hak ve hürriyetlerden yararlanma bakımından vatandaş yabancı ayırımına yer verilmemiş, eşitlik esası kabul edilmiştir. Anayasanın "Kanun Önünde Eşitlik" kenar başlığını taşıyan m.10/l'e göre, herkesin "dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve

<sup>620</sup> Özgür Çalışkan, "Dünya Yatırım Raporu-2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler" (Erişim) <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/dünya.htm> 24 Nisan 2004, s.10.

<sup>621</sup> TÜSİAD, s.5.

<sup>622</sup> ÇELİKEL/GELGEL, s.53 vd.

benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit” olduğu kabul edildikten sonra 12 madde de, herkesin, “kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahip” olduğu kabul edilmiştir. Ancak, Anayasa’da yabancıların temel hak ve hürriyetlerden yararlanmasına vatandaşlardan farklı bir kısım sınırlamaların getirilebileceği de kabul edilmiştir. Yabancıların temel hak ve hürriyetlerine getirilecek sınırlamaların içerik ve kapsamını tespit eden Anayasa hükmüne göre, “Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir”(m.16). Anayasada yer alan bu hükümler birlikte değerlendirildiğinde, Türk hukukunda vatandaş ile yabancıların eşitliği prensibinin kabul edildiği görülmektedir. Ancak, 16 ncı maddenin ifadesine göre, kanun koyucu gerekli görmesi halinde, yabancıların ülkede yararlanabilecekleri haklara, milletlerarası hukuka uygun sınırlamaları yapabilecektir. Başka bir ifade ile eşitlik ilkesinin yanında sınırlama ilkesinin de kabul edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, anayasada yabancıların bir kısım haklardan yararlanamayacakları da açık olarak düzenlenmiştir(örn. Seçme ve seçilme hakkı). Anayasanın verdiği yetkiye dayanarak kanun koyucunun sınırlama yapabilmesi iki temel şarta bağlanmıştır; yapılacak sınırlamaların “milletlerarası hukuka uygun” olması ve “kanunla” yapılmasıdır. Milletlerarası hukuktan maksat, Türkiye’nin taraf olduğu ikili veya çok taraflı milletlerarası antlaşmaların yanında, milletlerarası hukukun genel ilkeleridir. Aksi yönde yapılacak sınırlamalar, özellikle milletlerarası hukuka aykırı sınırlamalar, Anayasanın açık hükmü gereği Anayasaya aykırı yapılmış sınırlamalar olarak kabul edilecektir. Tabii ki, yapılacak sınırlamaların dar ve teknik anlamda kanunla yapılması gereklidir.

Anayasa’da genel olarak yabancılar hukuku, özelde ise yabancı sermaye ile ilgili bir kısım temel ilkeler kabul edilmiştir. Bu ilkeler; eşitlik, karşılıklılık ve millileştirmeye karşı koruma olmak üzere üç ana başlıkta incelenecektir.

## A. Eşitlik İlkesi

### 1. Genel Olarak

Anayasanın “Kanun Önünde Eşitlik” kenar başlığını taşıyan m.10/I’e göre, “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir”. Görüldüğü gibi, vatandaş-yabancı ayrımı olmaksızın “herkesin” kanun önünde eşit olduğu anayasal bir ilke olarak kabul edilmiştir. Eşitlik ilkesi yabancılar bakımından da geçerlidir. Çünkü Anayasada yer alan hükme göre, ““Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir”(m.16). Bu hükümden hareket edildiğinde, kanunlarda aksine bir düzenlemeye yer verilmemiş ise, yabancılar temel hak ve hürriyetlerden Türk vatandaşları gibi yararlanabileceklerdir<sup>623</sup>. Başka bir anlatımla, Türk yabancılar hukukunda temel haklardan vatandaş-yabancı ayrımı yapılmaksızın herkesin yararlanması esası kabul edilmiştir<sup>624</sup>.

Yabancı sermaye bakımından da eşitlik ilkesi yeni bir ilke değildir. Doğrudan yatırımların hız kazandığı 1960’lı yıllardan itibaren uygulanmaya başlanan ve yatırımcılar açısından önem taşıyan bir ilkedir<sup>625</sup>. Bu ilke, birçok ülkenin mevzuatında yer aldığı gibi uluslararası düzenlemelerde de yer almaktadır. MAİ taslağı da temelde eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması ilkesine dayanmaktadır.

Konuya, pozitif hukuk açısından bakıldığında ise, ilk kez 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile “Yerli ve yabancı sermayenin müsavî (eşit) muamele görmesi” başlığı altında “Yerli sermaye ve teşebbüslere tanınan bütün haklar, muafiyetler ve kolaylıklardan, aynı sahalarda çalışan yabancı sermaye ve teşebbüsler de aynı şartlar dâhilinde istifade ederler” hükmü getirilmişti (m.10). 4875 sayılı Kanun’da ise, “eşit muamele” esası

<sup>623</sup> Erten, a.g.e. s. 78.

<sup>624</sup> Aysel Çelikel “**Yabancılar Hukuku**”, Yenilenmiş 13.Bası, İstanbul, 2007, s.58.

<sup>625</sup> Tuncer, a.g.e. s.35.

kabul edilmiştir<sup>626</sup>. İlk bakışta bu iki hükmün aynı esası içerdiğine dair bir izlenim edinilse de aslında oldukça farklı esaslara dayanmaktadırlar. Eski Kanun hükmü, yerli yatırımcıya tanınan olanaklardan yabancı yatırımcının da aynı şartlar dâhilinde yararlanabileceği esasını kabul etmiştir. Yani eşitlik sadece haklardan, muafiyetlerden ve kolaylıklardan yararlanmaya ilişkin idi. Oysaki yeni düzenlemede her bakımdan eşitlik kabul edilmiştir. Diğer bir deyimle, şirket kuruluşundan personel istihdamına, vergilendirmeden gelir transferine kadar her alanda yerli ve yabancı yatırımcılar aynı muameleye bağlı olacaklardır. Sonuç olarak, haklardan yararlanmayı öngören eşitlik anlayışı, yeni düzenleme ile eşit muameleyi öngören bir anlayışa dönüşmüştür.

Bazı yazarlar<sup>627</sup>, yabancı yatırım mevzuatının serbestleştirilmesi konusunda en önemli gelişmenin yabancı ve yerli yatırımcıların eşit muameleye tâbi tutulması olduğunu ileri sürmektedirler. Yerli ve yabancı yatırımcıların eşit muameleye tâbi tutulması ilkesinin altında yatan temel düşünce, yabancı yatırımcıların asgari olarak yerli yatırımcıların tâbi olduğu muameleye tâbi olması, öte yandan yatırım konusundaki uluslararası standartların yine yabancı yatırımcılar için tümüyle geçerli olmasıdır. Diğer bir deyimle, yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla aynı muameleye tâbi olacak ama bunun ötesinde uluslararası tahkim gibi ulusal yargılamanın dışında uluslararası çözüm yollarından da yararlanacaktır. Oysaki yerli yatırımcı için uluslararası tahkime gitme olanağı bulunmamaktadır. Çünkü uluslararası tahkim, içinde yabancılık unsuru bulunan sözleşmelerden doğan itilaflar için başvuru bir yöntemdir<sup>628</sup>. Bu durumda eşit muamele ilkesi yabancı yatırımcı lehine pozitif ayrımcılık olarak kabul edilebilir mi<sup>629</sup>? Bu soruya, yabancı yatırımcıya uluslararası standartlarda korunma sağlanması ilkesi çerçevesinde cevap aranmalıdır. Bir başka devletin egemenlik alanı içinde, kendi hukuk kurallarının geçerli olduğu bir ülkede ticari faaliyet gösteren

<sup>626</sup> 4875 sayılı Kanun m.3.a) 2 “Yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabidirler”.

<sup>627</sup> Gürak, a.g.m. s.11, Tiryakioğlu “Düzenlemeler”, s.4.

<sup>628</sup> Akıncı, a.g.e. s.319, 4686 Sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu, m.1/II.

<sup>629</sup> Doğan, a.g.m. s.17.



yabancı sermayeli bir teşebbüsün, evsahibi ülkede karşılaşacağı uyuşmazlıklar için yerli teşebbüslerle aynı hukuka tâbi olma konusunda genellikle bir çekince yaşadıkları bilinmektedir. Çünkü yabancı yatırımcı evsahibi ülkenin hukuk normlarının, uluslararası standartları sağlayıp sağlamadığı konusunda emin olamamakta, her zaman için bir risk etkeni olarak görmektedir. Bu bakımdan, uluslararası ticarî uyuşmazlıkların çözüm yerleri olarak birçok devlet tarafından tanınan tahkim kuruluşlarının yetkisi uluslararası ticarî sözleşmelerde yer almaktadır.

İçinde yabancı unsur barındırmayan uyuşmazlıklarda taraflar, kural olarak ulusal mahkemelere ya da iç tahkime başvurmak zorundadır. Uluslararası tahkim ise, yabancı unsurlu uyuşmazlıklarda öngörülen bir çözüm yöntemidir<sup>630</sup>. Yerli yatırımcılara da, uluslararası tahkime başvurma olanağının tanınması iç hukuk normlarına güvensizlik anlamına gelir ki bu kabul edilemez bir yaklaşımdır.

## 2. Eşitlik İlkesinin Pozitif Hukuktaki Yeri

Eşit muamele ilkesinin uygulamada öne çıkan en önemli özelliği, yabancı yatırımcıların, yerli yatırımcılarda olduğu gibi herhangi bir izin ya da onaya bağlı olmaksızın, yasal yükümlülükleri yerine getirdikten sonra faaliyetlerine başlayabilmeleridir. Bu çerçevede, 4875 sayılı Kanun, izin ve onay sistemini kaldırarak bildirimde bulunma esasını kabul etmiştir<sup>631</sup>.

6224 sayılı Kanun'da yer alan ve 4875 sayılı Kanun'da yerini bilgilendirme sistemine bırakan izin ve onay sistemi, halen birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede geçerli bir sistemdir<sup>632</sup>. Her devletin ülkesel

<sup>630</sup> Cemal Şanlı: Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, İstanbul, 2002, s.66.

<sup>631</sup> m.1: "Bu Kanunun amacı,...izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasları düzenlemektir.

<sup>632</sup> Eski Kanunda yabancıların alması gereken izinler konusunda herhangi bir düzenleme mevcut değildi. Ancak bu Kanun kapsamında hazırlanan Yabancı Yatırımları Çerçeve Kararnamesinde Türkiye'de yatırım yapacak yabancı yatırımcıların alması gereken izinlere ilişkin esaslar ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

egemenlik ilkesi çerçevesinde kendi toprakları üzerinde faaliyet gösterecek bir şirketin, geliş amacını, ülkeye girişini, ekonomiye olan etkilerini, çevreyle etkileşimini, kısaca neler getirip neler götürebileceğini bilme ve önlem alma hakkı vardır. Ancak yeni Kanun ile ülkesel egemenlik hakkı, yabancı yatırımlar söz konusu olduğunda, kullanılamaz hale getirilmiştir.

Eski Kanun'da yerli ve yabancı şirketlerin eşit haklara, muafiyetlere ve kolaylıklara tâbi tutulması konusundaki hükme rağmen uygulamada bu ilke ihlal edilmiştir. 2002 yılında yapılan bir araştırmaya göre; yabancı yatırımcının uymak zorunda olduğu prosedür sayısı; kuruluş aşamasında Dünya ortalaması/Türkiye oranlamasında 11/22, arsa temininde 31/125, faaliyet aşamasında ise 11/8'dir<sup>633</sup>. Aynı araştırmaya göre prosedür için harcanılan gün sayısı oranları, 68/121 ve 334/985'dir. Her prosedür için maliyet yerli yatırımcı için 832 Dolar iken yabancı yatırımcı için 6480 Dolardır<sup>634</sup>. Bu rakamlar, yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla aynı kolaylıklara, haklara ve muafiyetlere tâbi olmadığını somut olarak ortaya koymuştur.

Yabancı yatırımcıların Türkiye'ye yatırım için ön izin alma yükümlülükleri yeni Kanun ile birlikte ortadan kaldırılmıştır. Öte yandan 4875 sayılı Kanun m.4/III' de "Yabancı yatırımcılar, yatırımları ile ilgili istatistikî bilgileri Müsteşarlıkça hazırlanacak yönetmelikle belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde Müsteşarlığa bildirirler. Söz konusu bilgiler istatistikî amaçlar dışında ispat aracı olarak kullanılamaz" hükmü yer almıştır<sup>635</sup>.

Kanun'daki düzenlemeye göre, yabancı yatırımcılar, uluslararası anlaşmalar ve özel kanun hükümlerinde aksine bir düzenleme öngörülmemiş

<sup>633</sup> Duran, e.g.e. s.70.

<sup>634</sup> Duran, a.g.e. s.71.

<sup>635</sup> Bkz. RG 20.8.2003 "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği, İkinci Bölüm: "Bilgi İsteme" başlığı altında, Kurum ve Kuruluşlardan Alınacak Bilgiler m.4, Şirket ve Şubelerden İstenecek bilgiler m.5'de düzenlenmiştir. Bu kapsamda, ilgili Ticaret Sicil Memurlarının, Kanun kapsamındaki şirket ve şubelerin kuruluş aşamasında dolduracakları "Şirket ve şube kuruluş bildirim formu ve dilekçelerinin bir nüshasını Hazine Müsteşarlığına göndermeleri, ayrıca şirket ve şubelerin, her yıl dolduracakları Faaliyet Bilgi formu ve sermaye ödemelerine ilişkin olarak sermaye bilgi formlarını ödemeyi takip eden ay için de göndermeleri hükme bağlanmıştır.

ise, Türkiye’de yatırım serbestisi kabul edilmiştir. Diğer bir deyimle yabancı yatırımcılar artık, şirket ve şube kuruluş izni, yerli şirketlere yabancıların iştirak izni, yatırım izni, şirketin faaliyet konusu değişikliklerine ilişkin izinler, sermaye artış ve hisse devir izinleri, dolaylı iştirak izinleri ve lisans, know-how, teknik yardım, franchise anlaşmalarının tescili gibi izin ve onayları almak zorunda değildir. Yabancı şirketler, yerli şirketlerle aynı şekilde kurulacaklar, aynı izinleri alacaklar ve eşit muameleye tâbi tutulacaklardır. Yatırım serbestisinin sınırları, yerli şirketlere getirilen sınırlamalarla aynı olacaktır.

Bildirimde bulunma sisteminin, İç hukuk normları ve özellikle Anayasa’da yer alan bazı genel hükümler açısından ele alınmasında fayda vardır. Bu bağlamda m.48/2, m.167 ve m.56/2’de yer alan hükümler açısından bildirimde bulunma sistemini ele almaya çalışacağız.

— Anayasa’nın 48/2. maddesine göre “Devlet, özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmalarını sağlayacak tedbirleri alır”.

— Anayasa’nın 167. maddesine göre “Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiil veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler”.

Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek malî yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verilebilir”.

— Anayasa’nın 56/2. maddesine göre “Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir”.

Devletin; yukarıda sayılan ödevleri yerine getirebilmesi için, yabancı yatırımları denetlemesi gerekir mi?

Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası standartlar, ulusal güvenlik, kamu güvenliği, çevre kirlenmesi vb. endişelerle kısıtlama getirilen belirli alanlar dışında yabancı yatırım serbestîsinin mutlak olması gerektiği esası üzerine inşa edilmiştir<sup>636</sup>. Bu standartlardan birisi de eşit işlem standardıdır. Diğer bir deyimle devletin yabancı yatırım üzerindeki denetleme yetkisi, ulusal mevzuatında yerli teşebbüslerle ilgili denetim düzenlemeleri ile sınırlıdır. Bu düzenlemelerin ötesinde sadece yabancı yatırımcılara yönelik bir takım denetleyici düzenlemeler öngörmek, eşitlik ilkesine aykırı olacaktır.

Birinci Bölüm'de Yabancı yatırımların olumsuz etkileri incelenirken, bu yatırımlara ilişkin endişeler arasında, kamu güvenliği ve sağlığı ile çevre kirlenmesinin bulunduğu da belirtilmişti<sup>637</sup>. Gerçekten de en liberal düzenlemeye sahip ülkelerde bile kamu güvenliği ve çevre sağlığı konuları yabancı yatırımcılarda aranan ölçütlerden olmuştur<sup>638</sup>. Oysaki 4875 sayılı Kanun'da kamu güvenliği, sağlığı ve çevre kirlenmesi vb. konularda zarar verebilecek yatırımların ön izne tâbi olması gerektiğine dair bir düzenlemeye yer verilmemiştir. AB mevzuatında da, üye devletler arasında sermaye dolaşımı konusunda hiçbir sınırlama getirmeksizin tam bir serbestlik tanımlarına rağmen, üçüncü ülkelerle olan ilişkilerde, terörizm gibi bir tehdidin varlığı halinde işlemleri dondurma hakkı kabul edilmiştir<sup>639</sup>.

Yabancı yatırımcı için elverişli yatırım iklimi sağlamak adına temel korunma önlemlerini almamak esasen yabancı yatırımcının ülkeye bakış açısında da olumlu bir sonuç doğurmayacaktır. Yabancı yatırımcı, yatırım

<sup>636</sup> Fair And Equitable Treatment Standard in International Investment Law, (Erişim) <http://www.oecd.org/dataoecd/22/53/33776498.pdf> 24.09.2006 s.3.

<sup>637</sup> Bkz. Birinci Bölüm, II-B, 2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Evsahibi Ülke Açısından Olumsuz Etkileri

<sup>638</sup> Reus, a.g.m. s. 14.

<sup>639</sup> Avrupa Ülkelerinin Devlet ya da Hükümet Başkanları ve Dış İşleri Bakanları tarafından 29 Ekim 2004 günü Roma'da Avrupa Anayasası'nı teşkil eden Antlaşma imzalanmıştır. Bu Antlaşmanın Madde III-58'de "ortaya konulan hedeflere ulaşmak için gerekli olduğu durumlarda, terörizm ve bununla ilgili faaliyetlerin önlenmesi ve onlarla mücadele bakımından, Avrupa Kanunları; sermaye hareketleri ve ödemeleri ile ilgili gerçek ya da tüzel kişilere, gruplara ya da devlet dışı unsurlara ait, satın alınan veya bulundurulmuş fonların, finansal varlıkların ya da ekonomik kazançların dondurulması gibi idarî önlemler için bir çerçeve tanımlayacaktır" hükmüne yer verilmiştir. (Erişim) [http://www.europa.eu.int/futurum/documents/press/pr090904\\_en.pdf](http://www.europa.eu.int/futurum/documents/press/pr090904_en.pdf) 28.09.2006.

yapacağı ülkenin her şeyden önce kendi toplumuna değer veren, toplumu ve çevreyi koruyan bir hukukî düzenlemeye sahip olmasını bekleyecektir. Bu sebeple, kamu düzeni, kamu güvenliği ve çevre konularında sınırlayıcı bir kısım tedbirler öngörmenin yabancı yatırımcıyı caydırıcı etki yaratmayacağı kanaatindeyiz.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile izin ve onay sistemi kaldırılarak bildirimde bulunma sistemine ilişkin düzenlemede yer alan en ilginç husus, verilecek bilgilerin sadece istatistikî amaçlarla kullanılabileceği, ispat vasıtası olarak kullanılamayacağı şeklindeki hükümdür (m.4/3). Diğer bir deyimle idareye verilecek bilgiler, idare ya da bağımsız mahkemelerde, taraflarca delil olarak kullanılamayacaktır. Bu hükmü, Kanunda yer alan yerli ve yabancı yatırımcıların eşit muameleye tâbi tutulması ilkesi ile bağdaştırmak mümkün değildir. Çünkü yerli yatırımcılara ilişkin benzer bilgilerin delil olarak kullanılmasına yönelik bir engel söz konusu değildir.

## **B. Karşılıklılık İlkesi**

### **1. Genel Olarak**

Doktrinde, karşılıklılık ilkesi ile ilgili olarak değişik tanımlar yapılmaktadır. Bir tanımlamaya göre karşılıklılık “en az iki devletin vatandaşlarına, birbirinin ülkesinde aynı içerikteki hakkı fiilen tanımaları”dır<sup>640</sup>. Başka bir tanıma göre ise “yabancı kişinin, bir ülkede, kendi devletinin yabancılara tanıdığından fazla haklara sahip olmaması” olarak tanımlanmaktadır. Karşılıklılık, anlaşma, kanunî bir hüküm ya da fiili uygulama ile ortaya çıkmaktadır. İki devlet arasında var olan bir sözleşmeye dayanıyor ise, ahdi; bir sözleşme olmamasına rağmen ülkelerin pozitif düzenlemelerinde yer alıyor ise kanunî ve nihayet anlaşmalarda ya da

<sup>640</sup> Çelikel, “Milletlerarası..”, s.385, Sargın, a.g.e. s.61.

kanunlarda açık bir hüküm olmamasına rağmen uygulamaya dayanıyor ise, fiilî karşılıklıktan bahsedilmektedir<sup>641</sup>.

Türk hukukunda karşılıklılık ilkesi, yabancılara hak tanıma hususunda kabul edilen anayasal ilkelerden birisi midir? Anayasa’da yer alan hükümlere bir bütün olarak bakıldığında, bu ilkenin Türk yabancılar hukuku açısından anayasal ilkelerden birisi olmadığı söylenebilir. Ancak, karşılıklılık ilkesi Türk yabancılar hukukunda ikili anlaşmalarda genel kabul gören ilkelerden birisidir. Türkiye’nin taraf olduğu ikili yatırım anlaşmalarının hemen hepsinde, karşılıklılık ilkesine yer verilmiştir<sup>642</sup>. Tabii ki, ikili yatırım anlaşmalarında karşılıklılık ilkesine yer verilmiş olması, bu ilkenin anayasal ilke olması sonucunu doğurmaz. Doktrinde de, karşılıklı işlem esası anayasal ilke olarak kabul edilmemektedir. Anayasada yabancılar ile ilgili yer alan hükümler değerlendirildiğinde karşılıklılık ilkesinin anayasal bir ilke olduğu sonucunu doğuracak bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesi, yabancıların taşınmaz edinmelerini düzenleyen Tapu Kanunu m.35 hükmünün iptali ile ilgili açılan davalarda, Anayasa’nın başlangıç hükümlerinde yer alan bir kısım ifadelerden hareketle, karşılıklı işlem şartının Türk yabancılar hukuku bakımından anayasal bir ilke olduğu yönünde karar vermiştir.

## 2. Türk Yabancılar Hukukunda Karşılıklılık İlkesi

Türk yabancılar hukukunda, karşılıklı işlem esası, ikili ve çok taraflı bir kısım uluslararası sözleşmelerde yer aldığı gibi, bir kısım kanunlarda da açık olarak yer almıştır. Karşılıklılık işlem esasının kabul edildiği alanlarda, yabancıların öngörülen hak kategorilerinde yararlanabilmesi, yabancıların tâbiyet bağı ile bağlı olduğu ülkede Türk vatandaşlarının aynı tür hak kategorilerinden yararlanmaları şartına bağlanmıştır. Pozitif hukukumuzda karşılıklı işlem şartı Tapu Kanunu, Sigorta Murakabe Kanunu gibi bir kısım

<sup>641</sup> Gölören Tekinalp, “**Türk Yabancılar Hukuku**”, 8.Bası, İstanbul, 2003, s.20; Vahit Doğan, “29.12.2005 Tarih ve 5444 Sayılı Kanuna Göre Yabancıların Türkiye’de Gayrimenkul Edinmeleri”, **Prof.Dr. Fikret EREN’e Armağan**, Ankara, 2006, s.481

<sup>642</sup> ÇELİKEL/GELGEL, s.53 vd.

mevzuatta yer almaktadır. Biz burada yabancı yatırımlarla doğrudan bağlantılı olması sebebi ile Tapu Kanunu'nda yabancıların taşınmaz ediniminde aranan karşılıklı işlem şartını ele almayı uygun gördük.

### **3. Karşılıklılık İlkesinin Uygulandığı Alan-Taşınmaz Edinimi**

Yabancıların taşınmaz ediniminin, tarihsel nedenlerle, üzerinde en fazla tartışılan konulardan birisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Taşınmaz ediniminin mülkiyet ve miras olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Anayasa'da mülkiyet ve miras hakkını düzenleyen 35/I maddesinde "Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir" ilkesi kabul edilmiştir. Bu hükümden hareket edildiğinde, mülkiyet ve miras hakkı bakımından vatandaş ile yabancıların eşitliği esasının kabul edildiği görülmektedir. Tabii ki, hakkın varlığı bakımından vatandaş ile yabancıların eşitliğinin kabul edilmesi demek, yabancılar için kısıtlama yapılamayacağı demek değildir. Anayasa'nın " Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir" (m.16) hükmü çerçevesinde yabancıların mülkiyet ve miras haklarına sınırlama ya da kısıtlama getirilebileceği gibi, hakların kullanımı da bazı şartlara tâbi tutulabilecektir. Yapılacak sınırlamanın Anayasa'ya uygun olabilmesi için, milletlerarası hukuka uygun sınırlamaların yapılması gereklidir. Milletlerarası hukuka aykırı yapılacak sınırlamaların Anayasa'ya aykırı olacağı hükmün lafzından açık olarak anlaşılmaktadır.

Uluslararası hukukta, mülkiyet ve miras hakkı bakımından genel kabul gören kurallar var mıdır? Uluslararası hukukta, mülkiyet hakkının kabul edilmesi gerektiği genel bir prensip olarak kabul edilse de, hakkın kullanımı hususunda genel bir prensibin varlığından bahsedebilmek mümkün değildir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde, "Herkesin tek başına veya başkalarıyla ortaklaşa mülkiyet hakkı vardır" ve "Hiç kimse keyfi olarak mülkiyetinden yoksun bırakılamaz"(m.17) hükümleri ile mülkiyet hakkının temel insan hakkı olduğu kabul edilmesine rağmen, hakkın kullanımı hususunda izlenmesi gereken usul hususunda bir hüküm bulunmamaktadır.

Hemen her ülke, kendi menfaatlerini nazara alarak taşınmaz mülkiyetinin kullanımının şartlarını ve usulünü tespit etmektedir.

Türk hukukunda da, yabancılar için, mülkiyet ve miras hakkının varlığı Anayasada açıkça kabul edilmiştir. Hakkın kullanımına ilişkin şartlar ise, Tapu Kanunu'nda ve ilgili diğer mevzuatta tespit edilmiştir.

#### **a. Tapu Kanunu'ndaki Düzenleme**

2644 sayılı Tapu Kanunu muhtelif tarihlerde yapılan değişikliklerle günümüze kadar gelmiştir. Yabancıların taşınmaz üzerindeki mülkiyet ve miras haklarını kullanım esas ve usulünü düzenleyen 35 ve 36 maddelerinde, 2003 yılından itibaren çeşitli gerekçelerle değişiklikler yapılmıştır. Ancak, yapılan değişikliklerle ilgili Anayasa Mahkemesinde açılan iptal davaları sonucunda verilen kararlar yeni düzenlemeler yapılmasını gerektirmiştir. Ancak, 1934 tarihinde kabul edilen temel prensipler yapılan değişikliklerden etkilenmemiştir. Yabancıların taşınmaz üzerinde mülkiyet ve miras haklarını kullanabilmeleri iki temel şartın varlığına bağlıdır.

—Karşılıklı İşlem,

—Sınırlayıcı Kanun Hükümlerine Riayet.

Tapu Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra, karşılıklılık ilkesinin kapsamı hususunda farklı değerlendirmelerin yapılması, uygulamada tereddütlere yol açmış ve Bakanlar Kurulu 2/13349 sayılı Kararı ile, kanuni karşılıklılığın esas alınması, ancak fiili durumun da önemli olduğuna karar vermişti<sup>643</sup>.

<sup>643</sup> Nuray Ekşi “Yabancıların Türkiye’deki Taşınmaz Mallar Üzerindeki Hakları”, İstanbul, 2006, s.5.; Doğan, “Yabancıların Türkiye’de..” s.482; Sargın, a.g.e. s.66.



## (1) Tapu Kanununda 2003 Yılında Yapılan Değişiklik

Yabancıların taşınmaz edinimiyle ilgili olarak 2003 yılında, 4916 sayılı Kanun ile Tapu Kanunu m.35'de değişiklik yapılmış, 36. madde ve 442 sayılı Köy Kanunu'nun 87. maddesi yürürlükten kaldırılmıştı.

Yapılan değişiklikle ilk defa karşılıklılık ilkesi tanımlanmaya çalışılmış<sup>644</sup>, karşılıklılığın gerçekleşmemesi veya kanunî sınırlayıcı hükümlere uygun olmaması durumunda yabancılara kanunî miras yoluyla intikal eden taşınmaz malların tasfiye edilerek bedele çevrilmeleri hükme bağlanmıştı<sup>645</sup>. Diğer önemli husus ise, ilk kez sınırlı aynî haklara ilişkin bir düzenleme yapılması idi<sup>646</sup>. Bu düzenleme ile sınırlı aynî hakkın tesisinde karşılıklılık şartı kaldırılmıştı<sup>647</sup>.

## (2) Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı

Anayasa Mahkemesi nezdinde açılan ve 4916 sayılı Kanun'un 19.maddesi ile değiştirilen Tapu Kanunu'nun 35. maddesinin iptali talepli dava neticesinde, Anayasa Mahkemesi'nce; 26 Nisan 2005 tarih ve 25797 sayılı Resmi Gazete de yayınlanan 2003/70 Esas; 2005/14 Karar sayılı Kararı uyarınca, 4916 sayılı Kanun'un 19.maddesi iptal edilmiştir<sup>648</sup>. Anayasa Mahkemesi'nin, iptal gerekçesi, Türkiye'de neden yabancı yatırım ikliminin istenilen düzeye gelemeyeceğinin de açık bir ifadesidir. Anayasa

<sup>644</sup> m.35/I: Karşılıklı olmak ve kanunî sınırlamalara uyulmak kaydıyla, yabancı uyruklu gerçek kişiler ile yabancı ülkelerde bu ülkelerin kanunlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketleri, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde taşınmaz edinebilirler. Karşılıklılık ilkesinin uygulanmasında, yabancı devletin taşınmaz ediniminde kendi vatandaşlarına veya yabancı ülkelerde bu ülkelerin kanunlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketlerine tanıdığı hakların, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına veya ticaret şirketlerine de tanınması esastır.

<sup>645</sup> m.35/II: Türkiye Cumhuriyeti ile arasında karşılıklılık olmayan devlet vatandaşlarının kanunî miras yoluyla edindikleri taşınmazlar ile kanunî kısıtlamalara tabi alanlardaki taşınmazlar, intikal işlemleri yapılarak tasfiye edilir ve bedele çevrilir”.

<sup>646</sup> Ekşi, a.g.e. s.9, m.35/VI: Yabancı uyruklu gerçek kişiler ile yabancı ülkelerde bu ülkelerin kanunlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketleri lehine, taşınmaz üzerinde sınırlı aynî hak tesis edilmesi halinde karşılıklılık şartı aranmaz.

<sup>647</sup> Ekşi, a.g.e. s.9.

<sup>648</sup> Bkz <http://rega.basbakanlik.gov.tr/>. Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı.

Mahkemesinin iptal gerekçesini, yatırım iklimine etkileri bağlamında ele almaya çalışacağız.

**(a) Kanun’da, Taşınmaz Edinimine İlişkin Usul ve Esasların Gösterilmemiş Olmasının Yetki Devrine Sebebiyet Vereceği ve Hukuk Devleti İlkesi İle Bağdaşmayacağı Gerekçesi.**

Anayasa Mahkemesi, 35. maddenin ilk fıkrasıyla yabancı gerçek ve tüzel kişilerin taşınmaz edinmelerinin, “karşılıklı olmak ve kanunî sınırlamalara uyulmak” koşuluna bağlı tutulduğunu ancak bu edinimin usul ve esasları gösterilmediğini belirtmiştir<sup>649</sup>. Anayasa Mahkemesi, yabancıların taşınmaz edinimini, ülke bütünlüğü ve egemenliği ile doğrudan ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda, böylesine önemli bir konuda, sadece “karşılıklılık ve kanunî sınırlamalara uyulmak” koşullarının varlığının araştırılmasının yeterli olmayacağı, taşınmazın yeri, arazi, arsa veya bina olmasının getireceği farklılıklar, satın almanın amacı, koşulları ve devirde uygulanacak usul ve esaslar gibi hususların Kanun’da düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yüksek Mahkeme, bu hususların Kanun’da düzenlenmemiş olmasının, yabancıların taşınmaz edinimi konusunda yetki devrine yok açacağını, aynı şekilde, bu hususların yokluğunun, kanunî düzenlemenin gerektirdiği açıklık, anlaşılabilirlik ve sınırları belirli kurallar içermesi esaslarına, dolayısıyla hukukî güvenlik gereklerine ve hukuk devleti anlayışına aykırı düşeceğine karar vermiştir.

---

<sup>649</sup> Dava konusu 35. maddenin ilk fıkrasıyla yabancı gerçek ve tüzel kişilerin taşınmaz edinmeleri, “karşılıklı olmak ve kanuni sınırlamalara uyulmak” koşuluna bağlı tutulmuş, ancak, bu edinimin usul ve esasları gösterilmemiştir. Oysa hukuk devletinin yukarıda belirtilen işlevlerinin yaşama geçirilebilmesi için, ülkenin bütünlüğü, güvenliği, coğrafi özellikleri, stratejik konumu ve öncelikleri gözetilerek yabancıların alacağı taşınmazın yeri, arazi, arsa veya bina olmasının getireceği farklılıklar ile satın almanın amacı, koşulları ve devirde uyulacak usul ve esaslar gibi hususların yasada belirtilmesi gerekir. Bunların yasada düzenlenmemiş olması, ülke bütünlüğü ve egemenliği ile doğrudan ilgili olduğunda duraksama bulunmayan yabancıların taşınmaz edinimi konusunda, yetki devrine yol açacağı gibi yasaların açık, anlaşılabilir ve sınırları belirli kurallar içermesi gereğinin hukuk güvenliğinin gerçekleştirilmesi için ön koşul kabul edildiği hukuk devleti anlayışına da aykırı düşer.

Anayasa Mahkemesi'nin yetki devrinden kast ettiği husus, Kanun'la düzenlenmeyen bu hususların yürütme yani Bakanlar Kurulu tarafından düzenlenmesinin doğuracağı sakıncalardır. Burada vurgulanan ve kanaatimizce en önemli husus, yabancıların taşınmaz satın alma amacının araştırılmasıdır. Özellikle son yıllarda, yabancıların büyük miktarlarda arazi edinmelerinin altında yatan gerçek niyetin araştırılmamış olması, ülkenin geleceği açısından da kaygı uyandırıcıdır.

**(b) Kanun'da Yabancılar Lehine Sınırlı Aynı Hak Tesis Edilmesine Dair Usul ve Esasların Belirlenmemiş Olmasının da Benzer Anayasal Sakıncaları Doğuracağı Gerekçesi.**

Anayasa Mahkemesi, sınırlı aynî hakkın kullanılmasının çok uzun süreye bağlanması durumunda da, mülkiyet hakkının kullanılmasına benzer bir durum ortaya çıkacağını ve dolayısıyla benzer sakıncaları doğuracağını vurgulamıştır<sup>650</sup>.

**(c) Bakanlar Kuruluna Tanınan Yetkinin Anayasaya Aykırılığı Gerekçesi**

Anayasa Mahkemesi, “35. maddenin son fıkrasında da “kamu yararı ve ülke güvenliği bakımından bu maddenin uygulanmayacağı yerleri belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkilidir” denilmesinin, “ülke güvenliği” yanında “kamu yararı” gibi sınırları belirsiz bir kavrama dayanarak Bakanlar Kurulu'na bu maddenin uygulanmayacağı yerleri saptama konusunda geniş bir takdir yetkisi verilmesinin, yasama yetkisinin devrine yol açacağına ve bunun da Anayasaya aykırı olduğuna karar vermiştir<sup>651</sup>. Mülkiyet haklarının

<sup>650</sup> Dava konusu maddedeki yabancılar lehine taşınmaz üzerinde sınırlı aynı hak tesis edilmesinde de kuşkusuz aynı Anayasal sakıncalar söz konusudur. Çünkü burada da tesis edilecek sınırlı aynı hak süresinin çok uzun olması halinde, mülkiyet hakkının kullanılmasından doğan sonuçlara benzer bir duruma yol açılacağından bu hakkın da, amacı, süresi, türü gibi özellikler ile buna ilişkin usul ve esasların Yasa'da belirlenmemiş olması bu konularda yasama yetkisinin yürütmeye devri anlamına gelmektedir.

<sup>651</sup> Dava konusu 35. maddenin son fıkrasında da “kamu yararı ve ülke güvenliği bakımından bu maddenin uygulanmayacağı yerleri belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkilidir” denilmesi, böylece “ülke

sınırlanmasına dair esasların kanun ile düzenlenmesi Anayasa'nın 35. maddesi gereğidir<sup>652</sup>.

İptal gerekçesinde de açık olarak ifade edildiği gibi, Bakanlar Kurulu'na verilen yetki, Anayasa'nın 16 maddesinde ifadesini bulan, kanunla sınırlama yapılacağına ilişkin hüküm ile uyumlu değildir. Ayrıca, yetkinin kullanım gerekçesi de, kapsamı belli olmayan ve farklı şekillerde yorumlanmaya müsait kamu yararı kavramına dayanmış olması da, yetkinin kullanımında sübjektivitenin olabileceğini göstermektedir. Bakanlar Kuruluna bu kadar geniş takdir yetkisinin verilmesi, anayasanın 16 maddesi ile uyumlu değildir. Bu sebeple, diğer gerekçeler bir tarafa, kanunla düzenleme esasına aykırı olan düzenlemenin iptali anayasanın ruhuna uygundur.

### **(3) Tapu Kanununda 2005 yılında Yapılan Değişiklik**

Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararından sonra, Tapu Kanunu'nun 35. maddesi, 2005 yılında 5444 sayılı Kanun ile yeniden düzenlenmiştir<sup>653</sup>. Tapu Kanunu m.35/I hükmü, yabancı uyruklu gerçek kişilerin, karşılıklı olmak ve kanunî sınırlamalara uyulmak kaydıyla taşınmaz edinebileceğini hükme bağlamıştır<sup>654</sup>.

---

güvenliği" yanında "kamu yararı gibi sınırları belirsiz bir kavrama dayanarak Bakanlar Kuruluna bu maddenin uygulanmayacağı yerleri saptama konusunda geniş bir takdir yetkisi verilmesi, yasama yetkisinin devrine yol açmaktadır.

Yabancıların durumunun özel olarak düzenlendiği Anayasa'nın 16. maddesinde, temel hak ve özgürlüklerin yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabileceği öngörülmektedir. Dava konusu maddenin son fıkrasıyla Bakanlar Kurulu'na verilen yetkinin kullanılmasının, ise yabancılar yönünden sınırlama içerdiği açıktır. Bu sınırlamanın doğrudan yasayla yapılmaması veya uygulamaya yönelik yetkilendirmenin sınırlarının ve ilkelerinin belirlenmemesi Anayasa'nın 16. maddesiyle de bağdaşmamaktadır.

<sup>652</sup> Ekşi, a.g.e. s.22.

<sup>653</sup> 07.01.2006 tarih ve 26046 sayılı RG.'de yayınlanan Tapu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Kanun No: 5444) (Kabul Tarihi: 29.12.2005)

<sup>654</sup> Madde 35. — Yabancı uyruklu gerçek kişiler, karşılıklı olmak ve kanunî sınırlamalara uyulmak kaydıyla, Türkiye'de işyeri veya mesken olarak kullanmak üzere, uygulama imar planı veya mevzii imar planı içinde bu amaçlarla ayrılıp tescil edilen taşınmazları edinebilirler. Sınırlı aynı hak tesis edilmesinde de aynı koşullar aranır. Yabancı uyruklu bir gerçek kişinin ülke genelinde edinebileceği

Önceki düzenlemelerde, gerçek kişiler için “yabancı” kavramı kullanılırken yeni düzenlemede “yabancı uyruklu” kavramına yer verilmiştir.

---

taşınmazlar ile bağımsız ve sürekli nitelikte sınırlı aynî hakların toplam yüzölçümü iki buçuk hektarı geçemez. Bu fıkra da belirtilen koşullarla, yüzölçümü miktarını otuz hektara kadar artırmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Yabancı ülkelerde kendi ülkelerinin kanunlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketleri, ancak özel kanun hükümleri çerçevesinde taşınmaz mülkiyeti ve taşınmazlar üzerinde sınırlı aynî hak edinebilirler.

Yabancı uyruklu gerçek kişiler ile yabancı ülkelerde kendi ülkelerinin kanunlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketleri lehine Türkiye’de taşınmaz rehni tesisinde birinci ve ikinci fıkralarda yer alan kayıt ve sınırlamalar aranmaz.

Yabancı uyruklu gerçek kişiler ile yabancı ülkelerde kendi ülkelerinin kanunlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketleri dışındakiler Türkiye’de taşınmaz edinemez ve lehlerine sınırlı aynî hak tesis edilemez.

Türkiye Cumhuriyeti ile arasında karşılıklılık olan devlet vatandaşlarının kanunî miras yoluyla intikal eden taşınmazları için birinci fıkra da belirtilen kayıt ve sınırlamalar uygulanmaz. Ölümüne bağlı tasarruflarda yukarıdaki fıkralarda belirtilen kayıt ve sınırlamalar uygulanır. Türkiye Cumhuriyeti ile arasında karşılıklılık olmayan devlet vatandaşlarının kanunî miras yoluyla edindikleri taşınmaz ve sınırlı aynî hakların intikal işlemleri yapılarak tasfiye edilir.

Karşılıklılığın tespitinde hukukî ve fiilî durum esas alınır. Bu ilkenin kişilere toprak mülkiyeti hakkının tanınmadığı, ülke uyruklarına uygulanmasında, yabancı devletin taşınmaz ediniminde kendi vatandaşlarına tanıdığı hakların, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına da tanınması esastır.

Yabancı uyruklu gerçek kişiler ile yabancı ülkelerde kendi ülkelerinin kanunlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketlerinin; sulama, enerji, tarım, maden, sit, inanç ve kültürel özellikleri nedeniyle korunması gereken alanlar, özel koruma alanları ile flora ve fauna özelliği nedeniyle korunması gereken hassas alanlarda ve stratejik yerlerde kamu yararı ve ülke güvenliği bakımından taşınmaz ve sınırlı aynî hak edinemeyecekleri alanları, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının tescile esas koordinatlı harita ve planları içeren teklifi üzerine belirlemeye ve yabancı uyruklu gerçek kişilerin il bazında edinebilecekleri taşınmazların, illere ve il yüzölçümüne göre binde beşi geçmemek üzere oranını tespiti Bakanlar Kurulu yetkilidir. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünün bağlı olduğu Bakanlık bünyesinde ilgili idare temsilcilerinden oluşan komisyon tarafından, bu madde uyarınca Bakanlar Kuruluna verilen yetkiler dâhilinde çalışmalar yapılmak suretiyle kamu kurum ve kuruluşlarının bu kapsamdaki teklifleri incelenip değerlendirilerek Bakanlar Kuruluna sunulur.

Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra belirlenecek askerî yasak bölgeler, askerî ve özel güvenlik bölgeleri ile stratejik bölgelere ve değişiklik kararlarına ait harita ve koordinat değerleri Millî Savunma Bakanlığınca geciktirilmeksizin Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünün bağlı olduğu Bakanlığa verilir.

Yukarıdaki fıkralarda belirtilen bölgeler içerisinde kalması nedeniyle kamulaştırılması gereken ya da tapu sicilinde şerh verilmesine gerek duyulan parsellere ilişkin bildirimler ilgili idarelerince tapu sicil müdürlüklerine yapılır. Bu madde hükümlerine aykırı edinilen veya kanunî zorunluluk dışında edinim amacına aykırı kullanıldığı tespit edilen taşınmazlar ile sınırlı aynî haklar, Maliye Bakanlığınca verilecek süre içerisinde maliki tarafından tasfiye edilmediği takdirde tasfiye edilerek bedele çevrilir ve bedeli hak sahibine ödenir.

Bazı yazarlar bu değişiklikle, kanun koyucunun vatansızların Türkiye’de taşınmaz edinimini önlemeyi amaçladığını düşünmektedir<sup>655</sup>. Biz de bu görüşe katılıyoruz. Yeni düzenlemede, yabancı uyruklu gerçek kişilerin, sadece işyeri ya da mesken amaçlı olarak taşınmaz edinebilecekleri hükme bağlanmıştır (m.35/1). Öte yandan, yabancı uyruklu gerçek kişilerin, taşınmaz üzerinde mülkiyet hakkının yanı sıra sınırlı ayni hak edinebilecekleri de hükme bağlanmıştır (m.35/1,2).

### **b. DYY Mevzuatı Çerçevesinde Yabancı Yatırımcıların Taşınmaz Edinimi**

6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’nda yabancıların taşınmaz edinimine dair bir düzenleme mevcut değildi<sup>656</sup>. Bu husus, 4875 sayılı Kanun’un m.3 d fıkrasında “Taşınmaz Edinimi” başlığı altında “Yabancı yatırımcıların Türkiye’de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, Türk vatandaşlarının edinimine açık olan bölgelerde taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı ayni hak edinimleri serbesttir” şeklinde düzenlenmiştir<sup>657</sup>.

Yabancı tüzel kişilerin, özellikle yabancı şirketlerin taşınmaz edinimleri konusunda ise hâlihazırda tartışma yaşanmaktadır<sup>658</sup>. Yabancı şirketlerin, doğrudan yatırım amacıyla taşınmaz edinimlerinde bir sorun

<sup>655</sup> Doğan, Yabancıların Türkiye’de Gayrimenkul Edinimleri, s.486.

<sup>656</sup> SARGIN, Fügen: Yabancı Gerçek Kişilerin Türkiye’de Taşınmaz Mal Edinimleri ve Sınırlı Ayni Haklardan Yararlanmaları, Ankara, 1997, s.117

<sup>657</sup> Yeni Kanun’un taslak metninde “yabancı yatırımcıların... yatırım faaliyetlerinin gereği taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı ayni hak edinimleri serbesttir” şeklinde yapılan düzenleme daha sonra değiştirilerek “yatırım faaliyetlerinin gereği” ifadesi metinden çıkarılmıştır<sup>657</sup>. Dikmen/Karahanoğulları’nın haklı olarak işaret ettiği gibi bildirim sistemi getirilerek “gereği”ni denetleyecek tüm mekanizma ortadan kaldırıldığına göre taslak düzenlemenin anlamı da kalmayacaktı. . Dikmen/Karahanoğulları, a.g.m. s.11.

<sup>658</sup> Doğan, a.g.m. s.488.

yoktur<sup>659</sup>. Esasen, doğrudan yabancı yatırım çerçevesinde, Türk kanunlarına uygun olarak Türkiye’de kurulan şirketlerin taşınmaz edinimi için karşılıklılık şartına da gerek yoktur. Tartışmalı olan konu, yabancı şirketlere, yatırım amacı dışında taşınmaz edinme hakkının tanınıp tanınmayacağıdır<sup>660</sup>. Yeni düzenleme ile yabancı ticaret şirketlerinin taşınmaz edinimleri, yatırım amacına bağlanmıştır<sup>661</sup>. Tapu Kanunu m.35/II hükmüne göre, yabancı ülkelerin kendi kanunlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, ancak özel kanunlar çerçevesinde taşınmaz ya da sınırlı ayni hak edinebileceklerdir. Bu bağlamda, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, Turizmi Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu kapsamında, yabancı şirketlerin taşınmaz edinimleri mümkündür. Öte yandan, tüzel kişiliğe sahip yabancı şirketlerin dışındaki tüzel kişilerin taşınmaz ya da sınırlı ayni hak edinemeyecekleri de açıkça hükme bağlanmıştır<sup>662</sup>.

### c. Değerlendirme

Yeni düzenleme ile yabancı gerçek kişilerin taşınmaz edinimine ilişkin olarak, karşılıklılık şartının gerçekleşmiş olması, kanunî sınırlamalara uyulması, edinilecek taşınmazların işyeri veya mesken olarak kullanılması ve uygulama imar planı veya mevzii imar planı içinde bu amaçla ayrılıp tescil edilen taşınmazlardan olmaları gerekmektedir<sup>663</sup>.

Yabancı tüzel kişiler açısından ise, 4875 sayılı DYY Kanunu ile yabancı sermayeli Türk şirketlerine taşınmaz ediniminde hiçbir kısıtlama getirilmemiştir. Ancak, yabancı sermayeli şirket ile yabancı şirket kavramları çoğu zaman birbirine karıştırılmaktadır. DYY Kanunu’ndaki düzenleme yabancı sermayeli Türk şirketleri için geçerlidir.

<sup>659</sup> 4875 sayılı Kanun, m.3-d) Taşınmaz Edinimi: Yabancı yatırımcıların Türkiye’de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, Türk vatandaşlarının edinimine açık olan bölgelerde taşınmaz veya sınırlı ayni hak edinimleri serbesttir.

<sup>660</sup> Doğan, a.g.m. s.490.

<sup>661</sup> Doğan, a.g.m. s.490.

<sup>662</sup> Doğan, a.g.m. s.490.

<sup>663</sup> Ekşi, a.g.e. s.39.

Öte yandan, 2565 sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu ile 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu da, yabancıların taşınmaz edinimlerine bazı sınırlamalar getirmektedir<sup>664</sup>.

Karşılıklılık ilkesinin gerçekten uygulanabilmesi için, Türkiye’de taşınmaz ediniminin serbest bırakıldığı yabancı uyruklu kimselerin kendi ülkelerinde, Türk vatandaşlarının da aynı şekilde taşınmaz edinimleri konusunda aynı ya da benzer usullere tâbi olmaları gerekir. Bu düşünceden hareketle, mevcut düzenlemedeki haliyle, karşılıklılık ilkesinin birebir uygulanmasından ziyade, yabancı gerçek kişilere ve özel kanunlar çerçevesinde yabancı şirketlere tek taraflı olarak Türkiye’de taşınmaz edinimine serbesti tanınmış gibidir. Şöyle ki, Kanun’da karşılıklılığın tespitinde hukukî ve fiilî durumun nazara alınacağına ifade edilmesinden sonra, önceki düzenlemelerde yer almayan önemli bir istisna hükmüne yer verilmiştir. Buna göre, “Bu ilkenin kişilere toprak mülkiyeti hakkının tanınmadığı, ülke uyruklarına uygulanmasında, yabancı devletin taşınmaz ediniminde kendi vatandaşlarına tanıdığı hakların, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına da tanınması esastır”. Hükümde gayet açık olarak anlaşıldığı gibi, kendi vatandaşlarına taşınmaz üzerinde mülkiyet hakkı tanımayan ülke vatandaşlarına, Türkiye’de taşınmaz mülkiyeti tanınmaktadır. Yabancı ülke kendi vatandaşlarına taşınmaz üzerinde mülkiyetten gayri aynı haklar tanınıyor ise ve bu haklardan Türk vatandaşları da yararlanabiliyor ise, taşınmaz mülkiyetini iktisap edebilmek için gerekli olan karşılıklı işlem şartının gerçekleşmiş olacağı kabul edilmektedir.

## **C. Kısıtlama**

### **1. Kavram**

Anayasada, herkesin “kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahip” olduğu hükme bağlanmıştır (m.12). Temel hak ve hürriyetler bakımından kabul edilen bu prensibe,

<sup>664</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekşi, a.g.e. s.42 vd.



yabancılar bakımından milletlerarası hukuka uygun sınırlamalar getirilebileceği kabul edilmiştir (m.16). Anayasa'nın 16 ncı maddesinde yer alan hükümden hareket edildiğinde, şayet kanunlarda bir sınırlama yapılmamış ise, yabancılar ile Türk vatandaşları haklardan yararlanma bakımından eşittir. Bu sebeple, gerekli görülen alanlarda kanun koyucu sınırlayıcı düzenlemeler yapmaktadır. Yabancı yatırım mevzuatı bakımından Kanun koyucu bir kısım alanlarda yabancıların faaliyet göstermesine kısıtlama getirirken bir kısım alanlarda ise, önceden izin zorunluluğunu getirmiştir.

## **2. Kısıtlama Getirilen Faaliyet Alanları**

Türk hukukunda Anayasa'nın 16.maddesinin verdiği yetkiye dayanarak, kanun koyucu bir kısım alanlarda kısıtlama getirmiştir. Uluslararası hukuka uygun olarak kanunla yapılan sınırlamaların bizce önemli olanlarını burada ele almaya çalışacağız<sup>665</sup>.

### **a. Petrol Arama, İşletme ve Petrol Piyasası**

6326 sayılı Petrol Kanunu<sup>666</sup> m.1 hükmüne göre “Türkiye’deki petrol kaynakları Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır”. Bu Kanun’un amacının, petrol kaynaklarının ulusal menfaatlere uygun olarak aranması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi olduğu hükme bağlanmıştır (m.2). Petrol arama ve işletme faaliyetlerinin mutlaka izne tâbi olduğu da hükme bağlanmıştır<sup>667</sup>.

Petrol Kanunu, tüzel kişiliğe sahip yabancı şirketlere, tek başına ya da bir Türk şirketi ile ortak olarak; izin, arama ruhsatnamesi, işletme

---

<sup>665</sup> Yabancı yatırımcılara kısıtlama getirilen diğer alanlar, 625 sayılı özel öğretim Kanunu (m.5), 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu (m.21) ve 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun (m.5).

<sup>666</sup> Kabul tarihi:7.3.1954, RG. 16.3.1954–8659.

<sup>667</sup> Madde 5/a - (Değişik madde: 13.05.1955 – 6558/1 md.) “ Bu kanuna göre müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi veya belge alınmadan hiçbir petrol ameliyesi yapılamaz”.

ruhsatnamesi verilebileceğini hükme bağlamıştır (m.6)<sup>668</sup>. Bu madde, DYY Kanunu'nda yer alan "yabancı yatırımcı" tanımının dışına çıkmaktadır. Yani, kendi devletinin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişiliği haiz bir şirket, bir Türk şirketi ile ortak olmaksızın, Türkiye'de petrol arama ve işletmesi yapabilmektedir<sup>669</sup>. Öte yandan, petrol arama ve işletme hakkının, yabancı gerçek kişilere verilemeyeceği de kabul edilmiştir. Yabancı devletin tâbiyetindeki özel hukuk tüzel kişileri açısından bir kısıtlama getirmeyen Petrol Kanunu, yabancı devletlerin doğrudan ya da dolaylı olarak yönetiminde bulunan, malî ilgileri ya da çıkarları bulunan tüzel kişilerle yabancı bir devlet için ya da yabancı bir devlet namına hareket eden kişilerin petrol işine giremeyeceğini açıkça hükme bağlamıştır<sup>670</sup>.

5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu<sup>671</sup>, yurtiçi ve yurt dışı kaynaklardan sağlanan petrolün, doğrudan veya işlenerek, güvenli ve ekonomik olarak rekabet ortamı içinde kullanıcıların sunumuna ilişkin piyasa faaliyetlerini düzenlemeyi amaçlamaktadır (m.1). Kanun, petrol piyasasında faaliyet gösterecek gerçek ve tüzel kişilerin, EPDK'dan lisans almasını zorunlu kılmaktadır (m.2/27).

<sup>668</sup> Madde 6/II (Değişik: 24.11.1994—4046/39 m.): Bu Kanundaki esaslara uygun olmak şartıyla, sermayelerinde kamu payı bulunanlar da dâhil, sermaye şirketlerine veya yabancı devlet mevzuatına göre sermaye şirketi niteliğinde bulunan özel hukuk tüzel kişilerine müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi verilebilir”.

<sup>669</sup> Çelikel, Yabancılar Hukuku, s.175.

<sup>670</sup> Madde 12 - 1. (Değişik bent: 13/05/1955 - 6558/1 md.) Yabancı devletlerin doğrudan doğruya veya dolayısıyla idaresinde müessir olabilecekleri mikyasta veya şekilde mali ilgileri veya menfaatleri bulunan hükmi şahıslarla yabancı bir devlet için veya yabancı bir devlet namına hareket eden şahıslar;

a) Petrol hakkına sahip olamazlar ve petrol ameliyatı yapamazlar;

b) Petrol ameliyatına lüzumlu menkul ve gayrimenkul emvali satın alamazlar, bunlara sahip olamazlar veya bunlar üzerinde hak veya menfaat tesis edemezler;

c) Bir petrol ameliyatına müteferrik veya onun bir kısmını teşkil eden tesisleri kuramaz veya işletemezler.

2. (Değişik bent: 05.04.1973 – 1702/4 md.) Bakanlar Kurulu kararıyla bu hükme istisna tanınabilir. Bu karar aleyhine 1 inci fıkradaki şahıslar tarafından adli ve idarî kaza mercilerine müracaat olunamaz.

<sup>671</sup> Kabul tarihi: 4.12.2003, RG 20.12.2003—25322.

Lisans kapsamında faaliyette bulunacak özel hukuk tüzel kişileri, 6762 sayılı TTK hükümlerine tâbi tutulmuştur (m.3b). Kanun'da, Türk parasını koruma hakkındaki mevzuata atıfta bulunularak, "Türkiye'de piyasa faaliyetlerinde bulunan ve yabancı devletler mevzuatına göre sermaye şirketi niteliğinde bulunan özel hukuk tüzel kişileri, Türk parasının kıymetini koruma hakkındaki mevzuata göre Türkiye'deki faaliyetleri bakımından Türkiye'de yerleşik sayılırlar" ifadesine yer verilmiş ve dolayısıyla bu şirketlerin de lisans alabilecekleri kabul edilmiştir<sup>672</sup>. Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar'da, "Dışarıda yerleşik kişilerden Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre bir sermaye tahsisi suretiyle Türkiye'de şube açmış olan veya bir şirkete katılmış veya şirket kurmuş gerçek ve tüzel kişiler yalnızca bu faaliyetleri dolayısıyla Türkiye'de yerleşik sayılırlar" hükmüne yer verilmiştir. Bu hüküm ile, PPK'undaki hüküm aynı sonucu sağlamamaktadır. Kanun koyucunun amacı, Türkiye'de doğrudan yatırım yolu ile yatırım yapan yabancı şirketlerin Lisan alabilmelerini sağlamak ise, yabancı sermaye mevzuatı ile bağlantı kurulması daha doğru bir yaklaşım olurdu.

### **b. Madencilik**

3213 sayılı Maden Kanunu<sup>673</sup> m.4 hükmü ile madenler Devletin hüküm ve tasarrufuna bırakılmıştır. Maden hakkına ilişkin düzenlemede, kimlere bu hakkın verileceği belirtilmiştir. Buna göre; gerçek kişi Türk vatandaşları, Türk mevzuatına göre kurulmuş tüzel kişi ticaret şirketleri, KİT ve diğer kamu kuruluşlarına maden hakkı verilmiştir (m.6). Bu hüküm gereği, yabancı gerçek kişilerin ve yabancı devlet mevzuatına göre kurulmuş yabancı şirketlerin maden hakkı yoktur<sup>674</sup>. Öte yandan Türkiye'de kurulan ve %100 yabancı sermayeli şirketler, TTK hükümlerine göre Türk şirketi sayılacağından maden hakkına sahiptir. Aynı şekilde bir Türk şirketi ile ortaklık kuran yabancı bir şirket de maden hakkına sahip olacaktır.

<sup>672</sup> Çelikel, a.g.e. s.177.

<sup>673</sup> Kabul tarihi: 4.6.1985, RG 15.06.1985–18785.

<sup>674</sup> Çelikel, a.g.e. s.173.

Maden Kanunu, maden hakları ile ilgili tüm faaliyetlerin denetimini öngörmüştür<sup>675</sup>. Öte yandan, maden araması için arama ruhsatı (m.16), arama ruhsatı sahibinin çalışmaların olumlu gittiğini beyan etmesi halinde ön işletme ruhsatı (m.19), işletme ruhsatı (m.24) ve işletme izni (m.26) verilir. Görüldüğü gibi, maden arama faaliyeti de izne ve ruhsata tâbidir.

### c. Sivil Havacılık

2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu<sup>676</sup>, Türkiye sınırları içinde hava yolu ile yolcu ve yük taşımaya ilişkin hususları düzenleyen kaynaktır<sup>677</sup>. Kanunun, Kabotaj başlıklı 31. maddesi hükmü gereğince, ülke içindeki hava taşımacılığının, Türk hava araçları ile yapılması öngörülmüştür<sup>678</sup>. Aynı Kanunun 3.b maddesinde “hava aracı”, 3.c. ve 3.d maddelerinde de “devlet hava aracı” ve “Türk sivil hava aracı” tabirleri tanımlanmıştır. Türk sivil hava aracı ise “Devlet hava araçları tanımı dışında kalan ve mülkiyeti Türk Devletine veya kamu tüzel kişilerine veya Türk vatandaşlarına ait hava araçları” olarak tanımlanmıştır. Öte yandan, m.49’da bir sivil hava aracının hangi durumlarda Türk sivil hava aracı sayılacağı da belirtilmiştir<sup>679</sup>. Aynı madde ile yabancıların bir Türk havayolu şirketine ortak olmalarına herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Sadece, şirketin yönetim kurulu üyelerinin çoğunluğunun Türk vatandaşı olması ve ana sözleşmeye göre oy çoğunluğunun Türk ortaklarda olması esası hükme bağlanmıştır.

<sup>675</sup> Maden Kanunu madde 11 - Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, maden hakları ile ilgili bütün faaliyetlerin yürütülmesini ve vecibelerin yerine getirilmesini kontrol ve denetimini yapmak ve yönlendirmek için teknik ve mali konuları yerinde incelemek maksadıyla ihtisaslaşmış diğer Devlet kuruluşlarından da yararlanarak inceleme raporu hazırlar.

<sup>676</sup> Kabul tarihi: 14.10.1983, RG. 19.10.1983-18196.

<sup>677</sup> Çelikel, a.g.e. s.169.

<sup>678</sup> m.31:Türkiye Cumhuriyeti ülkesi içinde, iki nokta arasında havayolu ile ticari amaçla yolcu, posta ve yük taşımaları Türk hava araçları ile yapılır.

<sup>679</sup> Madde 49 - Bir sivil hava aracı aşağıda belirtilen durumlarda da Türk sivil Hava aracı sayılır.

Türk kanunları uyarınca kurulup da;

a) Kamu Kurumu niteliğindeki mesleki kuruluşlar, dernekler, siyasî partiler, sendikalar veya vakıfların mülkiyetinde bulunan hava araçları, idarî organını oluşturan kişilerin çoğunluğunun Türk vatandaşı olması,

b) Türk Ticaret Siciline kaydedilmiş ticari şirketler, kooperatifler ve bunların birliklerinin mülkiyetinde bulunan hava araçları, şirketi idare ve temsil etmeye yetkili olanların çoğunluğunun Türk vatandaşı olması ve şirket ana sözleşmesine göre oy çoğunluğunun Türk ortaklarda bulunması.

Yabancı ülkeler ile Türkiye arasında hava ulaştırma hizmeti görecektir yabancı uyruklu işletmelere uygulanacak hükümler, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler uyarınca ve karşılıklılık ilkesi göz önünde tutularak saptanır (m.33).

#### **d. Kara Sularında Taşımacılık**

815 sayılı Türkiye Sahillerinde Nakliyatı Bahriye (Kabotaj) ve Limanlarla Kara Suları Dâhilinde İcrayı San'at ve Ticaret Hakkında Kanun<sup>680</sup>, Türk sahilleri arasında yolcu ve eşya taşımacılığı, kılavuzluk vb. faaliyetleri sadece Türk Bayrağını taşıyan gemilerin icra edebileceğini hükme bağlamıştır<sup>681</sup>. Bu hükme aykırı olarak faaliyet gösteren yabancı bayraklı gemiler için bazı cezai yaptırımlar da öngörülmüştür (m.5).

16.12.1999 tarih ve 4490 sayılı Türk Uluslararası Gemi Sicili Kanunu ile 491 sayılı Kararnamede Değişiklik Yapılması Dair Kanun<sup>682</sup> ise, Türk denizciliğinin geliştirilmesini hızlandırmak ve ekonomiye katkısını artırmak amacıyla kabul edilmiş olup, yabancıların bu alanda faaliyet göstermelerine daha esnek bir tutum sergilemiştir. Burada, ulusal gemi sicilinin yanında bir de "uluslararası gemi sicili"nin kurulmasına ilişkin hususlar düzenlenmiştir. "Türk Uluslararası Gemi Sicili", Denizcilik Müsteşarlığının nezdinde oluşturulmuştur (m.3). Söz konusu gemi siciline "Türkiye`de mukim Türk ve yabancı uyruklu gerçek kişiler ile Türkiye`de Türk mevzuatına göre kurulmuş şirketlere ait gemiler ve yatlar tescil ettirilebilir" (m.5/l). Bu sicile tescil ettirilen gemi ve yatların Türk Bayrağı çekecekleri ve bu Kanun uyarınca Türk Bayrağı çeken gemiler ve yatların ulusal mevzuatta tanınmış haklardan yararlanacakları hükme bağlanmıştır (m.7/l, II). Aynı maddede, 6762 sayılı

<sup>680</sup> Kabul tarihi:19.4.1926, RG 29.4.1926-359

<sup>681</sup> Madde 1 - Türkiye sahillerinin bir noktasından diğerine emtia ve yolcu alıp nakletmek ve sahillerde limanlar dâhilinde veya beyinde cer ve kılavuzluk ve her hangi mahiyette olursa olsun bilcümle liman hizmetini ifa etmek yalnız Türkiye sancağını hamil sefain ve merakibe munhasırdır.

Ecnebi sefaini ancak memaliki ecnebiyeden almış oldukları yolcu ve hamuleyi Türk liman ve limanlarına ihraç ederler ve Türk liman ve limanlarından ecnebi Liman ve limanlarına gidecek yolcu ve hamuleyi de alırlar.

<sup>682</sup>RG 21.12.1999-23913.

TTK. m.823 uyarınca Türk Bayrağı çekme hakkına sahip olmayan gemilerin ve yatların, 815 sayılı Kanun hükümlerinden yararlanamayacakları da hükme bağlanmıştır (m.7/II).

#### **e. Radyo ve Televizyon Yayıncılığı**

3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un<sup>683</sup> 4756 sayılı Kanun<sup>684</sup> m.13 ile değiştirilen m.29/h hükmüne göre bir özel radyo ve televizyon yayın kuruluşunda yabancı sermayenin payı ödenmiş sermayenin %25'ini geçemez. Önceki düzenlemede bu miktar %20 ile sınırlandırılmıştı.

#### **f. Telekomünikasyon**

406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu<sup>685</sup>, Türk hukuk mevzuatında, üzerinde en çok değişiklik yapılan, eski ve yeni kavramların iç içe girdiği, ülkenin ulusal çıkarları açısından büyük önem taşıyan çok karmaşık bir düzenlemedir.

406 S.K. m.1'de "Sermaye Şirketi: Bakanlık tarafından aranacak şartları taşıyan, Türkiye'de kurulmuş veya kurulacak bir sermaye şirketi" şeklinde yer alan tanımlamayla, sermaye şirketinin Türkiye'de kurulmuş olmasını, diğer bir deyimle Türk şirketi olmasını zorunlu kılmıştır.

Telekomünikasyon alanında kurulacak bir şirketin yabancı ortaklı olamayacağı hususunda herhangi bir düzenleme mevcut değildir. Öte yandan, Telekomünikasyon hizmetinin yürütülmesi, altyapısının kurulması ve işletilmesi hususunda, 406. S. K. m.2a "Hiç kimse Bakanlıkla bir görev, imtiyaz sözleşmesi yapılmış veya Bakanlık tarafından bir telekomünikasyon ruhsatı veya genel izin verilmiş olmadıkça, telekomünikasyon hizmeti yürütemez ve/veya altyapısı kuramaz ve işletemez" şeklindeki düzenlemede,

<sup>683</sup> Kabul tarihi:13.4.1984, RG.20.04.1994–21911.

<sup>684</sup> Kabul tarihi:15.5.2002, RG. 21.05.2002–24761.

<sup>685</sup> Kabul tarihi:4.2.1924, RG. 21.02.1924–59.

“hiç kimse“ tabiri kullanılarak, bu faaliyetleri yürütecek tüm teşebbüslerin, Bakanlıktan izin alması gerektiği vurgulanmıştır<sup>686</sup>.

406 S.K. m.6/II ile işletmecilere ya da telekomünikasyon sektöründe yer alan gerçek ve tüzel kişilere, yabancı veya uluslararası şirketlerle, sınır ötesi telekomünikasyon hizmetleri dâhil, telekomünikasyon alanında her türlü ticari sözleşme yapma yetkisi tanınmıştır<sup>687</sup>. Ek 33. madde ile Türk SAT A.Ş.’ye “yabancı operatörlere ait uydular üzerinden haberleşme ve iletişim alt yapısı kurma” hakkı tanınmıştır.

#### **g. Banka ve Finans Kurumları**

5411 sayılı Bankacılık Kanunu<sup>688</sup> ile yurt dışında kurulmuş bankaların, Türkiye’de şube ve temsilcilik açmaları izin almaları koşulu ile serbest bırakılmıştır<sup>689</sup>. Aynı Kanun’un 6. maddesinde, kuruluş ve Türkiye’de şube veya temsilcilik açma iznine ilişkin hususlar düzenlenmiştir<sup>690</sup>. Yabancı

<sup>686</sup> Madde 2 - (Değişik madde: 27.01.2000 – 4502 S.K./2. md.)

<sup>687</sup> Ek fıkra: 27.01.2000 – 4502 S.K./m.5.

<sup>688</sup> Kabul Tarihi 19.10.2005, RG.01.11.2005–25983.

<sup>689</sup> Bkz. 5411 S.K. m.3, Tanımlar: Mevduat, Katılım, Kalkınma ve Yatırım Bankalarının tanımlarında, “Yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubelerini, Merkez Şube’nin tanımında ise; “Yurt dışında kurulu bir bankanın Türkiye’de açtığı şubeyi, birden fazla şubenin olması hâlinde ise Kuruma bildirilecek ve Kurulca onaylanacak şubeyi” şeklinde tanımlanarak yabancı bankaların Türkiye’de şube açmaları konusunda serbesti tanınmıştır.

<sup>690</sup> 5411 S.K. m.6: Türkiye’de bir bankanın kurulmasına veya yurt dışında kurulmuş bir bankanın Türkiye’deki ilk şubesinin açılmasına, bu Kanunda öngörülen şartların yerine getirilmesi kaydıyla Kurulun en az beş üyesinin aynı yöndeki oyuyla alınacak kararla izin verilir.

İzin için yapılacak başvurulara ve iznin verilmesine ilişkin usul ve esaslar Kurulca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir. İzne ilişkin karar, başvurunun yapıldığı ya da başvuruda eksiklik bulunması hâlinde, istenilen bilgi ve belgelerin tamamlandığı tarihten itibaren üç ay içinde ilgiliye bildirilir. Eksikliklerin altı ay içinde giderilmemesi hâlinde başvuru geçersiz hale gelir.

Türkiye’de münhasıran kıyı bankacılığı faaliyetinde bulunmak üzere banka kurulması veya yurt dışında kurulu bankalarca bu amaçla şube açılması, bunların faaliyet alanları ile finansal raporlama ve denetim usulleri ve faaliyetlerinin geçici veya sürekli olarak durdurulması hususları Kurul kararıyla belirlenir.

Yurt dışında kurulu bankalar, mevduat veya katılım fonu kabul etmemek ve Kurulca belirlenecek esaslara göre faaliyet göstermek kaydıyla, Kurulun izni ile Türkiye’de temsilcilik açabilirler.

gerçek ve tüzel kişilerin, Türkiye’de kurulacak bankalara ortak olmaları hususunda herhangi bir kısıtlayıcı hüküm yoktur<sup>691</sup>.

5411 S.K. m.9’da, merkezi yurt dışında bulunan bankaların Türkiye’de şube açmalarına ilişkin koşullar düzenlenmiştir. Aynı Kanun’un 10. maddesi ile Türkiye’de kurulan bankaların ya da şube açma izni alan yabancı bankaların, ayrıca kuruldanda faaliyet izni almaları da zorunlu kılınmıştır.

Yabancı kişilerin Türkiye’de malî faaliyetlerine ilişkin diğer bir düzenleme ise, 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunudur<sup>692</sup>. Söz konusu Kanun’un 10.maddesinde, kiralayan şirketlerin, anonim ortaklık şeklinde kurulabileceği, yabancı kiralayan şirketlerin Türkiye’de şube açmalarının, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun ön iznine tâbi olduğu belirtilmiştir. Kanun’un 11. maddesinde en az sermaye miktarı belirtilmiştir. Buna göre, Yabancı kiralayan şirketlerin Türkiye’de şube açmalarında ödenmiş sermayeleri asgari iki milyon Dolar karşılığı Türk Lirasıdır.

## **h. Savunma Sanayii**

Savunma sanayii, Türkiye açısından ayrı bir önemi haizdir. Bir yandan stratejik konumu ve çevre ülkelerle sorunları, diğer yandan büyük bir orduya sahip olması, Türkiye’nin savunma sanayi alanında, yabancı yatırımcıya bir takım kısıtlamalar getirilmesine yol açmıştır. Bu alanda, en önemli kanunî düzenleme, 5201 sayılı Harp Araç ve Gereçleri ile Silah, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun’dur<sup>693</sup>. Bu Kanun’un 10. maddesi ile 3763 sayılı “Türkiye’de Harp Silâh ve Mühimmatı Yapan Hususi Sanayi Müesseselerinin Kontrolü Hakkında Kanun” yürürlükten kaldırılmıştır.

<sup>691</sup> 5411 S.K. m.7, Türkiye’de kurulacak bankaların anonim ortaklık olmasını zorunlu kılmıştır. Yabancıların, Türkiye’de kurulacak A.Ş.’lere ortak olmaları hususunda, özel yasalardaki düzenlemeler dışında herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Öte yandan, aynı Kanunun 8.maddesinde, bankaların kurucu ortaklarının haiz olması gereken koşullar sıralanmıştır. Bu koşullar arasında, kurucu ortaklarının Türk tabiiyetli olmalarına ilişkin herhangi bir düzenleme yoktur.

<sup>692</sup> Kabul Tarihi: 16.06.1985, RG. 28.06.1985–18795.

<sup>693</sup> RG. 03.07.2004–25551.



5201 sayılı Kanun, harp araç ve gereçleri ile silah sanayii alanında yatırım ve üretim yapmak isteyen tüm yatırımcıların tâbi olacağı kuralları düzenlenmiştir. Buna göre; harp araç ve gereçleri ile silâh, mühimmat ve bunlara ait yedek parçalar ve patlayıcı maddeleri üretecek kuruluşların kurulması ve işletilmesi, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın görüşü alınmak suretiyle Millî Savunma Bakanlığı'nın iznine bağlıdır (m.3/l). 5201 sayılı Kanun'un en ilginç yanı, bu alanda yatırım yapmak isteyen kuruluşların başvuru aşamasında, esas alınan bazı ilkelere göre bir değerlendirilme yapılmasını öngörmesidir. Bu ilkeler, ülke güvenliği ve ekonomisi ile kamu yararı olarak sıralanmıştır<sup>694</sup>. Savunma sanayii açısından bakıldığında, ülke güvenliği ve kamu yararı ilkelerine yer verilmesi doğal karşılanmalıdır. Ancak, ülke ekonomisinin de, değerlendirme ölçütleri arasında yer alması, kanun koyucunun, 4875 sayılı Kanun'dan ziyade, 6224 sayılı Kanun'da yer alan ilkelere gönderme yaptığını göstermektedir. Kanaatimizce de, doğru olan yaklaşım budur.

#### **D. Ticarî Olmayan Risklere Karşı Koruma**

Yabancı yatırımcıların, belli bir ülkede yatırım yapabilmeleri için gerekli şartlardan birisi de, ticarî olmayan risklere karşı korunma önlemlerinin kabul edilmesidir. Türk hukukunda, yabancı yatırımcılar, ticarî olmayan risklere karşı başta Anayasa olmak üzere gerek iç hukuk kuralları gerekse milletlerarası sözleşmelerle korunmuşlardır. Ticarî olmayan riskler denildiğinde temelde iki husus akla gelmektedir: Kamulaştırma ve devletleştirme ya da millileştirme.

Kamulaştırma, Anayasa m.46'da yer alan bir ilkedir. Kamu yararının gerektirdiği durumlarda, Devlet ve kamu tüzel kişileri, karşılıklarını peşin

---

<sup>694</sup> Millî Savunma Bakanlığı, bu Kanun kapsamına giren kuruluşların sivil amaca yönelik üretimleri hariç olmak üzere, ulusal savunma ihtiyaçları dışındaki siparişlerin kabul edilip edilmeyeceği hususundaki kararını, ülke güvenliği ve ekonomisi ile kamu yararı açısından Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve gerektiğinde diğer ilgili bakanlıkların da görüşlerini alarak inceledikten sonra, en geç bir ay içerisinde ilgili kuruluşa bildirmek zorundadır (m.5 c/II).

ödeyerek, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını kamulaştırmaya yetkili kılınmıştır.

Devletleştirme ise Anayasa'nın 47. maddesinde düzenlenmiştir. Bu madde gereğince, kamu hizmeti niteliği taşıyan bazı özel teşebbüslerin, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebileceği ifade edilmiştir. Türk hukukunda, kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüslerin devletleştirilebilmesine ilişkin özel bir düzenleme mevcuttur<sup>695</sup>. 3082 sayılı Kanun gereği, özel teşebbüsler, ancak aşağıdaki koşulların varlığı halinde devletleştirilebilir (m.2).

- a) Devletleştirilecek özel teşebbüsün yaptığı hizmet veya üretiminin ülke çapında kamu ihtiyacına hitap etmesi,
- b) Bu hizmet veya üretimin, kontrol, rekabet, ikame veya başka yollardan sağlama imkânının bulunmaması,
- c) Hizmet veya üretimin yavaşlatılması veya durdurulması halinde kamunun büyük zarar görmesi.

Uluslararası hukuk normlarına göre millileştirmede üç temel koşulun gerçekleşmesi durumunda kanuni olduğu kabul edilmektedir. Buna göre;

- a) Millileştirmenin kamusal bir amacı olmalı,
- b) Ayrımcı olmamalı,
- c) Gerçek değeri esas alınarak tam olarak tazmin edilmelidir<sup>696</sup>.

Bu üç ilke evrensel olarak kabul görmüştür ve günümüzde birçok ülke kendi ulusal mevzuatlarında ve uygulamalarında bu ilkelere yer vermiştir. Bu ilkeler aynı zamanda uluslararası yatırım anlaşmalarının da bir parçasıdır<sup>697</sup>.

<sup>695</sup> 20.11.1984 tarih ve 3082 sayılı “Kamu Yararının Zorunlu Kıldığı Hallerde, Kamu Hizmeti Niteliği Taşıyan Özel Teşebbüslerin Devletleştirilebilmesi Usul ve Esasları Hakkında Kanun” RG 1.12.1984–18592.

<sup>696</sup> WIR 2003, s.110.

<sup>697</sup> Türkiye'nin yaptığı yatırımların teşvikine ilişkin ikili Anlaşmaların hemen hepsinde, millileştirme ya da devletleştirme için uluslararası hukukta genel kabul gören ilkelere yer verilmiştir.

Kamulaştırma veya millileştirmeye karşı korunma esasen yeni değildir. 6224 sayılı Kanun'da da kamulaştırma konusunda önemli koşullar öngörülmüştü. Bu koşullar;

- a) Kamu yararının gözetilmesi,
- b) Hukukî usullere uygun davranılması,
- c) Ayrımcılık yapılmaması
- d) Adil bir tazminat ödenmesi olarak sıralanabilir.

Aynı Kanun ile yatırımcının kamulaştırma veya millileştirme kararına ya da bedele karşı idarî veya yargı makamlarına başvurabileceği öngörülmüştü. 4875 sayılı Kanun'da "Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Esaslar" başlıklı m.3/b "Kamulaştırma ve Devletleştirme" başlığı altında "Doğrudan yabancı yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince; kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılmaz veya devletleştirilemez" denilerek millileştirmenin, uluslararası standartlara uygun olarak yapılabileceği hükme bağlanmıştır.

#### IV. YABANCI YATIRIMLARIN HUKUKİ ÇERÇEVESİ

##### A. Genel Olarak

Türkiye'de hükümetler, Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan günümüze değin, yabancı sermaye konusunda olumlu ancak temkinli bir yaklaşımı benimsemişlerdir.

Türkiye, gerek AB'ne katılım sürecinde AB normlarına uyum, gerekse yabancı sermayeyi ekonomik gelişmenin temel unsuru olarak kabul ettiği için, yatırım ikliminin dünya standartlarında benimsenen ilkelere uygun olarak yeniden düzenlemiş ve esasen liberal yaklaşımı benimsemiş bir ülkedir. Bu çerçevede, 2003 yılında kabul edilen 4875 sayılı Kanun ile günümüzde birçok

---

Türkiye'nin yaptığı ikili yatırım anlaşmaları için bkz. [http://www.mfa.gov.tr/MFA\\_tr/Kutuphane/IkiliVeCokTaraflıAntlasmalar/UluslararasıAndlasmalar\\_aramaSonuclari.htm](http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/Kutuphane/IkiliVeCokTaraflıAntlasmalar/UluslararasıAndlasmalar_aramaSonuclari.htm) (22.12.2007)

ülke tarafından da iç hukuka dâhil edilen ve yabancı yatırımcıya büyük ölçüde kolaylık sağlayan yatırım ilkelerini ulusal mevzuatına dâhil etmiştir. Türk Hukukunda, yabancı yatırımların hukukî çerçevesini incelemeden önce, yabancı yatırımcı kavramını incelemekte fayda vardır.

## **B. Yabancı Yatırımcı**

Yabancı yatırımcı gerçek kişi olabileceği gibi tüzel kişi ve özellikle ticaret şirketleri olabilir. Bu sebeple, öncelikle kişi ve kişilik kavramları üzerinde durmakta fayda vardır. Kişi, günümüzde insanın fiziksel anlamdaki varlığıdır ve hukukî anlamda daha çok kişilik kavramının kullanıldığı görülmektedir<sup>698</sup>. Kişilik, kişinin hukukî yetkinliklerinin ve hallerinin tümünü içermekte ve temel bir statü anlamı kazandırmaktadır<sup>699</sup>. Bu bağlamda, hak süjesinin ehliyetleri, kişilik hakları ve kişisel haller gibi kavramlar, kişi hukukunda temel kavramlar olarak yer almıştır.

### **1. Yabancı Yatırımcı Gerçek Kişi**

Türk hukukunda yabancı kavramını açık olarak tanımlayan bir hüküm yoktur. Bu durumda, yabancı kavramı, esas olarak vatandaş kavramından hareketle tanımlanabilir<sup>700</sup>. Buna göre, “bir devletin ülkesinde bulunan ve o devletin vatandaşlığını iddiaya hakkı olmayan kimse” yabancıdır<sup>701</sup>. Türk hukukuna göre “Türk vatandaşı olmayan kişiler yabancı olup yabancılar hukukunun sükûletleridir” denilebilir<sup>702</sup>. Başka bir ifade ile Anayasa’nın 66.maddesi gereğince “Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk” olarak kabul edildiğine göre, Türk vatandaşı olmayan kişiler, Türk yabancılar hukukunun sükûletleridir<sup>703</sup>.

---

<sup>698</sup> Arat, a.g.e. s.2.

<sup>699</sup> Arat, a.g.e. s.3.

<sup>700</sup> Tekinalp, a.g.e. s.6.

<sup>701</sup> Çelikel, a.g.e. s.17

<sup>702</sup> Tekinalp, a.g.e. s.6.

<sup>703</sup> Çelikel, a.g.e. s.17, Doğan, “**Türk Vatandaşlık Hukuku**”, Ankara, 2006, s.37.

Yatırım mevzuatında, yabancı yatırımcı kavramı, yabancılar hukukunda tanımlanan yabancı kavramından daha geniş tutulmuştur. 4875 sayılı Kanun'da yabancı yatırımcı şu şekilde tanımlanmıştır: Yabancı yatırımcı; Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapan, yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarını ifade etmektedir (m.2.a). Görüldüğü gibi, yabancı yatırımcı gerçek kişiler, yalnızca Türk vatandaşı olmayan kişileri değil, yurtdışında ikamet eden Türk vatandaşlarını da kapsamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de yatırım yapmak isteyen yurtdışında yerleşik Türk vatandaşları yabancı yatırım mevzuatı kapsamında yabancı yatırımcı olarak kabul edilmiştir. Başka bir anlatımla, mevcut düzenlemede, yabancı yatırımcı gerçek kişinin, yabancı kavramından daha geniş tutulduğu sonucuna ulaşılabilir. Örneğin Almanya'da ikamet eden bir Türk, Türkiye'de yaşayan bir akrabası ile ortak bir yatırım yaptığında onun getirdiği sermaye, yabancı sermaye olacak ve bu ortaklık yabancı sermayeye tanınan tüm teşviklerden yararlanacaktır.

## 2. Yabancı Yatırımcı Tüzel Kişi ve Şirketlerin Tâbiyeti

Kişi sadece bir maddi varlık değil aynı zamanda hukukî bir varlıktır. Bu çerçevede, insanın maddi varlığının dışında, soyut bazı varlıklar da hukuk düzenince tanınmakta ve bu kişilere "tüzel kişi" adı verilmektedir<sup>704</sup>. Bir ticaret şirketinin hangi hallerde yabancı olduğunun tespiti, yabancı yatırımcı ticaret şirketlerinin tespiti bakımından önem arz etmektedir. Şirketlerin tâbiyeti, hem iç hukuktaki düzenlemeler hem de uluslararası hukuk açısından önem taşımaktadır. İç hukuk açısından ülkeye giriş, ülke içi faaliyetleri, teşviklerden yararlanma, şube açma gibi hususlarda tâbiyet göz önüne alınmaktadır<sup>705</sup>.

<sup>704</sup> Arat, a.g.e. s.6.

<sup>705</sup> Musa Aygül, " Milletlerarası Özel Hukukta Şirketlere Uygulanacak Hukukun Tespiti", Ankara, 2007 s.20.

### **a. Ticaret Şirketlerinin Tâbiyetinin Belirlenmesinde Kabul Edilen Sistemler**

Uluslararası hukukta, şirket tâbiyetinin belirlenmesinde iki temel sistem vardır. Bunlar kuruluş yeri ve idare merkezi sistemi olarak adlandırılmaktadır<sup>706</sup>. Bunların dışında, ortakların tâbiyetine dayanan sistem, sermayenin bulunduğu yer sistemi ve kontrol sistemi gibi sistemler de kabul edilmiştir<sup>707</sup>. Biz, kuruluş yeri ve idare merkezi sistemlerini inceleyeceğiz.

#### **(1) Kuruluş Yeri sistemi**

Kuruluş yeri, daha ziyade Ortak Hukuk (Common Law) sisteminin geçerli olduğu ABD ve İngiltere’de kabul edilen bir sistemdir<sup>708</sup>. Adından da anlaşılacağı gibi, bu sistem, şirketin kurulduğu ülke hukukunu esas alır<sup>709</sup>. Başka bir ifade ile şirket kuruluş işlemleri hangi ülke hukukuna uygun olarak gerçekleştirilmiş ise, o ülke tâbiyetinde kabul edilmektedir<sup>710</sup>.

Kuruluş yeri sistemi de kendi içinde, “otorizasyon (yetkilendirme)” yeri, sözleşmenin yapıldığı yer, kuruluş işlemlerinin tekemmül ettiği yer sistemi gibi çeşitlere ayrılmaktadır<sup>711</sup>.

Birden fazla ülkede kurulan şirketlerin, hangi hukuka tâbi olacağı noktasında ise, şirketin ticari faaliyetlerinin yoğunlaştığı yer hukukunun esas alınması gerektiği ileri sürülmektedir<sup>712</sup>. Ancak bu çözüm, tercih edilen kuruluş

<sup>706</sup> Arat, a.g.e. s.64 vd.

<sup>707</sup> Aygül, a.g.e. s.21, Çelikel, a.g.e. s.27, Arat, a.g.e. s.89–92, Doğan, a.g.e. s.189 vd.

<sup>708</sup> Arat, a.g.e. s.67, Aygül, a.g.e. s.22.

<sup>709</sup> Doğan, a.g.e. s.190.

<sup>710</sup> Aygül, a.g.e. s.22.

<sup>711</sup> Arat, a.g.e. s.69 vd. Birden fazla ülkede kurulan şirketlere uygulanacak hukukun tespiti bakımından değişik hukuk sistemlerinin farklı yaklaşımlar gösterdiği, bir kısım ülkelerin hukuk sistemlerinin, bir şirketin birden fazla ülkede kurulmasına izin vermediği, bir kısım ülkelerin ise, izin verdikleri görülmektedir. Aynı konuda bkz. Aygül, a.g.e. s.22.

<sup>712</sup> Aygül, a.g.e. s.22.

yeri hukukuna göre kurulmayan şirketin geçersizliği gibi bir durum yaratacağından, kuruluş yeri teorisi ile bağdaşmamaktadır<sup>713</sup>.

Kuruluş yeri hukukunun tercih edilmesinin başlıca nedeni, kurucuların iradesine önem vermesi, basit ve açık olmasıdır<sup>714</sup>. Gerçekten de, şekli açıdan kuruluş yerinin belli olması, tâbi olunacak hukukun belirlenmesi için yeterli bir dayanaktır. Bununla birlikte, şirketlerin, bazı yükümlülüklerden kurtulmak için, normal koşullarda kurulması gerektikleri ülkelerden başka yerlerde kurulma yolunu seçebilmeleri, kuruluş yeri sisteminin en sakıncalı tarafı olarak ileri sürülmektedir<sup>715</sup>. Günümüzde, Kıt'a Avrupa'sı, kuruluş yeri sistemini terk etmiştir<sup>716</sup>.

## (2) Merkez Yeri sistemi

Merkez yeri sistemi günümüzde Kıt'a Avrupa'sına hâkim olan sistemdir<sup>717</sup>. Merkez yeri denildiğinde, idare merkezi ve işletme merkezi olmak üzere iki farklı kavram akla gelmektedir. İdare merkezi, şirketin hukukî ve ekonomik faaliyetlerinin merkezidir<sup>718</sup>. Şirketin faaliyet amacına uygun olarak yönetilmesi, şirket politikalarının belirlenmesi, genel ve yönetim kurulu toplantılarının yapılması ve alınan kararların uygulamaya konulması gibi hususlar, şirketin idare merkezinin işlevleridir<sup>719</sup>.

### b. Türk Hukukunda Kabul Edilen Sistem

Türk hukukunda, şirketlerin tâbiyetinin tespiti konusunda açık bir kanunî düzenleme mevcut değildir<sup>720</sup>. Bu konuda, 30 Kasım 1330 tarihli Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Münkasim Şirketler ile Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanun-u Muvakkat (EŞHK) m.1'de yer alan düzenleme

<sup>713</sup> Aygül, a.g.e. s.24.

<sup>714</sup> Aygül, a.g.e. s.22.

<sup>715</sup> Aygül, a.g.e. s.22.

<sup>716</sup> Arat, a.g.e. s.75.

<sup>717</sup> Arat, s.77, Aygül, a.g.e. s.24, Doğan, a.g.e. s.190.

<sup>718</sup> Arat, a.g.e. s.82, Aygül, a.d.e. s.26.

<sup>719</sup> Aygül, a.g.e. s.26.

<sup>720</sup> Doğan, a.g.e. s.191 vd.

ile TTK. m.42, 300, 510 ve 511 hükümlerine bakmak gerekmektedir<sup>721</sup>. Bu bağlamda, EŞHK m.1 hükmünce, yabancı ülkelerde kurularak Türkiye’de şube veya acente açmak suretiyle faaliyet göstermek isteyen şirketlerin faaliyete başlamadan önce yapmaları gereken işlemler ve ibraz edilmesi gereken belgeler tespit edilmiştir. Bu madde, açık olarak Türk şirketi olmak için şirketin Türkiye’de kurulması gerektiğini hükme bağlamamış ancak aksi ile kanıt yönteminden yola çıkılarak yurt dışında kurulan şirketlerin Türk şirketi olmayacağı sonucuna varılmıştır. Diğer bir deyimle, bir şirketin Türk şirketi sayılması için Türkiye’de kurulması gerekmektedir<sup>722</sup>. TTK m.42 hükmü gereğince her tacirin ticarî iletmesini ve seçtiği ticaret unvanını, işletme merkezinin bulunduğu yer ticaret siciline tescil ettirmesi gerekmektedir.

Şirketlerin tâbiyeti konusunda başvurulabilecek bir diğer hüküm ise, TTK m.300’dür. Bu madde, anonim ortaklıklarla ilgilidir. Buna göre “şirket merkezinin bulunduğu yer ticaret siciline tescil olunur”. Benzer bir düzenleme, kolektif şirket için (m.157), komandit şirket için (m.244) ve limited şirket için (m.511) yapılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye’de kurulan ve statüsündeki idare merkezi Türkiye’de olan ticaret şirketleri Türk ticaret şirketleridir<sup>723</sup>.

## **C. Yabancı Yatırımlara Yönelik İdari Yapı**

### **1. Karşılaştırmalı Hukukta Yabancı Yatırımcılara Yönelik İdari Yapı**

Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümünde çok uluslu şirketlerle ilişkilerden sorumlu olan “Yatırım Teşvik Kuruluşları (Investment Promotion Agencies:IPA)” vardır<sup>724</sup>. IPA’ların amacı; ülke yararına olmak üzere, gereksinim duyulan sermaye, teknoloji, gelişmiş yönetsel beceriler ve uluslararası pazarlara erişimde hükümetlere yardımcı olmaktır<sup>725</sup>.

<sup>721</sup> Aygöl, a.g.e. s.33 vd.

<sup>722</sup> Arat, a.g.e. s.103, Doğan, a.g.e. s.191.

<sup>723</sup> Arat, a.g.e. s.108, Doğan, a.g.e. s.226, Aygöl, a.g.e. s.19.

<sup>724</sup> VELDE, s.32

<sup>725</sup> Strengthening Investment Promotion Agencies: The Role of the Private Sector, FIAS, March 1999, s. 1 [www.fias.net/documents/Pas&Privatesector.pdf](http://www.fias.net/documents/Pas&Privatesector.pdf) (18.08.2004)



IPA'lar iki yönlü bir işleve sahiptir. Bu kuruluşlar bir yandan yabancı yatırımcıyı ülkeye çekme çabası içinde iken öte yandan da politika belirlemede danışmanlık yaparlar<sup>726</sup>. Bu faaliyet, hükümet kuruluşlarına, yerli ve yabancı yatırımcıların yatırım ortamlarının iyileştirilmesi için hukukî ve idarî alanlarda danışmanlık sağlamaları şeklinde gerçekleşir.

İPA'lar dört değişik hizmet çeşidi sağlar.

- a) İmaj oluşturma,
- b) Yatırım üretimi,
- c) Yatırım hizmetleri,
- d) Politika desteği.

Bu kuruluşlar örgütlenme açısından üç farklı kategoriye ayrılmaktadır.

- a) Hükümet kuruluşları,
- b) Özerk, yarı idarî kuruluşlar (quasi-governmental organizations),
- c) Özel kuruluşlar.

Hükümet kuruluşları genellikle DYY'ları çekecek beceri ve deneyimden yoksundur ve esasen yaptıkları temel faaliyet, yatırımların gözden geçirilmesi ve onaylanması ile sınırlıdır. Yarı idarî kuruluşlar ise, iş dünyası ile daha yakın ilişki içindedirler. Yeterince desteklendikleri takdirde (üst düzeyde, tek bir bakanlık vb.) bu kuruluşlar onay alınması vb. faaliyetlerde yardım sağlayabilirler. Bu faaliyetlerin tümü genellikle tek bir kuruluş tarafından gerçekleştirilir ve buna tek duraklı merci (one-stop shop) denilir<sup>727</sup>.

Özel yatırım kuruluşları daha çok iş dünyası ile ilişki içindedir ve idarî organlarla temasları zayıftır. Ancak söz konusu kuruluşların dış ilişkileri daha yoğun olduğu için hükümet ve yarı idarî kuruluşlarla işbirliği büyük önem taşır.

<sup>726</sup> Strengthening Investment Promotion Agencies..., s.1

<sup>727</sup> Velde, a.g.m. s.32.

Uygulamada IPA'lar genelde kamusal organizasyon içinde (idarî birim) yer almalarına rağmen, özel sektörle de çok yakın irtibatlı kuruluş olarak organize edilmektedir<sup>728</sup>. Her kuruluş gibi IPA'ların da bir yönetim kurulu vardır. Bu Kurulda genellikle özel sektörden temsilciye yer verilmez. Çeşitli ülkelerde faaliyet gösteren 55 IPA içinde sadece %13'ünün yönetim kurulunda özel sektörden temsilciye yer verildiği görülmüştür<sup>729</sup>.

IPA Yönetim Kurulu bünyesinde özel sektörden de bir temsilci olması, özel sektörün bir kamu kurumunda kurumsal bir rol alması, bilgi akışı ve geri besleme sağlanması, öte yandan özel sektör yatırımcıların devletle olan ilişkilerinde bir temas noktası olduğunu bilmeleri açısından yararlı olacaktır<sup>730</sup>.

IPA'ların araştırma ve eğitim kuruluşları ile işbirliği ve eşgüdümü de önemlidir. Bu açıdan görev alanları mümkün olduğunca genişletilerek yabancı yatırımcıların yönlendirilmesinde IPA'ların önemli ölçüde desteği sağlanabilir.

## **2. Türk Hukukunda Yabancı Yatırımlara Yönelik İdari Yapı**

### **a. Genel Olarak**

Türkiye'de 1980 yılından itibaren uygulanmaya başlayan serbest piyasa ekonomisi, yabancı sermayenin teşviki çabaları ve bu maksatla yapılan kanunî değişiklikler, teşvikler ve tanıtım faaliyetleri etkili olmakla birlikte istenilen düzeyde yabancı sermaye akışı sağlanamamıştır.

Türkiye'de yabancı sermayenin teşviki için yeni kanunî düzenlemeler yapılması konusu, sadece bu alanda yeni düzenlemeler yapma gereksiniminden kaynaklanmamaktadır. Türkiye 2001 yılından itibaren her alanda AB müktesebatı ile uyum çalışmasına başlamıştır. Bu bağlamda,

<sup>728</sup> Strengthening Investment Promotion Agencies s.3.

<sup>729</sup> Strengthening Investment Promotion Agencies s.4.

<sup>730</sup> Strengthening Investment Promotion Agencies s.6.

başta Anayasa olmak üzere, AB uyum süreci açısından gerekli görülen kanunî değişiklikler hazırlanan ulusal program çerçevesinde ele alınarak birçok kanun ya tümüyle ya da kısmen değiştirilmiştir.

AB'ye tam üyelik için gerekli koşullar, Kopenhag Kriterleri adı altında belirlenmiş ve tüm aday ülkelerce söz konusu ölçütlere uyum için yoğun bir çalışma başlatılmıştır. Kopenhag ölçütleri ile ortaya konulan hedefler;

- a) İyi işleyen bir pazar ekonomisi,
- b) Birlik içinde rekabetçi baskılara ve pazar güçlerine direnme kapasitesi,
- c) Siyasî, ekonomik ve parasal birliği içeren üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneği olarak sıralanabilir<sup>731</sup>.

Bu ölçütlerin gerçekleştirilebilmesi, AB müktesebatının benimsenmesi ile mümkündür. AB müktesebatı içinde; İyi işleyen bir pazar ekonomisi ve ekonomik birliğin sağlanmasına yönelik en önemli unsurlar ise, emeğin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımıdır. Bunların içinde sermayenin serbest dolaşımı, yabancı sermaye yatırımlarını da içermektedir. Nitekim Ulusal Program 2003 Belgesi Ekonomik Kriterler içinde, ekonomi politikasının öncelikleri arasında, yabancı sermaye yatırımlarının teşviki konusundaki adımların sürdürüleceği ifade edilmiştir<sup>732</sup>.

AB müktesebatı ile uyum çalışmalarının sermaye hareketlerinin serbestisine ilişkin bölümü, sadece AB normlarına uygunluğu değil, esasen Türkiye'de yatırım ikliminin iyileştirilmesini amaçlamıştır. Bu bağlamda dünyanın yabancı yatırım alanında ileri gelen ülkelerinin yatırım mevzuatı incelenmiş ve yabancı yatırımlar konusunda danışmanlık hizmeti veren uluslararası bir kuruluş olan FIAS'tan<sup>733</sup> da destek sağlanmıştır. FIAS ile

<sup>731</sup> Bkz. <http://www.foreigntrade.gov.tr/AB/ABgenisleme/kopenhag.htm> 10.01.2005

<sup>732</sup> Ulusal Program, [http://www.belgenet.com/arsiv/ab/up\\_2003-4.html](http://www.belgenet.com/arsiv/ab/up_2003-4.html) 11 Ocak 2005

<sup>733</sup> FIAS hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. [www.fias.net](http://www.fias.net) : FIAS, 1985 yılında kurulan, hükümetlerin talebi üzerine Doğrudan Yabancı Yatırımları konusunda danışmanlık hizmeti veren bir Amerikan kuruluşudur. Dünya Bankası, Uluslararası Finans Kuruluşu (IFC), ICSID ve MIGA ile işbirliği yapmaktadır. Başlıca hizmet alanları, hükümlere yabancı yatırım alanındaki engellerinin tespiti,

Hazine Müsteşarlığı'nın ortak çalışması sonucu Şubat 2001'de "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Ortamı Analizi" başlıklı bir Çalışma Raporu hazırlanmıştır. Bu Raporda "Ülkemizin yatırımcı dostu bir kanunî çerçevenin oluşturulmasında ve uygulanmasında geri kaldığı, bürokrasinin zaman alıcı ve etkin olmayan bir işleyişe sahip olduğu, şeffaf olmayan idarî yapının yolsuzluğun engellenmesi yolunda bir engel teşkil ettiği" şeklinde bazı sonuçlar elde edilmiştir<sup>734</sup>. Bu çalışmada; hukukî ve idarî düzenlemelere ait bazı sorunlar ile özelleştirme, vergi sistemi ve teşvik konularında da rakip ülkelere göre geri kalındığı tespitine ulaşılmıştır<sup>735</sup>.

2001 sonrasında, AB'ne uyum çalışmalarının ivme kazandığı dönemde, Hazine Müsteşarlığı'nın da etkin bir konuma gelmesi sonucu, yabancı yatırıma ilişkin yıllık plan ve program hedeflerini, ülkenin genel ekonomik durumunu ve dünyadaki yatırım eğilimleri ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör meslek kuruluşlarının görüşlerini dikkate alarak, yabancı yatırımlar konusunda yatırım önceliklerini ve tanıtım politikalarını oluşturma görevi Hazine Müsteşarlığı'na verilmiştir. Yabancı yatırım ikliminin iyileştirilmesi, teşviklerin gündeme gelmesi, yabancı yatırımlarla ilgili olarak izin/onay prosedürünün kaldırılması vb. tüm yeni düzenlemeler Hazine Müsteşarlığının koordineli çalışmaları sonucu gerçekleştirilmiştir.

Hazine Müsteşarlığı ve FIAS daha sonraki aşamada geniş kapsamlı bir başka çalışmayı gerçekleştirmiş ve Eylül 2001'de "Yatırımların Önündeki İdari Engeller" raporu ile "Mevcut Sorunlar" ve "Öneri ve Önlemler" belirlenerek Türkiye'de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı adı altında bir eylem planı, Bakanlar Kurulu'nun 11.12.2001 tarih ve P/2001/10 sayılı Prensip Kararıyla kabul edilmiştir<sup>736</sup>. Bu programının amacı "yatırım ortamının iyileştirilmesi ile birlikte yerli ve yabancı yatırımların artırılması"

---

idarî ve hukukî düzenlemelerin nasıl olması gerektiği konularında, DYY'ların teşviki vb. konularda danışmanlık yapmaktır.

<sup>734</sup> Us, a.g.m. s.1.

<sup>735</sup> Us, a.g.m. s.1.

<sup>736</sup> 2002 Yılı'nın 2. Çeyreğinde Yabancı Sermaye, s.11 (Erişim) [www.hazine.gov.tr](http://www.hazine.gov.tr) 21 Ocak 2004

olarak belirlenmiştir<sup>737</sup>. Ayrıca, söz konusu program ve bu kapsamda yürütülecek çalışmaların, kalkınma planları ve yıllık programlar ile Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde oluşturulan ulusal programla uyumlu olması da amaçlanmıştır<sup>738</sup>.

## **b. Hazine Müsteşarlığının Rolü**

13 Aralık 1983 tarih ve 188 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Başbakanlığa bağlı Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kurulmuştur. Müsteşarlık bünyesindeki Kamu Finansmanı, Dış Ekonomik İlişkiler ve Banka ve Kambiyo Başkanlıkları, Hazine fonksiyonlarını üstlenmiştir. Sonrasında, 8 Haziran 1984 tarih ve 232 sayılı KHK ile bu birimler Genel Müdürlük olarak düzenlenmişlerdir. Söz konusu KHK, bazı değişikliklerle 4 Nisan 1986 tarih ve 3274 sayılı Kanun ile kanunlaşmıştır. Bu yapı da, bazı alt birimlerin görev ve işlevlerini genişleterek ana hizmet birimi haline getiren 4 Mayıs 1989 tarih ve 376 sayılı KHK ile bir kere daha değiştirilmiştir.

<sup>737</sup> 2002 Yılı'nın 2. Çeyreğinde Yabancı Sermaye, s.11

<sup>738</sup> Hazine Müsteşarlığının koordinatörlüğünde, 20 uluslararası şirket yönetim kurulu üyesi ve Türk özel sektörünü temsil eden 4 kuruluşun başkanlarından oluşan Yatırım Danışma Konseyi ilk toplantısını 15 Mart 2004'de İstanbul'da gerçekleştirmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır:

- Başta sektörel düzeyde ihtiyaç duyulan işlerin basitleştirilmesi olmak üzere idarî ve bürokratik engellerin kaldırılması,
- Kanunların daha etkin uygulanması ve uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin mekanizmaların geliştirilmesi,
- Kurumlar vergisi ( özellikle Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşmaları ile ilgili hususlar) ve devlet yatırımları (özellikle AR-GE yardımları) rejimlerinin rakip ülkelerdekilerle rekabet edilebilir hale getirilmesi,
- Standartlar ve düzenlemelerin Avrupa Birliği ile uyumlaştırılması,
- Gümrüklerin, özellikle ithalat ve lisanslama süreçlerinin etkinliğinin artırılması,
- İhracat potansiyelinin artırılması ve güçlü insan kaynakları kapasitesinden daha iyi yararlanmak üzere Türkiye'nin araştırma-geliştirme bazının güçlendirilmesi,
- İş dünyasını, Türkiye'nin güçlü yönleri konusunda bilgilendirecek ve ülkeye yeni yatırımcıların çekilmesini sağlayabilecek bir yatırım teşvik ajansının kurulması,
- Ülkenin, telekomünikasyon, enerji ve ulaşım gibi altyapı imkânlarının geliştirilmesi,
- Eğitim ve öğretime daha fazla yatırım yapılması,
- Yatırımlar için arazi ve arsa temin edilmesi,
- Fikri mülkiyet haklarının korunması,
- Özelleştirme programının hızlandırılması,
- Bir program dâhilinde KOBİ'lerin güçlendirilmesi ve tedarik zincirindeki fonksiyonlarının geliştirilmesi.

Müsteşarlık Merkez Teşkilatı 14 Ağustos 1991 tarih ve 436 sayılı KHK ile bir kez daha değişikliğe uğrayarak, Devlet Planlama Teşkilatı bünyesindeki, Teşvik ve Uygulama, Yabancı Sermaye ve Serbest Bölgeler Başkanlıklarını, Genel Müdürlükler olarak bünyesine almıştır.

16 Eylül 1993 tarih ve 508 sayılı KHK ile yeniden düzenlenen HDTM bir kez daha yapısal değişikliğe uğrayarak 9 Aralık 1994 tarih ve 4059 sayılı Kanun ile Dış Ticaret'ten ayrılarak "Hazine Müsteşarlığı" adı ile bugünkü adı ve yapısına kavuşmuştur.

Yabancı sermaye yatırımlarının, merkezi yapı içindeki temas noktası Hazine Müsteşarlığıdır. 4059 sayılı Kanun m.1 ile "...ülkenin finansman politikaları çerçevesinde sermaye akımlarına ilişkin düzenleme ve İşlemlerin yapılması" vazifesi Müsteşarlığın sorumluluğuna verilmiştir. Öte yandan, aynı Kanun ile Müsteşarlığın ana hizmet birimleri arasında yer alan Yabancı sermaye Genel Müdürlüğü, yabancı yatırımlar konusundaki faaliyetleri yürütmekle görevlendirilmiştir (m.2/f).

DYY alanında, Hazine Müsteşarlığının üstlendiği rol, DYY Kanununda daha belirgin olarak yer almıştır<sup>739</sup>. Müsteşarlık, DYY'lara yönelik politikaların genel çerçevesini belirlemeye, bu amaçla diğer kuruluşların faaliyetlerine katılmaya yetkilendirilmiştir (m.4). Sonuç olarak, idarî yapı içinde, doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili her türlü faaliyet Hazine Müsteşarlığı'nın uhdesinde yürütülmektedir.

### **c. Yardımcı Organlar**

Yabancı yatırımların desteklenmesi çalışmaları çerçevesinde, 21.06.2006 tarihinde Kabul edilen 5523 sayılı "Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Kurulması Hakkında Kanun"<sup>740</sup> ve 25.01.2006 tarih ve 5449 sayılı "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri

<sup>739</sup> m.2-2)c) Müsteşarlık: Hazine Müsteşarlığını" şeklinde tanımlanmıştır.

<sup>740</sup> RG.04.07.2006-26218.

Hakkında Kanun”<sup>741</sup> ile kurulan Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansları ile bölgesel kalkınma (regional development) modelinin işlerlik kazanmasını hedefleyen Kalkınma Ajanslarının kurulmasına olanak tanınmıştır.

Türkiye’de, Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programının hayata geçirilmesi amacıyla “Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK)” teşkil edilmiştir. Söz konusu Plan çerçevesinde yedi ana konuda komiteler oluşturulmasına karar verilmiştir. Bunlar;

- a) Şirket kuruluşu,
- b) İstihdam,
- c) Sektörel Lisanslar,
- d) Yatırım Yeri,
- e) Vergi ve Teşvikler,
- f) Gümrükler ve Standartlar,
- g) Fikri Mülkiyet Hakları.

Bu komitelerin yanı sıra, “Doğrudan Yabancı Yatırım Mevzuatı” ve “Yatırım Promosyonu” konularının da reform çalışmalarına dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır.

### **(1) Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı**

Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Kurulması Hakkında Kanun’un genel gerekçesinde, yatırım destek ve tanıtım kavramı; “yatırımcıların bir ülkeye veya bölgeye yatırım yapma kararı vermesi sürecinde etkili olabilecek tüm konularda, söz konusu kararın ülkeye veya bölgeye yatırım yapılması doğrultusunda şekillendirilmesini sağlayabilecek her türlü girişimin başlatılması ve sürdürülmesi” olarak tanımlanmıştır<sup>742</sup>. Aynı metinde, özellikle küçük ve orta boy ölçekli uluslararası yatırımcıların,

<sup>741</sup> RG.08.02.2006–26074.

<sup>742</sup> Kanun Tasarısının Gerekçesi, <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-1188.pdf> 17.08.2007 s.4.

yatırım yapacakları ülkenin kurumları ve kanunî çerçevesi hakkında bilgi sahibi olmadıkları ve bu nedenle yeterli bilgilendirme ve yönlendirmeyi sağlayacak kurumsal kapasitenin oluşturulması ihtiyacı vurgulanmıştır<sup>743</sup>. Bu kurumsal kapasitenin özel sektör bakış açısına sahip olması gerektiği de kaydedilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin yabancı yatırım alanında rekabet edebilmesi için böyle bir kurumsal kapasiteye duyulan ihtiyaç vurgulanmıştır.

Genel Gerekçe'de, Dünya Yatırım Promosyon Ajansları Derneğinin (WAIPA) verilerine göndermede bulunularak, gerçek anlamda yatırım destek ve tanıtım faaliyeti yürüten ülke sayısının 100'ün üzerinde olduğu belirtilmiş ve söz konusu kuruluşların %70'inin, 1990'lı yıllarda kurulmuş olduğu vurgulanmıştır<sup>744</sup>.

Genel Gerekçe'nin yanı sıra, Kanun maddelerinin gerekçelerine bir bütün olarak bakıldığında, Türkiye'de Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı'na duyulan ihtiyaç temel olarak şu noktalarda toplanmıştır:

- a) Ülkedeki yatırım ortamı ve olanaklarının yatırımcılara tanıtılması çabalarının koordinasyonu,
- b) Yatırımcıların, yatırım öncesi, yatırım aşamasında ve sonrasında bilgilendirme ve yönlendirme hizmetleri ve buna ilişkin stratejilerin belirlenmesi,
- c) Benzer alanda faaliyet gösteren özel sektör kuruluşlarına destek verilmesi.

Kanun gerekçesinde, Ajansın; hızla karar alabilen, hızla hizmet sunabilen, değişen koşullara uyum sağlayabilen, özel sektör yaklaşımı ile çalışabilen, esnek bir yapıda teşkil edilebilmesi amacıyla gerekli yetki ve kapasiteyi sağlayacak idarî ve malî özerkliğe sahip bir yapıya kavuşturulması öngörüldüğü belirtilmiştir<sup>745</sup>.

---

<sup>743</sup> Genel Gerekçe, s.4.

<sup>744</sup> Genel Gerekçe, s.4.

<sup>745</sup> Genel Gerekçe s.6.



5523 sayılı Kanunun amacı; ülkenin ekonomik kalkınmasında gereksinim duyulan yatırımların artırılması için Türkiye'de yatırım yapılmasını özendirmeyle yönelik yatırım destek ve tanıtım stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanması maksadıyla kurulan Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı'nın görev, yetki ve teşkilâtını düzenlemektir (m.1). Görüldüğü gibi, 5523 sayılı Kanun, Türkiye'de FİAS benzeri bir oluşumun kurulmasını sağlamayı ve yatırım faaliyetlerinin bu Ajans tarafından koordine edilmesini amaçlamaktadır. Öte yandan, yatırım alanında tanıtım faaliyetlerinin de bu kurum bünyesinde yürütülmesi amaçlanmıştır.

Ajans bünyesinde, Yatırım Tanıtım Hizmetleri ve Yatırım Hizmetleri olmak üzere iki ana birim oluşturulması öngörülmüştür (m.6). Ayrıca, Başbakan tarafından belirlenecek bakanlar ve özel sektör temsilcilerinden oluşan bir danışma kuruluna da yer verilmiştir (m.4). Ajansın Başkanı, Başbakana karşı sorumlu tutulmuştur (m.6/3).

Ajans'da çalışacak toplam personel sayısı 30 ile sınırlandırılmıştır. Ajans'ın görev ve sorumlulukları ise geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır<sup>746</sup>. Bir

<sup>746</sup>m.3. Ajansın görevleri şunlardır:

- a) Ulusal düzeyde yatırım destek ve tanıtım stratejisini, kalkınma ajansları ve ilgili diğer kuruluşlarla işbirliği halinde belirlemek ve uygulamak.
- b) Kamu kurum ve kuruluşları, kalkınma ajansları ve özel sektör kuruluşlarınca uluslararası düzeyde yürütülen yatırım destek ve tanıtım faaliyetlerini koordine etmek ve desteklemek.
- c) Yatırımcılara yönelik bilgilendirme ve yönlendirme hizmetleri tasarlamak ve sunmak; yatırımcıların, yatırım yapmadan önce, yatırım aşamasında ve yatırımlarını yaptıktan sonra ihtiyaç duydukları bilgilendirme ve yönlendirme hizmetini kalkınma ajansları ile işbirliği halinde sağlamak.
- ç) Yatırımlara ilişkin izin ve onay işlemlerinin tamamlanmasında destek sağlamak üzere ilgili kurum ve kuruluşlar ile kalkınma ajansları nezdinde bu işlemleri takip etmek.
- d) Bakanlar Kurulunca yerli sermayeli yatırımlar ile doğrudan yabancı yatırımlar için farklı veya aynı olmak üzere, yatırımın türüne, yerine, sermaye tutarına veya yatırımın sağlayacağı istihdam imkânı gibi kriterlere göre belirlenecek yatırımların izin ve onay işlemlerini ilgili kurum ve kuruluşlar ile kalkınma ajansları nezdinde yatırımcılar adına yürütmek ve sonuçlandırmak.
- e) Yatırımcıların karşılaşılabilecekleri engel ve sorunları tespit ederek sorunların çözümü konusunda ilgili merciler nezdinde girişimde bulunmak.
- f) Türkiye'de yatırımların artırılmasına katkı sağlayacak her türlü bilgi ve veriyi oluşturmak veya ilgili kurum ve kuruluşlardan toplamak, güncellemek ve dağıtmak, ulusal ve uluslararası kuruluşlarla bu konuda işbirliği yapmak.
- g) Yatırım destek ve tanıtım faaliyetlerine etkinlik kazandırmak amacıyla gerekli politikaların oluşturulmasına yönelik olarak ilgili merciler nezdinde girişimde bulunmak.
- g) Yatırım ortamının iyileştirilmesine ilişkin reform sürecine katkı sağlamak, bu kapsamda öneriler geliştirmek.

yandan yatırım tanıtım öte yandan ulusal ve uluslararası yatırımcının bilgilendirilmesi, diğer kurum ve kuruluşlarla koordinasyon, yatırımların izin ve onay işlemlerini yatırımcılar adına yürütmek gibi çok ayrıntılı faaliyetleri yürütmek amacıyla kurulan Ajans'ın, bu kadar kapsamlı bir görev çizelgesini, öngörülen yapı içinde yürütmesi mümkün değildir. Ayrıca, karar alabilme ve uygulayabilme noktasındaki belirsizlik de, oluşturulmaya çalışılan yapının yetersizliğinin bir göstergesidir. Şöyle ki, Ajans yalnızca tanıtım ve bilgilendirmeye yönelik faaliyetlerde bulunacak, başkaca bir işlevi olmayacaktır. Böyle bir yapının yabancı yatırımcıların beklentilerine ve Türkiye'nin yabancı yatırım çekçe teşebbüslerine olumlu katkı yapabilmesi zor gözükmemektedir.

Ajans'ın, idari teşkilatlanma bakımından hangi statüde olduğu belirsizdir. Doğrudan doğruya Başbakanlığa bağlı bir yapı gibi görünmekle birlikte, Kanun'da hüküm bulunmayan hallerde Ajans'ın özel hukuk hükümlerine tâbi olması (Md.1/4), Ajans personelinin SSK'na tâbi olması (Md.10/4), Ajans'ın, bir kamu kurumu olmadığını göstermektedir. Buna rağmen, Başbakanlıkla ilgilendirilmiştir (Md.1/2).

## **(2) Bölgesel Kalkınma Ajansları**

### **(a) Genel Olarak**

Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) birçok Avrupa ülkesinde 1950'li yıllardan bu yana oluşturulan ve bölgesel ölçekte ekonomiyi canlandırmak, örgütlemek ve geliştirmek üzere faaliyet gösteren kurumlardır<sup>747</sup>. Bölgesel kalkınma ajanslarının en önemli işlevi, yabancı yatırımın kendi bölgelerine

---

h) Görev alanına giren konularda ulusal ve uluslararası kongre, seminer ve benzeri toplantılara teknik ve maddî katkı sağlamak, desteklemek, düzenlemek ve bunlara katılmak.

ı) Ajansın görev alanına giren konularda Türkçe ve yabancı dillerde basılı ve elektronik yayınlar çıkarmak ve bu tür yayınları desteklemek.

ı) Kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak.

<sup>747</sup> Volkan Alaçam, "Bölgesel Kalkınma Ajansları" (Erişim)

<http://www.igeme.org.tr/TUR/bakis/sayi%2028/bakis2840.htm> 27.11.2006, s.2.

çekilebilmesi için her türlü tanıtım ve teşvik çalışmalarını koordine etmeleridir<sup>748</sup>.

BKA için farklı tanımlar yapılmıştır. Bir tanıma göre “merkezi hükümetlerden bağımsız bir idarî yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini kamunun veya özel sektörün finanse ettiği bir kuruluştur”<sup>749</sup>. Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA) ise “sektörel ve genel kalkınma problemlerini belirler, bunların çözümüne yönelik olanakları ve çözümleri saptar bu çözümleri geliştiren projeleri destekler” şeklinde, daha çok işlevsel bir tanımlama yapmıştır<sup>750</sup>.

Kalkınma ajansları, önceki yıllarda İngiltere ve İtalya’da kurulmuştur. İngiltere’de, 1998 tarihli Bölgesel Kalkınma Ajansları Kanunu (Regional Development Agencies Act) ile toplam 9 adet BKA kurulmuştur<sup>751</sup>.

İngiltere’de, BKA’nın rolü; kendi bölgelerinde ekonomik kalkınmanın stratejik itici gücü olarak faaliyet göstermeleri şeklinde tanımlanmıştır<sup>752</sup>. BKA, bölgesel ekonomik kalkınma ve yeniden üretimi (regeneration) koordine etmeyi, bölgelerin göreceli rekabeti geliştirmelerini ve bölgeler arasındaki mevcut dengesizlikleri azaltmayı amaçlamaktadır. Öte yandan, dâhili yatırım ve bölgesel ortaklarla işbirliği gibi konularda da öncü rol oynamayı hedeflemektedir. Ancak, İngiltere’de kurulan BKA’larının, ülkedeki kuzey-güney farklılaşmasını ortadan kaldırdığı söylenemez<sup>753</sup>.

İngiltere’de, BKA’ları, sayılan hedeflere ulaşmak maksadıyla, her sektörden katılımın sağlandığı “Bölgesel Ekonomik Stratejiler (BES)”

<sup>748</sup> Alaçam, a.g.m. s.2.

<sup>749</sup> DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, (Erişim) <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik523.pdf> 24.08.2007, s.1.

<sup>750</sup> What We Do?, <http://www.eurada.org/whatwedo.php?menu=2> 24.08.2007, s.1.

<sup>751</sup> <http://www.dti.gov.uk/regional/regional-dev-agencies/index.html> 01 Temmuz 2006, s.1

<sup>752</sup> <http://www.dti.gov.uk/regional/regional-dev-agencies/index.html> s.1

<sup>753</sup> Doğan, “Ülkemizde Yabancı Sermaye...”, s.20.

geliştirmeye çabalamaktadırlar<sup>754</sup>. Söz konusu stratejiler, uzun vadeli dönemlere ayrılabilir<sup>755</sup>.

Konuya, idarî yapı açısından bakıldığında da, bölgesel ajansların, merkezi hükümet ile idarî ilişkilerinde sorunlar yaşandığı izlenmiştir<sup>756</sup>. İsveç ve Norveç gibi, değişik bakanlıklara ait kararların kolektif olarak alındığı ülkelerde, ajanslarla ilişki daha kolay tesis edilirken, her bakanlığın hükümet adına ancak kendi başına karar aldığı ülkelerde, ajanslarla çok daha güç olmaktadır. İsveç örneğinde, ajanslara verilecek tüm talimatların, kabinedeki bakanlıklarca müştereken kararlaştırıldığı görülmektedir. Öte yandan, bakanlıkların da alınan kararları veto etme hakkı da bulunmaktadır. İdari yapılanma içinde, Danimarka ve Norveç'te, ajanslar bir bakanlığa bağlı olarak faaliyet gösterirken, İsveç ve Finlandiya'da bağımsız olarak çalışmaları anayasal bir kural olarak belirlenmiştir<sup>757</sup>. İdari yapılanma içinde, bölgesel ajansların, başbakanlık altında bir organa ya da bir bakanlığa bağlı olarak yapılandıkları da görülmektedir<sup>758</sup>. Kamu-özel sektör ilişkisi de BKA'larının başarısında etkili olmaktadır. ABD ve Danimarka örneğinde, hükümetin özel sektörle ilişkilerinin daha sıkı olduğu, Almanya örneğinde ise, daha gevşek olduğu tespit edilmiştir<sup>759</sup>.

<sup>754</sup> "Economic Development and Regeneration", (Erişim)

<http://www.englandsrdas.com/economicdevelopmentandregeneration.aspx> 24 Ağustos 2007, s.1

İngiltere'de Bölgesel Ekonomik Stratejiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.

<http://www.englandsrdas.com/regionaleconomicstrategies.aspx> 24 Ağustos 2007

<sup>755</sup> Örneğin Doğu İngiltere Bölgesi BES'i, 2021 yılına kadar uzun bir süreci kapsamaktadır.

Bkz. [http://www.englandsrdas.com/filestore/Regional\\_Economic\\_Strategy/eeda.pdf](http://www.englandsrdas.com/filestore/Regional_Economic_Strategy/eeda.pdf)

<sup>756</sup> Lars Nikklakson "Joining-up for regional development: How governments deal with a wicked problem, overlapping policies and fragmented responsibilities", Stockholm, 2006, s.113

<sup>757</sup> Niklasson, a.g.m. s.122 vd.

<sup>758</sup> Fransa'da, önceleri Datar, şimdilerde ise Diact adı verilen bu organ, Başbakanlığa bağlı olarak faaliyet göstermekte ve bölgesel ya da yerel çıkarların ulusal hükümetle koordinasyonunu sağlamaktadır. İngiltere'de ise, İngiliz Başbakan Yardımcılığı Ofisi (The British Office of the Deputy Prime Minister) benzer bir görev üstlenmiştir. Bkz. Niklasson, s.140.

<sup>759</sup> Niklasson, a.g.m. s.134.

### (b) Türkiye’de BKA’ların Teşkili Çalışmaları

Türkiye’de, 1990 yıllardan itibaren bu tür ajansların kurulması konusunda bazı girişimler olmuş ancak bu girişimler sonuçsuz kalmıştır<sup>760</sup>.

Türkiye’nin en gelişmiş ili Kocaeli’nde ortalama kişi başına düşen gelir 6200 Dolar iken bu rakam Ağrı’da 600 Dolar civarındadır<sup>761</sup>. AB ülkelerinde, 1/3 oranındaki fark Türkiye’de 1/10’a kadar düşmektedir. Aynı şekilde, Türkiye genelinde GSYİH 100 endeks alındığında, Kocaeli bölgesi için 168 olan endeks Van bölgesinde 24’e düşmektedir<sup>762</sup>.

Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması açısından, kalkınma ajanslarının kurulması konusunda, 5449 sayılı Kanun ile hukukî bir zemin oluşturulmuştur. Söz konusu Kanun’u incelemeden önce, gerekçelerine değinmekte yarar vardır.

Kanun gerekçesinde, öncelikle, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planına (BYKP) atıfta bulunularak, “Planın temel amaç, ilke ve politikaları arasında İnsanımızın hak ettiği yaşam düzeyinin sağlanması amacıyla gelir dağılımının düzeltilmesine, yoksullukla mücadeleye ve bölgesel gelişmişlik farklarının

<sup>760</sup> DPT,2000, s.10, Bu konu, BKA’ları ilgili Kanun tasarısının gerekçesinde de şu şekilde vurgulanmıştır:...Kalkınma planlarının sektörel öncelikleri ile mekansal boyutların bütünleştirilmesine yönelik olarak, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla, çeşitli dönemlerde muhtelif bölgesel gelişme planları hazırlanmıştır. Bunların başlıcaları; Doğu Marmara Planlama Projesi, Antalya Projesi, Çukurova Bölgesi Projesi, Güneydoğu Anadolu Projesi, Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Anadolu Projesi Ana Planı ve Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı’dır. Ancak, çoğu zaman kalkınmada öncelikli yöreleri hedef alan destek uygulamaları, organize sanayi bölgeleri politikası, yatırımlarda devlet yardımları ve kırsal kalkınma projeleri ile birlikte yürürlüğe konulan bölge planları, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasında ve hedeflenen gelişme düzeyini ve ortamını oluşturmada beklenen etkiyi doğuramamıştır. Anılan bölgesel kalkınma projelerinden GAP dışında kalanlar kapsamlı bir uygulama şansı bulamamıştır. Baştan bir enerji ve sulama projesi olarak başlatılan ve daha sonra entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülen ve büyük ölçekli sektörel kamu yatırımları ile desteklenen Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) hariç olmak üzere hazırlanan bölge planlarının hemen hemen tamamı beklenen başarıya ulaşamamıştır. (Erişim) <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss920m.htm> 06.09.2007 s.5.

<sup>761</sup> <http://www.izto.org.tr/IZTO/TC/Duyuru-Etkinlik/Resmi+Ziyaretler/Toplantilar/dunya.htm> (Kasım 2006) Rifat Hisarcıklıoğlu’nun konuşması.

<sup>762</sup> Türkiye Cumhuriyeti Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004–2006) (Erişim) <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ouk/ukp2.pdf> , 24.08.2004.

azaltılmasına önem verilecektir" (m.185) ifadesine yer verilerek, bölgesel kalkınmanın taşıdığı önem vurgulanmıştır. Öte yandan, 8.BYKP'da, planların, programların ve bölgesel planların hazırlık, uygulama, koordinasyon ve izleme aşamalarının etkinliğini artırmak üzere, ihtiyaç duyulan merkezlerde birimlerin oluşturulması için Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nın, gerekli düzenlemeleri yapmakla görevlendirildiği de belirtilmiştir.

Gerekçede, bölgesel gelişme alanında, AB'ne uyum sürecinin bir gereği olarak, yerleşim merkezlerinin kademelendirilmesi, iller arasındaki işlevsel ilişkiler, coğrafi koşullar, istatistikî toplama ve plan yapma amacına uygun olarak, AB istatistikî sınıflandırmasına paralel biçimde, üç düzey halinde İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması yapıldığı belirtilmiştir.

Kurulacak ajansların işlevsel olarak;

- a) Yerel aktörler ve dinamikler arasında sinerji oluşturacak bütün kaynakları harekete geçireceği,
- b) Yerel düzeyde planlama, programlama, proje üretme ve uygulama kapasitesini artıracığı,
- c) Bölgelerde ve yerelde kaynakların etkili kullanımına yardımcı olacağı vurgulanmış, esnek olmayan, detaylı, durağan ve her şeyi kontrol etmeyi amaçlayan merkezi plan çalışmalarının yerelde yeterli sahiplenme oluşturmadığı, hatta yerel ve bireysel farklılıkların hayata geçirilmesine engel olduğu ifade edilmiştir. Bu noktada, yerel ve bireysel farklılıklardan ne kast edildiği anlaşılamamakla birlikte, genel olarak farklılıklara dayanan yaklaşımların benimsenmesinin sakıncası da açıktır.

Kanun'da, Kalkınma Ajanslarının kurulmasının temel amacı, bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak olarak ifade edilmiştir (m.1). Kanun'da, Türkiye birtakım istatistikî

bölgelere ayrılmış<sup>763</sup>, söz konusu bölgeler kendi içinde, düzeylere ayrılmıştır. Bu ayrımın, Türkiye'nin idarî yapısına uygun olup olmadığı ayrı bir değerlendirme konusu olmakla birlikte, bazı Anayasal ilkelerin göz ardı edildiğinde hiç şüphe yoktur. Örneğin Anayasa'nın 123.maddesinde "İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır. Kamu tüzelkişiliği, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur." Anayasa'nın 126.maddesi, merkezi idarenin, 127.maddesi ise mahalli idarelerin nelerden müteşekkil olduğunu belirtmektedir. Anayasa'nın bu hükümleri ile 5449 sayılı Kanun m.2 ve m.3'ün uyuştugu söylenemez. Anayasa'nın ilgili hükümleri merkezden ve yerinden yönetimi öngörmektedir. Bölgesel bir yönetim, kuruluş yapısında mevcut değildir. Aynı şekilde, idarenin kuruluşu da sadece kanunla yapılmalıdır. Oysaki 5449 sayılı Kanun m.2 ve m.3, Bakanlar Kurulu'na bu konuda yetki vermektedir<sup>764</sup>.

5449 sayılı Kanun'un 2. Bölümünde, "Görev ve Yetkiler" başlığı altında, kalkınma ajanslarının görev ve yetkileri ayrıntılı olarak

<sup>763</sup> m.2 a) Bölge: Ek 1 listede belirtilen Düzey 2 İstatistik Bölge Birimini,

EK 1: İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması

**TR1: İstanbul**, TR10: İstanbul, **TR2: Batı Marmara**, TR21: Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, TR22: Balıkesir, Çanakkale, **TR3: Ege**, TR31: İzmir, TR32: Aydın, Denizli, Muğla, TR33: Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak, **TR4: Doğu Marmara**, TR41: Bilecik, Bursa, Eskişehir, TR42: Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova, **TR5: Batı Anadolu**, TR51: Ankara, TR52: Karaman, Konya, **TR6: Akdeniz**, TR61: Antalya, Burdur, Isparta, TR62: Adana, Mersin, TR63: Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, **TR7: Orta Anadolu**, TR71: Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, TR72: Kayseri, Sivas, Yozgat, **TR8: Batı Karadeniz**, TR81: Bartın, Karabük, Zonguldak, TR82: Çankırı, Kastamonu, Sinop, TR83: Amasya, Çorum, Samsun, Tokat, **TR9: Doğu Karadeniz**, TR90: Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon, **TRA: Kuzeydoğu Anadolu**, TRA1: Bayburt, Erzincan, Erzurum, TRA2: Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars, **TRB: Ortadoğu Anadolu**, TRB1: Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli, TRB2: Bitlis, Hakkâri, Muş, Van, **TRC: Güneydoğu Anadolu**, TRC1: Adıyaman, Gaziantep, Kilis, TRC2: Diyarbakır, Şanlıurfa, TRC3: Batman, Mardin, Şırnak, Siirt.

<sup>764</sup> Anayasa hukuku açısından incelendiğinde, söz konusu Kanunun Anayasanın başlangıç ilkelerine uygunluğu hususunda da kuşkular doğacağı şüphesizdir.

düzenlenmiştir<sup>765</sup>. Bu görevlere bakıldığında, kalkınma ajanslarının, Türkiye'deki genel bürokratik ve hantal devlet anlayışının etkileri kolaylıkla görülebilecektir. Teşkilat yapısından da aynı sonuca ulaşmak mümkündür. Örneğin, yönetim kurulu başkanı “vali” olarak belirlenmiştir (m.8). İngiltere örneğinde, bölgesel kalkınma ajanslarının, hükümet dışı (non-governmental) ve sivil toplum kuruluşu yapısı daha açık olarak görülmektedir. Esasen,

---

<sup>765</sup> **Madde 5** — Ajansın görev ve yetkileri şunlardır:

- a) Yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak.
- b) Bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına bildirmek.
- c) Bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak.
- d) Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ve bölge plân ve programları açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek.
- e) Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek.
- f) 4 üncü maddenin ikinci fıkrasının (c) bendi çerçevesinde ajansa tahsis edilen kaynakları, bölge plân ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak.
- g) Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek.
- h) Bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak.
- i) Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek.
- j) Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek.
- k) Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak.
- l) Ajansın faaliyetleri, malî yapısı ve ajansla ilgili diğer hususların güncel olarak yayınlanacağı bir internet sitesi oluşturmak.



karakteristik yapısı ve işlevleri açısından da kalkınma ajanslarının, hükümet dışı kuruluşlar olması gerekmektedir. Bununla birlikte, merkezi hükümetten bağımsız olması gereken kalkınma ajanslarının merkezi hükümet tarafından kurulduğu görülmektedir<sup>766</sup>.

5449 sayılı Kanunda, yatırım destek ofislerinin kurulması öngörülmüştür (m.15). Bu ofislerin ana görevi, bölgelerine yatırım yapmayı planlayan özel sektör yatırımcılarının, izin ve ruhsat işlemlerini koordine ve takip etmektir (m.15/a).

### **(3) Değerlendirme**

Türkiye’de, bölgesel gelişim farklılıklarının giderilmesi amacıyla kurulan BKA’larının, kurumsal yapısı ve finans kaynaklarına bakıldığında kendilerinden beklenen verimi karşılayamayacakları sonucuna ulaşmak zor değildir. Gelişmiş ülkelerde bile, İngiltere örneğinde olduğu gibi, oldukça bağımsız yapısına rağmen başarılı olamayan BKA’larının Türkiye’de, mevcut yapısı ile başarı şansı yoktur. Ajanslarının görevlerine bakıldığında (m.20) genellikle tanıtım ve araştırma ağırlıklı oldukları görülmektedir. Bu durumda, ajansların, özellikle yatırım faaliyetlerine ilişkin olarak, projelendirme, koordinasyon ve takip konularında etkin rol oynayamayacakları açıktır. Ayrıca, mevcut yapısı sebebi ile, ciddi malî kaynak israfına da sebep olabilecek niteliktedir.

### **D. Türk Hukukunda DYY’ın Sınıflandırılması**

Türk hukukunda, doğrudan yabancı yatırımın hangi şekillerde olabileceği, 4875 sayılı Kanun’un 2. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, yabancı yatırımcılar, Türkiye’de TTK hükümlerine göre şirket kurarak, mevcut bir Türk şirketine ortak olarak ya da şube açarak faaliyet gösterebilirler.

<sup>766</sup> DEMİRCİ, A.G: Bölgesel Kalkınma Ajansları: [www.yayed.org/resimler/ekler/130\\_ek.doc?tipi=7&turu=X&sube=0](http://www.yayed.org/resimler/ekler/130_ek.doc?tipi=7&turu=X&sube=0) (Kasım 2006)

Yabancı şirketlerin temsilcilik açmaları da serbesttir. Ancak temsilcilikler ticarî faaliyette bulunamaz.

## 1. Yabancı Sermayeli Şirket Kurma

4875 sayılı Kanun ile, yabancı yatırımcılara Türkiye’de %100 yabancı sermayeli şirket kurma hakkı tanınmıştır (m.2/b). Bu şirketi kurmak için eski Kanunda ön izin şart koşulmuş iken yeni düzenlemede herhangi bir izin koşulu öngörülmemiştir.

### a. Şirket Kurma Esasları

Yukarıda şirketlerin tâbiyetini açıklarken de ifade ettiğimiz gibi, Türkiye’de kurulan şirketler kurucularının kim olduğuna bakılmaksızın Türk şirketi olarak kabul edilmektedir. Başka bir anlatımla, yabancı sermaye mevzuatı kapsamında Türkiye’de kurulan şirketler, kurucularına bakılmaksızın, hak ve yükümlülükler bakımından eşit statüde olacaklardır. Dolayısıyla, TTK hükümlerine uygun olarak kuruluş işlemlerini tamamlayan şirketler, sermaye yapısına bakılmaksızın, eşit statüde kabul edilmişlerdir.

Yabancı yatırımcılar, TTK’unda düzenlenen tüm şirket türlerini kurabilir mi? Yoksa sadece sermaye şirketlerini mi kurabilirler<sup>767</sup>?

Mevcut düzenlemeye göre, yabancılar TTK’unda düzenlenen tüm şirket türlerini ve BK’unda düzenlenen adi ortaklığı kurabilirler<sup>768</sup>. Ancak yabancı yatırımcıların şahıs şirketi kurmaları, yatırım beklentileri açısından

<sup>767</sup> YSÇK Tebliği m.2- Dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlar Türkiye’de yatırım yapmak ve ticari faaliyette bulunmak üzere, **Anonim veya limited şirket kurmak** (yap-işlet-devret projelerini yürütmek üzere kurulacak şirketler anonim şirket statüsünde olacaklardır) ve şube açmak için, aşağıdaki belgelerle HM Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğüne müracaat ederler. Ayrıca, YSÇK, m.3/c’ye göre sermaye olarak asgari 50.000 ABD doları getirmeleri şartı bulunuyordu.

<sup>768</sup> DYY K. Uygulama Yönetmeliği m.9 —Yabancı yatırımcıların kurabilecekleri veya iştirak edebilecekleri şirketler, Türk Ticaret Kanunu’nda düzenlenen şirketler ile Borçlar Kanunu’nda düzenlenen adi şirketlerdir.

Adi ortaklık, konsorsiyum, iş ortaklığı, ortak girişim gibi isimler altında sözleşmeye dayalı olarak kurulan ve Türk Ticaret Kanunu’nda düzenlenen şirketlerin belirgin niteliklerini taşımayan ortaklıklar, Kanun’un uygulanması bakımından adi şirket sayılırlar.

doğru olmayan bir yöntemdir. Şahıs şirketlerinin özellikleri<sup>769</sup> dikkate alındığında, yabancı yatırımcıların kolektif ya da adi komandit şirket kurmaları uygun değildir ve zaten uygulama da karşılaşılmamaktadır. Öte yandan tüzel kişilerin kolektif ve komandit şirketlere ortak olamayacakları da (TTK.m.153,243/3) göz önüne alınırsa yabancı yatırımcıların, anonim ya da limited şirket kurarak, mevcut bir şirketin hisse senetlerini alarak ya da bir Türk ortakla birlikte ortak girişim tesis ederek yatırım yapmaları beklenmelidir.

Yabancı yatırımcıların tümüyle yabancı sermayeli ya da bir Türk şirketiyle ortak sermayeli bir şirket kurmaları durumunda TTK.'unun ilgili hükümlerine tâbi olacakları belirtilmiştir<sup>770</sup>. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından, anonim ve limited şirketlerin kuruluşu ve ana sözleşme değişikliklerine ilişkin olarak 2003 yılında "Anonim ve Limited Şirketlerin Kuruluş ve Ana sözleşme Değişikliği İşlemlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ-İç Ticaret 2003/3" Tebliği yayımlanmıştır<sup>771</sup>. Yapılan değişiklikle, anonim ve limited şirketlerin kuruluşu için kuruluş aşamasında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın izni gerekirken kanunda öngörülen yeni düzenleme ile bazı istisnai haller dışında izin alma zorunluluğu kaldırılmıştır<sup>772</sup>. Sözü geçen

<sup>769</sup> Hasan Pulaşlı, "Şirketler Hukuku", Konya, 1995, s.8-9, İbrahim Arslan, "Şirketler Hukuku Bilgisi", 7.Bası., Konya, 2002, s.16, Gönen Eriş, "Açıklamalı-İçtihatlı Türk Ticaret Kanunu, Ticari İşletme ve Ticaret Şirketleri", Ankara, 1987, s.612 vd.: Şahıs şirketleri (Kolektif şirket TTK m.153-242, Komandit Şirket TTK.m.243-268), özellikleri itibarıyla, gerçek kişiler arasında kurulan ve ortaklarının sorumluluğu şirket alacaklarına karşı sınırlandırılmamış şirketlerdir. Bu şirketlerde, ortaklar, birbirlerini iyi tanıyan ve güvenen kişilerdir, kişisel güçlerini ve itibarları ile şirkete katılabilirler. Ortaklar, şirket borçlarından dolayı, üçüncü kişilere tüm mal varlıkları ile sorumludurlar. Bu durumda, yabancı yatırımcıların, şahıs şirketleri kurmaları, beklentilerini karşılayamaz. Öte yandan, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının 2003 yılındaki Tebliği münhasıran Anonim ve Limitet şirketlerin kuruluş ve sermaye değişikliğine aittir.

<sup>770</sup> TTK.'unda anonim ve limited şirketlerin kuruluşuna ait esaslar, 4884 S.K. ile yeniden düzenlenmiştir. RG 17.06.2003-25141 Madde 2. — 6762 sayılı Kanunun 273 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Madde 273. — Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca yayımlanacak tebliğle faaliyet alanları tespit ve ilân edilecek anonim şirketler Bakanlığın izni ile kurulur. Bu şirketlerin esas mukavele değişiklikleri de Bakanlığın iznine tâbidir. Bunun dışında anonim şirketlerin kuruluşu ve esas mukavele değişiklikleri Bakanlığın iznine tâbi değildir.

Madde 5. — 6762 sayılı Kanunun 509 uncu maddesinin birinci fıkrası ile 514 üncü maddesi yürürlükten kaldırılmıştır."

<sup>771</sup> RG 21.7.2003-25179

<sup>772</sup> 2006 yılında, Tebliğde yapılan değişiklikle, "bankalar, katılım bankaları, finansal kiralama şirketleri, faktoring şirketleri, tüketici finansmanı ve kart hizmetleri şirketleri, varlık yönetim şirketleri, sigorta şirketleri, holdingler, döviz büfesi işleten şirketler, umumi mağazacılıkla uğraşan

tebliğ hükümleri çerçevesinde, şirket kuruluşu için gerekli prosedürü her bir şirket türü için kısaca ele almakta fayda görüyoruz.

## **(1) Anonim Ortaklık**

### **(a) Ana sözleşmenin Hazırlanması ve Notere Tasdik Ettirilmesi**

Özel kanunlarda aksine bir hüküm olmadıkça Anonim ortaklıkların, sermayelerinin en az 50.000 YTL olması ve en az 5 kurucu ortağın bulunması gerekir (TTK m.272, 277, Tebliğ m.3). Anonim ortaklık ana sözleşmesinin, yazılı yapılması, tüm kurucular tarafından imzalanması ve noterlikçe onaylanması gerekir (TTK.m.279). Ana sözleşmede, kurucuların ad ve soyadları, adresleri, yabancı uyruklu ortak varsa bunların uyrukları gösterilmelidir. Ortaklık sözleşmesinde, emredici hükümlere aykırı olmamak kaydıyla, şirketin yönetim ve organizasyonu, şirketle pay sahipleri ve pay sahiplerinin kendi aralarındaki ilişkilerini düzenleyen kurallar yer alabilir<sup>773</sup>.

Ana sözleşmede bulunması gereken zorunlu unsurlar TTK m.279'da sayılmıştır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

a) Ortaklığın ticari unvanı<sup>774</sup> ve merkezinin bulunduğu yer<sup>775</sup>,

---

şirketler, lisanslı depoculukla uğraşan şirketler, tarım ürünleri lisanslı depoculuk şirketleri, ürün ihtisas borsası şirketleri, Sermaye Piyasası Kanununa tabi ve halka açık şirketler ile serbest bölge kurucusu ve işleticisi şirketlerin kuruluşları ve ana sözleşme değişiklikleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığının iznine tabidir” hükmü getirilmiştir. (bkz. RG 15.3.2006–26463 Sanayi ve Ticaret Bakanlığının “Anonim ve Limited Şirketlerin Kuruluş ve Ana Sözleşme Değişikliği İşlemlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (İç Ticaret 2007/1)” m.1).

<sup>773</sup> Pulaşlı, a.g.e. s.191.

<sup>774</sup> Ticaret ünvanı Türkçe olarak tespit edilir. Ünvanı yer alan **muhyayel** (Düşünülmüş, Tasarlanmış) adlar da Türkçe olmalıdır. Ancak, kanuna milli, kültürel ve tarihi menfaatlerimize aykırı olmaması, şirketin faaliyet konusuna giren mal veya hizmetin tanıtıcı ad veya markasının yabancı dilde olması ve yabancı ortak bulunması halinde, ticaret ünvanında yabancı kelime bulundurulmasına izin verilebilir (Tebliğ m.3 bb/IV).

<sup>775</sup> Şirketin merkezi il ve ilçe olarak ana sözleşmede gösterilir. Ayrıca açık adresi de ana sözleşmeye yazılır. Buna göre ana sözleşmenin şirketin merkezinin gösterildiği maddesi;

- b) Ortaklığın amaç ve konusu,
- c) Ortaklığın esas sermayesi, her payın itibari değeri, ödeme şekil ve şartları,
- d) Paradan başka sermaye olarak konan haklar ve mallarla bunlara karşılık verilecek pay senetlerinin miktarı,
- e) Kurucularla yönetim kurulu üyeleri ve diğer kişilere, şirket kazancından sağlanacak özel menfaatler,
- f) Şirket işlerini yönetme ve denetleme ile yükümlü olanların ne suretle seçilecekleri, bu kişilerin hak ve görevleri,
- g) Ortaklık genel kurullarının ne surette davet edileceği, toplantıların zamanı ve oy verme ile müzakere yapılması ve karar verilmesi konularının tâbi olduğu kayıt ve şartlar,
- h) Şirket bir süre ile sınırlandırılmışsa bu süre,
- i) Ortaklığa ait ilanların ne suretle yapılacağı,
- j) Ani kuruluşta, her ortağın taahhüt ettiği sermayenin nevi ve pay miktarı.

Kuruluş şartlarına bakıldığında, yabancı sermayeli anonim şirketlerin kuruluşunda, kurucularının tâbiyetinin gösterilmesi gereklidir. Diğer şartlar bakımından özellik arz eden bir durum söz konusu değildir.

### **(b) Kuruluşun Ticaret Siciline Tescili ve İlanı**

Ana sözleşme noterden onaylandıktan sonra, onay tarihinden itibaren 15 gün içerisinde şirket merkezinin bulunduğu veya bağlı olduğu yerin Ticaret Sicili Memurluğu 'na tescil ettirilmesi gereklidir (Tebliğ m.3, A) b).

---

“Şirketin merkezi .....dır. Adresi .....dır. Adres değişikliğinde yeni adres, ticaret siciline tescil ve Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde ilan ettirilir. Tescil ve ilan edilmiş adrese yapılmış tebligat şirkete yapılmış sayılır. Tescil ve ilan edilmiş adresinden ayrılmış olmasına rağmen, yeni adresini süresi içinde tescil ettirmemiş şirket için bu durum fesih sebebi sayılır.” şeklinde düzenlenir.

Aynı sicil bölgesinde olmak kaydıyla yalnız adres değişikliği için ana sözleşmede değişiklik yapmak zorunlu değildir. Ancak, merkez değişikliği ana sözleşme değişikliğini gerektirir (Tebliğ m.3 cc)

## (2) Limited Ortaklık

Limited şirketin kurulabilmesi için özel kanunlarında aksine bir hüküm olmadıkça esas sermayesinin en az 5 milyar Türk Lirası (5000 YTL) olması ve en az iki gerçek veya tüzel kişi kurucu ortağın bulunması gerekmektedir. Ortak sayısı elliden çok olamaz. (T.T.K.m. 504–507, Tebliğ m.4). Limited şirketlerin kuruluşuna ait diğer esaslar, anonim şirketlerle aynıdır.

## (3) Adi Ortaklık

Yabancı yatırımcılar, Türkiye’de sadece anonim ya da limited değil adi bir ortaklık tesis ederek de yatırım yapabilirler. Bilindiği gibi adi şirket, Türk hukukunda Ticaret Kanununda değil Borçlar Kanununda düzenlenmiştir<sup>776</sup>. Adi şirket, aynı zamanda diğer şirket türlerinin de temelini oluşturmakta ve diğer şirket türleri, Kanunda öngörülen koşulları sağlamadıkları takdirde adi şirket hükümlerine tâbi olmaktadır (m.520/II). Bu nedenle adi şirket kısaca “birden fazla kişinin emek ve sermayesini birleştirmek suretiyle kazanç sağlama amacını gerçekleştirmek üzere kurulan bir ortaklıktır” şeklinde tanımlanabilir<sup>777</sup>.

Adi ortaklık için bir şirket sözleşmesinin varlığı yeterlidir. Türk hukukunda sözleşme serbestisi ilkesi geçerli olduğu için, taraflar bir sözleşme hazırlarken, kanunda belirtilen özel haller dışında, herhangi bir şekil şartına uymak zorunda değildir. Ancak şirket sözleşmesinden söz edebilmek için bazı temel unsurların da bulunması gerekir. Genel olarak şirket sözleşmesinin unsurları, BK. m.520-522’de belirtilmiştir. Buna göre, hangi tür olursa olsun bir şirket sözleşmesinde asgari olarak; (i) Kişi, (ii) Sözleşme, (iii) Sermaye, (iv) Ortak amaç ve (v) Affectio societatis yani şirket kurma amacı olmalıdır<sup>778</sup>. Burada yer alan ortak amaç unsuru, şirket türüne göre değişebilmekte, örneğin adi ortaklıkta ortak amaç kazanç paylaşmak iken (BK.m.522), kolektif ve komandit ortaklıklarda ticari işletme işletmek (TTK.m.243), anonim

<sup>776</sup> BK. m.520–541

<sup>777</sup> Pulaşlı, a.g.e. s.13, Arslan, a.g.e. s.33.

<sup>778</sup> Pulaşlı, a.g.e. s.13, Arslan, a.g.e. s.7–13.

(TTK.m.271/I) ve limited ortaklıklarda (TTK.m.503/III) ise ekonomik olmak şeklinde ifade edilmektedir.

## 2. Kurulmuş Şirkete Ortak Olma

Yabancıların bir Türk şirketine sermaye katılımıyla ortak olması durumunda, DYYK çerçevesinde, doğrudan yabancı yatırım olabilmesi ve bu Kanun hükümlerinden yararlanabilmesi için şirketin borsaya kayıtlı olması halinde şirketin hisse senetlerinin en az %10 oranında satın alınması ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimlere sahip olmaları gerekir (4875 S.K. m.2/b,ii). Borsaya kayıtlı olmayan bir şirketle sermaye ortaklığı için %10 oranı aranmamıştır.

DYY Kanunu'nda öngörülen, borsaya kayıtlı şirketlere ortak olma durumunda, şirketin hisse senetlerinin en az %10 oranında satın alınması ya da aynı oranda hak sağlayan edinimlere sahip olunması kaydının esas amacı, ortak olunan şirketle kalıcı ekonomik bağlar kurulabilmesini temin etmektir<sup>779</sup>.

Yabancı şirketin bir Türk şirketinin tümünü satın alması durumunda artık ortaklıktan değil satın almadan (acquisition) söz edilir. Birleşmeler de bu sınıflandırmaya dâhildir. Ancak birleşmede, en az iki şirketin bir sözleşme ile birleşmesi söz konusu olur<sup>780</sup>.

## 3. Şube veya İrtibat Bürosu (Temsilcilik) Açma

### a. Şube Açma

Şube; bir ortaklığın merkeze bağlı, dış ilişkide bağımsız, ayrı bir yönetimi ve yeri bulunan bölümüdür<sup>781</sup>. Bazı yazarlar, şubenin kendi başına ticari işlem yapabilmesi gerektiğini ileri sürmektedir<sup>782</sup>.

<sup>779</sup>Nahit Töre, “Dünyada Yabancı sermaye Akımları”, s.76. (Erişim) <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/dunyayabsermaye.doc>, 17.09.2007

<sup>780</sup> Persson/Slonovochi, a.g.m. s.43.

<sup>781</sup> Yılmaz, a.g.m. s.441.

YSÇK m.3/c gereği, kendi mevzuatına göre kurulan yabancı şirketlerin Türkiye’de şube açmaları durumunda da 50.000 ABD Doları sermaye getirmeleri gerekirken yeni düzenlemede bu koşul kaldırılmıştır. Yabancı şirketler Türkiye’de, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’ndan izin almak kaydıyla şube açabilirler. Bu şubeler de yerli ticari işletmeler gibi tescil olunur<sup>783</sup>.

Bu şubeler için ikametgâhı Türkiye’de bulunan tam yetkili bir ticari mümessil atanması zorunludur. Birden fazla şubesi varsa, ilk şubenin tescilinden sonra açılacak şubeler, yerli ticari işletmelerin şubeleri gibi tescil olunur (TTK.m.42/III).

### **b. İrtibat Bürosu (Temsilcilik) Açma**

İrtibat bürosu bir yatırım modeli olmamakla birlikte yabancı şirketlerin, yatırım yapmayı planladıkları ülkede, pazar araştırması yapmak ve fizibilite raporları hazırlamak amacıyla kurdukları bürolar olup ana şirket ile sürekli temas halindedirler<sup>784</sup>. İrtibat bürolarının ticari faaliyette bulunmaları yasaktır. İrtibat bürolarının açılması konusunda DYYK’da özel bir düzenleme vardır. Buna göre “Müsteşarlık, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere,

---

<sup>782</sup> Celal Göle, “Ticari İşletmenin Merkez ve Şubesinin Tayini Sorunu”, Hirsch’e Armağan, Ankara, 1996, s.199.

<sup>783</sup> Türkiye’de şube açmak isteyen şirketin (Ana şirketin) yetkili temsilcisi tarafından Şube açmak için yapılacak başvuru ve ekindeki belgeler Bakanlığa gönderilir. Başvuruda bulunması gereken bilgi ve belgeler ise şöyle sıralanabilir:

- Şirketin adı, uyruğu, kuruluş tarihi, adres ve sermayesi,
- Şirketin Türkiye’deki yetkili temsilcisinin adı, uyruğu ve adresi,
- Şubenin faaliyet alanı,
- Ticaret Sicil Tüzüğü madde 29’a göre Taahhütname,
- Yabancı dillerde hazırlanmış belgelerin tasdikli Türkçe çevirileri ve aşağıda belirtilen belge ve formlar gereklidir:
  - i) Şirketin Türkiye’de şube açma kararının yazılı teyidi,
  - ii) Şirketin Ana Sözleşmesinin orijinal nüshası,
  - iii) Şirketin kuruluş evrakı ile halen faaliyetini sürdürdüğüne dair faaliyet belgesi,
  - iv) Türkiye’deki temsilcisine tam sorumluluk ve yetki verildiğini belirten vekâletname.

<sup>784</sup> TUSIAD Raporu s.37.



Türkiye’de ticari faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izni vermeye yetkilidir” (m.3/h.). Söz konusu Kanun’un Uygulama Yönetmeliği’nde, irtibat bürolarının kuruluşu ve işlevlerine ilişkin düzenlemeler mevcuttur. Buna göre, Hazine Müsteşarlığı, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye’de ticari faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izni vermeye ve bu izinlerin süresini uzatmaya yetkilidir (m.6/I).

İrtibat Bürolarının kurulması ve süre uzatımına ilişkin müracaatlar, istenilen bilgi / belgelerin tam ve eksiksiz olması kaydıyla, başvuru tarihinden itibaren 5 iş günü içinde sonuçlandırılır (m.6/II).

Yabancı şirketlerin, para ve sermaye piyasaları, sigortacılık gibi özel mevzuatı bulunan alanlarda faaliyette bulunmak amacıyla irtibat bürosu açma talepleri, ilgili özel mevzuatı çerçevesinde yetkili kılınan kurum veya kuruluşlarca değerlendirilir (m.6/III).

#### **4. Özellik Arz Eden Doğrudan Yabancı Yatırımlar**

Yabancı yatırım mevzuatında, 4875 S.K. ile getirilen çerçeve düzenleme, genel anlamda doğrudan yabancı yatırıma ilişkin hususları düzenlemekle birlikte, hem 4875 S.K. m.3/g hem de 4817 sayılı Yabancı Personelin Çalışma İzinleri Hakkında Kanun m.23 uyarınca yayınlanan “Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik”<sup>785</sup> ile yabancı yatırım mevzuatına “özellik arz eden doğrudan yabancı yatırım” kavramı girmiştir. “Özellik arz eden doğrudan yabancı yatırım” başlığı altında ve esas olarak sermaye miktarını dikkate alarak ayrı bir düzenlemeye yer verilmiştir<sup>786</sup>.

<sup>785</sup> R.G. 29.08.2003–25214.

<sup>786</sup> Yönetmelik m.4: Özellik arz eden doğrudan yabancı yatırım, 4875 sayılı Kanun kapsamına giren ve aşağıdaki şartların en az birini sağlayan şirket veya şubeyi ifade eder:

“Özellik arz eden doğrudan yabancı yatırım” sınıflandırması, belirli miktarın üzerinde yabancı sermayeye gereksinim duymakla birlikte, aynı zamanda ana şirketin birden çok yabancı ülkede doğrudan yabancı yatırımı olmasını zorunlu kılmaktadır.

Özellik arz eden doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin düzenleme, söz konusu yatırımlarda istihdam edilecek yabancı kilit personelin çalışma izni hakkında bazı kolaylıklar getirmektedir.

## **E. Yabancı Yatırımcılara Sağlanan Özel Haklar**

### **1. Genel Olarak**

Anayasa’da yer alan, çalışma hak ve özgürlüğüne ilişkin düzenleme ile “herkes”in çalışma hak ve özgürlüğüne sahip olduğu ilke olarak benimsenmiştir (m.48). Ancak yine Anayasa’nın 16.maddesi uyarınca, bu hak ve özgürlüğün yabancılar açısından uluslararası hukuka uygun olarak kanunla sınırlandırılabilmesi mümkündür (m. 16). Kanun koyucu, Anayasa’nın verdiği yetki çerçevesinde, yabancıların çalışma haklarına yönelik bir kısım sınırlayıcı düzenlemeler yapmıştır. Genel kural niteliğinde kabul edilebilecek hüküm, 5683 sayılı “Yabancıların Türkiye’de Seyahat ve İkametleri Hakkında Kanun”<sup>787</sup> m.15’de yer almaktadır. Buna göre, yabancılar Türkiye’de kendilerine men edilmeyen işleri tutabileceklerdir. Bu düzenlemeden de,

- 
- Yabancı ortakların toplam sermaye payının en az 400 milyar Türk Lirası (400 bin YTL) olması kaydıyla, şirket veya şubenin son yıl cirosunun en az 30 trilyon Türk Lirası (30 milyon YTL) olması,
  - Yabancı ortakların toplam sermaye payının en az 400 milyar Türk Lirası (400 bin YTL) olması kaydıyla, şirket veya şubenin son yıl ihracatının en az 1 milyon ABD Doları olması,
  - Yabancı ortakların toplam sermaye payının en az 400 milyar Türk Lirası (400 bin YTL) olması kaydıyla, şirket veya şubede son yıl içinde Sosyal Sigortalar Kurumu’na kayıtlı en az 250 personelin istihdam edilmesi,
  - Şirket veya şubenin yatırımında bulunacak olması halinde, öngörülen asgari sabit yatırım tutarının en az 10 trilyon Türk Lirası (10 milyon YTL) olması,
  - Ana şirketin, merkezinin bulunduğu ülke dışında en az bir ülkede daha doğrudan yabancı yatırımı bulunması.

<sup>787</sup> RG.15.07.1950–7564.

yabancılar bazı işlerin yasaklanması mümkün olduğu anlaşılmaktadır<sup>788</sup>. Aynı Kanun'un 7. maddesinde de "Sırf iş tutmak için gelecek sanat ve meslek erbabı olup da tutacağı iş, kanunlar gereğince Türk vatandaşlarına hasredilmiş bulunan" yabancılar ikamet tezkeresi verilmeyeceği hükme bağlanmıştır. Öte yandan, 15.7.1950 tarih ve 5682 sayılı Pasaport Kanunu uyarınca da Türkiye'de yabancılar kanunla menedilmemiş işlerden birini tutacaklarını ispat edemeyenler Türkiye'den içeriye sokulmaz (m.8/son).

Yabancıların çalışma haklarına getirilen kısıtlamalar, yabancı sermaye bakımından bazı özellikler arz etmektedir. 4875 sayılı Kanun'da yer alan hükme göre, "bu Kanun kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çalışma izni verilmesi" öngörülmüştür (m.3 g/I)<sup>789</sup>. Aynı Kanun'un 3. maddesinde, 2007 sayılı Kanun'u yürürlükten kaldıran 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun'a atıf yapılarak, 4817 sayılı Kanun'un 23.maddesi uyarınca Hazine Müsteşarlığı ve Çalışma Bakanlığınca müştereken hazırlanacak yönetmelikte, yabancı sermayeli şirket ve kuruluşlardan hangilerinin bu kapsama gireceği ile söz konusu yönetmelik kapsamında izin verilecek kilit personelin tanımı ve çalışma izinlerine ilişkin özel nitelikteki diğer esas ve usullerin belirleneceği (m.3 g/II) ve bu kapsamda istihdam edilecek personele 4817 sayılı Kanun'un 14. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin uygulanmayacağı, istihdam edilecek yabancı uyruklu personele, 4817 sayılı Kanunun 13. maddesinin birinci fıkrasının hangi bağlanmıştır (m.3 g/III). Bahse Konu Yönetmelik, 29.08.2003 tarihli RG'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

<sup>788</sup> Çelikel, a.g.e. s.127.

<sup>789</sup> 6224 S.K.'nın 7.maddesi "Yabancıların İstihdamı" başlığı altında; "bu kanun gereğince kurulan bir teşebbüsün etüt, kurulma ve işleme devrelerinde 2007 sayılı "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun" ve 2818 sayılı Kanun ile getirilen kısıtlamaların yabancı yatırımcılara, sayılan koşullar altında Komitece uygulanmayacağını" hükme bağlamıştı.

## 2. Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ile Getirilen Düzenlemeler

### a. Genel Olarak

2003 yılında 4817 sayılı Kanun'un kabulünden önce, yabancıların Türkiye'de çalışma izinleri için, çok sayıda kanun ve yönetmelik çerçevesinde işlem yapmak gerekmekte idi<sup>790</sup>. 4817 sayılı "Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun"<sup>791</sup>, Türkiye'de yabancıların çalışmalarını izne bağlamak ve çalışma izinleri ile ilgili esasları belirlemeyi amaçlamaktadır (m.1). Kanun, Türkiye'deki bağımlı ve bağımsız çalışan yabancıları, bir işveren yanında meslek eğitimi gören yabancıları ve yabancı çalıştıran gerçek ve tüzel kişileri kapsamaktadır<sup>792</sup>. Kanun'un kapsam ile ilgili 2. maddesinde bazı durumlar kapsam dışında tutulmuştur<sup>793</sup>.

Kanun kapsamı dışında tutulan hallerden ilki, 11.2.1964 tarih ve 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 29.maddesinin 2.fıkrasındaki düzenlemedir<sup>794</sup>. Buna göre, doğumla Türk vatandaşı olan ancak sonradan

<sup>790</sup> Aydoğan ASAR, **Türk Yabancılar Mevzuatında Yabancı ve Hakları**, 3.Bası, Ankara, 2006, s.125.

<sup>791</sup> 27.02.2003, RG. 06.03.2003-25040.

<sup>792</sup> Pelin Güven/ Yusuf Çalışkan: Yabancıların Türkiye'de Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ile Getirilen Yeni Değişiklikler, Prof.Dr. Aydın AYBAY'a Armağan, İstanbul, 204, s.204.

<sup>793</sup> **Madde 2-** Bu Kanun;

403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 29 uncu maddesinin ikinci cümlesi ile 5680 sayılı Basın Kanununun 13 üncü maddesi ve 231 sayılı Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğünün Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin kapsamına giren,

Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşlarınca kanunla verilen yetkiye dayanarak çalışma izni verilen veya istihdam edilen ve Karşılıklılık ilkesi, uluslararası hukuk ve Avrupa Birliği hukuku esasları dikkate alınarak çalışma izninden muaf tutulan yabancılar dışında,

Türkiye'de bağımlı ve bağımsız olarak çalışan yabancıları, bir işveren yanında meslek eğitimi gören yabancıları ve yabancı çalıştıran gerçek ve tüzel kişileri kapsar.

<sup>794</sup> **Madde 29 – (Değişik: 29.6.2004 – 5203/1 md.)**

İçişleri Bakanlığı'ndan, vatandaşlıktan çıkma izni alarak yabancı bir devlet vatandaşlığını kazanan kişiler ile bunların kanuni mirasçıları diğer yabancılardan ayrı bir statüye tâbi tutularak, bu durumdaki kişilerin bazı haklar bakımından tıpkı Türk vatandaşları gibi haklara sahip olacakları hükme bağlanmıştır. Bunun amacı, yurt dışında yaşayan vatandaşların, bulundukları devletin vatandaşlığını kazanma amacı ve bu devletlerin de kendi vatandaşlıklarının kazanılmasını, önceki vatandaşlığın terki şartına bağlamış olmaları nedeniyle, sırf bu değişiklikten kaynaklanan mağduriyetin giderilmesidir<sup>795</sup>.

Kanun'la getirilen 2. istisna, Kanun'un kabul edildiği tarihte yürürlükte olan 5680 sayılı Basın Kanunu'nun 13. maddesi ve 231 sayılı Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri hakkında Kanun Hükmünde Kararname kapsamına giren yabancılardan durumu idi. Ancak, 5680 sayılı Basın Kanunu'nu yürürlükten kaldıran 9.6.2004 tarih ve 5187 sayılı Basın Kanunu'nda, sorumlu müdür olma şartları arasında "Türk vatandaşı olma" şartı (m.5/1) yer almamış, buna karşılık, T.C. vatandaşı olmayanlar için karşılıklılık şartı (m.5/f) getirilmiştir. Öte yandan, eski Kanun'un 13. maddesinde, muhabirlerin 5. maddenin 1, 2 ve 3.bentlerinde yazılı hallerden istisna tutulduğu da belirtilmişti. Yeni Kanun'da ise, muhabirlerin nitelikleri hakkında herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Sonuç olarak, yeni Kanun uyarınca, karşılıklı olmak şartıyla, yabancılardan sorumlu müdür olmaları için herhangi bir engel kalmadığı gibi, YÇİHK'a göre çalışma izni almalarına da gerek bulunmamaktadır.

---

Bu Kanun gereğince Türk vatandaşlığını kaybeden kişiler, kayıp tarihinden başlayarak yabancı muamelesine tâbi tutulur. **Ancak doğumla Türk vatandaşı olup da, İçişleri Bakanlığından vatandaşlıktan çıkma izni alanlar ve bunların vatandaşlıktan çıkma belgesinde kayıtlı reşit olmayan çocukları; Türkiye Cumhuriyetinin millî güvenliğine ve kamu düzenine ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla, askerlik hizmetini yapma yükümlülüğü ve seçme-seçilme, kamu görevlerine girme ve muafin araç veya ev eşyası ithal etme hakları dışında, sosyal güvenliğe ilişkin kazanılmış hakları saklı kalmak ve bu hakların kullanımında ilgili kanunlardaki hükümlere tâbi olmak şartıyla Türk vatandaşlarına tanınan haklardan aynen yararlanmaya devam ederler.** Kanunun 33 ve 35 inci madde hükümleri saklıdır.

<sup>795</sup> Güven/Çalışkan, a.g.m. s. 206.

YÇİHK kapsamı dışında kalan diğer bir durum, bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşlarınca kanunla verilen yetkiye dayanarak çalışma izni verilen veya istihdam edilen yabancıların durumudur. Bu konuda, örneğin 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu'nda özel bir düzenleme vardır<sup>796</sup>.

Kanun kapsamı dışında tutulan son durum, karşılıklılık ilkesi, uluslararası hukuk ve Avrupa Birliği hukuku esasları dikkate alınarak çalışma izninden muaf tutulan yabancıların durumudur<sup>797</sup>.

YÇİHK, yabancıların hangi meslek ya da sanatlarda çalışabileceği hususunda yeni bir düzenleme getirmemiştir. Yabancılar için; süreli, süresiz, bağımsız ve istisnai çalışma izni olmak üzere 4 çeşit çalışma izni öngörülmüştür (m.5–8).

4817 sayılı Kanun'un ana hatları şöyle özetlenebilir:

a) Türkiye'nin taraf olduğu iki ya da çok taraflı sözleşmelerde aksi öngörülmedikçe, yabancıların Türkiye'de bağımlı veya bağımsız çalışmadan önce izin almaları gerekir (m.4).

b) Türkiye'nin taraf olduğu ikili ya da çok taraflı sözleşmelerde aksi öngörülmedikçe süreli çalışma izni, belirli bir işyeri veya işletmede ve belirli bir meslekte çalışmak üzere en çok bir yıl geçerli olmak üzere verilir (m.5).

c) Türkiye'nin taraf olduğu ikili ya da çok taraflı sözleşmelerde aksi öngörülmedikçe Türkiye'de en az sekiz yıl kanuni ve kesintisiz ikamet eden

<sup>796</sup> 2547 S.K. **Madde 34** - Yükseköğretim kurumlarında, sözleşme ile görevlendirilecek yabancı uyruklu öğretim elemanları, ilgili fakülte, enstitü veya yüksekokul yönetim kurulunun önerisi ve üniversite yönetim kurulunun uygun görüşü üzerine rektör tarafından atanırlar. Bunlar, öğretim görevleri bakımından, bu kanunda aylıklı öğretim elemanları için konulmuş olan hükümlere tabidirler.

**(Değişik: 17.8.1983 – 2880/17 md.)** Yabancı uyruklu öğretim elemanlarının bu şekilde atanmaları veya görevlendirilmeleri, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun Bakanlar Kurulu kararını gerektiren hükümlerine tabi olmadan, Yükseköğretim Kurulunca İçişleri Bakanlığına bildirilir ve iki ay içinde alınacak olumlu görüş neticesinde ilgili üniversitesi ile sözleşmesi yapılır.

<sup>797</sup> Güven/Çalışkan, a.g.m. s.209.

veya toplam altı yıllık kanuni çalışması olan yabancılara, iş piyasasındaki durum ve çalışma hayatındaki gelişmeler dikkate alınmaksızın ve belirli bir işletme, meslek, mülkî veya coğrafi alanla sınırlandırılmaksızın süresiz çalışma izni verilebilir (m.6).

d) Bağımsız çalışacak yabancılara, Türkiye’de en az beş yıl kanunî ve kesintisiz olarak ikamet etmiş olmaları koşuluyla Bakanlıkça bağımsız çalışma izni verilebilir (m.7).

e) Kanunda, istisnai haller sıralanarak, söz konusu statülere sahip yabancılara, öngörülen sürelerle tâbi olmaksızın çalışma izni verilebileceği hükme bağlanmıştır (m.8). Kilit personel olarak nitelendirilen yabancılar da bu hükümde yer almaktadır (m.8/h).

### **b. Yabancıların Çalışma İzinleri**

Kural olarak, iki ya da çok taraflı sözleşmelerde aksi belirtilmedikçe yabancıların Türkiye’de bağımlı ya da bağımsız çalışmadan önce izin almaları gerekir (YÇİHK m.4/1). Kanunda belirtilen istisnalar dışında, yabancıların çalışma izinlerinin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca verileceği hükme bağlanmıştır (m.12).

YÇİHK’un 23. maddesi “6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kapsamında kurulan şirket ve kuruluşlarda çalıştırılmak istenen yabancılar, Hazine Müsteşarlığı ile müştereken çıkartılacak yönetmelikle belirlenecek usul ve esaslar çerçevesinde Bakanlıkça verilen çalışma izni ile çalıştırılabilirler.” hükmünü haizdir. 6224 sayılı Kanun’u yürürlükten kaldıran 4875 sayılı Kanun’da, yabancıların çalıştırılması hakkında özel bir düzenleme getirilmiştir<sup>798</sup>.

---

<sup>798</sup> 4875 S.K. m.3/g **Yabancı personel istihdamı.**

Sonuç olarak, bazı kanunlarda yer alan istisnalar dışında, yabancı sermaye, bayındırlık ve iskân, petrol ve turizm sektörleri gibi birçok alanda çalışma izinlerinin verilmesi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde toplanmıştır<sup>799</sup>.

### **3. DYY’larda Yabancı Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelikle (DYYPIHY) Getirilen Düzenlemeler**

YÇİHK’da genel olarak yabancıların çalışma izinleri hakkında düzenlemeler getirilmiştir. Söz konusu Kanunun Uygulama Yönetmeliği’nde aynı şekilde, yabancıların çalışma izinleri düzenlemiştir<sup>800</sup>. Özellik arz eden doğrudan yabancı yatırımlarda çalışacak yabancı personele ilişkin olarak ayrı bir Yönetmelik hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur.

Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Personelin İstihdamı Hakkındaki Yönetmeliğin amacı ”4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun uyarınca; 4875 sayılı Kanun çerçevesinde faaliyette bulunan şirket, şube ve irtibat büroları kapsamında istihdam edilecek yabancı uyruklu personelin çalışma izinlerine ilişkin usul ve esasları belirlemektir” şeklinde ifade edilmekle birlikte (m.1), Yönetmeliğin kapsamına, “Bu Yönetmelik özellik arz eden doğrudan yabancı yatırımlarda ve irtibat bürolarında istihdam edilecek yabancı uyruklu kilit personele uygulanır (m.2)

---

Bu Kanun kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çalışma izni verilir.

27.2.2003 tarihli ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun 23 üncü maddesi uyarınca Hazine Müsteşarlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca müştereken hazırlanacak yönetmelikte; yabancı sermayeli şirket ve kuruluşlardan hangilerinin bu kapsama gireceği ile söz konusu yönetmelik kapsamında izin verilecek kilit personelin tanımı ve çalışma izinlerine ilişkin özel nitelikteki diğer esas ve usuller belirlenir.

Bu kapsamda istihdam edilecek personele, 4817 sayılı Kanunun 14 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi uygulanmaz. İstihdam edilecek yabancı uyruklu kilit personele, 4817 sayılı Kanunun 13 üncü maddesinin birinci fıkrasının hangi durumlarda uygulanacağı hazırlanacak yönetmelikte belirlenir.

<sup>799</sup> Güven/Çalışkan, a.g.m. s.219.

<sup>800</sup> RG 29.08.2003–25214.



şeklinde bir sınırlama getirilmiştir. Diğer bir deyimle, amaç ve kapsam maddeleri çelişmektedir. Bu Yönetmelik, sadece kilit personel grubuna kimlerin girdiği konusunda, düzenleme getirmiştir<sup>801</sup>.

Bahsedilen Yönetmelik'te, kilit personelden ne anlaşılması gerektiği ve kimlerin kilit personel statüsünde kabul edilebileceği tespit edilmiştir. Öngörülen şartları taşıyan yabancı personel kilit personel olarak kabul edilecektir. Buna göre kilit personel; "Türkiye'de kurulu bulunan ve tüzel kişiliğe sahip bir şirketin, aşağıdaki şartlardan en az birini sağlayan personeli "Kilit personel" sayılır;

- a) Şirketin üst yönetiminde ya da yürütme pozisyonunda çalışmak,
- b) Şirketin tamamını veya bir bölümünü yönetmek,
- c) Şirketin denetçilerinin, idarî veya teknik personelinin işlerini denetlemek veya kontrol etmek,
- d) Şirkete yeni personel almak ya da mevcut personelin işine son vermek veya bu konularda teklif yapmak, alanlarından en az bir

---

<sup>801</sup> 29.08.2003, RG. 25214

m.4/III:Kilit Personel : Türkiye'de kurulu bulunan ve tüzel kişiliğe sahip bir şirketin, aşağıdaki şartlardan en az birini sağlayan personeli "Kilit Personel" sayılır;

- a)
- 1) Şirketin üst yönetiminde ya da yürütme pozisyonunda çalışmak,
- 2)Şirketin tamamını veya bir bölümünü yönetmek,
- 3) Şirketin denetçilerinin, idarî veya teknik personelinin işlerini denetlemek veya kontrol etmek,
- 4) Şirkete yeni personel almak ya da mevcut personelin işine son vermek veya bu konularda teklif yapmak,

Alanlarından en az bir tanesinde görev alan veya bu konularda yetki sahibi; şirket ortağı, yönetim kurulu başkanı, yönetim kurulu üyesi, genel müdür, genel müdür yardımcısı, şirket müdürü, şirket müdür yardımcısı ve benzeri mevkilerde görev yapan kişi,

b) Şirketin hizmetleri, araştırma cihazları, teknikleri ya da yönetimi için temel sayılan bilgiye sahip kişi,

c) İrtibat bürolarında, yurt dışındaki ana şirket tarafından adına yetki belgesi düzenlenen en fazla bir kişi.

tanesinde görev alan veya bu konularda yetki sahibi; şirket ortağı, yönetim kurulu başkanı, yönetim kurulu üyesi, genel müdür, genel müdür yardımcısı, şirket müdürü, şirket müdür yardımcısı ve benzeri mevkilerde görev yapan” kişiler kilit personel olarak kabul edilmişlerdir.

YPİSHY m.5 ile özellik arz eden DYY çerçevesinde yapılacak yatırımlarda istihdam edilecek kilit personele Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çalışma izni verileceği hükme bağlanmıştır. Tabii ki, kilit personel kapsamında kabul edilen kişilere çalışma izni verilmesi, diğer personele göre daha kolaylaştırılmıştır. Kilit personel konumunda olmayan yabancı personel istihdamı ile özellik arz etmeyen yabancı yatırımlarda istihdam edilecek yabancı personel istihdamı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ve bu Kanuna dayanılarak çıkartılmış olan Uygulama Yönetmeliği hükümlerine tâbidir.

#### **4. Uluslararası Tahkim**

##### **a. Genel Olarak**

DYY Kanunu m.3-e fıkrasında, “Uyuşmazlıkların Çözümü” başlığı altında yabancı yatırımcıların, özel hukuka tâbi sözleşmelerden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile kamu hizmeti imtiyaz sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözümü için ulusal ya da uluslararası tahkim ve diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurabilecekleri hükme bağlanmıştır<sup>802</sup>.

Türk Hukukunda tahkim konusu ilk önce 1927 tarihli ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nda (HUMK) 8.Bap 516–536 maddeler arasında düzenlenmiştir. Buradaki düzenleme tarafların ulusal tahkime

<sup>802</sup> m.3 e:“Özel hukuka tabi olan sözleşmelerden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için; görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletlerarası tahkim ya da diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulabilir”.

başvurmasına ilişkindir<sup>803</sup>. 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun<sup>804</sup> ve Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkındaki 10 Haziran 1958 tarihli New York Sözleşmesinde<sup>805</sup> ise, yabancı hakem kararlarının tanınması ve tenfizine ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Bu nedenle, 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu yürürlüğe girmeden önce tarafların tahkime başvurusu durumunda HUMK hükümleri geçerli idi.

DYY'ların teşviki kapsamında, bir kısım yatırımların “yap-işlet-devret” modeli çerçevesinde yapılmasını sağlamak amacıyla 8.6.1994 tarih ve 3996 sayılı “Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapılması Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. Yap-işlet-devret modeli her ne kadar kamusal bir hizmeti amaçlamakta ise de, finansman bakımından yabancı sermayeyi amaçlamaktadır<sup>806</sup>. 3996 sayılı Kanun’un 5. maddesi “Yüksek Planlama Kurulunca belirlenen idare ile sermaye şirketi veya yabancı şirket arasında imtiyaz teşkil etmeyecek nitelikte bir sözleşme yapılır. Bu sözleşme özel hukuk hükümlerine tâbidir” şeklinde düzenlenmişti.

Anayasa Mahkemesinin 28.6.1995 tarih ve 1994/71E. 1995/23K. sayılı Kararı ile bu madde iptal edilmiş ve “Yüksek Planlama Kurulunca belirlenen idare ile sermaye şirketi veya yabancı şirket arasında bir sözleşme yapılır” şeklinde revize edilmişti. Anayasa Mahkemesi’nin iptal kararı ile yap-işlet-devret modelinde yabancı yatırımcılarla yapılan sözleşmelerin “imtiyaz teşkil etmeyecek biçimde” ve “özel hukuk hükümlerine tâbi olduğuna” dair düzenlemeler iptal edilmiş ve dolayısıyla da tahkime başvuru hakkı konusunda tereddütte yaşanmıştı<sup>807</sup>. Buna dayanak olarak ileri sürülen husus ise, yap-işlet-devret sözleşmelerinin özel hukuk nitelikli değil idare hukuk nitelikli oldukları, idare hukuku nitelikli sözleşmelerden doğan uyuşmazlıklar

<sup>803</sup> Akıncı, a.g.e. s. 37.

<sup>804</sup> Kabul Tarihi:27.11.2007 RG. 12.12.2007-26728.

<sup>805</sup> RG. 25.09.1991-21002

<sup>806</sup> Gökhan Kürşat Yerlikaya, “Yap-İşlet-Devret Modeli, Hukukî Mahiyeti ve Vergilendirme, Ankara, 2002, s. 30.

<sup>807</sup> Şanlı, a.g.e. s. 221.

için tahkime başvurulamayacağı ve bu nedenle de söz konusu modelde de tahkime başvuru hakkı olmayacağı şeklinde idi<sup>808</sup>.

Yabancı yatırımcıların, DYYK'unda öngörülen usuller çerçevesinde Türk ortakları ile yaptıkları ve özel hukuk hükümlerine tâbi sözleşmelerden doğan ihtilafların, sözleşmede belirtilen yetkili hukuk ve mahkemelerde görülmesi ya da uluslararası tahkime başvurulması konusunda bir sorun yaşanmamaktadır. Çünkü tarafların tümü özel hukuk gerçek veya tüzel kişileridir. Sorun, çok uluslu şirketlerin Türkiye'de bir kamu kuruluşu ile yaptıkları sözleşmelerden doğan ihtilafların çözümü ile ilgilidir. Taraflardan biri kamu kuruluşu olunca yapılan iş ya da verilen hizmet dolaylı ya da doğrudan kamuyu ilgilendirmekte ve dolayısıyla sözleşmenin de idarî tabiatı öne çıkmaktadır. Bu durum özellikle yap-işlet-devret modelinde görülmektedir. Yap-işlet-devret modeli ile yapılacak sözleşmeler, diğer sözleşmelerden farklı bir yapıya sahiptir. Öncelikle bu projelerin maliyeti çok yüksektir ve ifası uzun zaman almaktadır. Bu sözleşmelerin sadece sözleşme metni değil, sözleşmeye ek şartnameler, teknik dokümanlar da tamamlayıcı bir unsur olarak sözleşmenin bir parçasıdır. Uzun zaman alması, değişik iktidarlar döneminde gerçekleştirilmesi, ekonomik gelişmelerden etkilenmesi gibi etkenler, bunların yanı sıra sözleşmeden doğan uyuşmazlıklar için taraf devletin ulusal mahkemelerinde görülmesi konusunda karşı tarafın ısrarlı tutumu, yap-işlet-devret projelerini üstlenen yabancı yatırımcıları tedirgin etmekte idi<sup>809</sup>.

AB'ne uyum süreci kapsamında yapılan mevzuat değişiklikleri çerçevesinde; Anayasa'nın 125 nci maddesine getirilen ek hüküm<sup>810</sup> ile uluslararası tahkim yolu açılmıştır. Öte yandan, 3996 sayılı Kanun'un 5. maddesi, 20.12.1999 tarih ve 4493 sayılı Kanun m.2 ile yeniden düzenlenerek

<sup>808</sup> Şanlı, a.g.e. s.222.

<sup>809</sup> Akıncı, a.g.e. s.34.

<sup>810</sup> 13.8.1999 tarih ve 4446 S.Y.m.2 ile getirilen Ek Hüküm: “Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların milli ve milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilir”.

“Yüksek Planlama Kurulunca belirlenen idare ile sermaye şirketi veya yabancı şirket arasında yapılacak sözleşme, özel hukuk hükümlerine tâbidir” hükmü getirilmiştir. Daha sonra, 21.01.2000 tarih ve 4501 sayılı “Kamu Hizmetleri ile İlgili İmtiyaz Şartname ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim yoluna Başvurulması Halinde Uyulması Gereken İlkeler Dair Kanun” ile kamu hizmeti imtiyaz ve şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan tahkimlerde uyulması gereken ilkeler düzenlenmiştir<sup>811</sup>.

4501 sayılı Kanun’da, yabancılık unsuruna yer verilerek “Yabancılık unsuru: Sözleşmeye taraf kurulu veya kurulacak şirket ortaklarından en az birinin yabancı sermayeyi teşvik mevzuatı hükümlerine göre yabancı menşeli olması veya sözleşmenin uygulanabilmesi için yurt dışı kaynaklı sermaye veya kredi veya teminat sözleşmelerinin akdedilmesinin gerekli olması hallerinden birini” şeklindeki açıklama ile sözleşmenin hangi hallerde yabancı unsur taşıyacağı ve dolayısıyla tahkime gidilebileceği açığa kavuşturulmuştur. Öte yandan, tarafların Türkiye’de veya yabancı bir ülkede, Türk hukukuna göre veya yabancı hukuka göre karar verecek ad hoc veya kurumsal tahkim merkezleri nezdinde tahkime gidebilecekleri de hükme bağlanmıştır (m.3). Aynı Kanun’da, tahkim yolunun öngörülmesi halinde tahkim anlaşmasının, sözleşmeye konulan tahkim şartı veya ayrı bir tahkim sözleşmesi şeklinde yapılabileceği ve tahkim sözleşmesinin, sözleşmenin yürürlüğe konulmasındaki usulü tâbi olduğu da hükme bağlanmıştır (m.4/I). Ancak bu Kanun’da tahkim prosedürü düzenlenmemiştir.

Uluslararası tahkim konusundaki ayrıntılı düzenlemeler, 21.6.2001 tarih ve 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu’nda yer almaktadır<sup>812</sup>. 4501 Sayılı Kanun kapsamındaki tahkimler de 4686 Sayılı Kanun’a tâbidir<sup>813</sup>.

<sup>811</sup> Şanlı, a.g.e. s.219.

<sup>812</sup> RG. 05.07.2001–24453.

<sup>813</sup> 4686 S.K. m.1/V: 21.01.2000 Tarihli ve 4501 Sayılı Kamu Hizmetleri ile İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde Uyulması Gereken İlkeler Dair Kanun uyarınca yabancılık unsurunun bulunduğu kamu hizmetleriyle ilgili

## **b. 4686 Sayılı Kanuna Göre Uluslararası Tahkim**

### **(1) Kanunun Amacı ve Uygulama Alanı**

Yabancılik unsuru taşıyan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde milletlerarası tahkime başvurma'nın usul ve esasları, 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu ile düzenlenmiştir (m.1).

4686 sayılı Kanun, yabancılik unsuru taşıyan ve tahkim yerinin Türkiye olarak belirlendiği veya bu Kanun hükümlerinin taraflar ya da hakem kurulunca seçildiği uyuşmazlıklar hakkında uygulanır (m.1). Öte yandan, yabancılik unsurunun bulunduğu kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi de bu Kanun'a tâbidir (m.1/IV son).

Uluslararası tahkime gidebilmek için gerekli şartlardan biri olan yabancı unsur kavramından kasıt nedir?

Uluslararası tahkime gitmenin ön koşulu olan “Yabancı unsur”, kanunlar ihtilafının da temel kavramıdır. Yabancı unsur “bir hukukî ilişkinin, yargı organlarına başvurulacak ülke hukuku dışında, başka bir hukuk sistemi ile olan bağlantısı” olarak tanımlanmıştır<sup>814</sup>. Başka bir ifade ile bir hukukî muamelede tarafların, vatandaşlığı, ikametgâhı, mutat meskeni, işlemin yapıldığı veya ifa edildiği yer, malların bulunduğu veya vardığı yer veya fiilin ifa edildiği yer bakımından söz konusu olmaktadır<sup>815</sup>. Yabancı unsur kavramına, uluslararası sözleşmelerle bağlantısı açısından bakıldığında ise, uluslararası sözleşmelerin içinde yabancı unsur bulunan sözleşmelerden daha geniş bir anlam taşıdığı da ileri sürülmektedir<sup>816</sup>.

---

*imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi de bu kanuna tabidir”.*

<sup>814</sup> Aysel Çelikel, “Milletlerarası Özel Hukuk, İstanbul, 2000, s.7.

<sup>815</sup> Gülören Tekinalp, “**Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama Kuralları**”, 7.Bası, İstanbul, Şubat 2002, s.14.

<sup>816</sup> Cemal Şanlı, Nuray Ekşi, “**Uluslararası Ticaret Hukuku**”, İstanbul, 2000, s.8

4686 sayılı Kanun, hangi hallerde yabancılık unsurunun gerçekleşmiş olduğunu da saymıştır<sup>817</sup>. Yabancı sermaye mevzuatı açısından özellik arz eden nokta, Kanun'un 2/3 maddesinde yer almaktadır. Buna göre, "Tahkim anlaşmasının dayanağını oluşturan asıl sözleşmeye taraf olan şirket ortaklarından en az birinin yabancı sermayeyi teşvik mevzuatına göre yabancı sermaye getirmiş olması veya bu sözleşmenin uygulanabilmesi için yurt dışından sermaye sağlanması amacıyla kredi ve/veya güvence sözleşmeleri yapılmasının gerekli olması" hallerinde yabancı unsurun varlığı kabul edilmiş ve Milletlerarası Tahkim Kanunu'nun uygulama alanına dâhil edilmiştir. Bu düzenleme, yabancılık unsurunu, DYYK m.2'deki DYY tanımının dışına taşımıştır. Buna göre, DYYK'nun "Tanımlar" kenar başlıklı 2. maddesinde, doğrudan yabancı yatırımı tanımlarken, yabancı yatırımcının Türkiye'de yeni şirket kurması veya şube açmasının yanısıra, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla bir şirkete

---

<sup>817</sup> **Madde 2** – Aşağıdaki hâllerden herhangi birinin varlığı, uyumsuzluğun yabancılık unsuru taşıdığını gösterir ve bu durumda tahkim, milletlerarası nitelik kazanır.

1. Tahkim anlaşmasının taraflarının yerleşim yeri veya olağan oturma yerinin ya da işyerlerinin ayrı devletlerde bulunması.
2. Tarafların yerleşim yeri veya olağan oturma yerinin ya da işyerlerinin;
  - a) Tahkim anlaşmasında belirtilen veya bu anlaşmaya dayanarak tespit edilen hâllerde tahkim yerinden,
  - b) Asıl sözleşmeden doğan yükümlülüklerin önemli bir bölümünün ifa edileceği yerden veya uyumsuzluk konusunun en çok bağlantılı olduğu yerden başka bir devlette bulunması.
3. Tahkim anlaşmasının dayanağını oluşturan asıl sözleşmeye taraf olan şirket ortaklarından en az birinin yabancı sermayeyi teşvik mevzuatına göre yabancı sermaye getirmiş olması veya bu sözleşmenin uygulanabilmesi için yurt dışından sermaye sağlanması amacıyla kredi ve/veya güvence sözleşmeleri yapılmasının gerekli olması.
4. Tahkim anlaşmasının dayanağını oluşturan asıl sözleşme veya hukukî ilişkisinin, bir ülkeden diğerine sermaye veya mal geçişini gerçekleştirmesi.

21.1.2000 tarihli ve 4501 sayılı Kanun hükümleri saklıdır.

ortak olması hali de bu tanım içine alınmıştır<sup>818</sup>. Bu hükümden hareketle, yabancılik unsurunun oldukça geniş yorumlandığı sonucuna ulaşılabilir<sup>819</sup>.

## **(2) Tahkim Anlaşmasının Tanımı ve Şekli**

4686 sayılı Kanun'da, tahkim anlaşmasının tanımı ve şekli ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (m.4). Tahkim anlaşması, asıl sözleşmeye konulacak tahkim şartı ya da ayrı bir sözleşme ile yapılabilir (m.4/I son). Tahkim anlaşması yazılı olarak yapılmalıdır (m.4/II).

Taraflar arasında, ana sözleşmenin geçersizliğine yönelik bir itirazın, tahkim şartı veya anlaşması için de geçerli olup olmayacağı noktasında genel ilke olarak tahkim anlaşmasının asıl sözleşmeden bağımsızlığı ilkesi benimsenmiştir<sup>820</sup>. Diğer bir deyimle, taraflar, tahkim şartı veya anlaşmasının maddi geçerliliğine uygulanmak üzere ayrı bir hukuk seçimi yapmamışlarsa bu durumda Türk hukukuna göre karara bağlanacaktır<sup>821</sup>.

## **(3) Tahkim Anlaşmasının İcrası**

Tahkim şartı veya tahkim anlaşması, taraflara, bu şart ya da anlaşmaya dayanarak uyuşmazlığın çözümü için tahkim yoluna başvurabilmelerini sağlar<sup>822</sup>. 4686 sayılı Kanun m.5. tahkim itirazını düzenlemektedir. Buna göre, tahkim itirazı ilk itiraza ilişkin hükümlere tâbidir ve itirazın kabulü halinde mahkeme davayı usulden reddeder (m.5/I,2. ve son cümle). Mahkemenin, tahkim şartı ya da anlaşmasının geçerliliğini incelemesi ve bu konuda karar vermesi söz konusu değildir. Bu konuda, mahkeme değil hakemler karar verir (m.7-H).

<sup>818</sup> DYY Kanununda, yabancılik unsurunun oluşumunun bazı koşullara bağlı kılınmaması, en azından kredi veya teminatın süresi ile imtiyaz sözleşmesinin süresi arasında bir oran öngörülmemiş olması eleştirilmiştir. Bkz Doğan, “Ülkemizde...”, s.26.

<sup>819</sup> Şanlı, a.g.e. s.226.

<sup>820</sup> Şanlı, a.g.e. s.231.

<sup>821</sup> Şanlı, a.g.e. s.231.

<sup>822</sup> Akıncı, a.g.e. s.84.



Hakemlerin, ihtiyati tedbir ya da ihtiyati haciz kararı verme yetkileri vardır (m.6). Ancak bu yetkileri sınırlı ölçüdedir. Taraflardan biri, hakem veya hakem kurulunun, ihtiyati tedbir veya ihtiyati haciz kararını yerine getirmezse, karşı taraf, bu konuda karar verilmesi için mahkemeden yardım talep edebilir (m.6/III).

Taraflar, hakem sayısını belirlemekte serbesttirler. Hakem sayısının tek sayı olması gerekir. Taraflarca bu sayının çift sayı olarak belirlenmesi halinde, tarafların hakem sayısını belirlemedikleri ve Kanun gereğince hakem kurulunun 3 kişiden oluşacağı kabul edilmelidir (m.7A)<sup>823</sup>. Hakem olarak gerçek kişiler seçilebilir (m.7B1)<sup>824</sup>.

Tahkim davasının açıldığı tarih, davacının hakemini diğer tarafa bildirdiği veya hakem seçimi için mahkemeye veya yetkili kuruma başvurulduğu tarihtir (m.10/I). Tahkim süresi, tek hakemli davalarda, hakemin seçildiği, birden çok hakemli davalarda ise, hakem kurulunun ilk toplantı tutanağının düzenlendiği tarihte başlar (m.10B)<sup>825</sup>.

Tahkim yargılaması, oldukça karmaşık bir süreçtir ve konumuz itibarıyla ayrıntılarına girilmeyecektir<sup>826</sup>.

#### **(4) Tahkim Davasının Sona Ermesi**

Tahkim davası, kural olarak hakem ya da hakem kurulunun, nihai kararını vermesi ile sonuçlanır. Ancak, hakem kurulunun kararı dışında bazı durumlarda da dava sona erebilir<sup>827</sup>.

Dava, davalının onayı ile davacı tarafından geri alınabilir ve hiç açılmamış sayılır (m.13.B1).

<sup>823</sup> Akıncı, a.g.e. s.95.

<sup>824</sup> Akıncı, a.g.e. s.96. bkz. dipnot.197: Tüzel kişilerin de hakem olarak seçilebileceğini ileri süren yazarlar vardır.

<sup>825</sup> Akıncı, a.g.e. s.120.

<sup>826</sup> Tahkim süreci için bkz. Akıncı, a.g.e. s.119 vd. Şanlı, a.g.e. s.232 vd.

<sup>827</sup> Akıncı, a.g.e. s.171.

Davanın açılmasından sonra, davacının hukukî yararı veya davanın konusu ortadan kalkarsa dava konusuz kalır<sup>828</sup>. Ancak davanın konusuz kalması durumunda davanın sona ereceğine dair Kanun'da bir hüküm bulunmamaktadır. Bu durumda, hakemin veya hakem heyetinin, davanın konusuz kalması nedeniyle esas hakkında bir karar vermeyerek yargılamaya son vermesi gerekir<sup>829</sup>.

Dava, tahkim süresinde çözümlenemezse, tarafların anlaşamamaları halinde taraflardan birinin başvurusu halinde asliye hukuk mahkemesince uzatılabilir (buradaki görevli ve yetkili mahkeme m.3'de belirtilen mahkemedir). Başvurunun reddi üzerine yargılama sona erer (m.13 B4.).

Taraflarca, hakem kurulunun oybirliği ile karar vermesi öngörülmesine rağmen, hakem kurulunun oybirliği ile karar vermemsi durumunda da yargılama sona erer (m.13.B5).

Yargılamayı sona erdiren diğer bir durum ise, taraf olma niteliğinin kaybedilmesidir<sup>830</sup>.

Tahkim avansının yatırılmaması durumunda da yargılama sona erer (m.16C)<sup>831</sup>.

---

<sup>828</sup> Akıncı, a.g.e. s172.

<sup>829</sup> Akıncı, a.g.e. s.173. 4686 S.K. m.13B)3. "Hakem veya hakem kurulu, başka bir sebeple yargılamanın sürdürülmesini gereksiz veya imkânsız bulursa" hükmü çerçevesinde, davanın konusu kalması halinde de yargılamanın sürdürülmesinin gereksiz veya imkânsız bulunmasına karar verilebilir.

<sup>830</sup> Akıncı, a.g.e. s.174. 4686 S.K. m.11B " Tahkim yargılamasının taraflarından birisinin taraf olma niteliğini kaybetmesi hâlinde, hakem veya hakem kurulunca tahkim yargılaması ertelenerek, tahkim yargılamasının devamı amacıyla ilgililere bildirimde bulunulur. Bu durumda tahkim süresi işlemez.

Altı ay içinde bildirim yapılmaz veya bildirimde bulunulanlar tahkim yargılamasına devam edeceklerini açıkça diğer tarafa ya da hakem veya hakem kuruluna bildirmezlerse, tahkim yargılaması sona erer." hükmünü getirmiştir.

<sup>831</sup> Akıncı, a.g.e. s.175.

Uluslararası Tahkim Kanununun, tahkim usulüne dair hükümlerine kısaca değinilmiştir. 4686 sayılı Kanun, uluslararası tahkim açısından, ayrıntılı ve açıklayıcı bir düzenlemedir.

## 5. Kambiyo Mevzuatında Sağlanan Kolaylıklar

20.2.1930 tarih ve 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kanun'un<sup>832</sup> 1. maddesi, Bakanlar Kurulu'na, Türk Parasının kıymetinin korunmasına ilişkin karar alma yetkisi vermiştir. Bakanlar Kurulu bu yetkiye dayanarak birçok kez, Türk Parasının kıymetinin koruması hakkında Kararlar almıştır. Günümüzde de geçerliliğini koruyan son karar 1989 yılında alınan 32 sayılı Karar'dır.

32 Sayılı Karar, kapsamı itibariyle çok önemlidir. Bu Karar, Türk Parasının korunması için alınması gereken önlemlerin yanı sıra birçok konuyu düzenlemiştir. Örneğin söz konusu Karar'ın "Tanımlar" başlıklı 2. maddesinde "Türkiye'de yerleşik kişiler" (m.2/b) ve "dışarıda yerleşik kişiler" (m.2/c) tanımlanmıştır<sup>833</sup>. Bu tanımların konumuz açısından önemi ise, 32 sayılı Karar'ın "Türkiye'ye gelecek yabancı sermaye" başlıklı 12.maddesinden kaynaklanmaktadır<sup>834</sup>.

<sup>832</sup> RG 25.2.1930-1433.

<sup>833</sup> m.2/b) **Türkiye'de yerleşik kişiler:** Yurt dışında işçi, serbest meslek ve müstakil iş sahipleri dâhil Türkiye'de ikametgâh sahibi gerçek ve tüzel kişiler ile yerleşmek niyetiyle bir takvim yılı içinde Türkiye'de devamlı olarak 6 aydan fazla oturanları, (Dışarıda yerleşik kişilerden Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre bir sermaye tahsis suretiyle Türkiye'de şube açmış olan veya bir şirkete katılmış veya şirket kurmuş gerçek ve tüzel kişiler yalnızca bu faaliyetleri dolayısıyla Türkiye'de yerleşik sayılırlar)

c) **Dışarıda yerleşik kişiler:** Türkiye'de yerleşik sayılmayan gerçek ve tüzel kişileri,

<sup>834</sup> **Türkiye'ye Gelecek Yabancı Sermaye**

**Madde 12-** Dışarıda yerleşik kişilerin Türkiye'de şirket kurmak, mevcut ve kurulacak şirketlere iştirak etmek ve şube açmak suretiyle yatırım yapmaları ve her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerde bulunmaları ile irtibat bürosu açmaları 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa göre gerekli izni almak, verilen izinler çerçevesinde faaliyette bulunmak ve öngörülen sermayeyi getirmek kaydıyla serbesttir.

Türkiye'de yerleşik kişilerin, dışarıda yerleşik kişilerle lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmaları yapmaları 6224 sayılı Kanuna göre gerekli izinleri almak kaydıyla serbesttir.

Dışarıda yerleşik kişilerin, Türkiye'de, yabancı sermaye mevzuatına ve Petrol Kanununa göre şirket kurmaları, şube ve irtibat bürosu açmaları dışında, ticari faaliyette bulunmaları ve adi ortaklık tesis etmeleri (Uluslararası ihaleler için oluşturulan adi ortaklıklar hariç), Türkiye'de yerleşik kişilerin, yurt dışında yerleşik kredi kartı kuruluşları ile lisans ve temsilcilik sözleşmeleri yapmaları Bakanlığın

Türkiye'ye gelecek yabancı sermaye ile ilgili düzenleme getiren 12. madde çerçevesinde, dışarıda yerleşik kişilerin, Türkiye'de yatırım ve üretim yapmaları ya da lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmaları yapmaları, 6224 sayılı Kanun uyarınca izin almak kaydıyla serbest idi. Günümüzde 4875 sayılı Kanun uyarınca, herhangi bir izne tâbi olmaksızın yatırım yapmak serbestîsi getirilmiştir. Burada vurgulamak istediğimiz husus, yurt içinde ve dışarıda yerleşik olmanın, yabancı yatırımcılar açısından yorumlanmasıdır.

Yabancı yatırımcı; 4875 sayılı Kanunun 2.maddesi a bendinde iki alt başlık halinde;

- a) Yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşları,
- b) Yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslararası kuruluşlar” şeklinde tanımlanmıştır.

32 sayılı Karar'da ise, Türkiye'de ve dışarıda ikamet etme kavramlarına yer verilmiş ve “dışarıda yerleşik kişilerin” yani yabancı yatırımcıların Türkiye'ye yatırımları düzenlenmiştir (m.12). Yabancı yatırımcı, bu ayırım içinde, “dışarıda yerleşik kişi” sınıflandırmasına dâhil edilmiş ancak Türkiye'de yerleşik kişinin kapsamı çok geniş tutularak dışarıda yerleşik kişinin kapsamı iyice daraltılmıştır. İki değişik sınıflandırmanın dayandığı bağlama noktaları farklıdır. Yabancı yatırımcının tanımında vatandaşlık esas alınmış ve istisnai olarak yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşları da bu kapsama alınmış, yerleşik olma için ise ikametgâh sahibi olma ile yerleşme niyeti ve 6 aydan fazla oturma kıstasları esas alınmıştır. Türkiye'de yerleşik olmanın koşulları oldukça geniş tutulmuştur (m.2/b). Bunun amacı, 6224 sayılı Kanun'un uygulanmasında, izin prosedürüne tâbi yabancı yatırımcı kapsamını mümkün olduğu kadar daraltmak olarak değerlendirilebilir. Çünkü

---

iznine tabidir. Buna ilişkin esaslar ile kar, satış ve tasfiye bedellerinin lisans ve temsilcilik sözleşmeleri karşılığında ödenecek meblağların transferi ile ilgili hususlar Bakanlıkça belirlenir.

aynı tanımda, parantez içinde “dışarıda yerleşik kişilerden Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre bir sermaye tahsisi suretiyle Türkiye’de şube açmış olan veya bir şirkete katılmış veya şirket kurmuş gerçek ve tüzel kişiler yalnızca bu faaliyetleri dolayısıyla Türkiye’de yerleşik sayılırlar” ifadesine de yer verilmiştir<sup>835</sup>. Bu düzenleme ile örneğin Türkiye’de 6 aydan uzun süredir ikamet eden bir yabancı devlet vatandaşı gerçek kişi, izin usulüne tâbi olmaksızın, Türkiye’de yerleşik kişi sıfatı ile herhangi bir izin almaksızın yatırım yapabilecektir.

32 sayılı Karar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Sadece 6224 sayılı Kanun’dan ve 95/6990 sayılı Kararname’den kaynaklanan izin yükümlülükleri kaldırılmıştır.

Hazine Müsteşarlığının 32 Sayılı Karar’a İlişkin Tebliği’nde<sup>836</sup> de sermaye hareketlerine ilişkin hükümler yer almaktadır<sup>837</sup>. Aynı şekilde, 4875 sayılı Kanun ile izin ve onay sistemi kaldırıldığından Hazine Müsteşarlığına bildirimde bulunulması yeterli olacaktır. Söz konusu Tebliğ’de de “dışarıda

<sup>835</sup> D.Erkan Ateşli, “**Kambiyo Mevzuatı**”, Ankara,2003, s. 224.

<sup>836</sup> RG.20.6.1991–20907.

<sup>837</sup> Yedinci Bölüm

Sermaye Hareketlerine İlişkin Hükümler

Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Petrol Kanunu Dışında Ticari Faaliyette Bulunma

**Madde 37-** Dışarıda yerleşik kişilerin, Türkiye’de, yabancı sermaye mevzuatına ve Petrol Kanunu’na göre şirket kurmaları ve şube açmaları dışında, ticari faaliyette bulunmalarına Hazine Müsteşarlığı’nca izin verilir.

Dışarıda yerleşik kişilerin Hazine Müsteşarlığı’nca verilen izinler çerçevesindeki ticari faaliyetlerden sağladıkları karları ile satış ve tasfiye bedellerinden vergi, resim ve benzeri yükümlülükler düşüldükten sonra kalan kısmı bankalar ve özel finans kurumlarınca transfer edilir.

**Adi Ortaklık Tesis**

**Madde 38-** Dışarıda yerleşik kişilerin Türkiye’de, uluslararası ihaleler için oluşturulan adi ortaklıklar dışında, belirli bir işi gerçekleştirmek ve bu iş süresi ile sınırlı olmak üzere adi ortaklık tesis etmelerine, ortaklık sözleşmesinde aksine bir hüküm bulunmadıkça kar ve zarara eşit oranda ortak olmak, iş bitimine kadar yabancı ortak tarafından herhangi bir şekilde yurtdışına kar ve benzeri transfer talebinde bulunmamak kaydıyla Hazine Müsteşarlığı’nca izin verilir.

İş bitiminde ortaklığın kar etmesi halinde kardan, vergi, resim ve benzeri yükümlülükler düşüldükten sonra kalan kısımdan yabancı ortağın payı, mevzuattaki hükümlere uyulmak kaydıyla bankalar ve özel finans kurumlarınca transfer edilir.

**Lisans ve Temsilcilik Sözleşmeleri**

**Madde 39-** Türkiye’de yerleşik kişilerin yurtdışında yerleşik kredi kartı kuruluşları ile yapacakları lisans ve temsilcilik sözleşmeleri için gerekli izin alınmak üzere sözleşme taslakları ile Hazine Müsteşarlığı’na başvurulur.

Alınan izinler çerçevesinde, sözleşme kapsamında yurtdışındaki kredi kartı kuruluşlarına yapılacak ödemeler bankalarca transfer edilir.

yerleşik kişiler” tabiri kullanılmıştır. Burada ilginç olan diğer bir husus, yabancı yatırımcının adi ortaklık tesis etmesi durumunda Hazine Müsteşarlığından izin alması gerektiği şeklindeki hükümdür. Burada adi ortaklık ile kast edilen “Ortak girişimdir (joint venture)”. Tebliğ’in 38. maddesinde adi ortaklıktan söz edilirken, uluslararası ihaleler için oluşturulan adi ortaklıklar, bu hükmün kapsamı dışında tutulmuştur.

6224 S.K.’da, transferlere ilişkin olarak 4. ve 5. maddelerde düzenleme mevcuttu. “Kârların ve ana sermayenin transferi” başlıklı 4.maddede; transfer edilebilecek kâr ve sermaye 4 bent halinde sayılmıştı. Bu maddenin b fıkrasında, Maliye Bakanlığı veya Sermaye Piyasası Teşvik Komitesinin, transferi istenebilecek miktarları tayin etmek üzere yabancı sermayeli teşebbüsün defterlerini ve vergi beyannamelerini ve hisselerin ve mevcutların satışının, borçlarının iyi niyet esasına uygun olup olmadığını inceleyebileceği, c fıkrasında ise kâr ve satış bedelleri ile borç ve faizlerinin transferleri için Maliye Bakanlığı’na müracaat edilmesini ve izin alınmasını öngörmüştü. Görüldüğü gibi 6224 sayılı Kanun’da, kâr ve sermayenin yurt dışına transferi konusunda oldukça sıkı bir denetim ve izin sistemi geçerli idi. 4875 sayılı Kanun m.3 c fıkrasında “Transferler” başlığı altında yabancı yatırımcıların Türkiye’deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedellerinin, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebileceğini hükmü bağlamıştır.

Transferler konusu, iki Kanun arasındaki en önemli farklardan birini oluşturmaktadır. 4875 sayılı Kanun’un liberal tutumu, transferler konusuna da yansımış ve hiç bir denetime bağlı kalınmaksızın bankalar ve özel finans kurumlarıyla kâr, borç ve sermaye transferi mümkün kılınmıştır. TCMB tarafından yayımlanan I-M Sayılı Genelgenin 26/II. maddesinde, yabancı yatırımcıların yurt dışına, kâr, temettü ve benzeri transferlerinin bankalar

veya özel finans kurumlarınca yapılabileceği hükme bağlanmıştır<sup>838</sup>. Bu düzenleme ile yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyetlerinden elde ettikleri kâr, temettü vb. gelirlerin transferi, bankalar veya özel finans kuruluşlarınca serbestçe yapılabilecektir.

---

<sup>838</sup>m. 26: “....Verilmiş izinler çerçevesinde bu kişilerin Türkiye'deki faaliyetlerinden elde etmiş oldukları kar, temettü ve benzeri transfer işlemleri, ilgililerin talebi üzerine doğrudan bankalar veya özel finans kurumlarınca yapılır. Ancak, bankalar veya özel finans kurumları, ilgililerden, transferin gerçekleştirilmesi sırasında almış oldukları belgeleri, Bakanlığa ve Merkez Bankası'na gönderirken transfer edilen tutar ve bu tutarın ABD doları karşılığını ve transfer tarihini de bildirirler. Dışarıda yerleşik kişilerin 6224 sayılı Kanun ve Petrol Kanunu kapsamındaki belirtilen faaliyetleri dışında ticari faaliyette bulunmalarına Hazine Müsteşarlığı'nca izin verilir. İzin verilen bu faaliyetlerden sağlanan kar, satış ve tasfiye bedelleri ile uluslararası ihaleler için oluşturulan adi ortaklıklar dışındaki adi ortaklıkların iş bitiminde kar etmesi halinde elde edilen karlar, vergi, resim ve benzeri yükümlülüklerin yerine getirildiğinin tevsiki kaydıyla, bankalar ve özel finans kurumlarınca transfer edilir. Transferi gerçekleştirilen döviz tutarı ve bunun ABD doları karşılığı, transfer tarihi ile birlikte Merkez Bankası'na bildirilir.”

## SONUÇ

Günümüzde, doğrudan yabancı yatırımların ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına yönelik olumlu katkıları genel olarak kabul gören bir görüş olmuştur. Bu bağlamda da daha fazla yabancı yatırımın çekilebilmesi için çeşitli teşvik politikaları uygulamak yoluna gidilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların evsahibi ülke açısından etkileri birinci bölümde irdelenmeye çalışılmıştır. Özellikle, ekonomik ve toplumsal açıdan getirdiği yararlar, ulusal gelire, teknoloji transferine, ödemeler dengesine, sermaye oluşumuna, istihdama ve gelir dağılımına olan olumlu etkileri vurgulanmıştır.

Ülkemiz açısından bakıldığında, 1954 yılında kabul edilen 6224 sayılı Yabancı Sermayenin Teşviki Kanunu ile devletin yabancı sermayeyi teşvik politikasından önemli bir adım atılmakla birlikte, ülkemizde süregelen siyasî ve ekonomik istikrarsızlık, bu alanda çeşitli bürokratik engeller, yabancı sermayeye ülke çapında olumsuz ve önyargılı yaklaşım, doğrudan yatırımın istenilen düzeyde akışını engellemiştir.

6224 sayılı Kanun, 2003 yılında kabul edilen 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yürürlükten kaldırılmış ve yabancı sermayenin teşviki konusunda en somut adımlar bu yıldan itibaren atılmıştır. Bu dönemde kabul edilen 4875 Sayılı DYY Kanunu ile uluslararası yatırım ilkelerinin bir bölümü hayata geçirilmiştir. Yatırım ikliminin iyileştirilmesi çalışmaları kapsamında, 4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinlerine İlişkin Kanun ile yabancı personelin çalışma izinlerine ilişkin usul de kolaylaştırılmış, doğrudan yabancı yatırımlarda çalışacak yabancı kilit personelin çalışma izinleri konusunda da kolaylıklar sağlanmıştır. Öte yandan, Türkiye'deki yatırım ikliminin yabancı yatırımcılara anlatılabilmesi, yatırım ortamının tanıtımı amacıyla 5523 sayılı Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Kurulması Hakkında Kanun ile 5449 sayılı Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kurulması Hakkında Kanun kabul edilmiştir.



4875 sayılı Kanun’la, izin ve onay sisteminden bildirimde bulunma sistemine geçilmesi, şirket kuruluşları konusunda yeni kolaylıklar tanınması, taşınmaz edinimi, uluslararası tahkime başvuru, millileştirme ve devletleştirmeye karşı koruma, kâr ve ödemelerin serbestçe yurt dışına transferi gibi standartlar benimsenmiştir. Ancak, uluslararası yatırım standartlarının benimsenmesi, bu ilkelerin, iç hukuk düzenindeki bazı temel ilkeleri göz ardı edilmesi anlamına gelmemelidir. Anayasa’da yer alan, devletin ülkesel egemenliği, ödevleri, denetim hakkı, ulusal güvenlik, kamu yararı, kamu sağlığı ve güvenliği gibi ilkeler ile uluslararası yatırım standartları arasında bir denge gözetilmemiştir.

Karşılaştırmalı hukuk açısından bakıldığında, benzer bir liberal anlayışın bazı şartlara bağlı kılındığı görülmektedir. Bu şartlar, kamu güvenliği, kamu sağlığı, ulusal güvenlik, ülke menfaatlerine uygunluk olarak sayılabilir. Yeni düzenlemeler, söz konusu şartları dikkate almaksızın, sadece “yabancı yatırımcı daha çok nasıl cezp edilebilir” kaygısı ile karşılaştırmalı hukukta yeterince araştırma ve inceleme yapılmaksızın hazırlanmıştır. Yeni düzenlemede benimsenen eşitlik, yerli ve yabancı yatırımcıyı aynı hak ve yükümlülöklere tâbi kılmaya yönelik olmayıp yabancı yatırımcı lehine bir çeşit pozitif ayrımcılık getirmiştir. İzin ve onay sisteminin kaldırılması olumlu bir adım olmakla birlikte, devletin, yabancı yatırımcı üzerindeki denetim yetki ve ödevi tümöyle göz ardı edilmiştir.

Yabancı yatırıma dair uluslararası standartlar benimsenirken bu standartların önde gelenlerinden biri olan şeffaflık ilkesi, Türk yatırım mevzuatına yerleşememiştir. Hâlihazırda, yatırıma ilişkin hukukî düzenlemelerde belirli bir açıklık ve anlaşılabilirlik sağlanmasına rağmen, kanunî düzenlemelerin altındaki düzenlemeler ve idarî usuller yeterince açık ve anlaşılır olmaktan uzaktır.

Yatırım mevzuatı, birbirinden bağımsız ve çelişkili birçok düzenlemeden ziyade, tek bir kanunî düzenleme ve bu kanunî düzenlemeye dayalı tüzük ve yönetmelik ile açık ve anlaşılır olmalıdır. Bu kanunî

düzenlemede, yatırımdan sorumlu kuruluşun yetki ve sorumlulukları açık olarak düzenlenmeli, devletin yabancı yatırımcılara ilişkin hak ve yetkileri, yabancı yatırımın hangi alanlarda kısıtlı ya da izin ve onaya tâbi olduğu belirtilmelidir. Ayrıca, yabancı yatırım mevzuatının sık sık değiştirilmemesi ve mevzuat konusunda belirli bir istikrarın sağlanması gerekmektedir. Değişen hükümler ve idarî usuller, yerel makamların farklı uygulamaları, yatırımcı nazarında genel olarak güven sorunu ile karşı karşıya kalınmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, yatırım mevzuatının, hukukî güven sağlayacak şekilde açık, anlaşılır ve istikrarlı olması sağlanmalıdır. Yabancı yatırımcılar açısından, belirli alanlarda kısıtlama olması ya da izin ve onay sisteminin bulunması sorun teşkil etmemektedir. Önemli olan, hangi alanlarda kısıtlama ya da izin ve onay sisteminin geçerli olduğu anlaşılır olmasıdır.

Türkiye’de yabancı yatırımcılar açısından diğer bir önemli sorun, ulusal mevzuatı ve idarî yapıyı yeterince bilmemeleridir. Bu amaçla kurulan Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı’nın örgütsel yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle yetersiz olduğu düşünülmektedir. Aynı şekilde, Bölgesel Kalkınma Ajansları da, Türkiye’nin Anayasa belirlenmiş idarî yapısına aykırı, hantal, kaynakları yetersiz kuruluşlardır. Bölge Kalkınma Ajansları’nın karşılaştırmalı hukukta da beklenen yararı görmediği açık olmasına rağmen neden kuruldukları anlaşılamamaktadır. Farklılıklar üzerine inşa edilen bir yapılanmanın ne gibi yarar sağlayacağı belirsizdir.

Son yıllarda, yabancı sermayeli şirketlerin, büyük rakamlara oluşan taşınmaz alımlarını denetleyen bir merkezi makam olmayışı, söz konusu alımların, yatırım amaçlı mı yoksa spekülatif amaçlı mı olduğu konusunda bir fikir sahibi olunmasını engellemektedir.

Türkiye’de yabancı yatırım ikliminin iyileştirilmesi çalışmaları büyük önem arz etmekle birlikte, temel sorunların çözümünde bir mesafe kat edildiğini ileri sürmek güçtür. Öncelikle, Devlet kurumları içinde, yabancı yatırımcının muhatap olacağı tek bir merkezi organın yokluğu, yabancı yatırımcı açısından dezavantaj olmaya devam etmektedir. Tek bir merkezi

yapının yokluğu, sadece yabancı yatırımcı değil aynı zamanda Devlet açısından da sorun teşkil etmektedir. Yabancı yatırımcının merkezi yapı içinde her türlü konuda muhatap olacağı tek bir kurum olması halinde, farklı kurumların uygulama farklılıklarından kaynaklanan sorunlar ortadan kalkacağı gibi, şeffaflık da sağlanmış olacaktır.

Yabancı yatırımcının, uluslararası tahkim ve diğer çözüm yollarına başvurabilmesi konusundaki düzenlemeler uygun olmakla birlikte, imtiyaz sözleşmeleri konusunda yaşanan sorunların da çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

## KAYNAKÇA

About FIAS, [www.fias.net](http://www.fias.net) (18.08.2004)

AKINCI, Ziya: Milletlerarası Tahkim, Ankara, 2003

ALPAR, Cem; Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Ankara, 1977.

ALTINTAŞ, M. Ayhan: Uluslararası Yatırımların Korunması, Temel Uyuşmazlıklar ve Tahkim Kurulları, [www.treasury.gov.tr/makaleler/aatintas.pdf](http://www.treasury.gov.tr/makaleler/aatintas.pdf) (15.08.2004)

ANDERSSON, Thomas: Multinational Investment In Developing Countries, London and New York, 1991

ARAT, Tuğrul: Ticaret Şirketlerinin Tâbiyeti, Ankara, 1970

Arbitration Today <http://www.iccwbo.org/court/arbitration/id4584/index.html> (07.9.2007)

ARIMAN, Abdurrahman: Yabancı Sermayede Ne Durumdayız, Gelecekte Ne Bekleyebiliriz, TİSK, 21.05.1993

Arias Eduardo Fernández / Hausmann Ricardo: Is FDI a Safer Form of Financing? New Orleans, March 26, 2000, [www.iqdb.org/res/publications/pubfiles](http://www.iqdb.org/res/publications/pubfiles) (24.4.2004)

ARSLAN, İbrahim: Şirketler Hukuku Bilgisi, 7.Bası., Konya, 2002,

ASAR, Aydoğan: Türk Yabancılar Mevzuatında Yabancı ve Hakları, 3.Bası, Ankara, 2006

ASLUND Anders, .Think Again: Russia, [www.foreignpolicy.com/issue\\_julyaug\\_2001/TAjulyaug.html](http://www.foreignpolicy.com/issue_julyaug_2001/TAjulyaug.html) (24.4.2004)

ATEŞLİ, D. Erkan: Kambiyo Mevzuatı, Ankara, 2003

Avrupa Topluluğunda Sermayenin Serbest Dolaşımı: İlgili Mevzuatın İncelenmesi, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, Mayıs 1989

AYBAY, Rona: Yugoslavya ve Bulgaristan'da Yabancı Sermaye ile İşbirliği Konusundaki Yasal Düzenlemeler, MHB, 1981

AYDINTAN, Belgin: Dışa Açılma Yolunda Stratejik Ortaklıklar ve Türk Şirketleri Açısından Önemi, <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/5208.pdf> (13.10.2004)

AYGÜL, Musa: Milletlerarası Özel Hukukta Şirketlere Uygulanacak Hukukun Tespiti, Ankara, 2007

BAĞRIAÇIK, Atilla: Bekledim de Gelmedin. Nokta, S.38, s.22 12–18 Kasım 1984,

Bailey, Michael/ Green Duncan/Hardstaff Peter/ Hilary, John: Unwanted, Unproductive and Unbalanced: Six Arguments Against Investment Agreement at the WTO, May 2003

[www.wdm.org.uk/combriefs/wtoinvestment.pdf](http://www.wdm.org.uk/combriefs/wtoinvestment.pdf) (18.4.2004)

BEDESTENCİ, H.Çetin/CANITEZ, Murat: Dış Ticaret, Konya, 2003

BEERS, Cees Van: The Role of Foreign Direct Investments on Small Countries' Competitive and Technological Position, Helsinki, VATT, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Government Institute for Economic Research, 2003, [www.data.vatt.fi/knogg/Reports/t100.pdf](http://www.data.vatt.fi/knogg/Reports/t100.pdf) (15.9.2004)

BEKTAŞ, Erol: Serbest bölgelerde ÖTV Uygulaması, Vergi Dünyası, S.252, Ankara, 2002

BELTZ, A.Cynthia: The Foreign Investment Debate: Opening Markets Abroad or Closing Markets at Home? The AEI Press, Washington D.C., 1995

BERKSOY, Taner/DOĞRUEL, A.Suut/ DOĞRUEL, Fatma: Türkiye'de Yabancı Sermaye, Ankara, 1969

BITZENIS, Aristidis: The Most Important Barriers Underlying Limited FDI Flows, the Case of Bulgaria,  
[http://www.city.academic.gr/material/academic\\_staff/business\\_administration/bitzenis/BITZENIS\\_BARRIERS\\_OF\\_FDI\\_october\\_2003.pdf](http://www.city.academic.gr/material/academic_staff/business_administration/bitzenis/BITZENIS_BARRIERS_OF_FDI_october_2003.pdf) (15.3.2004)

BOLAT, Ömer: AT'de Sermayenin Serbest Dolaşımı ve Mevzuat, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 1991, S.4, s.43–51

BOZKURT, Enver/ÖZCAN, Mehmet/KÖKTAŞ, Arif: Avrupa Birliği Hukuku, Ankara, 2001

BREWER, Thomas/YOUNG Stephen: Investment Issues at the WTO: The Architecture of Rules and The Settlement of Disputes, Journal of International Economic Law, Vol.1, Issue 3, 1998

CABLE, Vincet/PERSAUD, BISHNODAT: Developing With Foreign Investment, London, New York, Sydney and the Commonwealth Secretariat, 1987

CALVERLEY, John: The Investor's Guide to Economic Fundamentals, England, 2002

CANEVİ, Yavuz: Yabancı Sermayede Yeni Ufuklar, Finans Dünyası Dergisi, 1992, S.30, s.32–33

CLARKE, George R.: How Institutional Quality and Economic Factors Impact Technological Deepening In Developing Countries, Journal of International Development, J.Int.Dev.13 1097-1118 (2001) DOI:10.1002/jid 841

COLLIER, Ute: MAI THE MULTILATERAL AGREEMENT ON INVESTMENT, Opening the doors to corporate plunder? s.1  
[www.gwb.com.au/gwb/news/mai/marmai.html](http://www.gwb.com.au/gwb/news/mai/marmai.html) (19.07.2004)

COYNE, J. Edward: Targeting the Foreign Direct Investor, Boston/Dordrecht/London, 1995

CÖMERT, Faruk: İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye,  
[www.treasury.gov.tr/makaleler/faruk.pdf](http://www.treasury.gov.tr/makaleler/faruk.pdf) (15.08.2004)

ÇALIŞKAN, Özgür: Dünya Yatırım Raporu–2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler,  
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/dunya.htm> (24.4.2004)

ÇELİKEL, Aysel: 1) Milletlerarası Özel Hukuk, 6. Baskı, İstanbul, 2000  
2) Yabancılar Hukuku, 13.Bası, İstanbul, 2007

ÇETİNDAS, Hakan: Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımları ve Rekabet. [www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2001/global.htm](http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2001/global.htm) (24.4.2004)

ÇEVİK, Orhan Nuri: Türk Ticaret Kanunu, Ankara, 1985

ÇİMEN, Ahmet: Gümrük Birliği ve AT-Türkiye İlişkileri, Ankara, 1996

DABIC, Ljubisa: Direct Foreign Investments in Yugoslavia,  
[www.yubusiness.co.yu/economy/2.htm](http://www.yubusiness.co.yu/economy/2.htm) (14.02.2004)

De MOOIJ, Ruud. A./EDERVEEN, Sjef: Taxation and FDI: A Synthesis of Empirical Research, November 2001, s.7,  
<http://www.cesifo.de/~DocCIDL/588.pdf> (14.4.2004)

Deloitte Touche Tohmatsu International, .Investment Experience in Central and Eastern Europe., December 1995.

DEMİRCAN, Hayrettin: Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri, [http://www.hazine.gov.tr/arastirma\\_inceleme/ar\\_inc\\_35.pdf](http://www.hazine.gov.tr/arastirma_inceleme/ar_inc_35.pdf) (21.03.2005)

Di MAURO, Francesca: Never Say MAI: Why has the Multilateral Agreement on Investment not been Signed Yet?, Center for EU Policy Studies, October 2, 1998.

DİKMEN, Ahmet / KARAHANOGULLARI, Onur: Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Tasarısı Hakkında Değerlendirme, [www.bilkent.edu.tr/yeldanbs/Yazilar\\_Uye/DikmenKara.html](http://www.bilkent.edu.tr/yeldanbs/Yazilar_Uye/DikmenKara.html). (1.6.2004)

Directorate For Financial And Enterprise Affairs Trends And Recent Developments In Foreign Direct Investment, June 2004, [www.oecd.org/dataoecd/37/39/32230032.pdf](http://www.oecd.org/dataoecd/37/39/32230032.pdf) (30.8.2004)

Dispute Settlement: State-State, UNCTAD Series, United Nations, 2003

DOĞAN, Vahit: 1) Türk Vatandaşlık Hukuku, Ankara, 2006

2) Milletlerarası Özel Hukuk Mevzuatı, 6.Baskı, Ankara, 2006

3) Ülkemizde Yabancı sermaye İle İlgili Problemlere Genel Bakış ve Çözüm Önerileri, Türk Hukuk Enstitüsü, Mayıs-Haziran 2007, S.122, s.16–26

4) 29.12.2005 Tarih ve 5444 Sayılı Kanuna Göre Yabancıların Türkiye'de Gayrimenkul Edinmeleri, Prof.Dr. Fikret EREN'e Armağan, Ankara, 2006, s.479–491

DOLZER, Rudolf: The Impact of International Investment Treaties on Domestic Administrative Law, [http://iilj.org/global\\_adlaw/documents/THEIMPACTOFINTERNATIONALINVESTMENT.pdf](http://iilj.org/global_adlaw/documents/THEIMPACTOFINTERNATIONALINVESTMENT.pdf) (13.9.2007)

DÖŞLÜOĞLU, Zeki: Dışarıdan Yerleşik Kişi ve Kuruluşların Türkiye'deki Portföy Yatırımları, Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, 1989, S.127

DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik523.pdf>

DPT: 2514. ÖİK: 532 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu <http://ekutup.dpt.gov.tr/yabancos/oik532.pdf> (14.10.2004)

DURAN, Mustafa Sungur: Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi, [www.treasury.gov.tr/makaleler/mustafasungur.pdf](http://www.treasury.gov.tr/makaleler/mustafasungur.pdf) (15.08.2004)

DURAN, Mustafa: Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, [www.treasury.gov.tr/yayin.htm](http://www.treasury.gov.tr/yayin.htm) (15.08.2004)

Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, YASED, Yayın No:33, Kasım 1988

Economic Development and Regeneration, <http://www.englishsrds.com/economicdevelopmentandregeneration.aspx> (24.08.2007)

EKŞİ, Nuray: Yabancıların Türkiye’deki Taşınmaz Mallar Üzerindeki Hakları, İstanbul, 2006

ELİASSOV Roman A. :The Impact of Foreign Direct Investment In the Case of the Beer Industry In Russia , [www.etdindividuals.dlib.vt.edu:9090/archive/00000036/01/Thesis.1.pdf.pdf](http://www.etdindividuals.dlib.vt.edu:9090/archive/00000036/01/Thesis.1.pdf.pdf) (31.8.2004)

ELO, Kinga Z. :Quality of Foreign Direct Investments under country risk with incomplete markets, s.3 [www.ecom.unimelb.edu.au/iaesrwww/people/kelo/pdf/investors.pdf](http://www.ecom.unimelb.edu.au/iaesrwww/people/kelo/pdf/investors.pdf) (15.9.2004)

ERDEM, B. Bahadır: Yabancı Sermayenin Türkiye’ye Bankalar Kanalıyla Gelmesi, MHB, 1988, S.1, s.9–30

ERDOĞAN, Feyiz: Uluslararası Hukuk ve Tahkim, Ankara, 2004

ERTEN, Rifat: Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Türk Yabancılar Hukuku Sistemi İçindeki Yeri ve Rolü, Ankara, 2005

FDI Confidence Index (Global Business Policy Council), Vol.5, September 2002

Forecast Conference .Russia on the Rise.; [www.amcham.ru/external/280202.html](http://www.amcham.ru/external/280202.html) (12.5.2005)

Foreign Direct Investment In Emerging Market Countries, Report of the Working Group of the Capital Markets Consultative Group, s.7 [www.worldbank.org/prospects/workingpapers/fdi.dilek.pdf](http://www.worldbank.org/prospects/workingpapers/fdi.dilek.pdf) (01.6.2004)

Foreign Direct Investment, Development and The New Global Economic Order: A Policy Brief For The South, Geneva, 1997



Foreign Direct Investments to China And Southeast Asia: Has ASEAN Been Losing Out? Feature Article, Foreign Direct Investments, [www.mti.gov.sg/public/PDF/CMT/NWS\\_2002Q3\\_FDI1pdf?sid=165etcid=1418](http://www.mti.gov.sg/public/PDF/CMT/NWS_2002Q3_FDI1pdf?sid=165etcid=1418) (30.8.2004)

Foreign Direct Investments, [www.balticdata.info/latvia/macro-economics/latvia\\_macro\\_economics\\_foreign\\_direct\\_investments\\_summary.htm](http://www.balticdata.info/latvia/macro-economics/latvia_macro_economics_foreign_direct_investments_summary.htm) (15.9.2004)

Foreign Direct Investments, [www.balticdata.info/latvia/macro-economics/poland\\_macro\\_economics\\_foreign\\_direct\\_investments\\_summary.htm](http://www.balticdata.info/latvia/macro-economics/poland_macro_economics_foreign_direct_investments_summary.htm) (15.9.2004)

Foreign Direct Investments, [www.worldbank.org/economicpolicy/globalization/documents/fdi.pdf](http://www.worldbank.org/economicpolicy/globalization/documents/fdi.pdf) (14.03.2004)

Foreign direct investments at Sk19.9 billion, [www.slovakspektator.sk/clanok\\_koment.asp?cl=7135](http://www.slovakspektator.sk/clanok_koment.asp?cl=7135) (15.9.2004)

Foreign Investment Law of the Dominican Republic, <http://www.drlawyer.com/txt/articlesbus.html> (13.10.2004)

Foreign Investment Promotion and Protection Act ( FIPPA) <http://www.iranmania.com/news/economy/features/fippa/default.asp> (21.12.2004)

Foreign Investments in Iran [http://www.irvl.net/foreign\\_investments\\_in\\_iran.htm](http://www.irvl.net/foreign_investments_in_iran.htm) (21.03.2005)

GÖLE, Celal: Ticari İşletmenin Merkez ve Şubesinin Tayini Sorunu, Hirsch'e Armağan, Ankara, 1996

GÖVDERE, Bekir: 1) Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği, [www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/yab.ser.htm](http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/yab.ser.htm) (01.6.2004)

2) Çin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır: İşlem Maliyetleri Yaklaşımı, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan99/cin.htm> (21.4.2004)

Graham Bird and Ramkishen S. Rajan: RESTRAINING INTERNATIONAL CAPITAL MOVEMENTS: WHAT DOES IT MEAN? Mart 2000, s.10

GRAZIA, Ietto-Gilles: Hymer, The Nation-state and The Determinants of Multinational Corporations Activities, Contributions to Political Economy, Vol. 21, Issue 1, 2002, p.43–54

GUGLER, Philippe and TOMSIK, Vladimir: International Agreements on Foreign Direct Investments: Liberalization or Protection, [http://www.unifr.ch/pes/pdfs/Paper\\_Madrid.pdf](http://www.unifr.ch/pes/pdfs/Paper_Madrid.pdf) (13.09.2007)

GURAK, Hasan: Küreselleşme Nereye Götürüyor? Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Verimlilik ve Gelir Dağılımı, [www.iibf.sakarya.edu.tr](http://www.iibf.sakarya.edu.tr)

GÜÇLÜ, Yücel, “Yabancı Sermaye Çekimi, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları” (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues-8/yabancisermaye.htm> (14.5.2004)

GÜVEN, Pelin/ÇALIŞKAN, Yusuf: “Yabancıların Türkiye’de Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ile Getirilen Yeni Değişiklikler”, Prof.Dr. Aydın AYBAY’a Armağan, İstanbul, 2004 s.197–233.

HARMS, Philippe/URSPRUNG, W.Heinrich: Do Civil and Political Repression Really Boost Foreign Direct Investments?, Independent Institute Working Paper, No: 36, May, 2001, s.651-664

Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü: Yabancı Sermaye Raporu 2002, [http://www.treasury.gov.tr/duyuru/basin/rapor\\_turkce.pdf](http://www.treasury.gov.tr/duyuru/basin/rapor_turkce.pdf) (14.10.2004)

Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Raporu, Mart 2005, Ankara [http://www.treasury.gov.tr/duyuru/basin/rapor\\_turkce.pdf](http://www.treasury.gov.tr/duyuru/basin/rapor_turkce.pdf)

[http://www.bnr.bg/RadioBulgaria/Emission\\_English/Theme\\_Economy/Material/ezeekiev.htm](http://www.bnr.bg/RadioBulgaria/Emission_English/Theme_Economy/Material/ezeekiev.htm) (11.06.2004)

[http://www.exportmichigan.com/cg\\_e\\_estonia.htm](http://www.exportmichigan.com/cg_e_estonia.htm) s.2 (14.8.2005)

<http://www.oea.serbian-church.net/projects/Economy/documents/foreign.html> (17.01.2005)

[http://www.standartnews.com/archive/2005/07/13/english/moneyt/s4494\\_2.htm](http://www.standartnews.com/archive/2005/07/13/english/moneyt/s4494_2.htm) (15.02.2005)

[http://www.vm.ee/estonia/kat\\_172/281.html](http://www.vm.ee/estonia/kat_172/281.html) s.1 (14.8.2005)

Hungarian Trade and Development Agency, General Regulations s.1  
<http://www.itd.hu/itdh/lid/splash.jsessionid=9A8CAB893265F3FB0856A3F1AA9B1EB3> (26.11.2005)

ICC, Rules of ADR  
[http://www.iccwbo.org/uploadedFiles/Court/Arbitration/other/adr\\_rules.pdf](http://www.iccwbo.org/uploadedFiles/Court/Arbitration/other/adr_rules.pdf)  
 (07.9.2007)

IISD Model International Agreement on Investment for Sustainable Development, s.6  
[http://www.iisd.org/pdf/2005/investment\\_model\\_int\\_agreement.pdf](http://www.iisd.org/pdf/2005/investment_model_int_agreement.pdf)  
 (04.09.2007)

İPEKÇİ, Nizam: Yabancı Sermaye, Ankara, 2000

Jordan, 2005 Investment Climate Statement,  
<http://www.state.gov/e/eb/ibd/2005/42064.htm> (11.05.2005)

KAHVECİ, Adnan: Dış Ülkelerde Yabancı Sermaye Tecrübesi, YASED, İstanbul, 1985

KARAKOYUNLU, Yılmaz: Yabancıların ve Yabancı Yatırımcıların Türkiye’de gayrimenkul Edinmeleri, İktisat ve Maliye Dergisi, 1984, C.XXXI, s. 59–65

KARLUK, Rıdvan: 1) Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, 1983  
 2) Uluslararası ve Malî Kuruluşlar, Turhan Kitapevi, Ankara, 1998

KLEINKNECHT, Alfred/WENGEL, Jan Der: The Myth of Economic Globalization, Cambridge Journal of Economics, Vol.22, 1998, s.637-647

KOBRIN, J. Stephen: The MAI and the Clash of Globalizations, Foreign Policy, Fall 98 [www.ciaonet.org/orj/fp/fp\\_98kobrin/html\\_14.5](http://www.ciaonet.org/orj/fp/fp_98kobrin/html_14.5) (14.4.2005)

KOLSTAD, Ivar /TØNDEL Line: Social Development and Foreign Direct Investments in Developing Countries,  
[www.cmi.no/publications/2002/rep/r2002\\_11.pdf](http://www.cmi.no/publications/2002/rep/r2002_11.pdf) (13.9.2004)

KUMAR, Nagesh: 1) Determinants of Export Orientation of Foreign Production By U.S. Multinationals: An Inter-Country Analysis. Journal of International Business Studies. Vol. 25, No.1 1994

2) Foreign direct Investment and Technology transfers In Development: A Perspective On Recent Literature, The U.N. University, Institute For New Technologies,  
[www.intech.unu.edu/publications/discussion\\_papers/9606.pdf](http://www.intech.unu.edu/publications/discussion_papers/9606.pdf).

KUSIC Sinisa / Vladimir CVIJANOVIC: The Importance of Foreign Direct Investments for Stimulating Economic Growth in Croatia,

LALL, Sanjaya: Transnationals, Domestic Enterprises and Industrial Structure in Host LDC's: A survey, Oxford Economic Papers, No.2, July 1978.

LAM, L. /WHITE, L. P.:An Adaptive Choice Model of the Internationalization Process, International Journal of Organizational Analysis, April 1999

LANE Philip R./ MİLESİ-FERRETTİ Gian Maria: Long-Term Capital Movements Trinity College Dublin and CEPR International Monetary Fund and CEPR June 15, 2001

LEAVER, Erik (IRC)/ CAVANAGH, John (IPS): Controlling Transnational Corporations, Vol.1, No.6, Nov. 1996

MASCUS, E.Keith: Intellectual Property Rights and FDI, [www.adelaide.edu.au/auspices/0022.pdf](http://www.adelaide.edu.au/auspices/0022.pdf) (12.4.2004)

MATTOO, Aaditya/OLARREGA, Marcelo/ SOGGI, Kamal: Mode of Foreign Entry, Technology Transfer and FDI Policy, [www.rwu.worldbank.org/Documents/1136.pdf](http://www.rwu.worldbank.org/Documents/1136.pdf) (12.4.2004)

MELDRUM, Duncan H. : Country Risk and Foreign Direct Investment, [www.nabe.com/qm99/meldrum.pdf](http://www.nabe.com/qm99/meldrum.pdf) (12.4.2004)

MICKIEWICZ, T./ RADOSEVIC, S./ VARBLANE, U.: The Value of Diversity: Foreign Direct Investment and Employment in Central Europe During Economic Recovery, [www.one-europa.ac.uk/pdf/slavow5.pdf](http://www.one-europa.ac.uk/pdf/slavow5.pdf) (13.9.2004)

Milliyet Gazetesi s. 7. (13.07.2005)

MİNİBAŞ, Türker: Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye, İstanbul, 1989

MOLTKE, Konrad von: 1)Discrimination and Non-Discrimination in Foreign Direct Investment, Mining Issues, International Institute for Sustainable Development, <http://www.oecd.org/dataoecd/1/59/1819921.pdf> (21.12.2004)

2)An International Investment Regime? Issues of sustainability. <http://www.iisd.org/pdf/investment.pdf> (06.09.2007)

MORISSET, Jacques/NESO, Olivier Numenga: Administrative Barriers to Foreign Investments in Developing Countries, Policy Research Working Paper,  
[www.wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WPSP/IB/2002/06/24/00009496\\_02061104142385/Rendered/PDF/multi0page.pdf](http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WPSP/IB/2002/06/24/00009496_02061104142385/Rendered/PDF/multi0page.pdf) (18.08.2004)

MORISSET, Jacques: Tax Incentives,  
[www.fias.net/documents/Morissettax02-04-3b.pdf](http://www.fias.net/documents/Morissettax02-04-3b.pdf) (18.08.2004)

NIKlasson, Lars: Joining-up for regional development: How governments deal with a wicked problem, overlapping policies and fragmented responsibilities, Stocholm, 2006

NIXON, Roy: Transparency obligations in international investment agreements.  
[http://www.treasury.gov.au/documents/876/PDF/International\\_investment\\_agreements.pdf](http://www.treasury.gov.au/documents/876/PDF/International_investment_agreements.pdf) (08.9.2007)

Open Markets Matter: The Benefits of Trade and Investment Liberalisation  
[http://www.dfat.gov.au/trade/negotiations/trade\\_liberal.pdf](http://www.dfat.gov.au/trade/negotiations/trade_liberal.pdf) (23.12.2004)

ÖĞÜTÇÜ, Mehmet: Attracting Foreign Direct Investment for Russia's Modernization, s.3  
<http://www.oecd.org/dataoecd/44/45/1942539.pdf> (24.01.2006)

ÖZCAN, Mehmet: Avrupa Birliğinde Fikri ve Sınai Haklar, Ankara, 1999

ÖZTÜRK, Lütfü: Avrupa Birliği Sürecinde Serbest Bölgeler,  
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/AB.htm> (21.4.2004)

ÖZTÜRK, Pınar: Ortak Girişim (Joint Venture) ve Uygulanacak Hukuk, İstanbul, 2001

ÖZYILDIZ, R.Hakan: Doğrudan Yabancı Yatırımlarında Karar Alma Süreci,  
[www.treasury.gov.tr/makaleler/hakanozyildiz.pdf](http://www.treasury.gov.tr/makaleler/hakanozyildiz.pdf) (15.08.2004)

PAZARCI, Hüseyin: Uluslararası Hukuk Dersleri, 1.Kitap, Ankara 1979

PERSSON, Carin/ SLONOVSKI, Dumitru : New Patterns of Foreign Direct Investments, Indirect Internationalisations of MNCs Using Platform Countries,  
[www.handels.gu.se/epc/archive/00003679/01/inlaga\\_2003\\_49.pdf](http://www.handels.gu.se/epc/archive/00003679/01/inlaga_2003_49.pdf) (13.9.2004)

Philippine Foreign Investment Law,  
<http://www.chanrobles.com/default8fia91.htm#FOREIGN%20INVESTMENTS%20ACT%20OF%201991> (13.10.2004)

Public Sector Transparency and International Investment Policy, OECD  
DIRECTORATE FOR FINANCIAL, FISCAL AND ENTERPRISE AFFAIRS,  
11 April 2003, <http://www.oecd.org/dataoecd/45/22/2506884.pdf> (08.9.2007)

PULAŞLI, Hasan: Şirketler Hukuku, Konya, 1995

Record Investments, [www.government.bg/English](http://www.government.bg/English) (14.03.2004)

Report on United States Barriers to Trade and Investment, 2003 s.8  
[http://trade-info.cec.eu.int/doclib/docs/2003/december/tradoc\\_115383.pdf](http://trade-info.cec.eu.int/doclib/docs/2003/december/tradoc_115383.pdf)  
(24.12.2004)

REUS, Alexander J.D. (Germany), LL.M., Becker & Poliakoff, P.A., Foreign  
Investments in the U.S. Restrictions and Reporting Requirements , Munich,  
1999

ROBERTSON, Christopher J./WATSON Andrew: Corruption and Change:  
The Impact of Foreign Direct Investment, Strategic Management Journal,  
2004, s.385–396.

ROBINSON, D. Richard: Direct Foreign Investment, Costs and Benefits,  
New York, 1987

ROJEC Matija: Subsidiary Exports: A Conceptual Framework and Empirical  
Evidence, Journal of International Relations and Development, Vol.3, No.2,  
2000

Romania Investor's Guide 2004

Russia: Administrative Barriers Within Subjects of the Russian Federation,  
FIAS, September 2001, [www.fias.net/documents/RUSSIA2-chpt1.pdf](http://www.fias.net/documents/RUSSIA2-chpt1.pdf)

Russia: Country Overview  
[www.geocities.com/Eureka/Plaza/6580/tdart03k.html](http://www.geocities.com/Eureka/Plaza/6580/tdart03k.html) (135.2005)

SABIR, Hasan: 1) Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan  
Ülkelere Yönlendirici Politikalar, s.1  
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/sabir.htm>  
(22.4.2004)

2) Atatürk'ün İktisat Zihniyeti,  
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/Ataturk.htm> (17.04.2006)

SAGGI, Kamal: Trade, Foreign Direct Investment and International  
Technology Transfer: A Survey, The World Bank Research Observer, Vol.17,  
No.2, Fall 2002, s. 191–235

SAHAL, Hemant: Impact of Reforms on Investments, Effective Regulation & Role of Government, New York, 2004

SARGIN, Fügen: Yabancı Gerçek Kişilerin Türkiye’de Taşınmaz Mal Edinmeleri ve Sınırlı Ayni Haklardan Yararlanmaları, Ankara, 1997

SAUVANT, Karl P. : International Trade and Invetsment Trends, <http://www.apec.org.au/docs/citer1.htm> (13.09.2007)

SELİK, Mehmet: Türkiye’de Özel Yabancı Sermaye 1923–1960, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, 1961, S.B.F. yayını, No:5.

SGARD, Jerome: FDI and Productivity Growth in Hungarian Firms 92–99, Nov.2001 [www.eres.bus.umich.edu](http://www.eres.bus.umich.edu). (14.03.2004)

SOYAK, Alkan: Doğu Asya’da Teknolojik Yetenek ve Sınai Derinleşme: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Sanayi Politikası Sonuçları, MÜ, İİBF Dergisi (Prof. Dr. Halil NADAROĞLU’na Armağan Sayı), Sayı.1, Cilt. XIV, 1998, s.355–376.

Strengthening Investment Promotion Agencies: The Role of the Private Sector, FIAS, March 1999, [www.fias.net/documents/Pas&Privatesector.pdf](http://www.fias.net/documents/Pas&Privatesector.pdf) (18.08.2004)

ŞANLI, Cemal: Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları”, İstanbul, 2002

ŞİT, Banu: Kurumsal Tahkim ve Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi, Ankara, 2005.

TAUBE, Markus/ÖĞÜTÇÜ, Mehmet: Main Issues on Foreign Investment in China’s Regional Development: Prospects and Policy Challenges, s.10 <http://www.oecd.org/dataoecd/30/23/1939560.pdf> (01.05.2006)

TEKELİ, İlhan/İLKİN, Selim: Türkiye ve Avrupa Birliği, Ankara, 2000

TEKİNALP, Gülören: 1) Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama Kuralları, 7.Baskı, İstanbul, Şubat 2002  
2) Türk Yabancılar Hukuku, 8.Bası, İstanbul, 2002

The Harrison Institute for Public Law Georgetown University Law Center: International Trade and Investment Rules and State Regulation of Desalination Facilities <http://www.coastal.ca.gov/energy/harrison-desalination.pdf> (27.12.2006)

The Investment Environment In the Russian Federation: Laws, Policies and Institutions., OECD, May 2001; [www.oecd.org/EN/document/0,EN-document-0-nodirectorte-no-15-5025-0,00.html](http://www.oecd.org/EN/document/0,EN-document-0-nodirectorte-no-15-5025-0,00.html) (13.9.2004)

TİRYAKİOĞLU, Bilgin: Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler.  
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/dogrudanyabyatirimci.doc> (13.10.2004)

TİRYAKİOĞLU, Bilgin: Doğrudan Yatırımların Uluslararası Hukukta Korunması, Ankara, 2003

Toward New Rules On International Investment, Global Corporations and National Governments, Institute for International Economics,  
[http://www.iie.com/publications/chapters\\_preview/54/4iie1117.pdf](http://www.iie.com/publications/chapters_preview/54/4iie1117.pdf) (23.12.2004)

TÖRE, Nahit: Dünyada Yabancı Sermaye Akımları, Ekonomik İstikrar, Yabancı Sermaye ve Büyüme, s.76  
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/dunyayabsermaye.doc> (17.9.2007)

TRUMAN, Edwin M.: "Globalization and the International Financial System", Institute for International Economics, NYU-Stern Global Business Conference 2001, Globalization: Risks and Rewards, November 30, 2001,  
[www.iic.com/publications/papers/truman1101.htm](http://www.iic.com/publications/papers/truman1101.htm) (24.6.2004)

TUNCER, Baran: Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu, Ankara, 1968

TUNÇSİPER, Bedriye/ SAKARYA, Şakir: Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İMKB İmalat Sanayiindeki 500 Büyük Firma Üzerine Bir İnceleme,  
[http://bsy.marmara.edu.tr/TR/sempozyum\\_bildirileri/BEDRIYE%20TUNCSIPER-SAKIR%20SAKARYA\\_83-93\\_.pdf](http://bsy.marmara.edu.tr/TR/sempozyum_bildirileri/BEDRIYE%20TUNCSIPER-SAKIR%20SAKARYA_83-93_.pdf) (14.10.2004)

TUSİAD:Investment Environment and Foreign Direct Investments,  
[www.tusiad.us/content/uploaded/TURKEY\\_INVESTMENT\\_ENVIRONMENT.PDF](http://www.tusiad.us/content/uploaded/TURKEY_INVESTMENT_ENVIRONMENT.PDF) (13.9.2004)

Türkiye Cumhuriyeti Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004–2006)  
<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ouk/ukp2.pdf> , s.144 (24.08.2007).

Türkiye’de Yabancı Sermaye: Karlılık, Yoğunluk ve Teknoloji, 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Çerçevesinde Bir İnceleme, Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, Yayın No:13, YASED, Kasım 1988



Türkiye’de Yabancı Yatırımlar, YASED,  
[http://www.tisk.org.tr/isveren\\_sayfa.asp?yazi\\_id=388&id=23](http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=388&id=23) (13.10.2004)

TÜRKYILMAZ, Murat: Türkiye’ de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler, [http://www.turkhukuk sitesi.com/makale\\_142.htm](http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_142.htm) (17.04.2006)

ULUDAĞ, Ramazan: Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara, 1991

ULUSOY, Ahmet/KARAKURT, Birol: Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri: Nedenleri ve Etkileri, İktisat, İşletme ve finans, S.223, Ekim 2004

URAS, T.Güngör: Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, 1979

US, Melek: Türkiye’de Yatırım Ortamı , [www.tisk.org.tr/isveren-sayfa/asp](http://www.tisk.org.tr/isveren-sayfa/asp) (01.6.2004)

VALLIANATOS, Mark: Multilateral Agreement on Investment Volume 2, Number 39, July 1997, s.1, [www.lehmanlaw.com/FAQ/faq/FDI.htm](http://www.lehmanlaw.com/FAQ/faq/FDI.htm)

VECCHIO Mark S./ CHESSICK Peter, .The New Russian Foreign Investment Law: Old Wine in New Bottles?.;  
[www.russianamericanchamber.org/newsletter/new\\_russian\\_investment\\_law.html](http://www.russianamericanchamber.org/newsletter/new_russian_investment_law.html) (13.5.2005)

VELDE, Dirk Williem: Policies Toward Foreign Direct Investment In Developing Countries: Emerging Best-Practices and Outstanding Issues, Overseas Development Institute, London, March 2001,  
[www.odi.org.uk/iedg/FDI-conference/Dwpaper.pdf](http://www.odi.org.uk/iedg/FDI-conference/Dwpaper.pdf)

WEI, Shang Jin: Corruption and Globalization, April 2001  
[www.ciaonet.org/pbei./bi/wes01.pdf](http://www.ciaonet.org/pbei./bi/wes01.pdf) 325.3KB

WEIGEL Dale R./, GREGORY Neil F./ WAGLE Dileep M: Foreign Direct Investment, Executive Summary ,  
[www.2.ifcorg/publications/pubs/loe/loe5/index.html](http://www.2.ifcorg/publications/pubs/loe/loe5/index.html) (13.9.2004)

What do we do? <http://www.iccwbo.org/policy/arbitration/id1777/index.html> (07.9.2007)

What We Do?, <http://www.eurada.org/whatwedo.php?menu=2> (17.9.2006)

Where Do Foreign Direct Investments Rank Bulgaria, EPI Working Papers Series, May 2004, [www.epi.bg.org/en/Publications/work\\_corr.pdf](http://www.epi.bg.org/en/Publications/work_corr.pdf) (17.9.2004)

Why do we need multilateral rules on FDI? [http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/june/tradoc\\_113538.pdf](http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/june/tradoc_113538.pdf) (07.9.2005)

World Investment Report 2003, United Nations CTAD.

WTO News: 1996 Press Releases, Press/57, 9 October 1996, "Trade and foreign direct investment", New Report by the WTO, s.1

[www.ekonomijamoderma.inet.hr/Cvijan\\_Kuzic\\_tekst.pdf](http://www.ekonomijamoderma.inet.hr/Cvijan_Kuzic_tekst.pdf) (16.9.2004)

Yatırım Danışma Konseyi Birinci Toplantısı – Sonuç Bildirgesi, 15 Mart, 2004, İstanbul, Türkiye  
[www.treasury.gov.tr/yatirimci/Yatirim\\_Danisma\\_Konseyi.pdf](http://www.treasury.gov.tr/yatirimci/Yatirim_Danisma_Konseyi.pdf) (15.08.2004)

YERLİKAYA, Gökhan Kürşat, "Yap-İşlet-Devret Modeli, Hukukî Mahiyeti ve Vergilendirme, Ankara, 2002

YILMAZ, Cengiz: Türkiye'de Yabancı Sermaye ve Karlılık, Prof.Dr. Muammer AKSOY'a Armağan, Ankara, 1991, s.475–480

YILMAZ, İlhan: Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözümü ve ICSID Yargılama Yetkisi, 1.Bası, İstanbul, 2004

YUAN, Anyuan: Company Law and Laws for Foreign Invested Enterprises, Northwestern Journal of International Law and Business, 20/475 (2000), p.475–482

YÜKSEL, Öznur: Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları, Gazi Büro ve Kitapevi, Ankara, 1999

ZHANG, Kevin HONGLING: What Attracts Foreign Multinational Corporations to China? Contemporary Economic Policy, Vol. 19, No.3, July 2001, p. 336–346

ZITTA, Steven J./POWERS Thomas L.: Motives for Foreign Direct Investments In The United States, Thunderbird International Business Review, Vol.45, Issue 3, May/June 2003 p. 275-288

1923–2003 Türkiye Ekonomisi,  
<http://www.treasury.gov.tr/makaleler/80yildergi.pdf> (14.10.2004)

## ÖZET

Hüsnü TURANLI, Doğrudan Yabancı Yatırımların Hukuki Çerçevesi, Doktora Tezi, Ankara, 2008.

Uluslararası ticarete DYY'ların gelişiminin müteakip, DTÖ, yatırım ilkeleri olarak adlandırılabilir ve bir bütün olarak yatırım iklimini temsil eden bazı standartlar öngörmüştür. Bu standartlar uluslararası alanda kabul görmüştür. Genel olarak bakıldığında birçok ülke bu standartları benimseme ve çok uluslu şirketlerin girişi, yerleşimi ve işletimini kolaylaştırmak için ulusal mevzuatında gerekli değişiklikleri yapma çabası içindedir.

Bazı ülkelerin mevzuatında, yabancı yatırımın kısıtlandığı alanlar açık olarak ifade edilmiş ve ortaya konulmuştur. Bazı ülkelerde ise, yabancı yatırımı düzenleyen ve yatırımın kısıtlanmasına ilişkin şartları belirleyen tek bir kanuni düzenleme vardır. Bu şartlar, genel olarak, ulusal güvenlik, kamu düzeni, kamu sağlığı ve çevredir. . Burada, yatırım serbestisi esas kısıtlama ise istisnaîdir.

Türk yabancı yatırım mevzuatı, bu iki değişik yaklaşımın bir karışımıdır. 4875 sayılı DYYK ve onu takip eden yeni düzenlemeler, uluslararası yatırım ilkelerinin ışığında düzenlenmiş ve söz konusu ilkelerin büyük bir kısmını içermektedir. Bununla birlikte, Türk yatırım mevzuatındaki asıl sorun, yeni kabul edilen kanuni düzenlemeler ile daha önceki yıllarda kabul edilen ve birtakım kısıtlamalar getiren düzenlemeler arasındaki çelişkidir. Diğer bir sorun ise, hangi alanlarda yatırım kısıtlaması getirildiğinin açık olarak belirlenmemiş olmasıdır.

Sonuç olarak, Türk yabancı yatırım mevzuatında, kısıtlama getirilen alanlar daha belirgin olmalı, idarî düzenlemeler de dâhil tüm düzenlemeler şeffaf olmalıdır. Öte yandan, yabancı yatırım için tek bir giriş noktası bulunmalıdır.

**Anahtar Sözcükler**

1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar
2. Uluslararası Yatırım
3. Karşılaştırmalı Hukuk
4. Mevzuat
5. Kanun

## İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT)

Hüsnü TURANLI, the Legal Framework Of Foreign Direct Investments, Doctorate Thesis, Ankara, 2008.

After the development of FDI in international trade, WTO has envisaged some standards, that can be named as investment principles, which overall represent investment climate. These standards are internationally recognized. Viewed as a whole, many nations have been endeavouring to adopt these standards and making the necessary amendments in their legislation to ease the entry, settlement and operation of MNC's.

In some legislations, the sectors where foreign investment is restricted are clearly stated and laid down. In some legislations, there appears to be one specific law which regulates foreign investment and specifies the conditions or reasons where investment may be restricted. These, in general terms can be spelled as national security, public order and health and environment. In these legislations, the principle is the freedom of investment and restriction is exceptional.

Turkish legislation, whereas, is quite a mixture of these concepts. The Foreign Investment Law, numbered 4875, and the other laws following it have been drafted in view of the international investment rules and include most of these rules. But the main question rising in the Turkish Law is the contradictions between these new laws and those that had been adopted many years ago, which brings many barriers to foreign investment. Another important question is the lack of a legislation which lays out clearly the sectors that restrict the foreign investment.

It is important that Turkish national legislation clearly define the restrictions for the foreign investments and all regulations including

administrative procedures be transparent. On the other hand, there should be one station for the entry of the foreign investment.

**Key Words**

1. Foreign Direct Investments
2. International Investment
3. Comperative Law
4. Legislation
5. Law